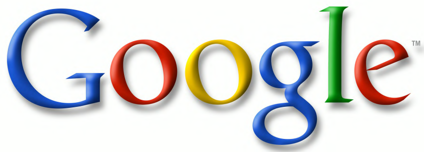
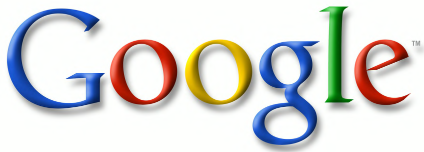

HIERONYMUS
ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

NIEUW-TESTAMENTISCHE LETTERKUNDE.

Ex
Libris
J. P. de Bie.

EUW-TESTAMENTISCHE LETTERKUNDE

DOOR

Dr. M. A. N. ROVERS.

Tweede geheel herziene druk.

'S HERTOGENBOSCH,
GEBROEDERS MULLER,
1888.

SNELPERSDRUK VAN W. C. VAN HEUSDEN TE 'S HERTOGENBOSCH.

Tusschen de jaren 1874—1876 *verscheen in drie stukken de eerste uitgave van dit werk, die uitverkocht is.*

Ongeveer een jaar geleden ontving ik van den Uitgever het verzoek, om een nieuwe uitgave te bewerken. Als voorwaarde werd gesteld, dat zij tot de helft moest ingekort worden, daar het debiet aanmerkelijk vermeerderd was, nadat de oorspronkelijke prijs van f 3.95 *op f* 2. *werd gebracht.*

Enkele vrienden, op wier oordeel ik prijs stel, meenden dat ik het aanzoek niet mocht weigeren. Zoo besloot ik, hoewel niet zonder eenige aarzeling, daaraan gehoor te geven.

Dat deze editie, die slechts de helft der vorige beslaat, geheel herzien moest worden, spreekt vanzelf. Over menige quaestie, die tot de zoogenoemde Inleidingswetenschap behoort, is in de laatste jaren nieuw licht opgegaan. Dat ik daarvan een dankbaar gebruik gemaakt heb, zullen zij, die beide uitgaven met elkander willen vergelijken, zeker niet ontkennen.

Vinde dit boek in zijn tegenwoordigen vorm een even gunstig onthaal als vroeger!

Mei 1888.

INHOUD.

ERRATA.

Bl.	8,	regel	5 v. b.: anderen	lees: andere
„	16,	„	5 v. b.: God	„ God,
„	17,	„	6 v. o.: spelen,	„ spelen
„	18,	„	5 v. b.: schriften	„ Schriften
„	21,	„	11 v. o.: stonden	„ stond
„	21,	„	4 v. o.: getuigen	„ getuigden
„	26,	„	8 v. b.: Christus	„ Christus,
„	37,	„	12 v. b.: tektst	„ tekst
„	49,	„	11 v. b.: tweeden	„ tweeden brief
„	49,	„	13 v. b.: 96)	„ 96
„	54,	„	7, 8, 12 v. b.: Syzygus	„ Synzygus
„	74,	„	8 v. b.: Trophimus	„ Trophimus (4)
„	74,	„	9 v. b.: Pudeus	„ Pudens
„	74,	„	13 v. b.: (4)	„ (5)
„	90,	„	3 v. b.: door	„ voor
„	91,	„	2 v. b.: Joodsch-christen	„ Joodsch-christen,
„	106,	„	10 v. b.: zelve	„ zelven
„	116,	„	5 v. o.: 8 : 1	„ 8 : 11
„	125,	„	4 v. o.: 51	„ 53
„	130,	„	4 v. b.: bisschop	„ bisschop van
„	139,	„	15 v. b.: leyen,	„ leven
„	144,	„	7 v. o.: Mk.	„ Mk.,
„	168,	„	5 v. o.: Betlhehem	„ Bethlehem
„	175,	„	1 v. o.: Vgl.	„ (5) Vgl.
„	180,	„	9 v. o.: Cajaphas,	„ Cajaphas
„	191,	„	15 v. b.: Samarie	„ Samarië
„	199,	„	18 v. b.: deze	„ dezen
„	208,	„	13 v. b.: de	„ den
„	212,	„	2 v. o.: met uitzondering van enkele verzen, XIII en XVIII	„ XIII en XVIII, met uitzondering van enkele verzen
„	213,	„	3 v. o.: een	„ misschien een
„	216,	„	3 v. o.: In.	„ In
„	224,	„	15 v. o.: rekenen	„ rekenen dan
„	226,	„	13 v. o.: komen,	„ komen
„	229,	„	5 v. o.: is	„ *is*

C. C. B. L.

INLEIDING.

In het midden der tweede eeuw kende het meerendeel der Christenen geen andere heilige schriften dan die van Israël. Met deze hun eigen boeken, die in de vergaderingen der gemeente werden voorgelezen, op één lijn te stellen, daaraan werd nog niet gedacht.

Het streven der catholieke kerk om te vereenigen wat vroeger gescheiden was, werd met een gunstigen uitslag bekroond. De jongste nieuw-testamentische schrijver kon reeds, in naam van den apostel Petrus, de brieven van „den geliefden broeder" Paulus met Israël's heilige schriften vergelijken. ([1])

Gnostieken en Montanisten waren de gevaarlijkste vijanden der kerk. De eersten, in wier oog het O. T. de openbaring van den onvolmaakten God der Joden was, bezaten reeds een verzameling van christelijke geschriften — gewoonlijk de Canon van Marcion genoemd —, uit paulinische brieven (die aan Timotheüs en Titus behoorden hiertoe niet) en een „evangelie des Heeren" bestaande. De laatsten beriepen zich op voortdurende openbaringen van den heiligen geest. Hoe konden de ketters beter bestreden worden dan door de samenstelling van een Canon van heilige, geïnspireerde boeken, aan apostelen of leerlingen van apostelen toegekend, die als „regel voor het geloof" moesten gelden?

Zoo ontstond de oudste Canon der catholieke kerk, naar

([1]) 2 Petr. 3 : 16.

Muratori genoemd. ([1]) Aan het hoofd staan onze 4 evangeliën, die allen in één en denzelfden geest heeten geschreven te zijn. Over het ontstaan van het vierde evangelie worden eenige bijzonderheden medegedeeld, waaruit blijkt, dat sommigen aan zijn echtheid twijfelden. Op aanmaning zijner medeleerlingen en medebisschoppen, die op zijn verzoek drie dagen met hem vastten, zou Johannes de pen opgevat en aan een hunner, Andreas, geopenbaard hebben, dat allen het geschrift van den apostel moesten lezen.

Op de evangeliën volgen de Handelingen en 13 brieven van Paulus. Naar het voorbeeld van den schrijver der Openbaring had hij zich tot 7 gemeenten (aan twee van deze tweemaal) gericht: tot de Corinthen (tegen scheuringen), de Efezen, Philippensen, Colossensen, Galaten (tegen den eisch der besnijdenis), Thessalonicensen en Romeinen (ter verklaring der beteekenis van het O. T. voor de Christenen). Bovendien schreef de apostel brieven aan zijn vrienden, van welke die aan Timotheüs en Titus bij de catholieke kerk in hoog aanzien waren. Ten onrechte staan op naam van Paulus twee brieven aan de gemeente te Laodicea en te Alexandrië, waarmede waarschijnlijk die aan de Hebreeën bedoeld is. Omtrent de drie Apocalypsen van Johannes, Petrus en Hermas vernemen wij, dat de tweede door sommige Catholieken niet geschikt geacht werd ter voorlezing, terwijl de derde, hoewel niet apostolisch, als private lectuur werd aanbevolen. De brieven van Jakobus en Petrus worden met stilzwijgen voorbijgegaan. „Daar men geen gal met honing vermengen kan", zijn natuurlijk alle schriften van ketters verwerpelijk.

Er bestond dus vóor het einde der tweede eeuw een „Nieuw Testament", verschillend van het onze, waarop nog vele andere volgden.

([1]) Als bibliothecaris der beroemde bibliotheek te Milaan ontdekte hij in een latijnsch handschrift een lijst van door de gemeente te Rome als heilig erkende boeken.

In den Canon van Irenaeus — wij geven slechts enkele voorbeelden —, die alleen apostolische schriften wilde opnemen, komen 2 Petr., 3 Joh. en Judas niet voor. Omdat er vier wereldstreken, vier hoofdwinden, vier gestalten van Cherubs zijn, kunnen er ook niet meer en niet minder dan vier evangeliën bestaan.

Clemens de Alexandrijn gaf in zijn Canon een plaats aan de brieven van Clemens van Rome, van Barnabas en aan den „Herder" van Hermas.

Origenes nam ook geschriften op, welker echtheid door sommigen betwijfeld werd (Antilegomena).

Eusebius van Caesarea onderscheidde algemeen als echt erkende schriften (Homologoumena): de vier evangeliën, de Handelingen, de brieven van Paulus, 1 Joh. en 1 Petr., waartoe ook Johannes' Openbaring zou kunnen gerekend worden; dezulke, aan welker echtheid getwijfeld werd (Antilegomena): Jakobus, Judas, 2 Petr., 2 en 3 Joh.; onechte boeken: Handelingen van Paulus, brief van Barnabas, Hermas' „Herder", enz. Van de laatste soort werden nog de door ketters aan apostelen toegekende evangeliën onderscheiden, die verworpen moesten worden.

Er kon dus in de vierde eeuw nog geen sprake zijn van eenstemmigheid. Zoo gaf de een aan een geschrift, dat door den ander onder de Apocriefen (1) werd gerangschikt, een plaats onder de canonieke boeken. Over den Hebreërbrief en de Apocalypse konden de kerken van het Westen en het Oosten het niet eens worden.

Nu de kerk begonnen was met de vaststelling harer leer, moesten de geloovigen ook in het bezit van denzelfden Canon zijn. Kerkvergaderingen werden bijeengeroepen, om aan den strijd een einde te maken.

Omstreeks het jaar 360 kwamen bisschoppen uit het Oosten

(1) Deze naam werd gegeven aan boeken van gefingeerde schrijvers; aan boeken, die in de publieke vergaderingen niet mochten voorgelezen worden; welker oorsprong of beteekenis duister was; die, zoo al niet een ongoddelijk, toch ook geen goddelijk karakter droegen, enz..

te Laodicea in Phrygië bijeen, om te bepalen, welke schriften als canoniek, als verbindend voor het geloof zouden aangenomen worden. Voor de Apocalypse was geen plaats in den Canon, die uit 26 geschriften bestond. Het voorlezen in de gemeente van niet-canonieke boeken werd verboden.

In 397 vergaderde de kerk van het Westen te Carthago, waar de invloed van den kerkvader Augustinus zich krachtig deed gelden. Over den oorsprong van den Hebreërbrief bestond verschil van gevoelen. Voorloopig werd vastgesteld — de bisschop van Rome moest nog geraadpleegd worden —: er zijn 13 brieven van Paulus en één van denzelfden schrijver aan de Hebreën. Het voorlezen der martelaarsboeken op de aan hun nagedachtenis gewijde dagen werd toegestaan.

Een tweede Concilie, in 419 te Carthago gehouden, waar ook Rome vertegenwoordigd was, bepaalde, dat de Hebreërbrief een plaats zou innemen onder de 14 paulinische brieven. Slechts zulke geschriften werden opgenomen, welke van apostolischen oorsprong geacht werden en evenmin tot de uiterste rechter- als tot de uiterste linkerzijde behoorden.

Was de strijd thans geëindigd? Alles behalve. Bisschoppen vaardigden besluiten uit omtrent de boeken, die al of niet in den Canon moesten opgenomen worden. Op het Concilie te Nicaea van 787 moest nog gewaarschuwd worden tegen het gebruik van den brief aan de Laodicensen. Eerst het Concilie van Trente heeft aan den strijd een einde gemaakt. In de vierde zitting (8 April 1546) werd het volgende besluit genomen: „Indien iemand deze boeken (de op de tweede kerkvergadering te Carthago aangenomene) in hun geheel niet als heilig en canoniek erkent (onder de catholieke brieven werd aan Petrus de eerste, onder de paulinische aan den Hebreërbrief de laatste plaats verleend), die zij vervloekt!" Het Vaticaansche Concilie heeft in zijn derde zitting (24 April 1870) op dit decreet het zegel gedrukt, zoodat voor de getrouwe zonen van Rome's kerk elke twijfel aan de heiligheid en ongeschondenheid der canonieke boeken uit den Booze is.

Al namen de Hervormers den Canon der R. C. kerk over, toch hadden niet alle schriften voor hen dezelfde beteekenis en durfden zij aan de echtheid van sommige twijfelen. Zoo beschouwde Luther het vierde evangelie, de paulinische brieven en 1 Petr. als de kern der Schrift. In de Apocalypse kon hij den apostolischen geest niet ontdekken en hield vol, dat er strijd bestond tusschen Paulus' opvatting van het geloof en die van Jakobus. Met de Openbaring was Zwingli weinig ingenomen. Calvijn kon den brief aan de Hebreën niet aan Paulus toekennen, terwijl volgens hem 2 Petr. niet door dezen apostel geschreven was. Onze Hugo de Groot ontkende de echtheid van 2 Petr. en Judas en hield den apostel Johannes niet voor den schrijver der beide laatste johanneïsche brieven.

Aan een duitsch godgeleerde uit de laatste helft der vorige eeuw ([1]) komt de eer toe, dat hij het eerst duidelijk in het licht gesteld heeft, dat de Canon, dien wij bezitten, een geschiedenis gehad heeft en dus langzamerhand geworden is; hoe deze Canon uit zeer verschillende bestanddeelen bestaat, die alles behalve een harmonisch geheel vormen. Op den door hem ingeslagen weg zijn vele andere theologen voortgegaan. Welk Protestant, die iets van het ontstaan van den Canon weet, zal thans nog met Art. 4 onzer Nederlandsche Geloofsbelijdenis kunnen instemmen, als het van de canonieke boeken verklaart, dat „daar niets tegen valt te zeggen"?

„Namen van schrijvers te verdichten, aan lieden, die geen enkele letter op papier gezet hadden, een gansche serie van boeken toe te kennen, het nieuwste naar de grijze oudheid te verplaatsen, de beroemdste wijsgeeren gevoelens te laten uitspreken, die met hun overtuigingen in lijnrechten strijd waren — dat alles is in de laatste eeuwen vóór en in de eerste na onze jaartelling aan de orde van den dag." Wat hier van de Heidenen gezegd wordt, is evenzeer op Joden en Christenen van toe-

([1]) Joh. Salomo Semler.

passing. Volgens de laatsten — wij moeten ons tot hen bepalen — hadden reeds oude heidensche dichters en profeten in hun geest gesproken, christelijke denkbeelden verkondigd. De grooten en edelen van den voortijd bleven nog spreken en schrijven na hun dood. De schrijver van den brief van Judas haalt een woord van Henoch, „den zevende van Adam", aan ([1]). Een geschrift, dat voor de gemeente groote waarde bezat of tot bestrijding van ketters kon dienen, dat de kerk onder de geïnspireerde schriften had opgenomen, moest van een apostel of althans van diens discipel afkomstig zijn. Een kerkelijke belijdenis, die tegen ketters gericht en voor alle geloovigen verbindend was, al werd zij eeuwen na den dood der apostelen opgesteld, moest hun gemeenschappelijk werk zijn: zij zouden de artikelen des geloofs opgeteekend hebben, voordat ze Jeruzalem verlieten, om de wereld te gaan bekeeren. Apostolische kerkordeningen zagen het licht, nadat de apostelen reeds vóor eeuwen gestorven waren.

Wanneer in onzen tijd iemand het waagde op naam van een beroemd persoon een geschrift in het licht te zenden, zou zulk een handelwijs streng worden afgekeurd. Maar bij de Christenen bestond daartegen, evenmin als bij Heidenen en Joden, eenig bezwaar: het werd voor *vroom* bedrog gehouden. De goede bedoeling was boven allen twijfel verheven. Het geschiedde uit liefde, uit eerbied voor den gefingeerden schrijver. En zou een geschrift, dat anders misschien ongelezen bleef of weinig indruk maakte, niet bij velen instemming vinden, wanneer het den naam van een beroemd persoon, van een apostel aan het hoofd droeg? Indien deze zelf geleefd had in den tijd, waarin de anoniemus schreef, zou hij zich dan niet in denzelfden geest hebben uitgelaten?

Vraagt iemand: hoe kon zulk een vroom bedrog verborgen blijven? Werd de onechtheid van een boek, dat jaren, soms

([1]) Vs. 14. Het is ontleend aan het *Boek Henoch*, uit de tweede eeuw vóor onze jaartelling.

eeuwen geantedateerd was, niet ontdekt? Laat ons niet vergeten, dat de vaders der kerk, al onthielden zij zich niet van critiek, een methode bezigden, die de onze niet meer kan zijn. Het ontbrak hun aan „historischen zin", aan „historisch bewustzijn". Legenden en interpolaties, bevorderlijk aan het groote doel, dat zij beoogden: de opbouwing der kerk, de bestrijding der dwaalleer, die haar bestaan bedreigde, waren hun welkom. Zullen wij nu op hun gezag de echtheid en ongeschondenheid der voor canoniek verklaarde boeken aannemen?

De dusgenoemde *uitwendige* critiek is zeker niet geheel zonder waarde, al heeft men haar beteekenis vaak overschat. Vinden wij bij een schrijver uit de tweede eeuw aanhalingen, die duidelijk ontleend blijken aan een geschrift, dat in het N. T. een plaats vond, dan moet dit natuurlijk vóór dien tijd opgesteld zijn, al blijft vergissing omtrent den naam des schrijvers mogelijk. Dat wij voorzichtig moeten zijn met de zgn. *argumenta e silentio*, waaraan door sommigen groote waarde wordt toegekend, mogen een paar voorbeelden duidelijk bewijzen. In de oud-syrische vertaling van het N. T. (Peschito), die waarschijnlijk uit het begin der 3e eeuw dagteekent, wordt o. a. de Apocalypse van Johannes met stilzwijgen voorbijgegaan. Mag iemand hieruit afleiden, dat dit boek in dien tijd nog niet bestond? In den Canon van Muratori wordt, gelijk wij zagen, de brief van Jakobus niet genoemd. Toch is het boven allen twijfel verheven, dat deze epistel vóor het ontstaan van dien Canon geschreven is.

Tot bepaling van den tijd, waarin een boek werd opgesteld, moeten wij nauwkeurig op zijn inhoud acht geven. Indien daarin gevoelens bestreden worden, waaraan niemand dacht in de dagen, dat het boek heet geschreven te zijn; als wij herinnerd worden aan verschijnselen, die op een veel lateren tijd wijzen, dan kunnen wij veilig aannemen, dat de traditie onjuist is. Een brief b. v. staat op naam van een apostel, wiens denkbeelden ons van elders bekend zijn of van wien wij het voorrecht hebben enkele brieven te bezitten. Gesteld nu, dat de

eerste in stijl, in woordenkeus, in richting of in andere opzichten van de laatste afwijkt, dan bestaat er gegronde reden, om aan de echtheid te twijfelen, vooral wanneer wij de oorzaken kunnen nagaan, waarom de onbekende auteur onder een pseudoniem heeft geschreven. Deze voorbeelden zouden met vele anderen vermeerderd kunnen worden. Maar reeds genoeg om ons te overtuigen, dat wij vooral de hulp der zgn. *inwendige* critiek moeten inroepen, om den tijd van het ontstaan der boeken van het N. T. te beoordeelen.

Slechts een uiterst klein gedeelte der oud-christelijke letterkunde zal het voorwerp van ons onderzoek zijn. Natuurlijk niet, omdat wij aan de boeken des N. T. een bovennatuurlijken oorsprong toekennen of tusschen deze en de buiten den Canon geplaatste geschriften een *specifiek* onderscheid maken. Evenmin verkeeren wij in den waan, alsof alleen eerstgenoemde de bronnen onzer kennis van het oorspronkelijk Christendom zouden zijn. Toch zal elk onbevooroordeelde moeten toestemmen, dat de catholieke kerk een uitnemende keuze gedaan en in haar Canon het beste opgenomen heeft, al zouden enkele geschriften zonder groote schade gemist kunnen worden, om voor andere plaats te maken. De reden waarom wij ons tot de boeken van het N. T. bepalen, is deze: gesteld dat wij in staat waren de oud-christelijke letterkunde in haar ganschen omvang te behandelen, dan zouden wij veel meer ruimte noodig hebben dan waarover wij hier kunnen beschikken.

Wanneer wij van „Het Nieuwe Testament" spreken, dan weten wij zeer goed, dat deze naam uit een wetenschappelijk oogpunt niet te verdedigen is. Op de vraag of die naam geen aanleiding geeft tot misverstand, daar er immers meer dan één N. T. is, moeten wij evenwel een ontkennend antwoord geven. Ieder weet, dat hier bedoeld wordt de verzameling geschriften, die in aller handen is, geen N. T. uit de tweede of derde eeuw. En van welken anderen naam zouden wij ons kunnen bedienen? Zullen wij spreken van een bloemlezing uit de „oud-christelijke

letterkunde"? Maar dan zou iemand terecht kunnen vragen: Waarom kiest gij alleen boeken, die tot de twee eerste eeuwen behooren? Er bestaat immers geen enkele reden, om in de oud-christelijke literatuur geen letterkundige producten uit de derde of vierde eeuw op te nemen.

Volgens de oude, thans verouderde methode werd ieder boek besproken naar de volgorde, waarin het in ons N. T. voorkomt. Maar zullen wij chronologisch te werk gaan? Gesteld dat dit mogelijk ware, dat de tijd van het ontstaan van elk geschrift met ontwijfelbare zekerheid kon bepaald worden, dan zou de vreemde opeenvolging (een brief, een apocalypse, een evangelie, een brief, enz.) ons daarvan moeten terughouden.

Drie groepen worden gewoonlijk onderscheiden. Tot de didactische rekent men de brieven, tot de historische de Evangeliën en de Handelingen, tot de apocalyptische de Openbaring van Johannes.

Bij de behandeling der eerste rubrieken zal, zooveel mogelijk, de chronologische orde gevolgd worden.

EERSTE DEEL.

BRIEVEN.

De letterkunde der oude Christenen was rijk aan brieven (van Clemens, Barnabas, Ignatius, Polycarpus, enz.), van welke slechts 21 hier ter sprake komen. Vier van deze (Hebreeën, 1, 2 en 3 Johannes) zijn anoniem verschenen. De overige dragen de namen van Paulus, Jakobus, Petrus en Judas aan het hoofd. Het volgend onderzoek zal moeten leeren of zij terecht aan deze schrijvers werden toegekend.

A. Brieven van Paulus.

Wij rekenen daartoe de vier zoogenoemde hoofdbrieven, die aan de Galaten, Corinthen en Romeinen. Maar bestaan er werkelijk geschriften van dien apostel? Op deze vraag werd reeds in het laatst der vorige eeuw door Edward Evanson in Engeland, bijna 40 jaar geleden door Bruno Bauer in Duitschland en in onzen tijd door enkele vaderlandsche geleerden ontkennend geantwoord. De laatsten zullen evenwel toestemmen, dat de debatten alles behalve gesloten zijn. Al meenen wij genoemde brieven aan Paulus te kunnen toekennen, daarom beweren wij niet, dat zij ongeschonden tot ons gekomen zijn. Het aantal kleinere en grootere interpolaties, gelijk reeds lang door vele geleerden erkend werd, is zeker niet gering. Aan het slot onzer beschouwing dezer brieven zullen wij daarvan enkele proeven geven.

Toen Paulus voor de eerste maal onder de Galaten het evangelie verkondigde, was hij door hen met geestdrift ontvangen. Een lichamelijke krankheid, misschien een oogziekte, bleek de reden van zijn verblijf in hun midden te zijn. Geen opofferingen voor hem, dien zij als een engel Gods, alsof hij Christus in eigen-persoon was geweest, ontvangen hadden, waren hun te groot geweest ([1]).

Wat had hij dien voormaligen Heidenen verkondigd? O. a. dit: dat er slechts één God is, die in de volheid des tijds zijn Zoon gezonden had, „geworden uit een vrouw", om hen, die onder de wet waren te verlossen, opdat zij de aanneming tot zonen deelachtig zouden worden. Christus was voor onze zonden aan het kruis gestorven, om ons van den vloek der wet te verlossen. Dat kruis was des apostels hoogste roem. De klove tusschen Jood en Griek, tusschen slaaf en vrije, tusschen man en vrouw was gedempt ([2]).

Bij zijn tweede bezoek bleek de liefde aanmerkelijk bekoeld. Er waren „beroerders" in hun midden gekomen, die een ander evangelie dan het zijne predikten; die den eisch stelden, dat allen zich zouden laten besnijden, daar de mensch alleen uit werken der wet gerechtvaardigd kan worden. En de Galaten, althans sommigen onder hen, hadden met welgevallen naar de prediking dier Judaïsten gehoord, alsof Paulus hun vijand geworden was ([3]). Hij achtte zich geroepen een brief te schrijven aan „de gemeenten van Galatië", om het goed recht van zijn evangelie tegenover zijn tegenstanders te handhaven.

Omstreeks het midden der 3de eeuw v. C. hadden zich keltische of germaansche volksstammen in het N. van Klein-Azië, tusschen Pontus en Phrygië, gevestigd. In de groote steden van het veroverde land (Galatië, Gallograecia): Ancyra, Tavium, Pessinus, waren langzamerhand de grieksche taal en beschaving

---

([1]) Gal. 4 : 13, 14.
([2]) 4 : 4, 5; 1 : 4, 20; 6 : 14, 15; 3 : 28.
([3]) 1 : 7; 5 : 10; 5 : 2 vv.; 4 : 16.

doorgedrongen. Galatië, met Lycaonië, Pisidië, Paphlagonië vereenigd, werd in het jaar 25 v. C. een romeinsche provincie. Hier zoeken sommigen de lezers van onzen brief, te Iconium, Derbe, Lystre, enz. ([1]); anderen — en dit gevoelen komt ons het waarschijnlijkst voor — in de bovengenoemde steden van het oorspronkelijk Galatië ([2]).

De Christenen, tot wie de apostel zich richt, waren vroeger Heidenen geweest. Zij hadden God niet gekend, maar zoogenoemde goden gediend, die het van nature niet waren. De waarschuwing om zich niet te laten besnijden, zou voor vroegere Joden geheel overbodig geweest zijn ([3]). Op grond van een bericht van Josephus meenen evenwel sommigen, dat wij hier aan gemengde gemeenten moeten denken ([4]). Op een zuil in den aan keizer Augustus gewijden tempel te Ancyra stond volgens dien geschiedschrijver het besluit te lezen, waarbij aan de Joden dezelfde rechten als aan de Heidenen beloofd werden ([5]).

„De apostel staat hier voor ons als een oud bevelhebber, die voor de oproerige legerbenden zijn borst ontbloot en hun de teekenen zijner wonden toont, welke bewijzen, dat hij hun hoofd verdient te heeten." Scherp is de toon, die in den brief wordt aangeslagen. Reeds bij den aanvang wordt een vervloeking uitgesproken over hen, die een valsch evangelie verkondigd, die den apostel bij zijn vrienden verdacht gemaakt hadden.

Belangrijk vooral is hetgeen Paulus omtrent zijn eigen leven mededeelt ([6]). In hem, den heftigen ijveraar voor de vaderlijke instellingen, die de gemeente der Christenen vervolgd en verwoest had, had God zijn Zoon geopenbaard. Van Damascus was hij naar Arabië gegaan en vandaar derwaarts teruggekeerd.

([1]) Volgens Hand. 14 door Paulus bezocht.
([2]) Vgl. Hand. 16 : 1, 6.
([3]) 4 : 8; 5 : 2.
([4]) Ook met een beroep op 3 : 23—25.
([5]) *Oudheden XVI*, 6.
([6]) H. 1 en 2.

Eerst drie jaren na zijn bekeering bezocht hij Jeruzalem, om Petrus te leeren kennen. Daar had hij ook Jakobus, den broeder des Heeren, ontmoet. Gedurende 14 jaren had hij zijn evangelie in Syrië en Cilicië gepredikt en in de groote steden gemeenten gesticht. Eerst aan het eind van dit tijdperk reist hij, door Barnabas en den onbesneden Griek Titus vergezeld, voor de tweede maal naar Jeruzalem, een bewijs dat hij, onafhankelijk van de apostelen in de hoofdstad, zijn weg bewandeld had. Aan de gemeente en haar hoofden wil hij rekenschap geven van zijn arbeid onder de Heidenen. Opzettelijk wordt aan de Galaten herinnerd, dat het „den valschen broeders", geestverwanten dier Judaïsten, wier prediking in hun midden zooveel opgang gemaakt had, niet gelukt was, om den voormaligen Heiden te laten besnijden. Maar de zuilen der gemeente: Jakobus, Petrus en Johannes, hadden erkend, dat God door hem krachtig onder de Heidenen gewerkt had, ja hem en zijn medearbeider de broederhand gereikt. Men was overeengekomen om het arbeidsveld te verdeelen: hij en Barnabas zouden voortaan onder de Heidenen, de zuilen-apostelen onder de Joden het evangelie verkondigen. Tegen de door hen gestelde voorwaarde om op zijn reizen de armen der gemeente van Jeruzalem te gedenken, had hij geen bezwaar — reeds was hij ijverig voor dit doel werkzaam geweest.

Beide partijen gingen uiteen, zonder dat de eene haar instemming met het evangelie der andere betuigd had. Van geloofsgemeenschap kon geen sprake zijn. Weldra zou het blijken op welke zwakke grondslagen het verdrag rustte.

Petrus bezocht Antiochië, een door Paulus gestichte gemengde gemeente. Voormalige Joden en Heidenen namen hier deel aan gemeenschappelijke maaltijden. Ook Petrus voegde zich bij hen. Maar toen later gezanten gekomen waren van Jakobus, die het houden der wet verplichtend en dus de tafelgemeenschap met heidensche Christenen ongeoorloofd achtte, trok de apostel zich terug, terwijl ook anderen, zelfs Barnabas, zijn voorbeeld volgden. Als Paulus dit verneemt, is hij verontwaardigd en

aarzelt niet zijn medeapostel, in tegenwoordigheid der gemeente, te berispen over zulk een handelwijs, die in zijn oog huichelarij verdiende te heeten. Hier te Antiochië, waar de overeenkomst onhoudbaar bleek te zijn, volgt Paulus een andere gedragslijn dan te Jeruzalem. De door hem gehouden rede — natuurlijk zal hij zich die niet meer woordelijk herinnerd hebben, toen hij aan de Galaten schreef, daar reeds een paar jaar verloopen waren — komt ongeveer hierop neer: Petrus en Paulus, beiden van geboorte Joden, hadden de ervaring opgedaan, dat zij uit wetswerken niet gerechtvaardigd konden worden en ingezien, dat alleen het geloof in Christus daartoe kon leiden. Nu had Petrus zelf het voorbeeld van Paulus gevolgd en „op heidensche wijze" geleefd en zich dus losgemaakt van de geboden der wet. Maar later had hij weder opgebouwd, hetgeen was afgebroken. Wat hem zelven betrof, Paulus was door het besef, dat de mensch uit de wet niet gerechtvaardigd kan worden, der wet gestorven, om Gode te leven. Met Christus gekruisigd, leidt hij een nieuw leven: Christus leeft thans in hem. Indien de wet tot gerechtigheid kon leiden, dan zou Christus' dood volgens hem zonder beteekenis zijn.

Hoe de strijd te Antiochië geëindigd is, vernemen wij niet. Maar Paulus' vijanden konden het hem moeilijk vergeven, dat hij het hoofd der apostelen in het openbaar had tentoongesteld.

In een tweede deel van den brief wordt het recht van het evangelie der rechtvaardiging uit het geloof bepleit (1), allereerst door een beroep op de eigen ervaring der lezers. Het scheen wel, dat zij betooverd waren. Hoe was het mogelijk dat zij, die eerst den godsdienst des geestes hadden aangenomen, tot het wettisch standpunt, dat vleeschelijk is, waren vervallen? Zij hadden immers de werking van den goddelijken geest niet door het doen van wetswerken, maar door de prediking des geloofs ervaren. Waren er geen goddelijke krachten in hen gewekt?

---

(1) H. 3 en 4.

Ook uit de Schrift meent de apostel zijn stelling te kunnen bewijzen. Hij bedient zich daartoe van de allegorische verklaring ([1]), vooral bij de Joden te Alexandrië in gebruik.

Abraham was uit geloof gerechtvaardigd. De geloovigen zijn dus de echte zonen van den aartsvader. De wet, niet door God maar door engelen aan Mozes gegeven, heeft slechts een voorbijgaande beteekenis. Door haar is het bewustzijn van schuld opgewekt, zijn de overtredingen vermeerderd. Zij heeft ons in een kerker opgesloten, waarin wij onder de macht der zonde waren. Nu het geloof gekomen is, zijn wij van dien tuchtmeester verlost en zonen Gods geworden. De oude en de nieuwe bedeeling staan tot elkander in de verhouding van een onmondige tot een mondige. Nu God den geest zijns Zoons in onze harten heeft uitgestort, die het „Abba, Vader!" laat hooren, zijn wij niet langer slaven, maar zonen en dus ook erfgenamen. Helaas! de Galaten hadden het verbond der dienstbaarheid boven dat der vrijheid verkozen!

Met vermaningen van verschillenden aard wordt de brief besloten ([2]). Paulus' opwekking om te staan in de christelijke vrijheid moest niet verkeerd worden opgevat. Vrijheid en losbandigheid staan lijnrecht tegenover elkander. De liefde is de vervulling der wet. Dat „bijten en opeten van elkander", al die twisten in de gemeente waren het bewijs, dat het geestelijk leven in haar midden kwijnde. Vleesch en geest strijden met elkander. Hoevele werken des vleesches openbaarden zich nog onder de Christenen: wellust, twistgierigheid, overdaad, nijd, partijschap, scheuring, enz.! Maar de vrucht des geestes openbaart zich in liefderijke gezindheden, in zelfbeheersching, blijdschap en vrede — daartoe kan de wet een mensch niet in staat stellen. Slechts wie Christus toebehooren, hebben met de begeerlijkheden des vleesches gebroken.

De leden der gemeente moesten elkanders lasten dragen,

([1]) Vgl. b. v. 3 : 16. Een enkele maal geeft hij dit zelf te kennen: 4 : 24.
([2]) H. 5 en 6.

een gevallene in den geest der zachtmoedigheid terecht brengen. Ieder zal maaien, wat hij gezaaid heeft.

Paulus, die geen geoefend schrijver was en gewoonlijk zijn brieven dicteerde, schreef zelf „met groote letters" ([1]) het slot van dezen brief.

Waarschijnlijk werd de brief uit Efeze of op de reis daarheen ([2]) — anderen noemen Rome of Antiochië — verzonden, omstreeks het jaar 56 ([3]). Welken indruk hij bij de Galaten achterliet? Op deze vraag is het ons niet vergund een antwoord te geven ([4]).

Nadat Corinthe in het jaar 146 door Mummius verwoest was, werd Griekenland een romeinsche provincie onder den naam van Achaje. Honderd jaar later werd Corinthe door Julius Caesar weder opgebouwd. Tijdens Paulus' verblijf was het een rijke handelsstad met twee havens: Kenchraea en Lechaeum, waarheen kooplieden uit Oosten en Westen hun waren brachten. Hier had de proconsul — thans Gallio ([5]), de broeder van den beroemden wijsgeer Seneca — zijn zetel. Vooral bij gelegenheid der isthmische spelen ([6]), was het aantal vreemdelingen te Corinthe, welks zedeloosheid spreekwoordelijk is geworden, zeer groot.

Paulus had hier een gemeente gesticht, die voornamelijk uit eenvoudige Heidenen bestond, al hadden zich daarbij enkele aanzienlijken en sommige Joden aangesloten ([7]). Zijn prediking

---

([1]) H. 6 : 11.

([2]) Vgl. Hand. 18 : 23; 19 : 1.

([3]) Indien wij in het jaar 36 Paulus' bekeering stellen, dan kwam hij in 53 voor de tweede maal te Jeruzalem. Gelijk wij zagen, had hij vóór het schrijven van den brief tweemaal de Galaten bezocht.

([4]) Volgens 1 Cor. 16 : 1 namen zij deel aan de collecte voor de armen te Jeruzalem.

([5]) Vgl. Hand. 18 : 12—17.

([6]) Vgl. 1 Cor. 9 : 24—27.

([7]) 3:5; 10:14; 12:2; 1:26 vv.; 8:1 vv.; 11:20 vv.; 7:18; 9:20; 12:13.

in hun midden was ongeveer van den volgenden inhoud: Er is slechts één God en Vader, uit wien alle dingen zijn. J. C., de gekruisigde, voor joodsche schriftgeleerden en grieksche wijzen een ergernis en een dwaasheid, is de kracht en de wijsheid Gods. Hij was gestorven, begraven en opgewekt naar de schriften. Zij moesten zijn dood verkondigen tot den dag zijner wederkomst. Het lichaam is een tempel van den heiligen geest. Voor hem, die met Christus verbonden is, is het oude voorbijgegaan — hij is een nieuw schepsel geworden ([1]).

Niet zonder vreeze en beving had Paulus, door zijn vrienden Silas en Timotheüs vergezeld, te Corinthe het evangelie verkondigd. Maar zijn arbeid was niet vruchteloos geweest. Hij had zich vele geestverwanten verworven, op wie hij rekenen kon ([2]). Na zijn vertrek was Apollos daar gekomen, die zijn werk had voortgezet ([3]).

Paulus had aan de Corinthen een brief gezonden — deze is verloren gegaan —, waarin hij hun schreef, dat een ontuchtige in de gemeente niet geduld mocht worden. Maar hij had niet bedoeld, dat zij zich van hebzuchtigen, afgodendienaars, hoereerders moesten afscheiden ([4]). Dan zou er reden zijn om te vermoeden, gelijk ze in hun brief gedaan hadden ([5]), dat zij de wereld moesten ontvlieden. In dien brief waren den apostel allerlei vragen gedaan, die beantwoord moesten worden. Voorloopig had hij Timotheüs tot hen gezonden. Toen hij evenwel gehoord had, dat er onder hen verdeeldheid heerschte; toen Stephanas met zijn vrienden uit Corinthe bij hem gekomen was, mocht hij niet langer met schrijven wachten ([6]).

Het bestaan van verschillende partijen onder de Corinthen

([1]) 8:6; 1:23 vv.; 15:3 vv.; 11:26; 6:19. Vgl. 2 Cor. 5:17.
([2]) 2:3; 2 Cor. 1:19; 1 Cor. 1:4 vv.; 1:11; 16:17.
([3]) 3:6; 16:12.
([4]) 5:9 vv.
([5]) Ook deze ging verloren. Een brief van de Corinthen aan Paulus in de armenische taal, die bewaard bleef, draagt alle sporen van onechtheid.
([6]) 7:1 vv.; 4:17; 1:11; 16:17, 18.

bewees, volgens den apostel, dat zij nog altijd vleeschelijk gezind waren (1). Sommigen noemden zich naar hem, anderen naar Apollos, weder anderen naar Petrus of naar Christus. De eenheid der gemeente was evenwel nog behouden. Maar zouden zulke heterogene bestanddeelen op den duur bij elkander kunnen blijven?

Zij, die zich naar Paulus en Apollos noemden, stonden niet vijandig tegenover elkander. Maar de laatste, ingewijd in de wijsbegeerte, een welsprekend en geleerd man uit Alexandrië, (2) had velen door zijn wegslepende prediking getrokken. Petrus zelf was nooit te Corinthe geweest, maar geestverwanten van hem hadden daar aanhangers gevonden. De Christus-partij voelde zich zeker meer aangetrokken door Jakobus, „den broeder des Heeren". Zij stond vooral vijandig tegenover Paulus en weigerde hem als apostel te erkennen. In zijn oog was het dwaasheid, om in menschen te roemen. Alsof niet allen Christus toebehoorden! Alsof de gemeente geen winst kon doen met alle leeraars; met wereld, leven, dood, tegenwoordige en toekomende dingen!

Er waren geruchten tot Paulus gekomen, die hem droevig stemden (3). De gansche gemeente was door een schanddaad besmet — een Christen leefde met zijn stiefmoeder in huwelijksgemeenschap —, die zelfs onder de Heidenen vreemd was. Zij handelde verkeerd met haar eigen rechtszaken voor een heidensche vierschaar te brengen, in plaats van ze onder elkander te beslechten.

Verschillende vragen waren schriftelijk tot hem gericht, die beantwoord moesten worden (4). Ten onrechte werd door sommigen de echt onbepaald afgekeurd en de ontbinding geëischt van huwelijken met ongeloovigen. Zij hadden hem misverstaan. Al zou Paulus het huwelijk niet aanraden, hij beschouwde het

(1) 1 : 11 — 3 : 28.
(2) Vgl. Hand. 18 : 24
(3) H. 5 en 6.
(4) H. 7, 8, 10.

daarom niet als zondig. Geloovige echtgenooten moesten van ongeloovige niet scheiden, tenzij dezen een scheiding wenschelijk achtten — de eersten zouden de laatstgenoemden nog kunnen behouden! De slaven moesten het geen schande achten in dienst van heidensche meesters te blijven. Als ze maar zorgden dat zij, door den Heer vrijgekocht, geen slaven van menschen werden!

Er heerschte te Corinthe verschil van gevoelen omtrent het deelnemen aan heidensche offermaaltijden. Tegen het eten van vleesch, dat van heidensche offers was overgebleven, bestond volgens Paulus geen bezwaar. Al wat in de vleeschhal verkocht werd, kon vrij genuttigd worden. Maar aan de zwakken in het geloof, voor wie het offervleesch iets meer was dan gewone spijs, mocht geen aanstoot gegeven worden. „Niet alles, wat geoorloofd is, sticht.''

Tegenover hen, die Paulus het recht op het apostelschap betwistten, omdat hij Jezus niet gezien had, wier bewering bij sommigen zijner voormalige vrienden ingang gevonden had, achtte hij het noodig zich te verantwoorden ([1]). „Ben ik niet een apostel? Heb ik niet J. C., onzen Heer, gezien ([2])? Zijt gij niet mijn werk in den Heer?'' Mocht hij in het oog van anderen geen apostel zijn, de vrienden te Corinthe, aan wie hij het evangelie gepredikt had, waren het bewijs van zijn apostelschap. Hoewel hij, gelijk sommigen, stoffelijk loon voor zijn arbeid kon eischen, had hij van dat recht afstand gedaan, daar anders zijn tegenstanders misschien zouden zeggen, dat het hem slechts te doen was om geld te verdienen.

Ook tot de corinthische vrouwen had Paulus iets te zeggen. Haar emancipatiegeest stond hem tegen. Het verdiende om meer dan één reden afkeuring, dat zij ongesluierd in de vergaderingen kwamen. Wat den man geoorloofd is, staat daarom der vrouw niet vrij.

De liefdemaaltijden te Corinthe hadden hun beteekenis ver-

([1]) II. 9.
([2]) Vgl. 15 : 8

loren. Zij waren allerminst geschikt, om den broederband tusschen de Christenen en hun gemeenschap met Christus te versterken. De rijken gingen zich te buiten, terwijl de armen beschaamd moesten heengaan, zonder iets genoten te hebben. Er werd geen gedachtenis van 's Heeren dood gevierd. Reeds was een strafgericht Gods over hun wangedrag aan den maaltijd des Heeren gevolgd! Zoo moesten zij tot boetvaardigheid komen, om niet met de ongeloovige wereld veroordeeld te worden (1).

Er bestond in de gemeente verschil omtrent de geestelijke gaven. De apostel herinnert, dat alle geloovigen één lichaam vormen met vele leden, die evenwel door één geest verbonden zijn. De genadegaven zijn ongelijk verdeeld, maar elk moest de zijne ten nutte van anderen besteden. De uitnemendste aller gaven is de liefde, die niemand ontberen kan en zonder welke zelfs de gave der profetie haar beteekenis verliest. De onvergelijkelijk schoone hymne op de liefde kan aan geen onzer lezers onbekend zijn.

Te Corinthe hechtten velen buitengewone waarde aan de tongenspraak, het spreken in extase, in hooge geestverrukking, met onverstaanbare klanken. Hoe hoog Paulus zelf er mee ingenomen mocht wezen, bij de openbare samenkomsten stonden zij volgens hem verre beneden de profetie, waardoor anderen gesticht, vermaand, vertroost konden worden. Hij noemde het een „spreken in de lucht". Een uitlegger was noodig, om den schijnbaren onzin te vertolken. Eenvoudigen en ongeloovigen zouden bij het hooren spreken in tongen meenen, dat er geraaskald werd en in hun ongeloof of spotternij versterkt worden. In die samenkomsten heerschte een babylonische spraakverwarring. Soms getuigen verschillende personen tegelijk. De vermaning was dus alles behalve overbodig: Laat alles met orde geschieden (2)!

Eindelijk moest nog de quaestie van de opstanding der dooden

(1) H. 11.
(2) H. 12—14.

aan de orde komen, die door sommigen geloochend werd. Met alle kracht wordt deze in het oog van den apostel verderfelijke meening bestreden. Wat toch zou het gevolg dier loochening zijn? Dat Christus niet is opgewekt en derhalve de apostolische prediking ijdel en valsch was! Dan zou aller levensleus moeten luiden: laat ons eten en drinken, want morgen sterven wij! Maar de apostel gaat ook niet mede met hen, die aan de herleving der aardsche lichamen geloofden. Ook Jezus' lichaam was aan het kruis gestorven. Zijn geest was, met een hemelsch lichaam omkleed, ten hemel gegaan, vanwaar hij aan sommigen zijner vrienden, ook aan hem, Paulus, verschenen was. Hoe gaat het in de natuur? Er is verschil tusschen aardsche en hemelsche, tusschen zinnelijke en geestelijke lichamen — alleen de laatste zijn onvergankelijk. „Vleesch en bloed kunnen het koninkrijk Gods niet beërven".

Door de levensgemeenschap met Christus worden allen levend gemaakt. Hij is de eersteling, het onderpand der opstanding van allen, die met hem door het geloof verbonden zijn. Bij zijn wederkomst, als het laatste bazuingeschal zich laat hooren, worden de in hem ontslapenen als onvergankelijken opgewekt, de levenden met een ander lichaam overkleed. De dood is te niet gedaan. Geen zonde, die de prikkel des doods; geen wet, die de kracht der zonde is, bestaan meer. Maar de tegenwoordige orde der dingen neemt eerst een einde, wanneer alle aan Christus vijandige machten hem onderworpen zijn. Dan geeft hij zijn heerschappij den Vader over. Het koninkrijk Gods is in zijn volheid gekomen, God alles in allen (1).

Omtrent dezen brief, in het begin van het jaar 58 uit Efeze geschreven (2), is terecht gezegd: „hij bevat een geschiedenis der bezwaren, waarmede het evangelie op heidenschen bodem te kampen had."

Tusschen onzen eersten en tweeden brief valt nog een

(1) H. 15.

(2) Vgl. 16 : 8.

bezoek van Paulus te Corinthe. Waaruit blijkt dit? Bij herhaling vernemen wij van des apostels plan om tot zijn vrienden te komen ([1]). Zou het zijn met de roede of met liefde en in den geest der zachtmoedigheid? Reeds hadden sommige opgeblazenen beweerd, dat hij de gemeente toch niet zou bezoeken ([2]). Daar hij tot Pinksteren te Efeze moest blijven, waar het aantal zijner tegenstanders groot was, had hij alvast zijn geliefden en getrouwen zoon Timotheüs vooruitgezonden. Maar hoe zou deze ontvangen worden ([3])? De apostel zal zijn reis nemen door Macedonië. Van zijn eerste bezoek kon moeilijk de getuigenis gelden, dat hij in zulk een droevige stemming gekomen was ([4]). Waarschijnlijk werd dus Corinthe driemaal door hem bezocht ([5]).

Ook nemen wij aan, dat tusschen 1 en 2 Cor. door Paulus een brief geschreven werd, die verloren is gegaan. Op welke gronden? In 2 Cor. wordt geen melding gemaakt van Timotheüs' verblijf te Corinthe en evenmin, hoe deze thans bij den apostel in Macedonië gekomen was ([6]). Wat van den door hem geschreven brief gezegd wordt, kan moeilijk op dezen eersten brief slaan, die de Corinthen niet zoo pijnlijk zou aangedaan hebben ([7]).

Een groote verdrukking was over den apostel gekomen. Maar God had hem vertroost. Hij meende een vreeselijken dood te zullen sterven. Hij had geleerd op God te vertrouwen, die hem gered had, en, naar hij hoopte, ook in het vervolg zou redden. Te Corinthe waren er, ook onder zijn vrienden, die hem van lichtvaardigheid beschuldigden. Hij deed beloften om tot hen te komen, maar hij hield ze niet! Het was bij hem ja en neen te gelijk! Zelf moest hij toestemmen, dat hij den

(1) 4 : 19; 11 : 34*b*; 16 : 3 vv.
(2) 4 : 21, 18.
(3) 16 : 8, 9; 4 : 17; 16 : 10. 11.
(4) 2 Cor. 2 : 1.
(5) Vgl. 2 Cor. 12 : 14; 13 : 1. 2.
(6) 2 Cor. 1 : 1.
(7) 2 : 3, 4; 7 : 8, 12.

schijn tegen zich had. Zijn voornemen was geweest, om van Efeze terstond naar Corinthe te reizen, dan naar Macedonië te gaan en zich vandaar weder naar Corinthe te begeven, uit welke stad men hem naar Judea uitgeleide kon doen. Zijn plan was veranderd, maar niet lichtvaardig. Zijn hoop om Titus te Troas te ontmoeten, bleef onvervuld. Daarom was hij naar Macedonië gegaan, waar hij, gelijk hij verwacht had, zijn vriend aantrof. En van hem had hij verblijdende berichten gekregen omtrent den toestand der gemeente, die naar hem verlangde, in zijn lijden deelde en voor hem ijverde. Gode daarvoor de dank, „die hem in Christus over elken tegenstand doet zegepralen" (1)!

De onderstelling van sommigen, dat onze brief „aan de gemeente Gods te Corinthe met alle heiligen, die in geheel Achaje zijn" (2), eigenlijk uit twee brieven bestaat — Paulus zou dus 5 brieven aan de Corinthen geschreven hebben —, komt ons onnoodig voor. Al is de toon, in de vier laatste hoofdstukken aangeslagen, uiterst scherp en bitter, waarbij die, welke in het eerste gedeelte vernomen wordt, gunstig afsteekt, wij moeten niet vergeten, dat daar de Judaïsten bestreden worden, wier invloed te Corinthe was toegenomen, die geen middelen ontzagen, om hem verdacht te maken.

Allereerst wordt de apostolische bediening en het lijden, daaraan verbonden, in het licht gesteld (3). Tegenover het oude verbond der letter, die doodt, staat het nieuwe verbond des geestes, dat levend maakt. „Waar de geest des Heeren is, daar is vrijheid". De apostel predikt Christus Jezus als Heer, om wiens wil hij een dienstknecht der gemeente is. Aan God ontleende hij de kracht, te midden van verdrukkingen en vervolgingen openbaar geworden. Zijn inwendige mensch werd dagelijks vernieuwd, al mocht zijn lichaam zwakker worden. Dat lichaam gelijkt op een tent, waarin de ziel een tijdlang

(1) H. 1 en 2.
(2) 1 : 1.
(3) H. 3—7.

wonen moet. Hem wacht een eeuwige woning, die niet met handen gemaakt is. Als prediker der verzoening treedt hij op. Christus, die geen zonde kende, heeft God den vloek der zonde doen ondergaan, opdat wij in hem met God zouden verzoend worden. Mochten anderen zich beroemen op de kennis van Christus naar het vleesch, op hun omgang met hem gedurende zijn leven, hij kent alleen den gestorven Christus. Hoe had hij, Paulus, zijn lijden gedragen? Te midden van verdrukkingen, in nooden, in benauwdheden, onder slagen, in gevangenissen, onder volksoploopen, in arbeid, in waken, in gebrek had hij volhard. Door reinheid, door beleid, door geduld, door goedertierenheid, door heiligen geest, door ongeveinsde liefde, door het woord der waarheid, door de kracht Gods, door de wapenen der gerechtigheid had hij zich, te midden van eer en schande, onder kwaad en goed gerucht aanbevolen. Werd hij voor een bedrieger uitgescholden, toch was hij oprecht; hoewel niet geteld, was hij echter bekend; hoewel een stervende, leefde hij; hoewel gekastijd, was hij niet gedood; bedroefd, was hij altijd blijde; arm aan aardsche bezittingen, verrijkte hij velen met geestelijke goederen.

Op de collecte voor de armen te Jeruzalem, vroeger reeds aanbevolen ([1]), komt hij thans terug ([2]). Hij was dus de eens gedane belofte niet vergeten en bleef hunner in liefde gedenken.

De gemeenten in Macedonië hadden zich uitnemend gedragen. Boven hun vermogen hadden zij gegeven. De Corinthen, rijk in zoovele uitnemende gaven, zouden zeker in liefdadigheid niet gaarne bij andere gemeenten achterstaan. J. C. had immers zijn hemelsche heerlijkheid afgelegd en was ook om hunnentwil arm geworden, opdat zij door zijn armoede rijk zouden worden. „God heeft den blijmoedigen gever lief”. Door hun milddadigheid zouden de behoeftigen te Jeruzalem niet alleen God danken, maar Hem ook verheerlijken, omdat de Corinthen trouw waren gebleven aan de belijdenis van het evangelie.

([1]) 1 Cor. 16 : 1, 2.
([2]) H. 8 en 9.

Het laatste gedeelte van den brief ([1]) is gewijd aan de bestrijding van hen, die meenden dat zij alleen Christus toebehoorden. Paulus rekent hen niet tot de gemeente. Met bittere ironie spreekt hij in den derden persoon over de „valsche apostelen", dienaren des satans, die zich als boden des lichts voordoen ([2]). Zij hadden zich vroolijk gemaakt over den dwaas, wiens persoonlijkheid geen indruk maakte, die zoo zwak ter tale was! Hij was geen apostel, geen dienaar van Christus van wien hij nimmer openbaringen had ontvangen! Ter wille der gemeente, die gevaar liep door deze nieuwe predikers meegesleept te worden, moest hij zich verdedigen.

Verre van hem om zich te durven gelijkstellen met wie zich zelven prijzen! Hij zal zich ook eens aan ijdele zelfverheffing schuldig maken, al moet hij erkennen dat het dwaas is! Hij is bevreesd, dat zijn vrienden door menschen van hun liefde voor Christus worden afgetrokken! Zij dulden het, als iemand een anderen Jezus, een ander evangelie in hun midden verkondigt! Hij was niemand tot last geweest, daar hij geheel belangeloos het evangelie gepredikt had. Hij had meer gearbeid, meer verdragen, in grooter gevaren verkeerd dan zij, die er zich op beroemden dienaars van Christus bij uitnemendheid te zijn! Wenschte men bewijzen? Vijfmaal had hij van de Joden 39 geeselslagen ontvangen; driemalen was hij door de Romeinen gegeeseld, eenmaal gesteenigd; driemaal had hij schipbreuk geleden, zelfs een dag en een nacht in de diepten der zee doorgebracht. Uit ervaring kende hij honger en dorst, koude en naaktheid. Joden en Heidenen niet alleen, maar ook valsche broeders hadden zijn leven bedreigd. En dan rustte nog op hem de zorg voor al de gemeenten!

Ook hem waren openbaringen en gezichten ten deel gevallen. Al sprak hij er liever niet van, omdat hij gevaar liep aan zelfverheffing zich over te geven, zijn vijanden hadden hem ge-

---

([1]) H. 10—13.

([2]) Reeds vroeger met het oog op hen: 2 : 17; 3 : 2; 4 : 2.

noodzaakt. Vóór 14 jaren — derhalve op de eerste zendingsreis in Syrië en Cilicië — was „een mensch in Christus" opgevoerd tot in den derden hemel (1). In het paradijs had hij onuitsprekelijke woorden vernomen, die verborgen moesten blijven. Of die openbaring in dan buiten het lichaam geschiedde, weet God alleen. Maar er was geen reden om zich er over te beroemen. Immers een zwaar lichaamslijden was door God over hem beschikt. Een satansbode had hem met vuisten geslagen. Op zijn driemaal herhaalde bede dat deze van hem wijken mocht, had de Heer geantwoord: Mijn genade is u genoeg; mijn kracht wordt in zwakheid gezien. Daarom had hij een welbehagen in zwakheden, in mishandelingen, in nooden, in vervolgingen, in benauwdheden, die hij om Christus' wil doorstond. „Als ik zwak ben, dan ben ik krachtig".

Aan het slot van dezen brief, tegen het einde van 58 in Macedonië geschreven, worden de lezers tot zelfonderzoek en zelfbeproeving opgewekt. „Weest blijde, wordt volmaakt, zijt getroost, eensgezind, leeft in vrede en de God der liefde en des vredes zal met u zijn."

Omtrent de stichting der gemeente te Rome verkeeren wij geheel in het onzekere. Titus, ook Andronicus en Junias zijn haar grondleggers genoemd (2). In den brief van Dionysius, bisschop van Corinthe, aan de geloovigen te Rome, heetten Petrus en Paulus de gemeenschappelijke stichters. De oudste en aan allen bekende gemeente was volgens Irenaeus, den bisschop van Lyon, door de beide roemrijkste apostelen gesticht. Wie Paulus' brief aan de Romeinen gelezen heeft, kan met deze traditie der catholieke kerk onmogelijk instemmen.

Toen Pompejus in het jaar 63 v. C. Jeruzalem veroverde, voerde hij vele Joden als slaven naar Rome, die later vrijgelaten werden. Tijdens de regeering van Tiberius schatte men het

(1) De Joden onderscheidden 3 of 7 hemelen.

(2) Vgl. Rom. 16 : 7.

aantal Joden te Rome op 60.000. Heidenen, ook uit de aanzienlijke romeinsche families, hadden zich als proselieten bij hen gevoegd. Vooral door de jaarlijksche feestreizen waren de romeinsche Joden op de hoogte van hetgeen te Jeruzalem plaats vond en konden dus niet onkundig blijven omtrent de christelijke gemeente aldaar ([1]).

Waarschijnlijk is het evangelie het eerst aan Joden en proselieten gepredikt. Maar daaruit volgt niet, dat de lezers van den brief aan de Romeinen uitsluitend of voornamelijk onder hen te zoeken zijn. Het komt mij voor, dat de apostel het oog had op een *gemengde* gemeente, maar zich in de eerste plaats tot voormalige Heidenen richtte. De brief zelf kan ons alleen het noodige licht geven. Maar de schrijver kende de gemeente slechts door inlichtingen van anderen, misschien van Aquila en Priscilla, die hij bij zijn eerste verblijf te Corinthe ontmoet had ([2]). En terecht is opgemerkt, dat hij bij het verzenden van zijn brief de vraag naar statistieke verhoudingen der gemeente zeker niet bij machte was te beantwoorden.

De lezers behooren tot *de volken*, die uitdrukkelijk van de Joden onderscheiden worden ([3]). Reeds lang had de auteur zich voorgenomen aan zijn lezers een bezoek te brengen, omdat hij zich een schuldenaar gevoelde van Grieken en barbaren ([4]), d. i. van beschaafde en onbeschaafde Heidenen.

Men heeft gevraagd: Kon de apostel zich met het oog op voormalige Heidenen op „onzen vader Abraham" beroepen ([5])? Was voor hen zulk een uitvoerig betoog over de beteekenis der wet noodig? ([6]) Moest het raadsel van Israël's verwerping, zijn toekomstige behoudenis ten hunnen behoeve in het licht gesteld

---

([1]) Volgens Hand. 6 : 9 hadden zij aldaar een synagoge. In Hand. 2 : 10 lezen wij, dat zij bij het eerste Pinksterfeest na Jezus' dood in de hoofdstad waren.

([2]) Hand. 18 : 2, 3. Vgl. Rom. 16 : 3, 4.

([3]) 1 : 5, 6. Vgl. 3 : 29.

([4]) 1 : 13, 14. Vgl. 11 : 13 vv.

([5]) 4 : 1.

([6]) 3 : 21 vv.; 7.

worden ([1])? Op al deze en dergelijke vragen luidt ons antwoord: Paulus besprak zulke onderwerpen evenzeer voor gemeenten, welke hij zelf gesticht had, die in Galatië en te Corinthe. Bovendien hadden reeds de Judaïsten naar Rome hun blik gericht, om ook daar veroveringen te maken.

Toch ontkennen wij niet, dat de apostel zich onder zijn lezers ook Christenen uit de Joden voorstelde ([2]). Het gevaar voor opstand tegen den romeinschen keizer, voor weigering van het betalen der belasting aan een heidensche overheid ([3]) dreigde zeker het meest van de zijde der voormalige Joden.

Welk doel beoogde Paulus met zijn brief? Ook op die vraag zijn zeer verschillende antwoorden gegeven. Het gevoelen van velen uit den ouderen en nieuweren tijd, ook van sommige uitleggers in onze dagen, dat de schrijver het noodig achtte, om voor de gemeente te Rome zijn leerplan uiteen te zetten, dat hij dus een dogmatisch handboek zou gegeven hebben, kan moeilijk op onze instemming rekenen. Met zulk een louter wetenschappelijk doel schreef men in dien tijd geen brieven. Als Heidenapostel had hij reeds lang den blik naar het Westen, naar Rome in de eerste plaats gericht. Ook aan de Heidenen in de wereldstad moest hij het evangelie verkondigen ([4]). Maar de moeilijkheden, daaraan verbonden, kon hij zich niet ontveinzen. Als hij eens zijn komst voorbereidde door een brief, waarin hij rekenschap gaf van zijn evangelie, de bedenkingen weerlegde, daartegen door sommigen gemaakt, de valsche gevolgtrekkingen bestreed, die anderen daaruit afgeleid hadden! ([5])

Het kan ons niet verwonderen, dat de brief in een uiterst gematigden, verzoenenden geest geschreven is; dat hier geen scherpe toon wordt aangeslagen, gelijk in de voorafgaande

([1]) H. 10 en 11.
([2]) Vgl. b.v. 2 : 17 vv.; 3 : 1 vv., 29, 31.
([3]) H. 13.
([4]) 1 : 8 vv.
([5]) Vgl. b.v. 3 : 8; 6 : 1, 15; 9 · 1.

brieven ([1]). In een hem geheel onbekende gemeente had de apostel niet te klagen over miskenning of misverstand, over geruchten, die hem droevig gestemd hadden. En bovendien moesten de geloovigen te Rome voor zijn arbeid gewonnen worden.

Wij gaan thans met den inhoud van onzen brief kennis maken. Allereerst wordt de algemeenheid der zonde, bij Heidenen zoowel als bij Joden, in het licht gesteld, waaruit de noodzakelijkheid der rechtvaardiging uit genade door geloof volgt ([2]).

Ook de Heidenen hadden God uit zijn werken kunnen leeren kennen. Maar hun hart was verduisterd. Onder verschillende gedaanten van dieren en menschen hebben zij God vereerd en zich zelfs aan de ergerlijkste zonden schuldig gemaakt.

Met de Joden was het niet beter gesteld. Zij hadden geen recht, om de Heidenen te veroordeelen. Ook onder dezen waren er, die van nature de werken der wet deden en toonden, dat het werk der wet geschreven stond in hun hart. Veel minder dan zij waren de Joden te verontschuldigen, die wel gaarne lichten wilden zijn voor hen, die in duisternis wandelden, opvoeders van onverstandigen, maar zelven door allerlei zonden besmet waren. Om hunnentwil wordt Gods naam onder de Heidenen gelasterd. En hoevele voorrechten hadden zij, aan wie Gods beloften waren toevertrouwd!

Maar hoe kon God, zonder aan zijn rechtvaardigheid te kort te doen, de door allen gepleegde zonden ongestraft laten ([3])? Moest niet de dood als straf op de zonde volgen? Paulus leert het plaatsvervangend lijden van Christus. Zijn bloed is het middel der verzoening. Hij, de zondelooze, onderging de straf, die de schuldige menschheid verdiend had. Door zijn dood is aan Gods gerechtigheid voldaan. Wie in hem gelooft, Jood of

---

(1) Vgl. o. a. 1 : 8 vv., 12; 14 : 3 vv.
(2) 1 : 17 — 3 : 20.
(3) 3 : 21 vv.

Heiden, kan de gerechtigheid Gods deelachtig worden. Alle roem is dus uitgesloten.

Ook Abraham is uit het geloof gerechtvaardigd ([1]). Alle geloovigen zijn erfgenamen der belofte, aan hem gedaan. En wat leert hun eigen ervaring? Zij hebben vrede bij God door J. C.; zij roemen niet slechts in de hoop der toekomstige heerlijkheid, ook in de verdrukking, die volharding, beproefdheid, hoop werkt, welke niet beschaamt. Eens zullen zij zalig worden in vereeniging met hem, die thans leeft in heerlijkheid. Van hem zijn genade en leven uitgegaan, gelijk van den eersten mensch zonde en dood. ([2])

Men had gevraagd: Is het doel der wet de vermeerdering der overtredingen, opdat de genade des te overvloediger mocht worden; zou het dan maar niet het best zijn, om in de zonde te volharden? Alsof vrijheid van de wet vrijheid tot zondigen kon geven! Zij, die Christus toebehooren, zijn immers der zonde afgestorven, beschouwen zich als dood voor de zonde. ([3])

Maar is de wet zonde ([4])? Zij is integendeel heilig, geestelijk ([5]). Maar zij heeft de bewustheid der zonde in den mensch doen ontwaken. In de vleeschelijke natuur van den mensch ligt de oorzaak, dat de wet niet in staat is den mensch geestelijk te doen leven. Al heeft hij een behagen in de wet Gods naar den inwendigen mensch, juist het goede, dat hij wil, doet hij niet, wel het kwade, dat hij niet wil.

Doch de apostel heeft stof tot danken ([6]). Het evangelie is gebleken een kracht Gods tot behoud te zijn ([7]). Voor den Christen bestaat geen verdoemenis. Hij heeft den geest van Christus. Hij voelt zich een kind Gods, een medeërfgenaam

---

([1]) H. 4.
([2]) H. 5.
([3]) H. 6.
([4]) H. 7.
([5]) Een geheel andere beschouwing word in den brief aan de Galaten gegeven.
([6]) H. 8.
([7]) Vgl. 1 : 16.

van Christus. Wat beteekent voor hem het tegenwoordige lijden in vergelijking met de toekomstige heerlijkheid? Zelfs de onbezielde schepping ziet met reikhalzend verlangen uit naar de vrijmaking der vergankelijkheid, waaraan zij onderworpen is. Thans zijn wij nog alleen zalig in hope. Wie door God geroepen is, kan zeker zijn van de heerlijkheid, die hem wacht, ja haar reeds als tegenwoordig beschouwen. Paulus ziet de werkelijkheid in het licht van Gods eeuwig raadsbesluit: alles, wat geschiedt, is door God van eeuwigheid gewild. De Christen is verzekerd van zijn eeuwig heil. „Indien God voor ons is, wie zal dan tegen ons zijn? Wie zal ons scheiden van de liefde van Christus? Verdrukking, benauwdheid, vervolging, honger, naaktheid, gevaar of zwaard? Noch dood noch leven, noch engelen noch hemelsche heirscharen, noch tegenwoordige noch toekomende dingen, noch hoogte noch diepte, noch eenig schepsel zal ons kunnen scheiden van de liefde Gods in C. J., onzen Heer."

Slechts een klein gedeelte van Israël was tot de gemeente van den Messias toegetreden, terwijl de groote meerderheid uit voormalige Heidenen bestond. Is dit feit niet in strijd met de goddelijke beloften, met hetgeen door de profeten verkondigd was? Dit raadsel moest worden opgelost. In het tweede deel van den brief ([1]) zoekt de apostel het antwoord te geven.

Vooraf gaat de plechtige verzekering — zijn geweten geeft hem de getuigenis, dat hij waarheid spreekt —, dat hij diep medelijden heeft met zijn maagschap naar het vleesch. Hij zelf zou wel van het heil van Christus verstoken willen zijn, indien zijn volk daardoor behouden kon worden. Hij was dus alles behalve, gelijk sommigen beweerd hadden, voor het heil zijner broeders onverschillig geworden!

Allereerst wordt een beroep gedaan op de Schrift. Niet allen, die uit Israël zijn, behooren tot het ware Israël. Was niet Izaäk alleen de zoon der belofte? Reeds vóór zijn geboorte —

([1]) H. 9—11.

niet om zijn verdienste — werd Jakob uitverkoren. Is God dan onrechtvaardig, omdat Hij zich over dezen ontfermt en genen verhardt? Zal een mensch zich verstouten tegen God het woord te voeren? Zal ook het beeld tot den beeldhouwer zeggen: waarom hebt gij mij aldus gemaakt? Heeft de pottebakker geen macht om uit het leem verschillende vaten te maken, die een meer of minder eervolle bestemming hebben?

Paulus predikt, gelijk wij reeds vroeger zagen ([1]), Gods volstrekte voorbeschikking. Maar hij loochent de menschelijke verantwoordelijkheid niet. Israël had den verkeerden weg bewandeld. Door middel van de werken der wet had het de gerechtigheid gezocht. Het had niet geluisterd naar het woord van den profeet: Wie in Hem gelooft, zal niet beschaamd worden. Tegenover het evangelie, dat ook onder Israël gepredikt is, heeft het zich een weerspannig en ongehoorzaam volk betoond, terwijl juist de Heidenen het hebben aangenomen.

Toch heeft God zijn volk niet verstooten. Is niet Paulus zelf, een Israëliet, uit het geslacht van Abraham, uit den stam van Benjamin, daarvan een bewijs? En gelijk er in de dagen van Elia waren, die hun knieën voor Baäl niet gebogen hadden, zoo is er ook thans een overblijfsel, naar de verkiezing der genade. Israël blijft het uitverkoren volk, welks eerstelingen en wortel — de aartsvaders — heilig waren. De Heidenen, oorspronkelijk takken van den wilden olijfboom, zijn op den edelen stam geënt en hebben deel gekregen aan de vettigheid van den olijfboom — Israël —, omdat sommige takken — de ongeloovige Joden — afgebroken zijn. Is de goedertierenheid Gods over de Heidenen gekomen, dan is er dus voor hen geen stof tot roemen. Wanneer de volheid der Heidenen in het godsrijk is ingegaan, dan zal ook gansch Israël behouden worden.

Nu voor Paulus' bewustzijn het mysterie van Israël's voorloopige verwerping is verdwenen, roept hij in heilige blijdschap uit: „O diepte van rijkdom der wijsheid en der kennis Gods!

(1) p. 32.

Hoe ondoorgrondelijk zijn Gods oordeelen, hoe onnaspeurlijk zijn wegen! Uit Hem en door Hem en tot Hem zijn alle dingen! Hem zij de eer tot in eeuwigheid!"

Hier had de brief kunnen eindigen. Het doel van het schrijven was bereikt. Maar de apostel voegt daaraan nog een groot aantal vermaningen toe. Hij wekt zijn lezers tot christelijke plichten jegens elkander en de Overheid op en spoort hen tevens aan tot onderlinge waardeering (1).

Gelijk het menschelijk lichaam uit vele leden bestaat, waarvan elk zijn eigenaardige werkzaamheid uitoefent, zoo is het ook met het lichaam, van hetwelk Christus het hoofd is: de gaven der profetie, der bediening in de gemeente, der onderwijzing, der vermaning, alle moeten ten nutte van anderen besteed worden. Ongeveinsde liefde betoont zich in deelneming in anderer lief en leed, in ondersteuning van behoeftigen, in eensgezindheid, in het bewaren, waar het mogelijk is, van den vrede met allen, in vergevensgezindheid. De Christen heeft een afkeer van het booze en hangt het goede aan, is ijverig en vurig van geest, dient den Heer, verblijdt zich in de hoop, is geduldig in de verdrukking, volhardt in het gebed.

Het goddelijk recht der Overheid wordt verdedigd. Zij is Gods dienares. Wie zich tegen haar verzet, wederstaat Gods verordening. Ten onrechte achtten sommigen het een gruwel, om belasting te betalen aan de heidensche Overheid. Elke schuld moest betaald worden — slechts de schuld der liefde blijve open, daar zij nooit kan worden afgedaan.

Er waren in de gemeente te Rome „zwakken in het geloof", die zich, naar de wijze der Esseën, van vleesch en wijn onthielden. Sommige dagen waren in hun oog heilig. Voor de „sterken in het geloof", waartoe ook Paulus behoorde, was geen enkele spijze onrein en de eene dag niet heiliger dan de andere. Des apostels oordeel over de „zwakken" is veel zachter dan vroeger. Ieder moest in zijn eigen gemoed ten volle ver-

(1) H. 12—14.

ɔkerd zijn. „Wat niet uit geloof, uit innerlijke overtuiging eschiedt, is zonde." Beide partijen moesten niet vergeten, dat j tegenover de ongeloovigen een gemeenschappelijk goed, hun hristelijk geloof, te verdedigen hadden.

Het slot van den brief, te Corinthe in het jaar 59 geschreven, ebben wij waarschijnlijk H. 16 : 1, 2, 24 te zoeken.

Hoe werd deze brief te Rome ontvangen? Welke vruchten eeft de apostel op zijn prediking in de wereldstad geoogst? Iisschien kunnen de zgn. gevangenisbrieven op die vragen enig antwoord geven.

Zoowel de autographen der schrijvers van het N. T. als de ɔude handschriften op egyptisch papier, dat tegen den vernielenden tand des tijds niet bestand was en eerst in de vierde ɔeuw voor het duurzamer perkament plaats maakte, zijn verloren gegaan. De oudste manuscripten, die bewaard bleven — het alleroudste kan zeker niet vóór de 5e eeuw geplaatst worden —, werden met hoofdletters, zonder scheiding van woorden, geschreven. Het verschil der lezingen in oudere en nieuwere handschriften is buitengewoon groot.

Verschillende oorzaken hebben hiertoe medegewerkt. Schrijffouten waren natuurlijk, vooral bij het kopieeren van doorloopend schrift, niet te vermijden. Soms plaatste de afschrijver een kantteekening aan den rand, die door zijn opvolger in den tekst werd opgenomen. Bij vergissing werden woorden overgeslagen, die, later geplaatst, een wijziging in de volgorde brachten. Maar niet alle veranderingen waren even onschuldig. Kerkvaders der tweede en volgende eeuwen klaagden over den bedorven toestand van den tekst. Rechtzinnigen beschuldigden de ketters, dat dezen ter verdediging hunner gevoelens valsche lezingen verbreid of den tekst verminkt hadden. Maar zelven deinsden zij evenmin terug voor wat zij anderen als misdaad toerekenden — wij kiezen slechts een enkel voorbeeld. Dat

Jezus geweend had, was in hun oog al te menschelijk en daarom werd Lk. 19 : 41 geschrapt. De methode der harmonistiek speelde een groote rol en werd vooral bij het afschrijven der evangeliën toegepast. Zoo moest het „Onze Vader" bij Lukas naar den tekst van Mattheüs gewijzigd worden. Ter wille van het liturgisch gebruik werd de doxologie aan dit gebed toegevoegd. Historische of geographische fouten werden soms verbeterd. Ook voor andere emendaties deinsde men niet terug. Las b.v. een afschrijver in 1 Cor. 15 : 10: „Ik heb overvloediger gearbeid dan zij allen; doch niet ik, maar de genade Gods, die met mij is" — dit ging naar zijn oordeel te ver en hij voegde achter *ik* het woordje: *alleen*.

Omtrent sommige interpolaties bestaat tegenwoordig — onbevoegden, die zich als beoordeelaars opwerpen, tellen natuurlijk niet mede — geen verschil van gevoelen. Als voorbeeld noem ik de woorden, tusschen 1 Joh. 5 : 7 (want drie zijn er, die getuigen) en vs. 8 (de geest en het water en het bloed, en deze drie zijn tot één) gevoegd: „in den hemel, de Vader, het Woord en de heilige geest, en deze drie zijn één; en drie zijn er, die getuigen op aarde." Door de geïnterpoleerde woorden, die in de oude handschriften ontbreken, werd de leer der Triniteit, gelijk men meende, aanbevolen.

Maar hebben wij ook het recht de echtheid van enkele woorden of van een gansche pericoop te betwijfelen, in alle Hs. voorkomende? Natuurlijk dienen we hier met voorzichtigheid te werk te gaan. Verder dan tot hooge waarschijnlijkheid zullen wij het in de meeste gevallen niet kunnen brengen. Wanneer één of meer verzen in den samenhang van den tekst niet passen, met de denkbeelden van den schrijver, die ons van elders bekend zijn, strijden; als het ons gelukt den oorsprong dier verdachte zinsneden op te sporen, dan is er gegronde reden tot twijfel aan de echtheid. Natuurlijk bestaat de mogelijkheid, dat een schrijver niet altijd zichzelven gelijk blijft en, vooral als hij gewoon is te dicteeren, het verband uit het oog verliest. Wanneer een redeneering ons niet geheel logisch voorkomt, haar aanstonds aan

een interpolator toe te kennen — dit zou met de regelen eener gezonde kritiek in strijd zijn.

Volgens belofte laten wij hier enkele plaatsen uit de behandelde brieven volgen, die wij onder de interpolaties rangschikken. Zij zouden met zeer vele anderen vermeerderd kunnen worden.

Gal. 4 : 25a:

„Hagar nu is de berg Sinaï in Arabië" mag als een geographische glosse beschouwd worden. Een kopiïst schreef aan den rand: „De Sinaï is een berg in Arabië", welke woorden — bij vergissing werd het laatste woord van vs. 24 (Hagar) er aan toegevoegd — straks in den tektst werden opgenomen. Vallen deze woorden weg, dan is de redeneering deze: Wie niet bij den letterlijken zin der Schrift blijft staan, maar haar geestelijke beteekenis vat, leest in de geboorte van Abraham's beide zonen uit de dienstmaagd en uit de vrije, dat er naar Gods wil twee verbonden zijn, van welke het eene, dat van den berg Sinaï, met het tegenwoordige Jeruzalem overeenkomt, welks kinderen, als dienaren der wet, onder het juk der slavernij zijn; het andere verbond is dat der vrijheid, van het hemelsche Jeruzalem, aller geloovigen moeder.

1 Cor. 16 : 22:

„Indien iemand den Heer niet liefheeft, hij zij vervloekt. Maran atha." Tusschen den eigenhandigen groet van Paulus (vs. 21) en den zegenwensch (vs. 23) zou men zulk een vervloeking zeker niet verwachten. En waarom zou de apostel zich in een schrijven aan de Christenen te Corinthe van deze beide syrische of arameesche woorden bediend hebben, die zij zeker niet verstonden? Waarschijnlijk is deze glosse van een Joodsch-Christen afkomstig.

2 Cor. 6 : 14—7 : 1.

Indien wij deze woorden uit den tekst weglaten, volgt de vermaning (7 : 2): „geeft ons plaats" uitnemend op de vriend-

schappelijke betuiging van den apostel (6 : 12, 13), dat de Corinthen een wijde plaats in zijn hart innemen en op zijn bede om hun wederkeerige liefde.

De opwekking om zich van alle gemeenschap met de ongeloovigen te onthouden, om zich af te scheiden van al wat onrein is en niets onreins aan te raken, daar de Corinthen anders een verbond zouden sluiten tusschen licht en duisternis, tusschen geloovigen en ongeloovigen, tusschen den tempel Gods en de afgoden, is zeker moeilijk in overeenstemming te brengen met hetgeen hun vroeger geschreven was (Vgl. 1 Cor. 5 : 9, 10; 6 : 13; 7 : 12; 8 : 7 vv.; 10 : 25 vv.). Deze pericoop is afkomstig van iemand, die den omgang met Heidenen als hoogst gevaarlijk voor de Christenen beschouwde.

2 Cor. 11 : 32—12 : 1ª.

Het valt moeilijk te begrijpen, waartoe de plechtige verzekering (vs. 31): „De God en Vader van onzen Heer J. C., die te prijzen is in eeuwigheid, weet dat ik niet lieg" aan het historisch bericht van het levensgevaar, waaraan Paulus te Damascus ontkomen was, moest voorafgaan. Zeer verklaarbaar evenwel is die verzekering met het oog op hetgeen hij van „gezichten en openbaringen" meedeelt, die hem ten deel waren gevallen, maar zijn lezers vreemd moesten voorkomen, (12 : 1ᵇ—10). Het bericht, dat elders (11 : 23—27) op zijn plaats zou geweest zijn, verstoort hier den samenhang.

2 Cor. 12 : 11ᵇ, 12.

Laten wij deze verzen weg, dan is het verband duidelijk. Ik verdiende door u geprezen te worden (vs. 11ª): want waarin hebt gij bij de overige gemeenten achtergestaan, tenzij hierin (ironisch), dat ik van u geen bezoldiging voor mijn bediening heb aangenomen? Vergeeft mij dit onrecht (Vs. 13). Maar vs. 13 geeft volstrekt geen reden van vs. 12, gelijk het woordje „want" zou doen verwachten.

Zijn recht op het apostelschap, hem door zijn tegenstanders

betwist, had Paulus voor de Corinthen bij herhaling verdedigd (1). Hij beroept zich ook op hun eigen ervaring. Zijn prediking in hun midden was geweest in betooning van geest en van kracht. Zijn wapenen waren krachtig, om sterkten te slechten, hoogten ter neder te werpen, booze voornemens te verijdelen, die de gehoorzaamheid aan Christus in den weg stonden. En waren zij zelven niet het zegel van zijn apostelschap? De gemeente was zijn aanbeveling, zijn brief, geschreven met den geest des levenden Gods. Verlangden zij een bewijs, dat Christus in hen sprak? Welnu, dan mochten zij onderzoeken of zij zelven in het geloof waren. Hadden zij niet opgemerkt, dat J. C. in hen was? De Corinthen konden dus zelven getuigen of Paulus een apostel mocht heeten (2).

Maar in des apostels apologie vinden wij nergens, gelijk hier, een beroep op door hem verrichte teekenen en wonderen, als bewijzen voor zijn apostelschap. En hoe zullen wij den heftigen strijd, te Corinthe tegen hem gevoerd, verklaren, wanneer hij daar bij herhaling wonderen gedaan had?

Nog één opmerking. Tot de verschillende genadegaven in de gemeente (3) behooren ook de *krachten*, die 2 Cor. 12 : 12 in de laatste plaats als bewijzen voor Paulus' recht op het apostelschap genoemd worden. Al zijn die *krachten* niet het deel van alle geloovigen, ze worden toch niet aan bepaalde personen toegekend, daar God aan ieder in het bijzonder een gave schenkt, gelijk Hij wil (4). Werd dus ook aan hen, die geen apostelen waren, de gave der *krachten* geschonken, dan kon Paulus' beroep op door hem verrichte *krachten* toch moeilijk als bewijs voor zijn apostelschap gelden.

Wat vs. 11b („want ik sta in niets achter bij de overgroote apostelen, al ben ik ook niets") betreft, de eerste woorden zijn

---

(1) Vgl. 1 Cor. 9 : 1; 15 : 8, 10; 2 Cor. 11 :5, 23 vv.; 12 : 1 vv.

(2) 1 Cor. 2 : 4; 2 Cor. 10 : 4—6; 1 Cor. 9 : 1, 2, 3; 2 Cor. 3 : 1—3; 13 : 3—5.

(3) Vgl. 1 Cor. 12.

(4) Vs. 10.

slechts een herhaling van 11 : 5, terwijl de laatste zeker vreemd afsteken bij de voorafgaande verklaring.

Rom. 15 en 16.

Het verdient opmerking, dat in deze hoofdstukken viermaal een slot voorkomt ([1]).

Van de vele bedenkingen tegen de echtheid van H. 15 deelen wij slechts de voornaamste mede.

Christus heet hier „een dienaar der besnijdenis", wiens komst in de wereld de vervulling der aan de vaderen gedane beloften beoogde. Het heil viel den Heidenen slechts ten deel naar Gods barmhartigheid ([2]).

Vreemd klinkt de verontschuldiging, dat de apostel wat al te stout geschreven heeft. De leden der gemeente waren zelven in staat elkander te vermanen (volgens 1 : 11 meende Paulus hun nog eenige geestelijke gave te kunnen mededeelen). Maar wat hij schreef, was dan ook eigenlijk slechts een herinnering van wat zij reeds wisten! Men zou zeggen: dan was de brief, evenals de daarin beloofde komst van den apostel, tamelijk overbodig geweest! Maar Rome was ook niet het doel zijner reis — in strijd met 1 : 10—15 —; hij moest naar Spanje en zou dan Rome slechts op zijn doorreis bezoeken! Reeds had hij in het gansche Oosten, van Jeruzalem tot Illyrië, het evangelie verkondigd! Het veld was geheel bearbeid! Geen enkele plaats bleef meer over! Men zal het hem dus niet ten kwade duiden, als hij op zijn reis naar Spanje ook eens Rome bezoekt! Jeruzalem ligt hem blijkbaar na aan het hart. Gelijk hij in de hoofdstad zijn evangelieprediking begonnen was — volgens Galaten in Syrië en Cilicië —, zoo reist hij thans daarheen, om de heiligen te dienen! De Heidenen zijn schuldenaars der gemeente te Jeruzalem, aan welke zij het bezit der geestelijke goederen danken ([3])!

([1]) 15 : 33; 16 : 20, 24 en 25—27.

([2]) Vs. 8 vv.

([3]) Vs. 14—27.

Aan een hem geheel onbekende gemeente kon Paulus moeilijk zulk een lange lijst van groeten overbrengen en allerminst met de omstandigheden dier personen zoo nauwkeurig bekend zijn ([1]). Sommigen zien daarin een fragment van een brief, die voor de Efezen bestemd was.

De vermaning tegen de dwaalleeraars, die tweedracht en ergernis verwekken tegen „de leer"; die hun buik dienen en de harten der argeloozen verleiden ([2]), was zeker overbodig voor de lezers van den brief, die nog niet in de gelegenheid waren, om met zulke ketterijen kennis te maken.

Het doel van den interpolator is duidelijk: Paulus' vijanden moesten gunstig gestemd worden voor hem, die niet zoo ver van hen afstond als zij zich hadden voorgesteld.

([1]) H. 16 : 1—16.
([2]) Vs. 17, 18.

B. Paulinische brieven.

Ieder weet, dat de brieven aan de Efezen, Colossensen, Philippensen, Thessalonicensen, Timotheüs, Titus en Philemon op naam van Paulus zijn geschreven. Na een langdurigen strijd over den auteur van den brief aan de Hebreën heeft de kerk aan dezen een plaats gegeven onder de paulinische brieven ([1]). Met dit gevoelen stemt de „Belijdenis des geloofs der Gereformeerde Kerken in Nederland" in, volgens welke 14 brieven van Paulus tot de canonieke boeken des N. T. behooren (Art. 4). En in de hier te lande bijna algemeen gebruikte uitgaven van het N. T. volgens de Statenoverzetting lezen wij nog altijd: *De (n) zendbrief van den Apostel Paulus aan de Hebreën.*

Wij voegen dezen brief bij de bovengenoemde onder dezelfde rubriek. De vraag naar de echtheid behoeft bij een anoniem geschrift natuurlijk niet ter sprake te komen.

Macedonië, sinds een paar eeuwen een romeinsche provincie, was het eerste arbeidsveld van Paulus in Europa. Gemeenten waren er door hem gesticht ([2]). Meermalen had hij daar later een korter of langer verblijf gehouden ([3]). Zijn wij in het bezit van drie brieven aan twee der door hem in Macedonië gestichte gemeenten?

Thessalonica, aldus genoemd naar de zuster van Alexander den Groote, gelegen aan de Via Egnatiana, was onder de romeinsche heerschappij een beroemde handelsstad geworden. Bij

(1) Vgl. p. 4.
(2) Vgl. Hand. 16 : 11—17 : 13.
(3) 1 Cor. 16 : 5; 2 Cor. 2 : 12; 7 : 5 vv.; 8 : 1 vv.

de oorspronkelijke, grieksche bevolking hadden zich vele romeinsche kolonisten en niet weinige Joden gevoegd.

Wanneer wij 1 Thessalonicensen opslaan, dan treft ons aanstonds de uitbundige lof, welke hier aan een pas gestichte gemeente ([1]) wordt toegezwaaid. Zij, die zich van de afgoden tot den levenden en waarachtigen God bekeerd hadden ([2]), muntten uit door geloof en liefde en door hun volharding in de hoop op de komst van J. C.. Te midden van vele verdrukkingen hadden zij het woord der prediking met blijdschap aangenomen, zich navolgers betoond van den apostel en van den Heer. Voor alle geloovigen in Macedonië en Achaje waren zij een voorbeeld geworden, ja aan alle plaatsen werd van hun godsdienstig geloof gesproken. Het evangelie was door hen aangenomen als Gods woord, dat krachtig in hen werkte. De gemeente te Thessalonica was des schrijvers hoop, zijn blijdschap, zijn kroon, zijn eer. Timotheüs, wien hij tot haar gezonden had, was met goede tijdingen omtrent haar geloof en liefde teruggekomen. Zijn vrienden stonden vast in den Heer ([3]).

Er waren valsche geruchten omtrent den apostel verbreid, waartegen hij het noodig achtte zich te verdedigen ([4]). Allerminst had hij, gelijk men beweerde, met onzuivere bedoelingen onder hen gearbeid. Hij kon God tot getuige inroepen, dat hij niemand gevleid, dat hij geen geld of eerbewijzen begeerd had. Gelijk een zoogende moeder haar kinderen koestert en haar leven voor hen geeft, zoo had hij uit liefde voor zijn vrienden het evangelie verkondigd zonder zijn leven te ontzien, zonder iemand tot last te wezen. Door handenarbeid had hij voor zijn onderhoud gezorgd. Als een vader zijn kinderen, had hij hen tot een Gode waardig leven opgewekt.

Opmerkelijk is hier de heftige uitval tegen de Joden ([5]). Van

---

([1]) 2 : 17.
([2]) 1 : 9.
([3]) 1 : 5—10; 2 : 13 vv.; 3 : 1 vv.
([4]) 2 : 1—12.
([5]) Vs. 14—16.

hen hadden de gemeenten in Judea veel te lijden gehad. Zij waren het, die den Heer Jezus en de profeten gedood, hem, Paulus, vervolgd hadden, Gode mishaagden en verhinderden, dat het evangelie aan de Heidenen verkondigd werd. Zoo maakten zij ten allen tijde de maat hunner zonden vol. „De toorn Gods is over hen tot het einde gekomen." Van eenige sympathie voor zijn vroegere geloofsgenooten, gelijk wij elders bij den apostel aantreffen ([1]), is geen spoor te ontdekken. Had hij, die zulk een heftig vervolger der Christenen geweest was (Gal. 1 : 13), recht op de Joden den eersten steen te werpen?

Sommige uitdrukkingen herinneren aan plaatsen uit onze evangeliën ([2]). Maar vooral de laatst aangehaalde woorden zijn beslissend voor de onechtheid van den brief. Zij wijzen duidelijk op Jeruzalem's verwoesting in het jaar 70. Zonder eenigen grond hebben sommigen in die woorden een glosse gezien. Al konden de tijdsomstandigheden en buitengewone natuurverschijnselen onder de regeering van keizer Claudius de verwachting van het naderend einde der tegenwoordige eeuw begunstigen, in het jaar 53 of 54 kon Paulus toch moeilijk den ondergang der Joden als een feit beschouwen.

De lezers van den brief waren bezorgd over hun ontslapen vrienden, die geleefd hadden in de verwachting, dat zij des Heeren wederkomst nog zouden beleven. Hun hoop was gebleken ijdel te zijn. Paulus wil de overgeblevenen gerust stellen ([3]). Hij beroept zich op „een woord des Heeren" — was dit door overlevering of door openbaring tot hem gekomen, of had hij het in een Apocalypse gelezen? —, volgens hetwelk zij, die bij de komst des Heeren nog in leven zouden zijn, niet vóór de ontslapenen met Christus vereenigd zouden worden. Op de roepstem van den aartsengel en het geklank der bazuin zou Christus uit den hemel nederdalen. Dan zouden eerst de in

([1]) b. v. Rom. 9 : 1 vv.

([2]) Mt. 23 : 31—34; Lk. 11 : 49—51; 21 : 23.

([3]) 4 : 13—5 : 3.

Christus gestorvenen opstaan en vervolgens de nog levenden, die met de eersten op de wolken den Heer te gemoet gevoerd werden in de lucht, om altijd met Hem vereenigd te zijn (1). Dat de Heer onverwacht, gelijk een dief in den nacht, zou komen, wisten de lezers. Hen, die niet, gelijk de kinderen der wereld, met hun geroep van vrede, geen gevaar! in de duisternis wandelden, zou de dag van 's Heeren komst niet overvallen.

Dat de Christenen te Thessalonica geen gemeente vormden zonder vlek of rimpel, gelijk men uit de vele loftuitingen zou kunnen opmaken, blijkt uit de vele vermaningen, die zij nog noodig hebben (2). Telkens wordt een beroep gedaan op hetgeen zij reeds vroeger vernamen, alsook op bevelen, door den Heer Jezus ontvangen. Hun voormalig heidensch leven moesten zij vaarwel zeggen en overvloediger worden in een Gode welgevalligen wandel, in broederliefde ook. Zij, die met het oog op 's Heeren aanstaande wederkomst den arbeid staakten en van den onderstand van anderen wilden leven, moesten door eigen arbeid hun brood verdienen, zich met hun eigen zaken bemoeien en tegenover Joden en Heidenen welvoegelijk zich gedragen. Als kinderen des lichts dienden zij te waken en nuchter te zijn, gewapend met het harnas van geloof en liefde, met den helm der hoop op de toekomstige zaligheid (3). Hun opzieners moesten zij om huns werks wil hoogachten, in onderlingen vrede leven, geen kwaad met kwaad vergelden, zich ten allen tijde verblijden, zonder ophouden bidden, onder alle omstandigheden dankbaar gestemd zijn, den geest der profetie niet uitdooven, alles beproeven om het goede te behouden, zich van elke soort van boosheid onthouden.

Is de wensch, dat geest en ziel en *lichaam* onberispelijk bewaard worden bij de komst van J. C., in den geest van Paulus(4)?

(1) Vgl. 1 Cor. 15 : 22—28, 50—57, waar de voorstelling minder zinnelijk is.
(2) 4 : 1—12; 5 : 4—28.
(3) Vgl. Rom. 13 : 11—14.
(4) Vgl. 1 Cor. 15 : 50, 51.

En hoe te oordeelen over het slot, tot de opzieners gericht: „Ik bezweer u bij den Heer, dat de brief aan alle broeders voorgelezen worde"? Was dit bevel in andere brieven niet noodig? Of was onze brief zooveel belangrijker dan deze? Verlangde de onbekende schrijver misschien, dat hij ook in andere gemeenten gelezen zou worden?

De onechtheid van onzen zgn. tweeden Thessalonicenserbrief staat vast. De voornaamste bedenkingen tegen den paulinischen oorsprong mogen hier een plaats vinden.

Tijdens het schrijven van dezen brief waren reeds ondergeschoven brieven op naam van den apostel in omloop. De eigenhandige groet heet het teeken ([1]), waaraan de lezers echte van onechte brieven konden onderscheiden ([2]).

Wij vragen of het waarschijnlijk is, dat nog bij het leven van den apostel, ja zelfs in den tijd, toen hij pas als schrijver optrad, valsche brieven van hem werden rondgezonden? Zijn de brieven aan de gemeenten te Thessalonica van Paulus' hand, dan schreef hij thans immers eerst zijn tweeden brief.

Bij 2:1—12, naar het gevoelen van alle uitleggers de kern van den brief, dienen wij ietwat uitvoeriger stil te staan. De lezers moeten zich niet laten misleiden omtrent den tijd van 's Heeren wederkomst. Er bevonden zich in de gemeente, die met beroep op een den apostel ten onrechte toegeschreven woord of brief profeteerden, dat de dag des Heeren ophanden was. Zoo werden velen verontrust. Paulus behoefde slechts te herhalen, wat hij hun vroeger gezegd had, toen hij in hun midden verkeerde. Er moest nog heel wat gebeuren: de afval der Christenen, de openbaring van „den mensch der zonde" of „der wetteloosheid", „den zoon des verderfs", den tegenstander van Christus, die zich verheft boven al wat God genoemd wordt of voorwerp van godsdienstige vereering is en zich in den tempel Gods

(1) Vgl. 1 Cor. 16:21.
(2) 2:2; 3:17.

plaatst, alsof hij zelf God ware ([1]). Maar de lezers wisten reeds wat de komst van den Antichrist nog tegenhield. Thans werkt de goddeloosheid in het verborgen. In het volle licht zal zij eerst treden, wanneer hij, die den Antichrist nog tegenhoudt, is heengegaan. Zijn komst gaat gepaard met allerlei krachten, teekenen en wonderen, door Satan gewrocht. Hem zal de Heer met den adem zijns monds vernietigen. Zij, die een welgevallen hebben in de ongerechtigheid, worden naar Gods wil verleid, om de leugen te gelooven.

Wij denken er niet aan, om onze lezers te vermoeien met de vele verklaringen, van deze pericoop gegeven.

Sommige verdedigers der echtheid van onzen brief meenden, dat het beeld van „den mensch der zonde'' (vs. 2=„de tegenstander'' van vs. 4, „de wettelooze'' van vs. 8) aan keizer Caligula (37—41) ontleend is, die bevel gegeven had, om zijn beeltenis in den tempel te Jeruzalem te plaatsen. Zijn opvolger Claudius, wiens regeering in het jaar 54 niet lang meer kon duren — reeds had de sluwe Agrippina de teugels van het bewind in handen genomen —, hield de komst van den Antichrist, van Nero tegen, die het mislukte plan van Caligula zou ten uitvoer brengen ([2]).

Wij noemen slechts één bezwaar tegen dit gevoelen, hetwelk volkomen afdoende is: in 54 kon niemand, en dus ook Paulus niet, vermoeden dat Nero op de Christenen den indruk zou maken, alsof in hem de Antichrist was verschenen.

Treffend is de overeenkomst tusschen onze pericoop en Openb. 13. In Nero zagen de Christenen, vooral na het bloedbad van 64, den Antichrist. Sedert zijn dood (9 Juni 68) verspreidde zich onder hen het gerucht, dat deze wreedaard niet gestorven was. In het Oosten, onder de Parthen, de vijanden der Romeinen, zou hij een schuilplaats gevonden hebben. Straks zou hij weder-

([1]) Nog in de vorige eeuw dachten sommigen aan Mohammed, aan een der pausen of hervormers.

([2]) De *naam* van den keizer zou een woordspeling zijn: Claudius = qui claudit, d. i. die tegenhoudt.

komen, om zich op hen te wreken en dan zijn gruwelijk werk tegen de Christenen te voltooien. In Achaje en Azië stonden valsche Nero's op, die overal schrik en beroering verwekten. Misschien wordt in onzen brief (1) op zulk een pseudo-neronische beweging gedoeld.

Is Nero de Antichrist, wie wordt dan bedoeld met den persoon, die den mensch der zonde nog tegenhoudt (2) en eerst moest verdwijnen, voordat de mensch der zonde openbaar werd? Waarschijnlijk Vespasianus (—79) of Titus (—81); de drie opvolgers van Nero: Galba, Otho en Vitellius regeerden slechts gedurende enkele maanden.

Het overige gedeelte van den brief is niet zeer belangrijk. Loftuitingen op de gemeente worden herhaald, nog sterker dan vroeger. Te midden van verdrukkingen en vervolgingen was het geloof der gemeente, de onderlinge liefde harer leden nog toegenomen. De Heer zal wraak oefenen over de verdrukkers. Heidenen en Joden gaan een eeuwig verderf te gemoet, wanneer de Heer Jezus met de engelen, die hem ten dienste staan, zich zal openbaren in vlammend vuur. Op den dag zijner komst zal hij alleen in de geloovigen verheerlijkt worden, waartoe ook de lezers behooren. God heeft hen van den aanvang af tot zaligheid verkoren. Daarom moeten zij vaststaan in het geloof en zich houden aan de overleveringen, door des apostels woord of brief ontvangen (3).

De schrijver heeft behoefte aan de voorbede zijner lezers. „Het geloof is niet aller". Aan zijn bevelen moeten zij gehoorzamen en dus geen gemeenschap hebben met hen, die ongeregeld leefden, zich met allerlei zaken bemoeiden, zonder te werken (4). Zelf had hij nacht en dag in hun midden gearbeid, om niemand tot last te zijn. (5) „Wie niet wil werken, mag ook niet eten."

(1) 2 : 2.

(2) In vs. 6 wordt gesproken van „hetgeen tegenhoudt", in vs. 7 van hem, „die tegenhoudt". Het romeinsche keizerrijk en de keizer zijn bedoeld.

(3) II. 1 en 2 : 13—17.

(4) Vgl. 1 Thess. 2 : 9; 4 : 11; 5 : 14.

(5) Een gansch andere reden wordt gegeven 1 Cor. 9 : 4 vv.

Hen, die zich om zijn bevelen niet bekommerden, moesten zij als broeders vermanen, maar geen gemeenschap mochten zij met dezulken oefenen ([1]).

Het eschatologisch vraagstuk is in het oog van de schrijvers der Thessalonicenserbrieven van het hoogste gewicht. Beider voorstellingen verschillen. De een was met het schrijven van den ander bekend. Aan wien de prioriteit toekomt? Wij durven op deze vraag geen beslist antwoord geven. Beide brieven zijn geschreven na het jaar 70 (1 Thess. 2 : 16; 2 Thess. 2 : 4, waar „de tempel Gods" beteekent den geestelijken tempel). Voor de tijdsbepaling hebben wij in onzen tweeden nog andere gegevens. De vervolgingen, waarvan 1 : 4 gesproken wordt, wijzen op de regeering van Domitianus (81—96). Nero's gewelddenarijen van het jaar 64 bepaalden zich tot de Christenen te Rome). Er moesten eenige jaren na Paulus' dood verloopen, voordat men er aan dacht, om brieven op zijn naam te verspreiden en daartegen te waarschuwen (2 : 2; 3 : 17). Zij, die in den voorspelden Antichrist (2 : 3 vv.) de ketterij der Gnostieken meenen te ontdekken, kunnen natuurlijk in de eerste eeuw onzen brief niet plaatsen.

De eerste, door Paulus in Macedonië gestichte gemeente was Philippi ([2]), naar koning Philippus genoemd. Nadat keizer Augustus daarheen een kolonie gezonden had, genoten de bewoners het romeinsche burgerrecht. Waarschijnlijk werd de gemeente later meermalen door den apostel bezocht en schreef hij misschien vandaar onzen tweeden brief aan de Corinthen ([3]).

De stemming, waarin de brief aan de Christenen te Philippi — bisschoppen en diakenen worden afzonderlijk genoemd ([4]) — geschreven werd, is zeer afwisselend. De auteur verkeert in het onzekere of Christus door zijn dood of door zijn leven zal worden

---

([1]) H. 3.

([2]) Vgl. Hand. 16 :

([3]) 2 Cor. 2 : 13; 8 : 1 vv.; 11 : 9. Vgl. Hand. 20 : 1, 3, 6.

([4]) 1 : 1.

grootgemaakt. Hij verlangt met den Heer te zijn, maar tevens om der gemeente wil te blijven leven. Soms is de toon zacht en vriendelijk, dan weder scherp en bitter. Aan herhalingen geen gebrek.

Sommige uitleggers meenden daarom, dat onze brief uit twee brieven zou bestaan, waarvan de oudste de beide laatste, de jongste de twee eerste hoofdstukken bevatte. Ook zou deze hypothese volgens hen gesteund worden door Polycarpus' brief aan de Philippensen, waarin wij lezen, dat Paulus aan de gemeente te Philippi *brieven* geschreven heeft ([1]). Anderen beschouwden H. 3 en de beide eerste verzen van H. 4 als een interpolatie. Laat ons zien of de echtheid van den brief gehandhaafd kan worden.

Paulus heeft rijke stof om God te danken, dat de gemeente tot op den huidigen dag trouw bleef aan het evangelie. God is zijn getuige, hoezeer zijn hart naar allen verlangt. Ook kan hij aan de Philippensen de blijde tijding meedeelen, dat zijn gevangenschap ([2]) vruchten draagt voor het evangelie.

De keizerlijke lijfwacht en de overige dienaars hadden hem hun vertrouwen geschonken. Zelfs durfden vele „broeders in den Heer", door zijn voorbeeld aangemoedigd, het evangelie verkondigen. Maar sommigen helaas! predikten Christus „uit nijd en twist", uit partijschap tegen hem, om zijn banden nog zwaarder te maken. Toch verblijdt hij zich en zal hij zich voortdurend verblijden, als maar Christus verkondigd wordt, hetzij in schijn, hetzij in waarheid. In deze regelen ([3]) herkennen wij den apostel niet. Al heeft men terecht gewezen op den meer verzoenenden geest, die ons reeds uit den brief aan de Romeinen, in vergelijking met de Galater- en Corintherbrieven, tegenkomt, dat Paulus zich over het evangelie der Judaïsten, zijn grootste tegenstanders, zou verheugd hebben, kunnen wij niet aannemen.

([1]) H. 3.

([2]) Te Rome, gelijk vooral blijkt uit 1:13 en 4:22.

([3]) 1:15—18.

De gemeente wordt opgewekt tot een wandel, het evangelie van Christus waardig, opdat de apostel, hetzij in haar midden, hetzij afwezig, omtrent haar moge vernemen, dat zij in eenheid van geest en zin den strijd voert tegen haar vijanden. Het vuur der tweedracht dreigde in de gemeente, die — althans voor het grootste gedeelte — uit Christenen uit de Heidenen bestond, ontstoken te worden. Vandaar die herhaalde opwekkingen tot eensgezindheid, tot ootmoed ook, waartoe het voorbeeld van Christus allen moest dringen. Immers hij, die vóor zijn menschwording „in gestalte Gods" verkeerde, heeft zijn hemelsche heerlijkheid prijsgegeven. Hij nam de gedaante van een dienstknecht aan, vernederde zich, door in een verschijning, die met de menschelijke overeenkwam, geboren te worden en was Gode gehoorzaam tot den dood des kruises. Om zijn vernedering heeft God hem verhoogd en den naam van *Heer* gegeven, die boven alle namen is. Engelen, menschen en bewoners van den Hades zullen in Jezus' naam hun knieën voor hem buigen en allen hem als Heer belijden, tot heerlijkheid van God den Vader. De Christologie is hier (1) een andere dan die van Paulus. Ook hij leert het voorbestaan van den Christus (2), maar als van „den hemelschen mensch" (3). Bij hem vinden wij geen overgang van een goddelijken tot een menschelijken bestaansvorm. De kruisdood wordt niet als een vernedering beschouwd (4). Maar het grootste verschil tusschen beide schrijvers bestaat, waar het geldt den toestand, die het aardsche leven verving.

Al is volgens Paulus Christus gezeten aan de rechterhand Gods, voor ons biddende, hij is de eerstgeborene onder vele broeders en zal, als hem alles onderworpen is, zelf Gode onderworpen worden (5). Maar de verwachting, dat hij als Heer

---

(1) 2 : 6—11.
(2) 2 Cor. 8 : 9.
(3) 1 Cor. 15 : 45 vv.
(4) Vgl. 2 Cor. 13 : 4.
(5) Rom. 8 : 34, 29; 1 Cor. 15 : 28.

het voorwerp van aller aanbidding zou zijn, is den apostel geheel vreemd.

Wanneer de Philippensen, schijnende als lichten in de wereld, te midden van een krom en verdraaid geslacht, hun eigen zaligheid werkten met vreeze en beving — God werkt in hen het willen en het werken —, dan zou het blijken, dat de apostel in hun midden niet tevergeefs gearbeid had. Weldra hoopt hij Timotheüs te zenden, om berichten omtrent hen te ontvangen. Zij kenden dien medewerker en wisten hoe deze, gelijk een kind zijn vader, hem in de bediening des evangelies had ter zijde gestaan. Bovendien kan hij geen der andere medearbeiders zenden, daar zij allen het hunne zoeken, niet wat van Christus is.

Maar eerst zal Epaphroditus, die hem de giften der Philippensen had overgebracht, tot hen komen. Hem, die van een doodelijke krankte genezen was en een brief van den apostel medebracht, zouden zij met blijdschap begroeten. Zij moesten dezen in eere houden, daar hij ten gevolge van zijn arbeid voor Christus in doodsgevaar was gekomen.

Aan het eind van het 2e hoofdstuk zou men het slot van den brief verwachten. Maar wat de apostel den lezers vroeger reeds geschreven (1) of met hen besproken had, zal hij in het tweede gedeelte van den brief (2) nog eens herhalen — hem is het niet lastig en den lezers geeft het zekerheid. Zij moesten gewaarschuwd worden tegen ongeloovige Joden en Judaïsten, „honden, kwade arbeiders, versnijders", gelijk zij heetten (3).

Meent iemand zich op uiterlijke instellingen te kunnen beroemen, „op het vleesch te betrouwen", hij, Paulus, zou het nog meer kunnen doen: hij werd besneden ten achtsten dage, uit het geslacht van Israël, uit den stam van Benjamin, een Hebreër uit Hebreërs, naar de wet een Pharizeër, een ijverig vervolger der gemeente; naar de gerechtigheid, die in de wet is, onbe-

(1) Volgens sommigen werd hier gedoeld op een brief aan de Philippensen, die verloren is.

(2) H. 3 en 4.

(3) Vgl. 2 Cor. 11 : 13; Gal. 5 : 12.

rispelijk. Maar wat hem tot gewin was, dat had hij schade leeren achten, om Christus te verkrijgen en door het geloof in hem de ware gerechtigheid, die uit God is, deelachtig te worden, opdat hij Christus en de kracht zijner opstanding en de gemeenschap zijns lijdens zou leeren kennen. Door hem gelijkvormig te worden, ook in zijn sterven, zou hij misschien komen tot de opstanding uit de dooden!

Uit Rom. 7 blijkt duidelijk genoeg, dat Paulus zich „naar de gerechtigheid, die in de wet is", niet „onberispelijk" kon noemen. Niet op het kennen van Christus en van de kracht zijner opstanding, maar op het kruis van Christus en het met hem gekruisigd zijn, ligt bij Paulus de nadruk ([1]). En om niet meer te noemen, waar vinden wij bij hem eenigen twijfel aan zijn eigen opstanding?

Had misschien bij sommigen te Philippi de beschuldiging ingang gevonden, dat Paulus gewoon was zich al te zeer te verheffen, hij weerlegt haar: hij achtte zich niet volmaakt, verkeerde niet in den waan, dat hij het reeds gegrepen had, „waartoe hij door Christus gegrepen was".

Dat iemand na Paulus' dood anderen opwekt, om zijn navolgers te worden en hem tot voorbeeld te nemen, is zeker begrijpelijker dan dat hij dit zelf gedaan zou hebben. Tegenover een wandel in den dienst der zinnelijkheid — er waren judaïstische predikers, vijanden van het kruis van Christus, aardschgezinden, wier God de buik is ([2]) — wordt een wandel in de hemelen gesteld, waaruit de Christenen den Heer J. C. verwachten, die hun lichaam der vernedering veranderen zal, om dit aan het lichaam zijner heerlijkheid gelijkvormig te maken ([3]).

Opnieuw wordt de gemeente tot eensgezindheid opgewekt. Twee vrouwen: Euodia (die op den rechten weg gaat) en Syn-

---

([1]) Vgl. o. a. 1 Cor. 1 : 18; 2 : 2; Gal. 2 : 20; 3 : 1.
([2]) Vgl. Gal. 5 :4.
([3]) Vgl. 1 Cor. 15 : 42 vv.

tyche (die haar ontmoet) worden genoemd. Volgens sommigen hebben wij aan twee uitnemende zusters der gemeente, die nog niet eendrachtig samenwerkten, volgens anderen aan vertegenwoordigsters der Christenen uit de Heidenen en uit de Joden te denken, derhalve aan allegorische figuren. Zij, wier namen in het boek des levens geschreven staan ([1]), moesten haar ter zijde staan. Onder dezen worden genoemd de „echte Syzygus" en Clemens. Is met den eerste (Syzygus = te zamen in één juk gespannen) een voortreffelijk lid der gemeente bedoeld, die tot het aangeprezen doel reeds op waardige wijze werkzaam was, of treedt hij hier als type der gemeente op? Met het gevoelen van hen, die in Syzygus ([2]) den apostel Petrus en in Clemens den romeinschen bisschop, den bloedverwant van keizer Domitianus door zijn vrouw Domitilla, terugvonden — hij behoort let wel! tot de medewerkers van den apostel te Philippi —, kunnen wij ons niet vereenigen.

Met schoone vermaningen, dankzegging voor het gezondene en groeten wordt de brief besloten. De opwekking tot voortdurende blijdschap in den Heer komt nog eens voor ([3]). „Al wat waar, wat eerwaardig, wat rechtvaardig, wat rein, wat liefelijk, wat welluidend is", moesten zijn lezers bedenken. Hun liefdegave had den apostel stof tot blijdschap gegeven. Wel had hij zich ook zonder hun hulp in zijn toestand kunnen schikken — (niet zeer vriendelijk!), daar hij geleerd had zich zelf genoeg te zijn. Hij was in de kunst ingewijd, om onder alle omstandigheden de tevredenheid te bewaren, ja hij vermocht alles in Christus, die hem kracht gaf. Toch prijst hij hun deelneming in zijn lot, al was het hem niet om de gave te doen, maar om de vrucht, die den gever ten goede komt (wederom niet zeer beleefd!). Thans heeft hij meer dan genoeg. De God en Vader, wien de heerlijkheid toekomt tot in alle eeuwig-

([1]) Vgl. Lk. 10 : 20; Openb. 3 : 5; 17 : 8.

([2]) Men heeft in hem ook de uit Hand. 16 : 14 vv. bekende Lydia meenen te ontdekken!

([3]) Vgl. 3 : 1.

heid, zal in de lichamelijke en geestelijke nooddruft der gemeente voorzien.

„De dienstknecht van J. C.", die Gode het offer des geloofs der gemeente brengt (1) — hij heet in onzen brief geen apostel —, doet aan alle Christenen te Philippi vooral de groeten van hen, die tot de leden van het keizerlijk huis behooren. Voor de hypothese, dat Clemens in de eerste plaats bedoeld was, bestaat geen enkele reden.

De onbekende schrijver van dezen brief had waarschijnlijk Paulus nog gekend en zijn innige betrekking tot de Christenen te Philippi vernomen.

Hij wenschte den strijd in de gemeente bij te leggen, ook door de tegenstanders te winnen voor den apostel, dien hij hoogschatte. Velen zijn hem later op dezen weg gevolgd.

Al kunnen wij het jaar niet bepalen, waarin deze brief geschreven is, wij duchten geen tegenspraak, wanneer wij hem vóór het einde der eerste eeuw plaatsen.

Wie de brieven aan de Colossensen en de Efezen met aandacht gelezen heeft, hem is zeker de overeenkomst, die tusschen beide bestaat, niet ontgaan. Zij is te groot dan dat wij aan toeval zouden kunnen denken (2). Op verschillende wijzen heeft men de verwantschap zoeken te verklaren. Volgens sommigen zijn beide brieven het werk van denzelfden schrijver en zeer kort na elkander geschreven — maar het onderscheid is, gelijk ons straks blijken zal, te groot, om met dit gevoelen in te stemmen. Anderen meenen in Colossensen een brief van Paulus te ontdekken, later omgewerkt door een onbekende, die ook den brief aan de Efezen schreef. Al geven wij toe, dat in eerstgenoemden brief paulinische ideeën en vermaningen voor-

(1) 1 : 1, 2 : 17.

(2) Uit de parallelle plaatsen halen wij slechts de volgende aan: Col. 1 : 24—27 en Efez. 3 : 1—7; Col. 3 : 18—4 : 1 en Efez. 5 : 22—6 : 9; Col. 3 : 16, 17 en Efez. 5 : 19, 20; Col. 4 : 7, 8 en Efez. 6 : 21, 22.

komen ([1]), wij stellen deze liever op rekening van den schrijver aan de Colossensen, die met de brieven des apostels bekend blijkt te zijn.

Aan den korteren brief, waarin de samenhang gemakkelijk te volgen is, komt ongetwijfeld de prioriteit toe.

Veel minder logisch, bovendien langdradig en niet zeer gelukkig in de aangebrachte wijzigingen is de andere brief, waarin het origineel werd omgewerkt, ook in overeenstemming met het eigenaardig doel, door den schrijver beoogd.

Om meer dan één reden kunnen wij den Colossenserbrief niet aan Paulus toekennen. Laat ons met de voornaamste gronden tegen de echtheid van den brief ([2]) kennis maken.

De voorstelling van den persoon en het werk van Christus is een andere dan die van den apostel. Christus wordt met God op één lijn geplaatst. Alles, wat bestaat in hemel en op aarde is niet alleen door hem, maar ook tot hem geschapen. De zichtbare zoowel als de onzichtbare wereld heeft in hem haar grond en blijft in hem bestaan ([3]). In hem woont de goddelijke volheid. Hij, in wien alle schatten der wijsheid en kennis verborgen zijn, is alles en in alles. Door Christus' dood is niet enkel de verzoening der menschen met God tot stand gebracht, maar die van het gansche heelal. Hij zegeviert over de booze machten, die door hem ontwapend zijn ([4]). Hoe onpaulinisch is de voorstelling, dat des apostels lijden de aanvulling zou zijn van Christus' lijden ([5])!

Onze schrijver kent geen voorrechten, aan Israël boven de Heidenen geschonken; geen beloften, aan de vaderen gedaan. Het woord Gods was in alle eeuwen en onder alle geslachten een verborgenheid, totdat het door de verkondiging van het evangelie geopenbaard werd. Over de besnijdenis wordt met

---

([1]) B.v. 1 : 28, 29; 2 : 1—5; 3 : 1—4; 4 : 2—6.
([2]) Blijkens 1 : 1, 23 vv.; 4 : 18 wil hij voor paulinisch doorgaan.
([3]) 1 : 16—19; 2 : 3; 3 : 11.
([4]) 1 : 20; 2 : 15.
([5]) 1 : 24.

zekere minachting gesproken, gelijk ook over de wet, die slechts een schaduw der toekomende dingen is ([1]).

De scheiding tusschen Christenen uit de Joden en uit de Heidenen bestond niet meer. De dwaalleeraars, die hier opzettelijk bestreden worden, verplaatsen ons in een anderen tijd dan die des apostels. Wie zijn zij? Hun „wijsbegeerte" met „schoonklinkende woorden" gepredikt, leidde van Christus af, daar zij slechts op overlevering der menschen berustte en tot „de eerste beginselen der wereld" behoorde. Aan den Christus werd een plaats toegekend onder de engelen, wezens tusschen God en den mensch geplaatst. Die engelenvereering was de vrucht van vleeschelijken hoogmoed. Zij drongen bovendien op een ascetisch leven aan: het vieren van feesten en heilige dagen, onthouding van sommige spijzen en dranken („Raak niet aan, proef niet, roer niet aan"), kastijding des lichaams, altemaal geboden en leeringen der menschen ([2]). Het valt moeilijk te bepalen, wie deze dwaalleeraars waren. Een nauwkeurige beschrijving ontbreekt. Vandaar dat sommigen dachten aan christelijke Esseën, anderen aan aanhangers van Cerinthus, die in het begin der 2e eeuw in Klein-Azië een leerstelsel predikte, waarin esseensche en gnostische elementen vereenigd waren, nog anderen aan Ebionieten, die onder den invloed van het Gnosticisme stonden, enz.

De onbekende schrijver richt zich tot de gemeente te Colosse in Phrygië ([3]), die uit voormalige Heidenen bestond ([4]), op naam van Paulus, apostel van C. J. door den wil van God, dienaar van het evangelie en der kerk, waarvan Christus het lichaam is ([5]). Door Epaphras, zelf een Colossenser, was hun het eerst de blijde boodschap gebracht ([6]). Van hem had de

(1) 1 : 26; 2 : 11, 14, 17.
(2) 2 : 8, 16—23.
(3) Volgens Hand. 16 : 6 en 18 : 23 tweemaal door Paulus bezocht.
(4) Vgl. 1 : 21, 27; 2 : 11, 13.
(5) 1 : 1, 23, 25.
(6) 1 : 7, 8; 4 : 12, 13.

apostel goede tijdingen omtrent de gemeente vernomen. Toch was hij bezorgd over haar en ook over de Laodicensers ([1]), vooral met het oog op de dwaalleeraars, die in hun midden waren opgetreden. Alleen dan, wanneer zij door liefde verbonden waren, konden zij tot de kennis van Christus komen, in wien alle schatten der wijsheid verborgen zijn. Indien zij zich daarentegen door fraai klinkende woorden op een dwaalspoor lieten brengen, dan zou de vastheid van hun geloof aan het wankelen gebracht worden. Zou de gemeente één lichaam blijven, dan moest zij zich vasthouden aan haar hoofd.

Het tweede gedeelte van den brief ([2]) is rijk aan practische vermaningen. Wie met Christus der zinnelijke wereld is afgestorven, streeft naar de goederen der hoogere wereld, waar Christus ter rechterhand Gods is gezeten.

Bij de openbaring van Christus zou het ware leven, dat thans nog verborgen was in God, volkomen het deel worden van den geloovige. Wie den ouden mensch, die zich aan allerlei onheilige lusten overgeeft, heeft afgelegd, zoeke boven alles de liefde, waarin alle christelijke deugden liggen opgesloten. Bij hun godsdienstige samenkomsten moesten zij elkander leeren en stichten, ook door het zingen van geestelijke liederen ([3]).

Een lijst van plichten voor echtgenooten, vaders en kinderen, slaven en heeren, besluit den brief. De vrouwen moeten haar mannen onderdanig zijn en dezen haar echtgenooten liefhebben. Kinderen zijn hun ouders in alles gehoorzaamheid schuldig; vaders mogen hun kinderen niet onrechtvaardig behandelen, daar die anders tot moedeloosheid zouden vervallen. Slaven moeten hun heeren in alles gehoorzaam zijn, in eenvoudigheid des harten. Zij dienen geen menschen, maar Christus, en zullen van hem de hemelsche erfenis verwachten. Bij God is geen aanneming des persoons en ontvangt ieder loon naar werken. Indien

---

([1]) Colosse lag tusschen Hiërapolis en Laodicea.

([2]) H. 3 en 4.

([3]) Zulke liederen bestonden zeker in den tijd van Paulus nog niet.

de heeren niet vergeten, dat zij een Heer in den hemel hebben, zullen zij tegenover hun dienstknechten rechtvaardig zijn.

De schrijver, die thans in banden is, vraagt de voorbede der lezers, opdat hij het mysterie van Christus moge verkondigen! Door hun wandel en door hun woord, dat „altijd liefelijk, met zout besprengd" moet zijn, dienen zij zich aan Joden en Heidenen aan te bevelen.

Weldra zullen Tychicus en Onesimus, getrouwe en geliefde broeders, hen bezoeken, om hen te vertroosten en omtrent den toestand van den apostel in te lichten ([1]). Opmerkelijk is het dat, te midden van Paulus' omgeving, juist drie „broeders uit de besnijdenis" en drie Christenen uit de Heidenen gevonden worden, wier groeten de apostel overbrengt.

Met lof wordt over de eersten gesproken, die trouwe medewerkers voor het koninkrijk Gods zijn en Paulus menigmaal bemoedigd hebben: Aristarchus ([2]), Markus ([3]), de neef van Barnabas, die aan hun gastvrijheid wordt aanbevolen, en Jezus de Rechtvaardige. De drie anderen zijn Epaphras, die nog altijd in de Christenen zijner woonplaats, evenals in die te Laodicea en te Hiërapolis, groote belangstelling toont, Lukas ([4]), de beminde geneesheer, en Demas ([5]).

Nog wordt den lezers opgedragen, om de broeders te Laodicea te groeten, bij name Nymphas en de gemeente, die in zijn woning samenkomt; dezen brief aan de gemeente te Laodicea ter lezing te zenden en haar te verzoeken het schrijven, dat zij ontvangen had — wij komen daarop terug — te mogen lezen; Archippus ([6]) op te wekken tot een trouwe waarneming der hem opgedragen bediening.

([1]) Dezen komen ook elders als vrienden van Paulus voor: Hand. 20 : 4; 2 Tim. 4 : 12; Titus 3 : 12; brief aan Philemon.

([2]) Vgl. Hand. 19 : 29; 20 : 4; 27 : 2; Philemon 24.

([3]) Vgl. Hand. 12 : 12; 13 : 5, 13; 15 : 37 vv.; 2 Tim. 4 : 11; Philemon 24

([4]) Vgl. 2 Tim. 4 : 11; Philemon 23.

([5]) Vgl. 2 Tim. 4: 10; Philemon 23.

([6]) Vgl. Philemon 2.

De naam van Onesimus, „die een der uwen is" (Col. 4 : 9), brengt ons den kleinen brief aan Philemon in herinnering, die terecht als een model van tact, humaniteit en christelijke liefde geprezen is. Zoo dikwijls de „gevangene van Jezus Christus" in zijn gebeden Philemon gedenkt, dankt hij God, dat hij van diens geloof in den Heer Jezus en van zijn liefde jegens al de geloovigen vernemen mag. Veel blijdschap en troost smaakte de apostel in zijn gevangenschap, toen hij hoorde, dat door Philemon's liefde menig hart verkwikt was. Van zijn recht om te bevelen, wat betamelijk is, wenscht hij thans geen gebruik te maken. Liever wil hij, „een oud man", met een bede der liefde voor Onesimus pleiten. Als slaaf van Philemon weggeloopen, had hij Paulus (waarschijnlijk te Rome) ontmoet en was door hem een Christen geworden. De apostel zou Onesimus, dien hij zijn zoon, zijn hart, zijn geliefden broeder noemt, gaarne bij zich gehouden hebben. Maar hij zendt hem aan zijn meester met dezen brief terug. Vroeger mocht de slaaf zijn heer van geen nut zijn geweest, thans zou hij dezen van groot nut wezen ([1]). Door hem terug te zenden, wil de schrijver Philemon in de gelegenheid stellen, om een bewijs zijner edelmoedigheid te geven. Nu kon hij, na hem een korte poos gemist te hebben, Onesimus voor altijd bij zich houden, niet langer als slaaf, maar als een geliefden broeder, in wien hij tevens een Christen mocht begroeten.

De apostel verlangt voor Onesimus een ontvangst, gelijk hem zelven te beurt zou vallen, wanneer hij bij hem kwam. Zelf wil hij de schulden voor zijn geliefden zoon betalen en onderteekent den schuldbrief met eigen hand. Hij behoefde niet te herinneren wat Philemon zelf hem, door wien hij tot het Christendom gebracht was, te danken had. Volgde deze zijn raad op, dan bleek de arbeid, aan hem besteed, niet vruchteloos geweest te zijn. Er bestond geen twijfel of Philemon zou gehoorzamen aan het verlangen zijns leermeesters en diens verwachting zeker nog overtreffen.

([1]) Woordspeling: Onesimus = nuttig.

Met verzoek om huisvesting, wanneer des apostels hoop vervuld werd om tot hem te komen, met groeten van Epaphras, Markus, Aristarchus, Demas en Lukas en met een zegebede wordt de brief besloten.

De bestrijding der echtheid van dezen brief is niet nieuw. Reeds in de 4de eeuw had men bezwaar tegen het privaat karakter van dit schrijven.

Wat in den vorigen brief omtrent de verhouding tusschen heeren en slaven gezegd wordt, is hier in een aanschouwlijk voorbeeld geïllustreerd. Opmerkelijk is de overeenkomst tusschen Phil. 4—6 en Col. 1 : 3, 4, 9. Ook heeft men gewezen op het allegorisch karakter van den brief, waarvoor reeds de naam: Onesimus het bewijs levert.

Gedurende Paulus' langdurig verblijf te Efeze had hij daar vele vrienden, maar ook een groot aantal tegenstanders gevonden ([1]). Wij zouden dus geen reden hebben ons te verwonderen, wanneer door den apostel aan de Efezen een brief geschreven was. Maar in dien brief zou dan zeker iets te bespeuren zijn van den band tusschen den schrijver en zijn lezers, wat hier het geval niet is, waar zelfs de groeten aan vrienden ontbreken.

Maar is deze brief werkelijk *aan de Efezen* geschreven?

Indien Tertullianus genoemde woorden in den tekst gelezen had, dan zou hij Marcion, den Gnosticus, wien hij van verminking der paulinische brieven beschuldigt, ook voor vervalscher uitgemaakt hebben, omdat deze ketter den brief aan de Laodicensen geschreven achtte ([2]). In een paar onzer oudste handschriften stonden oorspronkelijk de woorden: *te Efeze* niet. Misschien vindt de inlassching haar oorsprong in de combinatie van 2 Tim. 4: 12 („Ik heb Tychicus naar Efeze gezonden") en Eph. 6 : 22 („Ik heb Tychicus daartoe tot u gezonden, dat gij onze omstandigheden verneemt en hij uw harten vertrooste").

([1]) 1 Cor. 16 : 8, 19, 20; 15 : 32; 2 Cor. 1 : 8. Vgl. Hand. 19 : 8—10, 20, 26, 27, 31; 20 : 17 vv.

([2]) Waarschijnlijk met het oog op Col. 4 : 16.

Kan de brief dan aan *alle* Christenen („aan de heiligen, die ook geloovigen zijn") gericht wezen? De Christenen uit de Joden waren in elk geval buitengesloten ([1]) en de vermaning om te werken, in plaats van te stelen ([2]), was toch zeker niet voor *alle* Christenen noodig. Misschien was onze brief een encycliek, voor verschillende gemeenten bestemd.

De beschouwing van den persoon en het werk van Christus is hier in menig opzicht een andere dan die bij Paulus. Het is dezelfde persoon, die uit den hemel nedergedaald en weder opgevaren is ten hemel, om de beneden- en de bovenwereld met zijn volheid te doordringen. Hij heeft aan de kerk verschillende dienaars gegeven ([3]). Niet God in hem, maar Christus zelf heeft het werk der verzoening volbracht. Door zijn dood is de scheidsmuur tusschen Joden en Heidenen weggenomen, die beiden in één lichaam vereenigd zijn ([4]). Die dood was een offerande, „Gode tot een welriekenden reuk" ([5]). Alles, wat in de hemelen en op aarde bestaat, is in Christus tot één gebracht. Alle aardsche en hemelsche machten zijn den aan Gods rechterhand verheerlijkte onderworpen ([6]).

Onze brief verplaatst ons in een anderen tijd dan die, waarin Paulus optrad. Het recht der evangelieprediking onder de Heidenen behoefde nu niet meer gehandhaafd te worden. Al waren zij verwijderd van het burgerschap van Israël, vreemd aan de beloften, die het deel waren van Abraham's nageslacht; al stonden zij van verre en waren eertijds duisternis, thans, nu Christus de blijde boodschap des vredes verkondigd heeft ([7]), hebben Jood en Heiden beiden den toegang tot den Vader. Er bestaat geen verschil meer tusschen de apostelen — zij worden

---

([1]) 2 : 1 vv., 11 vv.; 3 : 1.
([2]) 4 : 28.
([3]) 4 : 8 vv.
([4]) 2 : 14 vv.
([5]) 5 : 2, 25.
([6]) 1 : 10, 21 vv.
([7]) 2 : 14—18.

allen *heilig* genoemd. Naast hen, aan wie geopenbaard is, wat aan vroegere geslachten onbekend was, dat de Heidenen medeerfgenamen der belofte zijn (1), treden christelijke profeten, evangelisten, herders en leeraars op (2). De leden der gemeente zijn in het bezit van geestelijke liederen (3).

Het doel van onzen schrijver is vooral de handhaving van de eenheid der kerk, die Christus heeft liefgehad en voor welke hij zijn leven gaf. Zij is zijn lichaam, de volheid van Christus, haar hoofd. Zij heeft één Heer, één geloof (in den zin van geloofsleer), één doop (4). Christus is haar behouder. Zij is geroepen de veelvuldige wijsheid Gods aan de overheden en de machten in den hemel bekend te maken. Zwaar is de strijd, dien zij tegen de booze geesten te voeren heeft, waartoe slechts de wapenrusting Gods haar in staat stelt (5).

En — om niet meer te noemen — zou Paulus zich zelven „den allerminsten van alle heiligen" genoemd hebben, aan wien het mysterie, van alle eeuwen her in God verborgen, geopenbaard was? (6) Zou hij tegenover Christenen uit de Heidenen als vertegenwoordiger der Joodsch-Christenen zijn opgetreden? (7)

De onbekende schrijver aan de Efezen, die brieven van Paulus kende, is een man des vredes, der verzoening, wien boven alles de eenheid der geloovigen ter harte gaat. Hij verblijdt zich over de gunstige tijdingen, die hij omtrent het christelijk geloof en de broederliefde der gemeente ontvangen heeft. Voortdurend gedenkt hij harer in zijn gebeden, opdat God haar geve den geest der *wijsheid*, om te komen tot de *kennis* van Hem en van de heerlijke erfenis, die voor de geloovigen is weggelegd. In overeenstemming met Paulus verklaart hij, dat

(1) 3 : 5, 6.
(2) 4 : 11.
(3) 5 : 19.
(4) 5 : 25; 2 : 16; 1 : 22; 4 : 4—6, 13, 15; 5 : 23.
(5) 5 : 23; 3 : 10; 6 : 12, 13.
(6) 3 : 8 vv.
(7) 2 : 3.

de behoudenis niet uit werken, maar alleen door geloof te verkrijgen is, al zou deze niet met hem ingestemd hebben, dat wij in Christus Jezus tot *goede werken* geschapen zijn ([1]).

Het eerste gedeelte van den brief ([2]) besluit de schrijver met een schoone bede en een doxologie. Hij buigt zijn knieën voor den Vader van hemel- en aardbewoners. Naar den rijkdom zijner heerlijkheid geve Hij den lezers versterking voor den inwendigen mensch. Christus wone door het geloof in hun hart! Mogen zij in de liefde vaststaan, opdat zij de ondoorgrondelijke liefde van Christus ervaren en opdat de volheid der goddelijke gaven hun deel worde! Hem, die naar de kracht, die in ons werkt, machtig is te doen boven hetgeen wij bidden, zij de heerlijkheid in de gemeente en in Christus Jezus, voor alle geslachten, in eeuwigheid!

In het practisch gedeelte ([3]) worden de lezers opgewekt, om de eenheid des geestes te bewaren door den band des vredes. De gemeente is één lichaam, waarin één geest woont. Zij mogen geen kinderen meer zijn, die door allerlei valsche leeringen, gelijk de golven, heen en weder bewogen worden, maar moeten de waarheid belijden, om in liefde op te wassen tot Christus, die het hoofd is. Het lichaam is een organisme, dat uit vele leden bestaat, die, naar de mate der krachten, welke in ieder lid werkzaam zijn, moeten medearbeiden tot zijn opbouwing in de liefde.

De leer van Christus, die hun gepredikt was, liet niet toe, dat zij hun heidensch leven voortzetten. Zij moeten waarheid spreken. De zon ga niet onder over hun toorn! In plaats van te stelen, arbeide een ieder en deele van zijn verdiensten aan de behoeftigen mede! Geen gemeene, maar stichtelijke taal kome uit hun mond! Weg met alle bitterheid, gramschap, lastering! Ieder werk der duisternis wordt openbaar — dus gewandeld als kinderen des lichts!

([1]) 2 : 8—10.
([2]) H. 1—3.
([3]) H. 4—6.

De geboden der huistafel (1), waaraan die van Colossensen (2) ten grondslag ligt, zijn hier uitgebreid. De betrekking, waarin Christus tot zijn kerk staat, leere mannen en vrouwen, hoedanig hun verhouding tot elkander moet zijn! De laatsten moeten haar *eigen* echtgenooten *in alles* onderdanig zijn, gelijk de kerk aan Christus, ja hen vreezen. De mannen moeten hun vrouwen liefhebben, gelijk Christus de kerk liefgehad en zich voor haar overgegeven heeft, om haar door den doop te reinigen en door het woord des evangelies te heiligen en haar, als zijn vrouw, zonder vlek of rimpel voor zich te stellen. De woorden: „Een mensch zal vader en moeder verlaten en zijn vrouw aanhangen en die twee zullen tot één vleesch zijn" (Gen. 2 : 24), hebben een dieperen zin: zij bevatten het groote mysterie der verbintenis tusschen Christus en zijn kerk.

Wanneer de schrijver kinderen en slaven opwekt tot gehoorzaamheid aan ouders en heeren, laat hij de woorden: *in alles* weg. Maar den kinderen wordt herinnerd de belofte, die op het „eer uw vader en uw moeder" volgt: „opdat het u welga en gij lang leeft op aarde".

Nog worden de lezers gewezen op den zwaren strijd, dien zij tegen Satan en zijn dienaars te voeren hadden. Daarom de wapenrusting Gods aangedaan! De romeinsche krijgsknecht met zijn schild en zwaard, zijn harnas en helm, zijn gordel en schoeisel stond den schrijver voor den geest. Laat de Christen de lendenen omgorden met de waarheid, met het harnas der gerechtigheid zich bekleeden! Zijn voeten moeten geschoeid zijn, om het evangelie des vredes te verkondigen! En het schild des geloofs, de helm der hoop, het zwaard des geestes mogen niet vergeten worden (3).

Het slot (4) is aan Colossensen (5) ontleend, behalve dat hier

(1) 5 : 22—6 : 9.
(2) 3 : 18—4 : 1.
(3) Vgl. 1 Thess. 5 : 8.
(4) 6 : 18—22.
(5) 4 : 3 vv..

de groeten ontbreken. De wijziging: „dat mij bij het openen van mijn mond een woord gegeven worde" van het origineel: „dat God ons een deur des woords opene" is niet zeer gelukkig. Men zou, gelijk een uitlegger opmerkte, bijna aan een stotteraar denken, die den mond wel opent, maar niet uit zijn woorden komen kan.

In plaats van „liefde met geloof van God en van J. C." zou Paulus zijn lezers toegewenscht hebben: het geloof, door de liefde werkende.

De drie door ons behandelde brieven moeten kort na elkander geschreven zijn, waarschijnlijk in het begin van Hadrianus' regeering (± 120), toen over de apostelen en de kerk in den geest van de Colossenser- en Efezerbrieven geschreven kon worden.

De drie brieven aan Timotheüs en Titus, tusschen welke groote overeenstemming bestaat, worden gewoonlijk pastoraalbrieven genoemd, omdat zij voorschriften bevatten ten behoeve van genoemde personen, die wij als trouwe vrienden en medewerkers van Paulus kennen. Zij zijn óf alle drie van Paulus afkomstig, gelijk zij zich voordoen, óf geen van drieën is door hem geschreven. Welke gronden bestaan er, om het laatstvermelde gevoelen te verdedigen? (1)

De apostel laat Timotheüs, „zijn echten zoon in het geloof", te Efeze achter, terwijl hij zelf naar Macedonië reist, maar hoopt hem spoedig te bezoeken (2). Volgens 1 Cor. 16 : 10 evenwel wordt Timotheüs uit Efeze naar Corinthe vooruitgezonden, waarheen Paulus zijn vriend spoedig hoopt te volgen (vs. 6).

Titus werd door Paulus op het eiland Creta achtergelaten, waar hij in elke stad oudsten moest aanstellen. Dat werk scheen in korten tijd volbracht te kunnen worden. Te Nicopolis (3)

---

(1) Volgens sommigen zijn enkele losse bladen, door den apostel in zijn gevangenschap geschreven, opgenomen: 2 Tim. 4 : 9—22, misschien ook 1 : 1, 2, 15—18; Tit. 3 : 12—15.

(2) 1 Tim. 1 : 3; 3 : 14.

(3) Er zijn meerdere steden van dien naam: in Epirus, Thracië en Cilicië.

denkt de apostel te overwinteren. Zoodra Titus zijn komst aldaar door Artemas of Tychicus vernomen heeft, moet hij hem terstond bezoeken en voor de uitrusting van den jurist Zenas — van elders onbekend — en Apollos zorg dragen ([1]). Maar elders hooren wij niets van Paulus' verblijf op Creta. Het boek der Handelingen verhaalt, dat Paulus op zijn reis naar Rome het eiland *voorbijzeilde* ([2]).

Paulus schrijft uit de gevangenis (voor de tweede maal) aan den jeugdigen(!) opziener der gemeente te Efeze en verlangt Timotheüs te zien. Des apostels vrienden uit Azië, van welke Phygellus en Hermogenes bij name genoemd worden, zijn hem ontrouw geworden. Onesiphorus, die hem ook te Rome menigmaal verkwikt heeft, maakt een uitzondering. Paulus hoopt, dat Timotheüs spoedig, nog vóor den winter, bij hem komen en dan Markus medebrengen zal, die goede diensten kan bewijzen. Van alle vrienden — Demas ging naar Thessalonica, Crescens naar Galatië, Titus naar Dalmatië — is alleen nog Lukas bij hem ([3]).

„Bij mijn eerste verhoor voor het gerecht heeft niemand mij ter zijde gestaan" — uit deze woorden ([4]) hebben sommigen afgeleid, dat Paulus twee keeren te Rome gevangen gezeten heeft. De eerste maal zou hij, als een vrij man, den kerker verlaten hebben ([5]). Van Rome zou hij zich naar Spanje begeven, maar eerst nog Klein-Azië, het eiland Creta, Macedonië en Achaje bezocht hebben. In Spanje was hij waarschijnlijk gevangen genomen en vandaar naar Rome overgebracht. Zoo zou het dan gelukt zijn, om in Paulus' leven een periode te ontdekken, waarin hij de pastoraalbrieven geschreven had.

Met een beroep op de boven aangehaalde plaatsen uit onzen

([1]) Titus 1 : 5; 3 : 12, 13.
([2]) 27 : 7, 8, 12, 13.
([3]) 2 Tim. 1 : 4, 8, 15—18; 2 : 22; 4 : 9—11, 21.
([4]) 2 Tim. 4 : 16.
([5]) Ook met een beroep op de woorden van vs. 18: „ik ben uit den muil des leeuws verlost".

tweeden brief aan Timotheüs heeft de kerkvader Eusebius het eerst een tweede gevangenschap van Paulus te Rome verdedigd. Hiëronymus meende zich op Paulus' eigen woorden ([1]) te kunnen beroepen, ter verdediging van zijn gevoelen omtrent des apostels verblijf in Spanje ([2]). Maar gesteld, dat er overwegende gronden bestonden voor de hypothese van Paulus' tweede gevangenschap te Rome — wat het geval niet is —, dan zou de echtheid der pastoraalbrieven nog even onaannemelijk blijven, gelijk niet moeilijk te bewijzen valt.

Paulus' verleden wordt geschetst als dat van „een lasteraar en vervolger". Hij heet de voornaamste der zondaren. Toch zien wij zijn deugden breed uitgemeten: Timotheüs had hem o. a. nagevolgd in de leer, het geloof, de lankmoedigheid, de liefde, de volharding ([3]).

Bij herhaling wordt gewaarschuwd tegen dwaalleeraars, die door booze geesten bezield zijn ([4]). Als voorstanders der ascese onthouden zij zich van sommige spijzen en bevelen het coelibaat aan. Zij willen joodsche wetgeleerden heeten en houden zich met joodsche fabelen bezig ([5]). Maar niet slechts esseensche dwalingen worden bestreden. Mythen en geslachtsrekeningen — waarschijnlijk zijn die der Valentinianen bedoeld — over de afkomst der hoogere wezens, die uit God zouden zijn voortgekomen, vonden bij hen ingang. Reeds vertoonden zich sporen van docetisme, waardoor de menschheid van Christus, zijn openbaring in het vleesch, zijn opstanding geloochend werden ([6]). Hun leer heet „een valschelijk dusgenoemde gnosis" ([7]). De Gnostieken waren dus den schrijver niet onbekend.

([1]) Rom. 15 : 24, 28.

([2]) Waarschijnlijk had ook de schrijver van Clemens' eersten brief aan de Corinthen, als hij verhaalt dat Paulus *tot de uiterste grenzen van het Westen* gekomen is (H. 5), het oog op Spanje.

([3]) 1 Tim. 1 : 13, 16; 2 Tim. 3 : 10.

([4]) 1 Tim. 4 : 2.

([5]) 1 Tim. 4 : 3—8; 1 : 7; Titus 1 : 14.

([6]) 1 Tim. 2 : 5; 3 : 16; 2 Tim. 2 : 8, 18.

([7]) 1 Tim. 6 : 20. Op de *Antithesen* van Marcion wordt gedoeld.

De kerk is het fondament Gods, de pilaar en de grondslag der waarheid (1). Reeds zijn de verschillende kerkelijke ambten nauwkeurig omschreven. Voor het eerst ontmoeten wij hier de oudsten (presbyters), die te zamen een college vormen. Sommigen onder hen zijn ook met het leeraarsambt bekleed, omdat zij arbeiden „in woord en leer". Zij zijn dubbele eer waardig en hebben er aanspraak op, dat voor hun onderhoud wordt gezorgd (2).

De opziener (episcopus) — hij bekleedt een voortreffelijk ambt — is voor zijn gemeente wat een vader voor zijn kinderen is. Hij moet onberispelijk van wandel en niet voor de tweede maal gehuwd zijn, als leeraar kunnen optreden en rondreizende broeders herbergen. Wie pas tot de gemeente was toegetreden, is voor deze betrekking ongeschikt, daar hij licht verwaand of afvallig zou kunnen worden. Ook moet hij goede getuigenissen van andere gemeenten kunnen overleggen, aan de gezonde leer vasthouden, om de dwalenden te weerleggen (3).

Tusschen de oudsten en opzieners bestaat nog geen verschil van beteekenis. De een staat niet hooger dan de ander. Maar reeds ontdekken wij in het beeld van Titus en vooral van Timotheüs de eerste sporen van den bisschop, die zich straks boven de anderen zal verheffen. De apostel en ook het college der oudsten had Timotheüs de handen opgelegd tot bekleeding van zijn kerkelijk ambt. Het charisma, de gave Gods, daardoor zijn deel geworden, mocht niet verwaarloosd, moest integendeel aangewakkerd worden. Bij de wijding tot zijn ambt had hij de goede belijdenis afgelegd, in tegenwoordigheid van vele getuigen. De apostel had Titus gelast, om in iedere stad van het eiland Creta oudsten aan te stellen. Timotheüs moest de oudsten, in aller tegenwoordigheid, bestraffen, maar niet lichtvaardig op

(1) 1 Tim. 3 : 15; 2 Tim. 2 : 19.
(2) 1 Tim. 4 : 14; 5 : 17, 18.
(3) 1 Tim. 3 : 1—7; Titus 1 : 7—9.

tegen hen ingebrachte beschuldigingen afgaan. Beiden moesten waken voor de handhaving der gezonde leer ([1]).

Tot hen, die kerkelijke bedieningen bekleeden, behooren ook diakenen en diakonessen. De eersten mogen zich niet aan wijn te buiten gaan of voor de tweede maal gehuwd zijn. Vuilgewinzoekers of zij, die uit twee monden spreken, om allen te vriend te houden, zijn voor dit ambt ongeschikt. Een diaken moet een oprecht geloovige zijn. Voordat hij gekozen wordt, is een proeftijd noodig. Wordt hij getrouw bevonden in zijn ambt, dan kan men hem tot presbyter benoemen. Als diakonessen komen slechts achtenswaardige, eerlijke, vertrouwbare personen in aanmerking. Zij kunnen later onder de vrouwelijke presbyters opgenomen worden ([2]).

Voor het eerst treden hier ook weduwen op, aan wie een kerkelijke bediening is toevertrouwd, inzonderheid de herderlijke zorg voor de jongere leden van haar geslacht. Niet elke weduwe was daartoe geschikt. De volgende eischen werden gesteld: zij moet den leeftijd van 60 jaar bereikt hebben en bekend staan om haar goede werken. Het komt er op aan te weten of zij kinderen opgevoed, vreemdelingen geherbergd, verdrukten geholpen, de voeten van geloovigen gewasschen heeft, vroeger als diakones werkzaam geweest is. Zij mag niet ten tweeden male gehuwd zijn.

Jongere weduwen zijn geheel ongeschikt voor dit ambt. Zij kunnen licht ontrouw worden aan Christus en zijn gemeente, loopen de huizen af, bemoeien zich met allerlei zaken en spreken ongepaste taal. Reeds hebben sommigen door haar zinnelijk leven getoond, dat zij in dienst van Satan staan. Laten zij hertrouwen, kinderen voortbrengen, zonder een Jood of Heiden ergernis te geven ([3])!

([1]) 2 Tim. 1 : 6; 1 Tim. 4 : 14; 6 : 12; Titus 1 : 5; 1 Tim. 5 : 19, 20; 1 : 10; 4 : 6 vv.; 6 : 3; 2 Tim. 1 : 13; 4 : 3; Titus 1 : 9; 2 : 1.

([2]) 1 Tim. 3 : 8—13; 5 : 3—16.

([3]) 1 Tim. 5 : 2—16.

Tijdens het neerschrijven dezer brieven bestond reeds de kerkelijke tucht, die op ketters toegepast moet worden. Het Christendom is een *leer*, *een schoone leer* geworden. Aan „het gemeenschappelijk geloof" — in den zin van geloofsleer —, aan de „gezonde woorden", aan de „gezonde leer" moeten allen zich houden. Wie daarvan afwijken, hun eigen weg gaan, een vreemde bedriegelijke leer verkondigen, zijn van de waarheid afgedwaald, verkondigen onheilige, ijdele dingen, heeten leugensprekers, halsstarrige beuzelaars en verleiders (¹). Moet een kettersch mensch, een scheurmaker van dwaling overtuigd worden? Dit zou tot niets dienen (²). Na een eerste en tweede vermaning late men hem aan zijn lot over! Een andere maal verhaalt de schrijver, dat hij een paar afvalligen aan Satan overgeleverd heeft, opdat zij leeren zouden niet langer te lasteren. Soms wordt zachtmoedigheid aanbevolen bij het terechtwijzen der weerbarstigen (³).

Al wordt erkend, dat in de kerk, gelijk in een groot huis, niet alleen gouden en zilveren, maar ook houten en aarden vaten zijn, vaten tot eer en vaten tot oneer, toch dient elk lid er naar te streven, om een vat tot eer te worden, bruikbaar voor den Heer en tot elk goed werk bereid (⁴).

De pastoraalbrieven kunnen om de genoemde redenen niet lang vóór het einde van de eerste helft der tweede eeuw geschreven zijn. Waarschijnlijk is onze eerste Timotheüsbrief de jongste, omdat de kerkelijke bedieningen het nauwkeurigst omschreven worden. Hier lezen wij het eerst van weduwen, die in dienst der gemeente werkzaam zijn. Ook treedt dit schrijven meer in bijzonderheden over de dwaalleeraars. De brief aan Titus vormt den overgang van onzen tweeden tot onzen eersten brief aan Timotheüs.

---

(1) 1 Tim. 1 : 3, 10; 4 : 1 vv.; 6 : 1 vv.; 2 Tim. 1 : 13; 2 : 16, 18; 4 : 3 Tit. 1 : 4, 9, 10, 13.

(2) 1 Tim. 4 : 7; 2 : 14, 16, 23, 24.

(3) Titus 3 : 10; 1 Tim. 1 : 20; 2 Tim. 2 : 24—26.

(4) 2 Tim. 2 : 20, 21.

Over den inhoud dezer geschriften kunnen wij na al het gezegde kort zijn. Wij beginnen met het oudste der drie.

De apostel vertrouwt, dat het oprecht geloof van Timotheüs' grootmoeder Loïs en zijner moeder Eunice ook in hem zal wonen. Hij mag zich niet schamen voor de verkondiging van het evangelie, maar moet in het lijden deelen, dat den prediker wacht. Naar zijn eeuwige genade in Christus heeft God ons geroepen tot een heilige roeping. Deze genade is geopenbaard door de verschijning van J. C., die den dood vernietigd en leven en onverderfelijkheid door het evangelie aan het licht bracht. Voor dit evangelie lijdt Paulus als prediker, apostel en leeraar onder de Heidenen. Maar hij weet, wien hij gelooft, die ook machtig zal zijn, om hem in de bediening te handhaven, tot op den dag zijner wederkomst.

Gelijk de landman recht heeft op de eerstelingen van den oogst, zoo ook de prediker op het loon voor zijn bediening. Timotheüs behoefde zich dus om zijn onderhoud niet te bekommeren. En de gedachtenis aan de opstanding van J. C. zou hem kracht geven in zijn lijden. Al is de prediker van het evangelie een gevangene, het woord Gods kan niet gebonden worden. Wie met Christus der zonde afsterft en in zijn smaad deelt, zal met hem leven en heerschen.

Al waren sommigen afgevallen — Philetus en Hymeneüs (1), die de lichamelijke opstanding, evenals de Gnostieken, loochenden, worden genoemd —, toch staat de kerk als het vaste fondament Gods, met deze opschriften: De Heer erkent, wie Hem toebehooren; die zich naar Hem noemt, doe afstand van ongerechtigheid.

In plaats van de begeerlijkheden der jeugd na te jagen, moet Timotheüs naar gerechtigheid, geloof, liefde en vrede streven.

Omdat Paulus in den brief sprekende optreedt, worden de booze tijden, die de auteur zelf beleefde, voorgesteld als in „de laatste dagen", die aan de parousie van Christus onmiddellijk

(1) Vgl. 1 Tim. 1 : 20.

zouden vorafgaan, te zullen komen. Vreeslijk zou het zedenbederf zijn. Timotheüs wordt gewaarschuwd tegen hen, die zich als leeraars gedragen, maar niet tot de *kennis* der waarheid komen; die in de huizen van gemeene vrouwen loopen en haar voor de dwaalleer zoeken te winnen. Zij zijn ongeloovigen, tegenstanders der waarheid, gelijk Jannes en Jambres — volgens een latere joodsche traditie stonden dezen in dienst van Pharao en bootsten Äärou's wonderen na —, die Mozes wederstonden. Het is een treurige tijd voor alle oprechte Christenen: zij worden vervolgd.

Timotheüs had meer dan één reden, om vast te houden aan hetgeen hem eens geleerd was. Van kindsbeen aan werd hij door een vrome moeder en grootmoeder ingewijd in de Schrift, die door het geloof in gemeenschap met C. J. wijs kan maken tot behoud. Elk Schriftwoord is door God ingegeven en nuttig tot leering, tot weerlegging der dwaalleer, tot verbetering, tot opvoeding, die aan het christelijk leven bevorderlijk is. Zoo wordt „de mensch Gods" ([1]) toegerust tot elk goed werk.

Nog wordt de vriend herinnerd — onder aanroeping van den naam van God en van C. J., die levenden en dooden oordeelen zal — aan de booze tijden, die komen zullen, waarin de menschen de gezonde leer niet langer verdragen, maar naar een prediking verlangen zullen, streelend voor het gehoor. Daarom moest Timotheüs wakker op zijn post staan, altijd het woord Gods prediken, de dwalingen weerleggen, bereid om te lijden, en het werk van een evangelist verrichten. De tijd van des apostels ontbinding is aanstaande — hem beidt de marteldood. Omdat hij den goeden strijd gestreden, zijn levenstaak volbracht, het geloof behouden heeft, wacht hem uit de hand van den Heer de krans der gerechtigheid, gelijk allen, die 's Heeren verschijning hebben liefgehad.

Op zijn reis naar Rome moest Timotheüs den te Troas bij Carpus achtergelaten reismantel, de boeken — welke boeken

---

([1]) Aldus wordt Timotheüs (Vgl. 1. Tim. 6 : 11) genoemd.

wel bedoeld zouden zijn? — en vooral de perkamenten rollen — de eersten waren op papier geschreven — medenemen. In de wereldstad diende Timotheüs op zijn hoede te zijn voor den smid Alexander ([1]), die den apostel (te Efeze) veel kwaad gedaan had, wien de Heer naar zijn werken vergelden zal. Groeten worden verzocht aan Prisca en Aquila ([2]) en aan het huisgezin van Onesiphorus. Erastus ([3]) was te Corinthe gebleven en Trophimus door den apostel krank te Milete achtergelaten. De broeders, bij name Eubulus, Pudens, Linus en Claudia, verzoeken de groeten.

Voor Titus was de herinnering niet overbodig, dat de Cretensen, in wier midden hij moest arbeiden, naar het getuigenis van een hunner eigen waarzeggers, ([4]) altijd leugenaars, ruw, genotziek en traag waren. Terwijl den reinen (van hart) alles rein is, was voor hen, die zich om geboden van menschen bekommerden (het niet-eten van sommige spijzen wordt bedoeld), welke van de waarheid afweken, niets rein, daarom juist, omdat rede en geweten bij hen bevlekt zijn. Zij beweren God te kennen, maar verloochenen Hem door hun werken, verfoeilijk en ongeschikt als zij zijn tot elk goed werk.

Titus ontvangt eenige voorschriften, hoe hij zich tegenover leden der gemeente van verschillenden leeftijd en stand gedragen moet. De gezonde leer dient hier maatstaf te zijn. Oude mannen moeten nuchter, eerwaardig, bezonnen, gezond met het oog op het geloof, de liefde, de volharding zijn.

Oude vrouwen dienen in haar houding evenzeer eerwaardig te zijn, gelijk het den heiligen betaamt, geen verleidsters noch

---

([1]) Vgl. Hand. 19 : 33 vv; 1 Tim. 1 : 20.

([2]) Vgl. Hand. 18 : 2, 3, 18, 26; 1 Cor. 16 : 19.

([3]) Vgl. Hand. 19 : 22; Rom. 16 : 23.

([4]) Vgl. Hand. 20 : 4; 21 : 29.

([5]) Waarschijnlijk is de dichter Epimenides uit de zesde eeuw bedoeld, in wiens werk „Over orakelspreuken" sommige kerkvaders deze woorden beweerden gelezen te hebben.

aan den wijn verslaafd; door haar voorbeeld moeten de jeugdige vrouwen leeren haar echtgenooten en kinderen lief te hebben, gematigd, kuisch, huiselijk te leven, haar eigen mannen onderdanig, daar anders het woord Gods gelasterd zou worden, wanneer zij van haar vrijheid misbruik maakten.

Ook de jonge mannen moest Titus tot een ingetogen wandel opwekken. In elk opzicht zou hij door zijn eigen voorbeeld op den ongeloovige gunstig kunnen werken. Wanneer hij voorging in goede werken, in het verkondigen der onvervalschte leer, zich onberispelijk gedroeg, dan zou de tegenstander beschaamd worden.

Slaven moeten aan hun heeren in alles gehoorzaam zijn, zonder ooit tegen te spreken of hun iets te ontvreemden, opdat zij tot sieraad strekken der leer van God, onzen Heiland (¹).

Welke was de grond van al deze vermaningen? De genade Gods, welke *allen* menschen heil aanbrengt — niet, gelijk de Gnostieken leerden, slechts enkelen, die als pneumatische Christenen ver boven de groote menigte stonden —, heeft dit paedagogisch doel, dat zij ons vermaant, om matig, rechtvaardig en godvruchtig te leven, in de zalige hoop op de verschijning der heerlijkheid van „onzen grooten God en Heiland J. C.", die zich voor ons gegeven heeft, opdat hij ons mocht verlossen van alle wetteloosheid — Paulus zou geschreven hebben: van *de wet* — en zich een volk ten eigendom reinigen, ijverig in goede werken.

Waren er op Creta, die onderwerping aan de romeinsche heerschappij ongeoorloofd achtten, Titus moest dezulken herinneren, dat zij aan overheden, die over hen gesteld waren, gehoorzaam moesten zijn. Geen lastering tegen iemand mocht over hun lippen komen! Zachtmoedigheid paste tegenover allen. Immers, wij, Christenen, werden vroeger ook door onreine lusten en hartstochten beheerscht. Niet uit onze werken, maar naar Gods barmhartigheid zijn wij behouden, door een bad der

---

(¹) Ook elders in deze brieven heet God onze Heiland (1 Tim. 1 : 1; Titus 3 : 4).

wedergeboorte (den doop), een door den heiligen geest bewerkte vernieuwing, die Hij door middel van J. C., onzen Heiland, rijkelijk over ons heeft uitgestort, opdat wij, gerechtvaardigd door diens genade, erfgenamen zouden worden des eeuwigen levens. Omtrent dit alles mag bij Titus geen twijfel bestaan en met volle verzekerdheid moet hij het dan ook verkondigen, opdat de geloovigen zich op het doen van goede werken toeleggen.

Titus ontvangt de groeten van Paulus' medearbeiders, die de zijne verzocht aan alle geloovige vrienden.

Timotheüs moet de apostolische leer rein bewaren, ook tegenover de dwaalleeraars. Hoe zal hij over de wet oordeelen? Voor den rechtvaardige is zij niet bestemd, maar voor bandeloozen, goddeloozen, vader- en moedermoordenaars, doodslagers, ontuchtigen, menschenverkoopers, leugenaars, meineedigen, in één woord voor allen, die handelen in strijd met de gezonde leer. De hoofdinhoud dezer aller aanneming waardige leer luidt: J. C. is in de wereld gekomen tot behoud van zondaars.

In de openbare vergaderingen moesten gebeden en dankzeggingen worden opgezonden voor alle menschen, bij name voor vorsten en hen, die in hoogheid geplaatst zijn, opdat de Christenen, niet door de Heidenen bemoeilijkt, een rustig en godvruchtig leven mogen leiden.

Met het oog op de gnostieke dwaalleeraars wordt herinnerd, dat volgens Gods wil *alle* menschen behouden worden; dat er *één* God en *één* Middelaar Gods en der menschen is, de *mensch* J. C., die zich tot een losprijs voor *allen* gegeven heeft — welke getuigenis gepredikt moet worden, nu de tijd daartoe gekomen is.

De apostel wil dat de mannen overal, waar de gemeente samenkomt, zullen voorgaan in het gebed, terwijl zij reine handen tot God opheffen, zonder toorn en strijdlustige gedachten. Daarentegen moeten de vrouwen in de vergaderingen rustig blijven zitten. Haar past het, in plaats van te onderwijzen, zich te laten leeren door hetgeen zij hooren. Zij zijn gehouden zich niet op te schikken met haarvlechten, goud, paarlen of prachtige

kleeding; maar zij hebben zich met eerbaarheid en ingetogenheid te versieren, gelijk het vrouwen past, die door goede werken haar godsvrucht belijden. Waarom is de man de meerdere der vrouw? Het verhaal van den zondeval wordt allegorisch verklaard. Adam is eerst geschapen, alleen Eva is verleid en heeft het gebod overtreden. De vrouw bereikt haar bestemming, wanneer zij kinderen baart ([1]). Zij zal behouden worden, als zij blijft in geloof, liefde en heiliging.

De schrijver van onzen brief kent christelijke liederen en gebeden, waarvan hij enkele fragmenten aanhaalt. Daaraan zijn de woorden ontleend:

Die (Christus) geopenbaard is in het vleesch,
Gerechtvaardigd in den geest,
Door engelen gezien ([2]),
Gepredikt onder Heidenen,
Geloofd in de wereld,
Opgenomen in heerlijkheid ([3]).

Ook de doxologie: Den Koning der eeuwigheid, den onverderfelijken, onzienlijken, eenigen God, zij eer en heerlijkheid tot in eeuwigheid! Hem, die de zalige en eenige heerscher is, den Koning der Koningen en den Heer der Heeren, die alleen onsterfelijkheid bezit, in een ontoegankelijk licht woont, wien geen mensch gezien heeft noch kan zien, zij eer en eeuwige heerschappij! ([4])

Uitdrukkelijk getuigt de geest — wat de schrijver zelf beleefde, moest naar een niet ver verwijderde, door Paulus geprofeteerde toekomst verplaatst worden —, dat sommigen van het geloof afvallig zullen worden, door dwaalgeesten en duivelsche leeringen verleid. Het huwelijk en het gebruik van enkele spijzen, die God geschapen heeft, om met dankzegging door de geloovigen genoten te worden, wordt door hen afgekeurd.

([1]) Vgl. 1 Cor. 7.
([2]) Vgl. 1 Petr. 3 : 22.
([3]) 1 Tim. 3 : 16.
([4]) 1 Tim. 1 : 17; 6 : 15, 16.

Tegenover de dwaalleer, dat de materie niet van den hoogsten God afkomstig en daarom onrein is, staat het gevoelen: alle schepsel Gods is goed; geen spijs is verwerpelijk, mits met dankzegging genoten, daar zij door een woord Gods en door gebed geheiligd wordt ([1]). Bóven alles komt het aan op een vromen levenswandel, die niet slechts een belofte voor dit, maar ook voor het toekomend leven heeft.

Hoe dienen slaven zich tegenover hun ongeloovige meesters te gedragen? Zij moeten hun alle eer waardig achten, daar anders de naam Gods en de leer der kerk gelasterd zouden worden. Zijn zij daarentegen in dienst van een Christen, dan mogen zij hem niet geringachten, omdat hij een broeder is, maar des te ijveriger moeten zij hem dienen, daar hij een geloovige is en lust heeft in het weldoen.

Van groote waarde is de godsvrucht, wanneer daarmede gepaard gaat tevredenheid met hetgeen men zelf bezit. Voedsel en deksel zijn voldoende. Het streven naar rijkdom is verderfelijk. Geldzucht is een wortel van alle kwaad, waardoor sommigen zelfs van het geloof zijn afgedwaald.

Aan Timotheüs en de Christenen te Efeze wordt de genade Gods toegebeden.

Wij gaan thans over tot de behandeling van den Hebreërbrief. Waarom wij hem onder de rubriek der *Paulinische brieven* plaatsen, daarvan werd vroeger rekenschap gegeven ([2]).

Tot welke lezers is de brief gericht? Het opschrift: *aan de Hebreën*, hoewel van vrij ouden datum, is in elk geval niet van den schrijver afkomstig. Bovendien is de naam dubbelzinnig. Ieder, die van zuiver joodsche afkomst was, waar hij ook woonde, heette een Hebreër. Maar Hebreën werden ook genoemd de Joden, die zich van de hebreeuwsche of de arameesche taal bedienden, in onderscheiding van de Hellenisten, welke

(1) Vgl. Gen. 1 : 29, 31.

(2) Vgl. p. 42.

grieksch spraken; de Christenen uit de Joden tegenover die uit de Heidenen.

Het gevoelen van den kerkvader Chrysostomus, volgens wien de lezers onder de Joodsch-Christenen in Palestina, liefst te Jeruzalem moeten gezocht worden, heeft eeuwenlang de meeste aanhangers gevonden. Maar zou een brief als de onze bij de strenge Judaïsten der hoofdstad op eenige instemming hebben kunnen rekenen? Zou iemand aan een gemeente, die niet gewoon was grieksch te spreken, in deze taal geschreven, ja zelfs zijn aanhalingen uit het O. T. uitsluitend aan de grieksche vertaling der LXX ontleend hebben, welke laatste daar onbekend was? Zou hij aan lezers, die den tempel nog aanschouwd of uit den mond hunner vaderen vernomen hadden, hoe dat heiligdom was ingericht, een beschrijving gegeven hebben, aan die van den tabernakel uit den Pentateuch ontleend? ([1]) Zullen wij met anderen de lezers van onzen brief te Alexandrië zoeken? Maar het laatst aangevoerde bezwaar geldt ook tegen die onderstelling: te Leontopolis, in de nabijheid van Alexandrië, was in de 2e eeuw v. C. een tempel gebouwd naar het model van den oorspronkelijken te Jeruzalem, een paar jaar na dezen verwoest. En zouden kerkvaders als Clemens de Alexandrijn en Origenes van de bestemming van dezen brief voor Alexandrië, waar zij jaren lang arbeidden, niets geweten hebben?

De groet van de Italianen aan het slot van den brief ([2]) wijst op Rome, als plaats van bestemming. Maar de gemeente aldaar was een gemengde, zeker voor het grootste gedeelte uit Heiden-Christenen bestaande. Waarschijnlijk hebben wij de lezers van onzen brief te zoeken onder de minderheid der gemeente, die uit Joodsch-Christenen bestond ([3]). Aan hen

---

([1]) Zoo wordt b.v. ten onrechte beweerd (9 : 4), dat het reukaltaar in het Allerheiligste stond.

([2]) 13 : 24. Sommigen houden vs. 22—24 voor een interpolatie, afkomstig van iemand, die den brief in de omgeving van Paulus wilde plaatsen.

([3]) Vgl. b.v. 2 : 16; 6 : 1; 9 : 10, 14; 13 : 13.

wordt dan opgedragen, om *alle* voorgangers en *alle* Christenen te Rome te groeten ([1]).

Al lezen wij nog altijd in de onder ons meest gebruikte uitgaven van het N. T. volgens de oude Statenvertaling: *den brief van Paulus aan de Hebreën*, geen enkel bevoegd beoordeelaar zal in onzen tijd dezen brief aan den apostel toekennen, die onmogelijk zou hebben kunnen schrijven — om slechts dit ééne te noemen —, dat hij het evangelie uit de hand der apostelen had ontvangen ([2]). Verschillende andere personen zijn genoemd: Silas, Lukas, Barnabas, Clemens van Rome, Apollos, enz. Het gevoelen van Luther, die het eerst Apollos voor den auteur hield, zou om de alexandrijnsche afkomst van dezen vriend van Paulus aannemelijk kunnen zijn, indien de tijd, waarin de brief, gelijk straks zal blijken, geschreven werd, geen zwarigheid opleverde.

Onze auteur was bekend met de joodsch-alexandrijnsche richting, die de wijsbegeerte der Grieken, vooral van Plato en de Stoïcijnen, met den godsdienst van het O. T. zocht te vereenigen. Zonder toepassing der allegorische schriftverklaring, volgens welke men tot den hoogeren, den geestelijken zin der woorden moet trachten door te dringen, in plaats van zich aan hun letterlijke beteekenis te houden, kon deze poging onmogelijk gelukken.

Met de geschriften van Philo, een tijdgenoot van Jezus, den uitnemendsten vertegenwoordiger der alexandrijnsche school, was hij vertrouwd ([3]). God is voor het menschelijk verstand onkenbaar. Zijn naam is onbegrijpelijk en onuitsprekelijk. Tusschen God en de wereld staat de logos, de rede, het woord, het beeld van het goddelijk wezen, in wien God en wereld eeuwig verzoend zijn; hij is de middelaar, de hoogepriester, de formeerder der wereld. De namen en eigenschappen, in den

---

([1]) 13 : 24.

([2]) 2 : 3.

([3]) Waarschijnlijk ook met het ietwat oudere *Boek der Wijsheid*.

Hebreërbrief aan den Zoon toegekend, hebben veel overeenkomst met die, welke Philo aan den logos toeschrijft. Maar naast het goddelijk wezen van den Zoon staat Jezus, die door lijden geheiligd moest worden en gehoorzaamheid leerde uit hetgeen hij geleden heeft ([1]). Op het O. T., mits geestelijk opgevat, kon zich de schrijver gemakkelijk beroepen, om zijn stellingen te bewijzen, vooral omdat in de door hem gebruikte grieksche vertaling, te Alexandrië in de 3e eeuw v. C. verschenen, verscheiden plaatsen, waar over God op zinnelijke wijze gesproken wordt, gewijzigd waren. De nieuwe bedeeling, zooveel uitnemender dan de oude, staat tot deze in dezelfde betrekking als de onzichtbare, onvergankelijke wereld volgens Philo boven de zichtbare, vergankelijke.

De onbekende schrijver van den Hebreërbrief had vroeger te Rome gearbeid en hoopte spoedig tot zijn vrienden terug te keeren ([2]). Zelf was hij waarschijnlijk onder Domitianus' regeering (81—96) verbannen. Een romeinsch geschiedschrijver (Suetonius) verhaalt in zijn levensbeschrijving van dezen wreeden keizer, dat zij, die weigerden de gehate tempelbelasting te betalen, daartoe gedrongen werden, omdat zij een joodsch leven leidden, al trachtten zij hun joodsche afkomst te verbergen.

Deze Christenen uit de Joden worden in onzen brief herinnerd aan de bange dagen, die zij doorleefd hadden. Zij waren van hun goederen beroofd en in gevangenissen geworpen ([3]). Aan hen werd omstreeks het jaar 95 „het woord der vermaning" ([4]) gericht, om hen tegen afval te wapenen en op te wekken tot volharding in de belijdenis, door hen als Christenen afgelegd.

De geleerde schrijver, die het grieksch uitnemend verstond, was een man „van hoogen ernst en diepe wijsheid".

Het theoretisch gedeelte van den brief (— 10 : 18) wordt telkens afgebroken door practische vermaningen.

([1]) 2 : 10, 18; 5 : 7, 8.
([2]) 13 : 19, 20.
([3]) 10 : 32—34.
([4]) 13 : 22.

In elk opzicht staat boven den middelaar der oude bedeeling de Zoon, de wereldschepper, die vóor zijn menschwording door God boven alles gesteld was; het afschijnsel der goddelijke heerlijkheid, het beeld van Gods wezen, die door zijn dood de reiniging onzer zonden heeft tot stand gebracht en daarom verhoogd is aan de rechterhand der Majesteit, in den hoogen hemel, waar Gods zetel is.

Niet aan de engelen — nu eens als natuurverschijnsels, dan weder als gedienstige geesten opgevat, door God gezonden tot heil der menschen — is de toekomende orde der dingen, waarmede de nieuwe heilsopenbaring zou geopend worden, onderworpen, maar aan den Zoon ([1]). Zij zijn Gods onderdanen, al is 't waar, dat Jezus — hier wordt de historische naam gebruikt — een korten tijd door zijn vleeschwording vernederd is beneden de engelen. Maar de dood was de noodzakelijke weg tot zijn verhooging. Omdat alle geloovigen één Vader hebben, schaamt de Zoon zich niet hen zijn broeders te noemen. Daarom heeft hij hun vleesch en bloed aangenomen, ten einde hen door zijn sterven aan de macht des duivels te ontweldigen en van de slavernij te verlossen, waaraan allen onderworpen zijn. Zelf moest hij aan verzoekingen en lijden blootstaan, om voor allen bij God een barmhartig Hoogepriester te kunnen zijn.

En hoe verre overtreft de Middelaar des N. V. dien des O. in heerlijkheid! Terwijl Mozes, als dienaar, getrouw was in Gods huis, is Christus, als Zoon, hoofd over dat huis. De eerste was niet in staat geweest, om Israël met God te verzoenen. Wegens de ongehoorzaamheid van dat volk had God gezworen, dat zij, die zijn werken veertig jaren lang in de woestijn gezien,

---

([1]) Wie de plaatsen uit het O. T. nagaat, waarop de schrijver zich voor zijn bewijsvoeringen beroept, zal zich gemakkelijk van de willekeur der allegorische verklaring overtuigen. Wij kunnen slechts een enkel voorbeeld geven. Dat de Israëlieten, die door Jozua in het land Kanaän waren geleid, niet de ware rust gevonden hadden, moet blijken uit Psalm 95. Dan toch zou God niet door David gesproken hebben: *Heden*, zoo gij zijn stem hoort, verhardt uw harten niet (3 : 15—4 : 9).

maar zijn wegen niet gekend hadden, zijn rust niet zonden ingaan. Slechts voor het volk Gods blijft een Sabbatsrust over, gelijk Hij zelf op den zevenden dag gerust heeft.

Maar de hoogste waarde hecht onze schrijver aan de vergelijking tusschen den Hoogepriester van het O. en dien des N. V. Zelf gevoelt hij evenwel, hoe moeilijk het is, om dit voor zijn lezers duidelijk te maken. Immers zij moesten nog met melk gevoed worden, daar zij geen vaste spijzen konden verdragen. Tot de eerste beginselen der christelijke leer, waarbij men thans niet langer behoorde stil te staan, worden gerekend: bekeering van werkheiligheid, geloof aan God, doopleer, handoplegging, opstanding van dooden en laatste gericht.

Aăron moest niet alleen voor de zonden des volks, maar ook voor zijn eigen ongerechtigheden offers brengen. Niet alzoo Christus, die in alles verzocht werd en daarom met onze zwakheden medelijden kan hebben, maar zelf zonder zonde is gebleven; die door God verhoogd is en ons den toegang tot den troon der genade opent. De Melchisedek der Schrift ([1]) is de type van Christus. Zijn naam beteekent: koning der gerechtigheid; Salem, waarover hij koning was, wil zeggen: vrede. Hij is zonder vader en zonder moeder.

Abraham had hem van den behaalden buit tienden gegeven, terwijl deze den man zegent, die de beloften Gods had ontvangen. Daaruit blijkt dus, dat Melchisedek de meerdere is, daar de mindere altijd den zegen ontvangt. Melchisedek is onsterfelijk; maar de priesters uit den stam van Levi, die tienden ontvangen van het volk, dat uit Abraham's lende is voortgekomen, zijn sterfelijk. Het levietisch priesterschap is derhalve afgeschaft. Ware dit in staat om der menschen zonden weg te nemen, dan zou er geen andere priester opgestaan zijn. Van Christus, die niet uit den stam van Levi, waaruit de priesters volgens de wet moesten gekozen worden, maar uit

---

([1]) Genesis 14 : 18—20; Psalm 110 : 4.

Juda gesproten is, heeft God getuigd: gij zijt priester in eeuwigheid, naar de ordening van Melchisedek.

Terwijl de priesters van het O. V. volgens de wet, die zwak en onvolmaakt is, aangesteld zijn, werd Christus door een eed Gods tot Hoogepriester geroepen. Zij waren sterfelijk — en daarom moest hun aantal groot zijn —, maar Christus blijft in eeuwigheid en kan dus altijd voor God als Middelaar optreden. De onvolmaakte Hoogepriesters moesten dagelijks voor eigen en anderer zonden hun offers brengen ([1]). Christus, de heilige, de onbesmette, gezeten aan Gods rechterhand, heeft eenmaal zich zelven geofferd. En de tabernakel des O. V. was slechts een afschaduwing van den hemelschen, door God zelven gebouwd. Christus is met zijn eigen bloed eenmaal het hemelsche heiligdom ingegaan en heeft een eeuwige verlossing tot stand gebracht. Is reeds het bloed van bokken en stieren, de asch van een jonge koe in staat, om te reinigen het onreine vleesch van hen, die daarmede besprengd waren ([2]), hoeveel te meer zal het bloed van hem, die zich door den eeuwigen geest, welke in hem was, Gode onbesmet heeft geofferd, ons geweten reinigen, zoodat wij, vrij van *doode* werken, den *levenden* God dienen. Is hij *eenmaal* — niet, gelijk de Hoogepriester, jaarlijks — voor God verschenen, om de zonde der menschen weg te nemen, zoo zal hij ten tweeden male verschijnen voor hen, die hem verwachten, zonder meer met de zonde in aanraking te komen.

Aan dogmatische bespiegelingen ontbreekt het ook in het practisch deel van onzen brief (10 : 19—einde) niet, dat met ernstige waarschuwingen en opwekkingen geopend wordt.

Is het hemelsche heiligdom voor allen geopend, die door Christus' bloed geheiligd zijn, laat ons dan ingaan in de volheid des geloofs en, met een goed geweten, gedoopt met rein water,

---

([1]) Evenals Philo, vergiste de schrijver zich, daar de Hoogepriester slechts eens per jaar, op den grooten Verzoendag, het Allerheiligste inging.

([2]) Vgl. Numeri 19.

onwankelbaar vasthouden aan de belijdenis der hoop op Hem, die getrouw is in zijn beloften. Laat de een op den ander acht geven tot opwekking van liefde en goede werken! In plaats van de openbare samenkomsten der gemeente niet te bezoeken — uit deze gewoonte van sommigen bleek, dat zij afvallig dreigden te worden van het geloof —, moesten de lezers elkander vermanen, ook omdat de groote dag van 's Heeren wederkomst aanstaande was. Gods wraak zal hen, die van Christus afvallen, verteren.

Moest de overtreder van Mozes' Wet, als hij door twee of drie getuigen werd aangeklaagd ([1]), den dood sterven, hoeveel erger zou de straf zijn voor hen, die den Zoon Gods veracht, het bloed des Verbonds als onrein beschouwd, den geest Gods gelasterd hadden! Of leerde de Schrift niet ([2]), hoe vreeselijk het is te vallen in de handen van den levenden God?

Uitnemend schoon is het 11de H. van onzen brief, waarin de schrijver zijn lezers als in een beeldengalerij de geloofshelden van vroeger en later dagen doet aanschouwen. Zulk een wolk van getuigen moest opwekken tot volharding in den wedstrijd. In hen kon ieder zien, wat het geloof vermag. Het is een vaste verzekerdheid omtrent de onzichtbare wereld, die het voorwerp der hoop is, daar zij niet gezien wordt. Wie gelooft, is overtuigd, dat de wereld door het woord Gods is voortgebracht. Zonder geloof is het onmogelijk, Gode te behagen. Maar terwijl de geloovige onder de oude bedeeling in de hoop op vervulling der goddelijke belofte leeft, ervaart de Christen, althans bij aanvang, de vervulling der belofte.

Als geloofshelden worden genoemd Abel, Henoch, Noach, de patriarchen met Jozef, de ouders van Mozes en Mozes zelf, de Israëlieten, toen zij de Roode Zee doortrokken, Jozua en Rachab, Gideon, Barak, Simson en Jephtha, David, Samuel en de profeten, de Makkabeën en aan het hoofd van allen Jezus,

---

([1]) Vgl. Deuteron. 17 : 6.
([2]) t. a. p. 32 : 35; Psalm 135 : 14.

de gids en voleinder des geloofs (1). Met het oog op hen, vooral op Jezus, die het kruis der schande heeft gedragen, moeten de Christenen den last der zonde afleggen. Zij hadden nog niet ten bloede toe gestreden tegen de zonde, die hen afvallig dreigde te maken. Bovendien moesten zij niet vergeten, dat God zijn kinderen tuchtigt tot hun heil. Aardsche vaders — de schrijver schijnt van hen geen grooten dunk te hebben — straffen hun kinderen naar willekeur; maar „de Vader der geesten" kastijdt ons, opdat wij deel zouden hebben aan zijn heiligheid. Daarom de slappe handen en de matte knieën opgericht! Zonder heiligmaking zal niemand den Heer zien. Geen afvallige mocht in de gemeente geduld worden. Zijn berouw zou vruchteloos zijn, gelijk dat van Ezau, hier voorgesteld als type van den afvalligen Christen.

Welk een schouwspel — de schrijver stelt nog eens de beide verbonden naast elkander — op den berg Sinaï, waar het O. V. werd ingewijd: geduchte natuurverschijnselen, vrees en schrik bij het volk en ook bij Mozes! Maar voor de Christenen is de toegang ontsloten tot een geheel anderen berg, waarop het hemelsche Jeruzalem ligt, waar God woont met duizenden van engelen. Daar zullen zij aantreffen hun reeds ontslapen broeders in het geloof, de geloofshelden van het O. T. en Jezus, den Middelaar eens nieuwen Verbonds. Waren de Israëlieten, die naar Gods stem, welke door Mozes tot hen kwam, niet geluisterd hadden, geenszins ongestraft gebleven, hoeveel grooter zal onze verantwoordelijkheid zijn, indien wij Hem verwerpen, die van uit de hemelen spreekt (2). *Wij* mogen niet vergeten, dat ook *onze* God, gelijk die des O. V., voor de ongeloovigen een verterend vuur is.

---

(1) Welk een willekeurig gebruik de schrijver van de verhalen in Genesis en Exodus maakte, is duidelijk genoeg. Om slechts een paar voorbeelden te noemen: zijn beschouwing van Sara's geloof is geheel in strijd met Genesis 18 : 11—16; volgens Exodus 2 : 14 was vrees de oorzaak van Mozes' vlucht uit Egypte.

(2) De beteekenis van 12 : 26, 27 is duister. Een vreemde toepassing is die van Haggaï 2 : 7: het bestaande zal *nog eens* vernietigd worden, opdat het niet beweeglijke, het godsrijk blijve.

Men heeft het laatste hoofdstuk niet ten onrechte een *post-scriptum* genoemd. Het bevat vermaningen van algemeenen aard, die met den inhoud van den brief in geen verband staan.

De lezers worden opgewekt tot broederliefde, tot gastvrijheid — Abraham en Lot hadden eens, zonder het te weten, engelen geherbergd! — (1), tot medelijden met gevangenen en mishandelden, tot een eerbaar huwelijksleven en tevredenheid.

De gedachtenis hunner ontslapen leeraars, die hun het eerst het evangelie verkondigd hadden, zouden zij in eere houden, wanneer zij, gelijk dezen, getrouw bleven tot het einde. Gehoorzaamheid paste hen tegenover hun zieleherders, opdat dezen met blijdschap, zonder zuchten, onder hen mochten arbeiden. Met allerlei vreemde leeringen, waarop reeds vroeger gewezen was (2), moesten zij breken en ter wille van hem, die tot in eeuwigheid dezelfde blijft, smaad verdragen; hem een offer van lof en dank brengen en, daar wij hier geen blijvende stad hebben, de toekomende zoeken (3).

De schrijver kan de verklaring afleggen, dat hij een goed geweten heeft en vraagt daarom vrijmoedig om de voorbede zijner lezers.

In de zegenbede wordt voor het eerst melding gemaakt van de opstanding van J. C., „den grooten Herder der schapen in het bloed eens eeuwigen verbonds".

---

(1) Vgl. Genesis 18.

(2) Vgl. 9 : 10.

(3) Zonderling luidt de redeneering in vs. 10—16. Volgens Lev. 16 : 27 moesten de dieren, die op den grooten Verzoendag geofferd werden, geheel verbrand worden en wel buiten de legerplaats der Israëlieten. En daarom moest ook Jezus buiten de poort van Jeruzalem sterven.

C. Catholieke brieven.

Nog blijven ter behandeling over zeven brieven — van welke drie anoniem —, die gewoonlijk catholieke brieven genoemd worden. De oorspronkelijke beteekenis dier benaming is, dat deze niet tot een enkele gemeente, maar tot de gansche Christenheid, althans tot het grootste deel der Christenen gericht zijn.

De brief van Jakobus is bestemd voor „de 12 stammen, die in de verstrooiing" zijn. Hieruit zou volgen, dat hij aan de Joden buiten Palestina geschreven is. Maar uit den inhoud blijkt, dat de lezers reeds Christenen waren. God heeft hen door het woord der waarheid tot een nieuw leven geroepen. Te midden van hun lijden konden zij zich troosten met de gedachte, dat de komst des Heeren aanstaande was ([1]). Juist als Christenen waren zij aan allerlei mishandelingen van de Heidenen blootgesteld, die hen naar de rechtbanken sleepten en den naam van Christus lasterden.

Er is veel, wat de schrijver in hen afkeuren moet. De eerste geestdrift was aanmerkelijk bekoeld. Niet alleen *hoorders*, maar bovenal *daders* des woords moesten zij zijn. Wie zich vergenoegt met een hoorder te zijn, gelijkt op den man, die zijn gelaat in een spiegel aanschouwt, maar straks vergeet, hoe hij er uitziet ([2]). Zij toonden zekere voorliefde voor rijke lieden ([3]). Aan iemand, die prachtig gekleed was en gouden

([1]) 1 : 18; 5 : 7, 8.

([2]) 2 : 6, 7; 5 : 6; 1 : 19 vv.

([3]) De hier bedoelden waren geen Christenen, gelijk duidelijk blijkt uit 2 : 6, 7.

ringen aan zijn vingers had, bezorgden zij een voorname plaats in de *synagoge* — deze naam werd ook door de Grieken aan hun vergaderingen gegeven —, terwijl de minvermogende kon blijven staan of een slechte plaats kreeg. Was het hun geoorloofd, om de armen naar de wereld te minachten, die juist door God tot erfgenamen van zijn koninkrijk uitverkoren waren? En dan dat gezwets dier rijke handelaars! Bij het maken hunner plannen schenen zij God te vergeten, die alleen over leven en dood beslist. Weldra zou ellende het deel zijn der aanzienlijke grondbezitters, die weelderig leefden, den onschuldige verdrukten, aan de maaiers het loon onthielden, dat hun toekwam! Zij zouden de wraak van den Heer Zebaoth (deze naam komt in het N. T. nergens voor; Rom. 9 : 29 is een citaat uit Jesaja 1 : 9) niet ontgaan ([1]).

Er was nog meer, waarom de lezers berisping verdienden. Door geestelijken hoogmoed verleid, traden velen in de vergaderingen als leeraars op, waaruit nijd en partijschappen ontstonden. Gelijk de paarden door toomen, de groote schepen door een klein roer bestuurd worden, moeten wij onze tong in toom houden. Die kleine tong wordt tot een vuur onder onze leden en besmet het gansche lichaam. Zij is een onbedwingbaar kwaad, vol doodelijk venijn, door geen mensch te temmen Zegen en vloek komen uit denzelfden mond. Dat moest zoo niet zijn! De ware wijsheid, die uit God is, rein, vredelievend, barmhartig, ongeveinsd, is velen vreemd. Hun wijsheid draagt een demonisch karakter. Wereldsgezindheid was de oorzaak der verdeeldheid in de gemeente. Aan God, die hoogmoedigen wederstaat en aan nederigen genade schenkt, moeten allen zich onderwerpen. Handen en harten gereinigd! Wie kwaad spreekt van zijn broeder, stelt zich boven de wet, die gebiedt den naaste lief te hebben als zichzelven ([2]).

De lezers waren aan velerlei beproevingen blootgesteld. Zij

([1]) 2 : 1—5; 4 : 13 — 5 : 6.

([2]) 3—4 : 12. De tekst van 3 : 6 is bedorven.

moesten zich daarover verblijden. Immers hen wachtte de kroon des levens, wanneer zij in hun geloof volhardden en de wijsheid, daartoe noodig, is door ieder van God te verkrijgen, indien hij in het gebed geloovig daarom vraagt. Maar als zij bezweken, mochten zij God daarvan de schuld niet geven, van wien alle goede gaven komen. De zonde ontstaat uit de onreine begeerlijkheid en is, wanneer zij haar volle ontwikkeling bereikt heeft, de moeder van den dood (1).

Aan de presbyters is de zielszorg toevertrouwd. Zij bezitten bovendien de gave der gezondmaking. Maar ook het gebed der geloovigen voor elkander, met onderlinge schuldbelijdenis gepaard, kon genezing aanbrengen. De liefde bedekt een menigte van zonden. Wie een zondaar van zijn dwaalweg terugbrengt en hem daardoor van den dood redt, erlangt zelf vergeving zijner zonden (2).

Is het opschrift foutief; kan de brief niet, gelijk wij zagen, tot Joden gericht zijn, voor welke Christenen was hij dan bestemd? Waarschijnlijk voor allen, Christenen uit de Joden zoowel als uit de Heidenen, waar zij ook mochten wonen. De toestanden, hier geschetst; de misbruiken, waartegen gewaarschuwd wordt, wijzen niet op een bepaalde gemeente. De aan het slot van een brief gebruikelijke groeten ontbreken hier.

Als schrijver wordt genoemd „Jakobus, een dienstknecht van God en den Heer J. C.". Gelijk bekend is, komen in het N. T. drie of vier Jakobussen voor (3). Hier is ongetwijfeld geen der beide apostelen van dien naam, maar de Opziener der gemeente te Jeruzalem, bedoeld (4). Volgens Josephus wekte zijn marteldood in het jaar 62 of 63 de verontwaardiging der Pharizeën op. In een geschrift uit de laatste helft der 2e eeuw van

---

(1) 1 : 2—17.

(2) 5 : 14—20.

(3) De beide apostelen, zonen van Zebedeüs en van Alpheüs, Jakobus Minor (Mk. 15 : 40), tenzij deze dezelfde mocht zijn als de vorige, en de broeder van Jezus.

(4) Vgl. Gal. 2.

Hegesippus wordt Jakobus als een Nasiraeër, een ascetisch Joodsch-christen voorgesteld; hij was reeds heilig van zijns moeders lijf af. Hij gebruikte nooit wijn of sterken drank, geen vleesch, maar alleen plantaardig voedsel. Geen scheermes was ooit over zijn hoofd gegaan. In den tempel vond men hem op de knieën liggend, God smeekend om vergeving voor zijn volk. Zijn knieën waren dikhuidig geworden als die eens kameels. Het was hem vergund, om het heilige van den tempel te betreden ([1]). Opmerkelijk mag het heeten, dat deze schrijver omtrent onzen brief het stilzwijgen bewaart.

De auteur van den brief van Jakobus kent geen voorrechten van den Jood boven den Heiden. Van handhaving der wet is bij hem geen sprake. Het Christendom is in zijn oog de *volmaakte* wet, de wet der *vrijheid*, waarvan de hoofdinhoud luidt: gij zult uw naaste liefhebben als u zelven ([2]). Christus, naar wien de Christenen zich noemen, is de bron des geloofs, de wetgever, de Heer der heerlijkheid, wiens wederkomst op handen is ([3]).

Onze schrijver is vertrouwd met sommige Apocriefen: de spreuken van Jezus Sirach en het Boek der Wijsheid, waaruit hij bij herhaling woorden overneemt ([4]). In geen enkelen brief komen zoovele citaten voor, die aan de synoptische traditie herinneren ([5]). Niet onwaarschijnlijk is het, dat het Mattheüsevangelie den briefschrijver bekend was, zij het ook niet geheel in denzelfden vorm, waarin wij het bezitten ([6]). Afwijkende

---

([1]) Natuurlijk is deze bewering onjuist, daar slechts een priester hier binnentrad.

([2]) 1 : 25; 2 : 12, 8.

([3]) 2 : 1; 4 : 12; 5 : 7—9.

([4]) Vgl. b.v. 1 : 5, 6, 13; 2 : 1, 6, 10; 5 : 4, 14.

([5]) Vgl. b.v. Jak. 2 : 4, 5; 4 : 4; 1 : 2, 10, 11 met Mt. 15 : 19; 5 : 3; 6 : 24; 5 : 11, 12; 13 : 6.

([6]) Evenals Mt. 5 : 33—37, wordt de eed beslist verboden. De eed bij Jeruzalem en bij het hoofd wordt hier (5 : 12) weggelaten, terwijl de bedreiging: „opdat gij niet in een oordeel valt" de plaats inneemt van de verklaring: „wat daarboven gaat, is uit den booze".

van de overlevering (1 Kon. 17 : 1 ; 18 : 1), volgens welke onder Achab de regen weder in het derde jaar viel, wordt hier verhaald (5 : 17), geheel in overeenstemming met Lk. 4 : 25, dat er gedurende 3 1/2 jaar geen regen op aarde gevallen was en de hemel daarna regen gaf op Elia's gebed.

„Wie Paulus en Jakobus met elkander in overeenstemming kan brengen, hem zal ik mijn barret opzetten en mij door hem voor een dwaas laten uitschelden" — zoo schreef Luther op zijn eigenaardige wijze. De hier gevoerde polemiek tegen Paulus ([1]) bewijst duidelijk, dat des apostels opvatting van het geloof in dien tijd niet meer begrepen werd, vooral niet door onzen schrijver, die alles behalve een denker was, een afkeer had van bespiegelingen en theologische strijdvragen, aan wiens beschouwing van den godsdienst het mystiek karakter geheel ontbrak. Een geloof zonder werken is volgens hem nutteloos, dood. Het baat even weinig als wanneer gij tot iemand, die kleeding noch voedsel heeft, zegt: ga heen in vrede, word verwarmd en verzadigd, zonder hem iets te geven. Toon mij uw geloof zonder werken en ik zal u uit mijn werken mijn geloof toonen. De leer van den apostel, volgens wien de mensch alleen uit geloof gerechtvaardigd wordt ([2]), kon ook weerlegd worden door het voorbeeld van Abraham, waarop gene zich ten onrechte beroepen had. Immers de aartsvader werd door de offerande van Izaäk, derhalve uit werken gerechtvaardigd, evenals Rachab, die de bespieders had opgenomen ([3]). De slotsom is gemakkelijk te trekken: gelijk het lichaam zonder geest dood is, zoo ook het geloof zonder werken. Aan de werken, die met den geest vergeleken worden, wordt dus de voorkeur gegeven boven het geloof, dat Jakobus met het lichaam vergelijkt.

De schrijver is een vriend der armen, heeft een afkeer van alle rijken, wien het aan nederigheid ontbreekt, vrienden der wereld en daarom vijanden van God. Hij is een door en door

---

([1]) 2 : 14—26.

([2]) Rom. 3 : 28; Gal. 2 : 16.

([3]) Vgl. Hebr. 11 : 31, waar het tegenovergestelde beweerd wordt.

practisch man, naar wiens oordeel de ware godsdienst dan ook in niets anders bestaat dan in het bezoeken van weduwen en weezen in hun verdrukking, in het zich onthouden van de wereld, die met allerlei zonden besmet is ([1]). Niet ten onrechte heeft men zijn brief, waarin geen logische volgorde te ontdekken valt, een verzameling van kernachtige spreuken genoemd. Hij verstaat de kunst, om door aanschouwelijke voorstellingen zijn lezers te boeien, die hem gemakkelijk kunnen volgen. Hij is de apostel der *deugd*, bij wien alles op het *doen* aankomt. Wij nemen de opmerking van den bekenden schriftverklaarder Herder over: „Hij wil *daad! daad!* geen woorden, maar vrije, volkomene, edele *daad*, naar de koninklijke wet des geestes. In het strooien omhulsel van den brief bevindt zich veel voedende vrucht."

Een Christen uit de Joden schreef waarschijnlijk tegen het einde van Domitianus' regeering — waarop ook de vervolgingen, aan welke de lezers van de zijde der Heidenen blootstonden, wijzen — dezen brief ([2]). Mocht evenwel het gevoelen van sommige uitleggers juist zijn, dat aan 1 Petrus de prioriteit toekomt ([3]), dan zou de brief, gelijk straks blijken zal, een twintigtal jaren later moeten geplaatst worden.

Uit den inhoud van onzen eersten brief van Petrus volgt duidelijk genoeg, dat de lezers vroeger Heidenen waren geweest. Hun wandel was ijdel, in den tijd hunner *onwetendheid*. Uit de *duisternis* had God hen, eertijds geen volk, geroepen tot zijn wonderbaar licht. Zij waren als dwalende schapen. Voordat zij overgingen tot het Christendom, hadden zij, naar *den wil der Heidenen*, zich aan allerlei losbandigheden overgegeven ([4]).

([1]) 1 : 27.

([2]) Ware hij van Jakobus afkomstig, dan zou de brief vóór het jaar 62 geschreven zijn.

([3]) De verwantschap tusschen beide brieven blijkt o.a. uit vergelijking van Jakobus 1 : 1—3, 18, 21, 25; 3 : 13; 5 : 8 vv. met 1 Petr. 1 : 1, 6, 7, 25, 28; 2 : 12; 4 : 7 vv..

([4]) 1 : 14, 18; 2 : 9, 10, 25; 4 : 3, 4.

In het opschrift heeten de lezers „uitverkoren bijwoners der verstrooiing" in Pontus, Galatië, Kappadocië, Azië ([1]) en Bithynië. Moeten wij hier uitsluitend aan Christenen uit de Joden denken? Of hebben wij die bijwoners in figuurlijken zin te verstaan van alle Christenen, wier eigenlijke woonstede in den hemel was ([2]), die, thans verstrooid op aarde, te midden der Heidenen, leefden? In beide gevallen is het opschrift met den inhoud in strijd.

De auteur noemt zich Petrus, een apostel van J. C., getuige van Christus' lijden ([3]). Maar er bestaan gegronde redenen, om aan de echtheid van den brief te twijfelen.

Na Petrus' ontmoeting met Paulus te Antiochië vernemen wij omtrent hem in het N. T. niet veel. Zijn vrouw vergezelde hem op zijn reizen. Te Corinthe bestond een partij, welke zich naar hem noemde, veel gematigder dan de Judaïsten, die vijandig tegenover Paulus stonden ([4]). Onmogelijk is het niet, dat Petrus, gelijk sommigen meenen, zijn arbeidsveld in Syrië heeft gekozen.

Is het waarschijnlijk, dat de apostel „der besnijdenis" een brief geschreven heeft aan gemeenten uit de Heidenen, voor een deel althans door Paulus gesticht? Dat hij van paulinische brieven, vooral van den brief aan de Romeinen ([5]), gebruik heeft gemaakt?

De schrijver beweegt zich liever op practisch dan op leerstellig gebied. Al neemt hij sommige gedachten en woorden van den apostel over, omtrent de paulinische dogma's der rechtvaardiging uit geloof en van Christus' plaatsvervangend lijden bewaart hij het stilzwijgen. De scherpe kanten van Paulus' leerstelsel zijn hier afgeslepen, gelijk bij de Pauliners uit de tweede eeuw.

([1]) Asia proconsularis, dat zich over Mysië, Lydië, Karië en Phrygië uitstrekte.

([2]) 1 : 17; 2 : 11.

([3]) 1 : 1; 5 : 1.

([4]) 1 Cor. 9 : 5; 1 : 12; 3 : 22. Vgl. Joh. 21.

([5]) Om zich daarvan te overtuigen, vergelijke men slechts Rom. 12 en 13 met 1 Petr. 2 : 2, 5; 1 : 14; 4 : 10, 11; 3 : 8 vv.; 2 : 13, 14, 19.

Het was een treurige tijd, dien de Christenen, aan wie de brief gericht was, beleefden. Zij werden gesmaad, als moordenaars, dieven, kwaaddoeners of rustverstoorders behandeld, omdat zij den *naam* van Christenen droegen ([1]). Ook hun medebroeders in de gansche wereld ondergingen hetzelfde lot. Als een brieschende leeuw gaat de duivel rond, om hen, die hij machtig kon worden, tot afvalligen te maken. Zulke vervolgingen der Christenen waren gedurende Petrus' leven onbekend. De beschrijving, hier gegeven, wijst op den tijd der regeering van keizer Trajanus (98—117). Plinius de Jongere, die van 111—113 stadhouder van Bithynië was, vroeg den keizer in een brief ([2]) om inlichtingen, hoe hij met de Christenen moest handelen. Zij, die hun geloof niet wilden herroepen, waren gestraft. Maar hen, die hun Christendom „als een dwaas bijgeloof" verloochenden, had hij vrijgelaten. Trajanus was met de door Plinius gevolgde gedragslijn tevreden. Op zijn vragen luidde het antwoord: Wie als Christen werd aangeklaagd, moest gestraft worden. Hij, die aan de heidensche goden offerde, al was zijn vroeger leven verdacht, kon vergiffenis ontvangen. Anonieme aanklachten mochten niet in aanmerking komen.

Tegen het eind der regeering van dezen keizer, onder wien het Christendom het eerst *bij de wet* verboden werd, moet dus onze brief geschreven zijn (± 115). Vanwaar? „U groet de medeuitverkorene te Babel en Markus, mijn zoon" ([3]). Is Petrus de auteur, dan bevond hij zich te Babel en bracht aan de lezers de groeten over van de aldaar gevestigde gemeente ([4]). Er zijn drie steden van dien naam bekend: aan den Euphraat, aan den Tigris en in Egypte. Maar van Petrus' arbeid in één dezer steden is niets bekend. En zou hij daar vernomen hebben van

---

([1]) 2 : 12; 3 : 16; 4 : 12—16; 5 : 8—10.

([2]) De argumenten tegen de echtheid, die reeds van de vorige eeuw dagteekenen, zijn niet overtuigend.

([3]) 5 : 13.

([4]) De meening, volgens welke met „de medeuitverkorene" Petrus' vrouw zou bedoeld zijn, is geheel verouderd.

de vervolgingen, waaronder de Christenen allerwege gebukt gingen? Ook weet de traditie, die den „geestelijken" zoon van Petrus als zijn hermeneut te Rome laat optreden, omtrent Markus' verblijf in Babylon niets. Behoort daarentegen onze brief tot de pseudonieme geschriften, dan is de allegorische beteekenis der oude stad duidelijk: nadat Nero de geloovigen te Rome op de wreedaardigste wijze mishandeld had, was die stad in het oog der Christenen op één lijn te stellen met het oude Babel, dat de Israëlieten onderdrukt had (1). Te Rome zouden ook volgens de catholieke traditie Petrus en Paulus samen gearbeid hebben en onder Nero den marteldood gestorven zijn.

Niet zeer duidelijk zijn de aan dezen groet voorafgaande woorden: Door Silvanus, den getrouwen broeder, *gelijk ik meen*, heb ik (Petrus) ulieden *kortelijk* geschreven.

De door ons onderstreepte woorden blijven raadselachtig. Silvanus = Silas, de vriend van Paulus (2), heet de overbrenger of de overschrijver van den brief. Met het jongste gevoelen, volgens hetwelk Silas op naam van Petrus onzen brief zou geschreven hebben — zoo ware de vreemde bijvoeging: *gelijk ik meen*, als uitdrukking zijner bescheidenheid te verklaren — kunnen wij ons moeilijk vereenigen. Hij zou dan als hoogbejaard grijsaard voor het eerst de pen hebben opgevat.

Deze brief, waarin alle polemiek ontbreekt, bevat een woord van vermaning (3), van opwekking aan de lezers tot geduld en volharding in het lijden, ook met het oog op de toekomstige heerlijkheid, die hen wachtte, en tot een heiligen wandel. Wie Petrus voor den auteur houdt, kan hem terecht, met een beroep op dezen brief, den apostel der hoop noemen. Dit blijkt al aanstonds uit de Inleiding (4).

De Christen is wedergeboren tot een levende hoop op een onvergankelijke erfenis. Met het oog daarop verblijdt hij zich,

---

(1) Vgl. Openb. 14 : 8; 17 : 5; 18 : 2, 10, 21.
(2) Vgl. 2 Cor. 1 : 19; Hand. 15 : 32 vv.; 16 : 1 vv.; 17 : 4 vv.; 18 : 5.
(3) Vgl. 5 : 12.
(4) 1 : 1—12.

al wordt zijn geloof — de lezers wisten daarvan uit eigen ervaring te spreken — voor een korten tijd op een zware proef gesteld. Het geloof in Christus wordt bekroond met het behoud der ziel. Reeds den profeten was geopenbaard, dat het heil, door hen verkondigd, der Christenen deel zou worden.

Hun leven moest een geheel ander zijn dan vroeger ([1]). Als Heidenen hadden zij gehoor gegeven aan hun zinnelijke lusten; thans moesten zij gehoorzamen aan de stem van Hem, die, zelf heilig, ook hen tot heiligheid riep, in vreeze wandelen voor het aangezicht van Hem, dien zij als Vader erkenden, als vrijgekochten door het bloed van Christus, als van een onbevlekt en onbesmet lam. Hartelijke liefde diende hen met elkander te verbinden, die door het levend en onvergankelijk woord Gods, dat onder hen gepredikt was, wedergeboren waren. Een geestelijk huis, een heilig priesterdom moest de Christenheid zijn, om Gode welgevallige offers te brengen.

En hoe zullen christelijke burgers, slaven, vrouwen, mannen, alle Christenen zich tegenover ongeloovige overheden, heeren, echtgenooten, Heidenen in 't algemeen gedragen? ([2]) Aan den keizer en zijn stadhouders in de romeinsche provincies waren zij onbepaald gehoorzaamheid schuldig, als dienstknechten Gods, d. i. als waarlijk vrijen. Zoo ook de slaven aan hun meesters. Moeten zij onverdiend om des gewetens wil lijden, ze worden gewezen op het voorbeeld van Christus, den zondelooze, die voor onze zonden aan het kruis gestorven is ([3]). Indien vrouwen haar mannen onderdanig waren en door een heiligen wandel uitmuntten, dan konden dezen misschien nog gewonnen worden. Niet in uitwendige sieraden, maar in een zachtmoedigen en stillen geest, die kostelijk is voor God, hadden zij haar eer te stellen. Haar wandel moest zijn, gelijk het

---

([1]) 1 : 13—2 : 12.

([2]) — 3 : 12. Evenals in de brieven aan de Colossensen en Efezen, vinden wij hier een soort van huistafel. Alleen de verhouding van kinderen tot hun ouders wordt met stilzwijgen voorbijgegaan.

([3]) Voor een deel is 2 : 22—24 aan Jesaja 53 ontleend.

kinderen van Sara paste, die haar man *Heer!* noemde. Als de man aan de vrouw de eer niet geeft, die haar toekomt, dan zou zijn gebed om haar bekeering onverhoord blijven. De Christenen mochten geen kwaad met kwaad vergelden, maar waren geroepen om te zegenen, die hen kwalijk bejegenden.

De schrijver wekt zijn lezers op tot geduld onder het lijden ([1]). Wie zal hem kwaad doen, die een ijveraar is voor het goede? Zalig is hij, die lijdt om der gerechtigheid wil! Waarom den vervolger gevreesd, wanneer wij een goed geweten hebben? Het past ons, voor ieder rekenschap af te leggen onzer hoop. Beter is het goeddoende te lijden dan kwaaddoende. En wat beteekende het lichamelijk lijden, dat een einde maakte aan de zonde? Christus had ook *eenmaal* om der zonden wil geleden ([2]), opdat hij ons tot God zou brengen. Gestorven naar het vleesch, was hij levend gemaakt naar den geest. In dien toestand van een leven des geestes had hij aan dooden het evangelie gepredikt, aan de geesten in de onderwereld en wel aan hen — waarom ook niet aan anderen, is niet duidelijk —, die in den zondvloed waren omgekomen. Van het water van den zondvloed is de doop het tegenbeeld en ontleent zijn behoudende kracht aan de opstanding van J. C., die den hemel is doorgegaan, waar hij ter rechterhand Gods zit en over bovenaardsche machten heerschappij voert.

Het was geen wonder, dat zij, die hun vleeschelijken wandel afgelegd hadden, door de ongeloovigen gelasterd werden. Maar weldra zouden dezen daarvan rekenschap afleggen, als Christus komt, om levenden en dooden te oordeelen.

Met het oog op het naderend einde der tegenwoordige wereld moesten de lezers ingetogen zijn en waakzaam tot het gebed. Gulle gastvrijheid behoorde onder hen gevonden te worden. Ieder diende de gaven, hem geschonken, ten nutte van anderen te besteden. Zoo zou alles samenstemmen tot verheerlijking

---

(1) — 4 : 19.

(2) Vgl. Hebr. 9 : 28 (andere lezing : was — gestorven).

van God door J. C., wien de heerlijkheid en de kracht toekomt tot in eeuwigheid (1).

Petrus, zelf een presbyter, geeft nog eenige vermaningen voor de presbyters ten beste (2). Als goede herders moeten zij de schapen weiden, niet uit dwang of winstbejag, maar vrijwillig, om voorbeelden te zijn voor de hun toevertrouwde kudde. Dan zouden zij bij de verschijning van den oppersten Herder den krans der heerlijkheid ontvangen. Hun, den ouderen, moesten de jongeren gehoorzaam zijn. Aan nederigen schenkt God genade. Waakzaamheid is noodig, met het oog op den duivel, die hen van het geloof afvallig tracht te maken.

Indien de zgn. eerste brief van Johannes niet onder de *brieven* van het N. T. was opgenomen, dan zou niemand er aan gedacht hebben, dit geschrift onder die rubriek te rangschikken. Opschrift en heilgroet, groeten en zegenbeden ontbreken. Het is veeleer een verhandeling of een preek, een soort van practische commentaar op het vierde evangelie. De auteur noemt zijn naam niet. Maar het is duidelijk, dat hij voor een leerling van Jezus wil doorgaan. Immers hij maakt zijn lezers bekend met hetgeen hij zelf gehoord en gezien en getast heeft van het woord des levens (3).

Sinds het einde der tweede eeuw is de brief aan Johannes toegekend. Waarom kunnen wij met dit gevoelen niet instemmen? Het beeld, in de drie eerste evangeliën van dezen apostel geteekend, is dat van een heftig ijveraar. Hij heet een zoon des donders, verbiedt iemand, die geen volgeling van Jezus is, om booze geesten in zijn naam uit te drijven en wil, dat zij, die den Meester niet herbergen, door hemelvuur verteerd worden. Met zijn broeder wenscht hij te zitten aan de rechter- en linkerzijde van den Messias, als deze in zijn heerlijkheid komt (4).

---

(1) Bij Paulus zou deze doxologie op God, niet op Christus toegepast zijn (Vgl. 1 Cor. 15 : 28).

(2) H. 5. Van opzieners is hier geen sprake. Christus heet de „opziener" der zielen (2 : 25).

(3) 1 : 3, 5; 4 : 14.

(4) Vgl. Mk. 3 : 17; 9 : 38; 10 : 37; Lk. 9 : 54.

Volgens Gal. 2 is hij een der zuilen-apostelen van het Joodsch-christendom. Kan dezelfde persoon de schrijver van onzen brief wezen? Maar er zijn bezwaren van meer gewicht.

Onze auteur bestrijdt dwaalleeraars ([1]), die in den apostolischen tijd onbekend zijn. Op de *kennis* van God kwam het volgens hen in de eerste plaats aan — daarom noemden zij zich *Gnostieken* —, terwijl zij vergaten, dat uit der Christenen *leven* bovenal blijken moet of zij in het licht wandelen. Achtten zij het geloof goed voor de weinig ontwikkelden, volgens den schrijver is het juist het geloof, dat de wereld overwint ([2]).

Er was nog meer, dat hij in die ketters afkeurde. Zij hebben zich, terwijl zij trotsch waren op het door hen ingenomen standpunt, van de Christenen afgezonderd, tot wie zij eigenlijk nooit behoord hadden. Zij stonden boven de wet en beriepen zich op hun zondeloosheid. Alsof de belijdenis onzer zonden niet de voorwaarde der zondevergeving door het bloed van J. C. was! Slechts wie in hem blijft, wie uit God geboren is, zondigt niet ([3]).

Er zijn vele Antichristussen opgestaan ([4]). Onder verschillende gestalten treedt de Antichrist op in de dwaalleeringen, die thans verkondigd worden. Er zijn er ([5]), die loochenen, dat Jezus de Christus is; dat J. C. in het vleesch gekomen is; dat door zijn bloed de reiniging der zonden tot stand is gebracht. Daartegenover wordt gesteld, wat de schrijver zelf aanschouwd had: dat hij gekomen is door water (Doop) en bloed (Avondmaal.) De heilige geest, het water en het bloed leggen eenstemmig getuigenis af — een getuigenis, niet van menschen, maar van God — omtrent het Zoonschap van Jezus ([6]).

Wanneer onze schrijver, gelijk waarschijnlijk is, het vierde

([1]) 2 : 26; 3 : 7; 4 : 5.

([2]) 1 : 6, 7; 5 : 4.

([3]) 2 : 19; 1 : 9, 10; 3 : 16.

([4]) 2 : 18.

([5]) Volgens de docetische Gnostieken had Christus zich vereenigd met den mensch Jezus bij zijn doop en hem vóór zijn lijden verlaten.

([6]) 1 : 1—4; 5 : 1—6 7a, 8b. Vgl. over 1 Joh. 5 : 7b, 8a p. 86.

evangelie heeft gekend ([1]), dan moet deze brief kort daarna, in het midden der tweede eeuw geplaatst worden.

Tevergeefs heeft men beproefd, om den brief in een kleiner of grooter aantal afdeelingen te splitsen. Van logischen samenhang kan geen sprake zijn. Wij vinden hier variaties op een zelfde thema, die telkens terugkeeren, soms met dezelfde woorden.

Licht en duisternis, liefde tot God en liefde tot de wereld staan tegenover elkander. Het *nieuwe* gebod der liefde is oud, omdat het van den beginne onder de Christenen van dezen brief gepredikt was. De liefde is uit God. God zelf is liefde en noemt ons zijn kinderen. Hij heeft zijn liefde jegens ons geopenbaard door de zending van zijn *eeniggeboren* ([2]) Zoon in de wereld, opdat wij door hem zouden leven. Hij heeft ons het eerst liefgehad en daarom zijn wij schuldig, om elkander lief te hebben. Maar het komt op een *werkdadige* liefde aan. Wie in het bezit van aardsche goederen is en zijn hart sluit voor den broeder, die gebrek lijdt, hoe zou er in zoo iemand liefde tot God zijn? Wanneer ons geweten ons, wegens gebrek aan broederliefde, veroordeelt, dan vindt het geen rust bij de gedachte aan Hem, die alles weet. Maar wij hebben vrijmoedigheid voor God en ontvangen van Hem, wat wij bidden, zoo wij in de liefde blijven, die alle vrees buitensluit. God, de Onzienlijke, blijft in ons en wij in Hem, wanneer wij elkander liefhebben. Dan weten wij, dat Hij ons van Zijn geest heeft medegedeeld. Het zijn leugenaars, die beweren God lief te hebben, terwijl zij hun broeders haten. Gods geboden zijn niet zwaar voor hen, die Hem liefhebben.

Deze drie dingen staan vast: Wie uit God geboren is, zondigt niet; de gansche wereld is in de macht van den Booze; Gods Zoon heeft ons den Waarachtige leeren kennen.

Volgens onzen schrijver is de wederkomst van Christus op handen: het is reeds de laatste ure! Anders zouden er niet vele leugenaars, vijanden van den Christus, zijn opgestaan.

([1]) 2 14.

([2]) Deze uitdrukking komt nergens in het N. T. voor, behalve hier (4 : 9) en Joh. 1 : 14, 18; 3 : 16, 18.

Al is 't nog verborgen wat de geloovigen eens zijn zullen, bij Christus' openbaring in heerlijkheid zullen zij hem gelijk zijn. Wie deze hoop heeft, reinigt zich van de zonde.

De brief eindigt met een waarschuwing tegen de „afgoden", de valsche goden der dwaalleeraars. Waarschijnlijk is met de „zonde tot den dood", die misschien nooit vergeven kan worden, de ketterij bedoeld.

De beide kleinere johanneïsche brieven zijn zeker van denzelfden auteur afkomstig ([1]). Hij noemt zich den presbyter ([2]) en was zeker met 1 Joh. bekend, waaruit hij enkele uitspraken, hoewel ietwat gewijzigd, overnam. Dezelfde ketters worden bestreden. Vele dwaalleeraars zijn uitgegaan in de wereld, die niet belijden, dat J. C. in het vleesch gekomen is — dit is een openbaring van den Antichrist. Wie niet blijft in „de leer van Christus", heeft den Vader en den Zoon niet. Den prediker, die deze leer niet brengt, hem mochten de lezers niet als gast in hun huis ontvangen, ja zelfs niet groeten, omdat zij daardoor toonen zouden gemeenschap te hebben met de booze werken van den onrechtzinnigen leeraar ([3]).

Wie is met de „uitverkoren Kuria en haar kinderen" bedoeld, voor welke de tweede brief bestemd is? Sommigen dachten aan een godvruchtige vrouw van dien naam (*Kuria* van *Kurios*, Heer); anderen aan Maria of Martha. Waarschijnlijk is hier een gemeente met haar leden (kinderen) bedoeld, waarop ook de groet aan het slot van „uw uitverkoren zuster" wijst. De presbyter heeft zich zeer verblijd over den echt christelijken

---

([1]) Vgl. 2 Joh. 4, 12 en 3 Joh. 3, 13, 14. De brief, waarvan 3 Joh. 9 gesproken wordt, is waarschijnlijk 2 Joh. Sommigen achten de drie brieven van één en denzelfden schrijver afkomstig.

([2]) Volgens sommigen zou de presbyter Johannes in Klein-Azië bedoeld zijn, die voor een leerling van Jezus doorging. Maar waarom heeft hij dan zijn naam verzwegen?

([3]) 2 Joh. 7—11. Naar de traditie zou Johannes eens in een bedehuis te Efeze den ketter Cerinthus ontmoet hebben, maar gevlucht zijn, uit vrees dat het zou instorten.

wandel van sommige harer leden. Aan het gebod der liefde, dat hun van den aanvang af gepredikt werd — het is geen nieuw gebod —, moeten zij zich houden ([1]).

De presbyter heeft niet op met lange brieven, maar stelt het levend woord hooger. Hij zal de pen dan ook maar nederleggen, niet omdat het hem aan stof ontbreekt, maar omdat hij de lezers spoedig hoopt te ontmoeten en te spreken. Groot zou dan de blijdschap des wederziens zijn.

De laatste brief is gericht tot den geliefden Gajus ([2]). Tot zijn blijdschap had de presbyter van rondreizende presbyters vernomen, dat zijn vriend in de waarheid wandelt. Moge hij, die naar de ziel gezond is, ook gezond zijn naar het lichaam! Om zijn gastvrijheid, die hij vooral aan vreemde broeders betoond had, welke van stad tot stad reisden, wordt hij door den presbyter geprezen. Hij zal de zendelingen, die nog komen zullen, dan ook wel op Gode waardige wijze willen uitrusten. Zij verdienen het, daar ze van de Heidenen, onder wie zij het evangelie verkondigen, geen loon ontvangen.

De presbyter had zich te beklagen over zekeren Diotrephes — misschien behoorde hij ook tot de dwaalleeraars —, door wien zijn gezag gevaar liep, die geen gastvrijheid betoonde aan de missionarissen, ja zelfs anderen verhinderde dit te doen en hen uit de gemeente bande. Maar de presbyter zou bij zijn komst zijn gezag tegenover hem handhaven en hem bestraffen van wege zijn booze werken.

Aan Gajus wordt nog bijzonder aanbevolen ([3]) zekere Deme-

([1]) Vgl. 1 Joh. 2 : 7, 8.

([2]) Sommigen hebben zijn woonplaats te Pergamus gezocht, waar een bisschop van dien naam volgens de traditie gevonden werd; anderen te Corinthe, met het oog op 1 Cor. 1 : 14 en Rom. 16 : 23. Onze brief zou dan de verschillende richtingen in de kerk met elkander hebben willen verzoenen, door partij te trekken tegenover de vijanden van Paulus te Corinthe (3 Joh. 9, 10) en het Paulinisme in de hoogere eenheid der kerk op te nemen. Deze hypothese, hoe vernuftig ook, is zeker niet zeer aannemelijk.

([3]) De tot hem gerichte vermaning: „wie goed doet, is uit God; wie kwaad doet, heeft God niet gezien" herinnert aan 1 Joh. 3 : 6; 4 : 8.

trius, van wien allen, ja de waarheid zelve, een gunstig getuigenis afleggen. Ook de presbyter voegt er gaarne het zijne bij — en Gajus wist wel, dat aan de echtheid daarvan niet te twijfelen viel!

De reden van zijn *kort* schrijven is dezelfde als vroeger. Met groeten van en aan de vrienden wordt het briefje besloten.

Judas, „een dienstknecht van J. C., een broeder van Jakobus" ([1]), schreef een brief, niet aan een enkele gemeente, maar aan „de in God den Vader geliefden en voor J. C. bewaarde geroepenen", derhalve aan alle ware Christenen. Met dien Jakobus kan niemand anders bedoeld zijn dan de beroemde Opziener der gemeente te Jeruzalem. Het valt niet moeilijk te bewijzen, dat de brief uit veel lateren tijd dagteekent.

De apostelen waren reeds lang ontslapen. Immers zij hadden de booze dagen voorspeld, die thans gekomen waren ([2]).

Er is sprake van „het eenmaal aan de heiligen overgeleverd geloof" ([3]), dat op een verren afstand van de apostolische eeuw wijst, evenals het adres aan *alle* Christenen.

De schrijver citeert een paar plaatsen uit twee *apocriefe* boeken ([4]).

Vooral komen de dwaalleeraars in aanmerking, die hier bestreden worden. Zij verwerpen „den eenigen Koning en onzen

---

([1]) Hij is een der 4 broeders van Jezus: Jakobus, Jozes, Judas en Simon (Mk. 6 : 3). Volgens sommigen zou met Judas de door Eusebius vermelde laatste bisschop van Jeruzalem bedoeld zijn. „Broeder" zou dan in overdrachtelijken zin „opvolger" beteekenen.

([2]) Vs. 17. Vgl. 2 Tim. 3 : 1, 2; 4 : 3.

([3]) Vs. 3 Vgl. vs. 20.

([4]) Het *boek Henoch*, waarschijnlijk in den tijd der Makkabeën geschreven en later omgewerkt, wordt aan „den zevende van Adam" toegekend. Hij neemt daaruit de verklaring van Genesis 6 omtrent het lot, dat de gevallen engelen wachtte, over en citeert de woorden: „De Heer is gekomen met de duizendtallen van engelen, om gericht te houden over allen, de goddeloozen onder hen te straffen van wege hun booze werken en de vermetele taal, tegen Hem gesproken" (vs. 6, 14, 15). De sage van den aartsengel Michaël, met Satan twistende over het lijk van Mozes (vs. 9), is aan de *Hemelvaart van Mozes* ontleend, waarop wij later terugkomen.

Heer J. C." en de engelen, derhalve het algemeen christelijk geloof ([1]). Met zulk een verderfelijke leer staat hun zedelooze wandel in verband. Zij lasteren wat zij niet kennen. Zij volgen den weg, waarop Kaïn, Bileam ([2]) en Korach ([3]) hen voorgingen. Zij zijn scheurmakers, zinnelijke wezens, zonder geest. Bij de liefdemaaltijden der gemeente maken zij zich aan brasserijen schuldig. Zij gelijken op waterlooze wolken, door den wind voorbijgedreven, op boomen in den herfst, die reeds tweemaal gestorven en ontworteld zijn, op onstuimige golven, die het slijk naar boven werpen, op dwaalsterren, in eeuwige duisternis gehuld. Het zijn murmureerders over hun lot, grootsprekers, vleiers van hen, met wie zij hun voordeel kunnen doen ([4]).

De ketterij, hier bestreden, herinnert aan de Gnostieken. Waarschijnlijk behoorden de dwaalleeraars tot de sekte der Carpocratianen — naar Carpocrates, een leeraar te Alexandrië in de eerste helft der tweede eeuw, genoemd —, die het communisme predikten, eigendom als diefstal beschouwden, tusschen het natuurlijke en het zedelijke geen onderscheid maakten, een losbandig leven leidden.

Kort na de helft der tweede eeuw werd onze brief, misschien te Alexandrië, geschreven. Waarom de onbekende juist Judas als auteur heeft gekozen? Op zijn naam was nog geen enkel geschrift verschenen. Als broeder van den beroemden Jakobus kon hij goede diensten bewijzen.

Er was haast bij zijn schrijven. Het algemeen christelijk geloof bleek in gevaar! Het kostte strijd, om het in deze booze dagen uit te houden! De lezers zouden zich herinneren hoedanig het lot der ongeloovige Israëlieten in de woestijn was geweest; hoe de engelen, die den hemel verlaten hadden om zich met de dochters der menschen te verbinden, tot den grooten dag des

---

([1]) Vs. 4, 8.

([2]) Omtrent hem bestaat tweeërlei traditie: Num. 22—24 en Num. 31 : 8, 16; Jozua 13 : 22.

([3]) Vgl. Numeri 16.

([4]) Vs. 10—16.

oordeels in de hel gebonden zijn; hoe Sodom en Gomorra en de omliggende steden wegens haar schandelijke ontucht door vuur verteerd zijn. En dienzelfden weg bewandelden de dwaalleeraars van dezen tijd, wien niets heilig is. De bescheidenheid van den aartsengel Michaël ([1]), die het oordeel over Satan aan God overliet, is hun vreemd.

Hoe moesten de Christenen, die van hun allerheiligst geloof niet mochten afwijken, zich tegenover hen gedragen? Zij dienden zich te ontfermen over de twijfelaars, anderen te redden door hen uit het vuur te rukken ([2]), maar voor zich zelve te zorgen, dat zij niet door het zedelijk bederf verontreinigd werden („den rok haten, die door het vleesch bevlekt is").

Eigenaardig is de doxologie: Hem, die u voor struikelen bewaren en onbesmet in vreugde voor zijn aangezicht stellen kan, den eenigen God, onzen redder door J. C., onzen Heer, zij heerlijkheid, majesteit, kracht en macht vóór alle eeuwen en tot in alle tijden!

Simon Petrus, „dienstknecht en apostel van J. C.", richt het woord tot de gansche Christenheid ([3]). Zelf was hij aanschouwer geweest van de majesteit van J. C., op den heiligen berg der verheerlijking, en had de stem uit den hemel vernomen ([4]). Hij schrijft thans voor de tweede maal aan zijn lezers een brief ([5]). De onechtheid van den brief wordt tegenwoordig door alle *bevoegde* beoordeelaars, tot welke richting zij ook behooren, toegegeven ([6]).

Het groot verschil tusschen dezen brief en 1 Petr. bewijst

([1]) Deze treedt voor het eerst in het jongste geschrift van het O. T. (Daniël 10 : 21) als de beschermengel van het volk Israël op. Volgens Openb. 12 : 7, 8 wierp hij Satan uit den hemel.

([2]) De lezing van vs. 22 en 23a is onzeker.

([3]) „Tot allen, die een even kostbaar geloof als wij ontvangen hadden" (1 : 1). Later wordt de kring beperkt: het zijn dezelfde lezers als die van 1 Petr. (3 : 1).

([4]) 1 : 16—18.

([5]) 3 : 1.

([6]) Als curiosum vermelden wij, dat een paar jaar geleden in Duitschland nog een poging beproefd werd, om de echtheid te handhaven.

natuurlijk niets voor hen, die de echtheid van laatstgenoemden brief verwerpen.

Wie den brief van Judas en H. 2 van onzen brief met elkander vergelijkt, merkt aanstonds de treffende overeenkomst op. Maar de tekst van het origineel is uitgebreid (1) en soms geheel onverstaanbaar (2). De dwaalleeraars — hun komst wordt in de toekomst verplaatst, daar de schrijver voor den apostel Petrus wil doorgaan (3) — zijn bij beiden dezelfden, maar hun ketterijen worden hier niet zoo duidelijk omschreven. Zij scheiden zich af en verloochenen den Heer, die hen gekocht heeft. Om hunnentwil wordt de weg der waarheid gelasterd. Zij worden door hebzucht gedreven en zullen velen verleiden tot het volgen van hun ongebonden leven. Maar het oordeel Gods kunnen zij niet ontgaan. De schrijver herinnert ook — het treurig einde der Israëlieten in de woestijn laat hij weg — hoe de vromen door God gespaard zijn: Noach, de prediker der gerechtigheid, is met zeven anderen in den zondvloed, die voor de goddeloozen bestemd was, behouden; de rechtvaardige Lot, door de booze werken der goddeloozen, in wier midden hij verkeerde, gekweld, is gered, gelijk alle godvruchtigen. Een enkele maal geeft de schrijver den oorspronkelijken tekst onjuist terug: hij spreekt van de zwelgerijen der dwaalleeraars in hun *bedriegerijen* (4). Van Bileam weet hij nog te verhalen — Kaïn en Korach worden voorbijgegaan —, dat hij het loon der ongerechtigheid liefhad en gestraft werd, daar een stom lastdier, dat met een menschelijke stem sprak, hem tegenhield (5) De valsche leeraars prediken de vrijheid, maar zijn zelven slaven. Het einde van hen zal erger zijn dan het begin. Het ware hun beter, dat

(1) Vgl. 2 : 4, 5, 7—9, 15, 16 en Judas 6, 11.

(2) b. v. 2 : 11. Vgl. Judas 9.

(3) Later (2 : 10 vv.) vergeet hij de rol, door hem gespeeld.

(4) In plaats van: bij hun *liefdemaaltijden*. In het grieksch laat zich de vergissing gemakkelijk verklaren, daar het verschil dier beide woorden slechts in twee letters bestaat.

(5) Dat de engel des Heeren hem tegenhield, schijnt hij in Numeri 22 niet gelezen te hebben.

zij den weg der gerechtigheid nooit gekend hadden (1). Op hen is het woord van toepassing: de hond keert weder tot zijn uitbraaksel; de gewasschen zeug tot de wenteling in het slijk (2).

Gesteld nu voor een oogenblik, dat de brief van Judas in den apostolischen tijd geplaatst kon worden, is het dan denkbaar, dat een apostel het geschrift van iemand, die geen apostel was, zal hebben nageschreven?

Een buitengewone waarde wordt hier toegekend aan het profetisch woord des O. T. Daarop moesten de lezers acht geven als op een lamp, die in de tegenwoordige wereld der duisternis schijnt, totdat de dag van 's Heeren wederkomst aanbreekt. De profetie, in de Schrift vervat, kan alleen de Heilige Geest uitleggen en is dus niet van menschelijken oorsprong. Door dien geest gedreven, hebben menschen geprofeteerd (3). Wij begrijpen nu, waarom onze schrijver de citaten uit de Apocriefen van zijn voorganger niet kon overnemen.

De auteur van 2 Petrus is bekend met brieven van Paulus, die van dezelfde waarde geacht worden als de heilige Schriften des O. T. Onkundige en onstandvastige lieden hadden die brieven misverstaan, daarin een verkeerden zin gelegd. Tot hun verontschuldiging moest evenwel gezegd worden, dat er dingen in voorkomen, die moeilijk te verstaan zijn. Paulus heet „onze geliefde broeder", die ook aan de lezers van Petrus' brief geschreven had (4). De strijd tusschen beide apostelen heeft dus voor genegenheid plaats gemaakt en zich in een schoone harmonie opgelost.

Behalve andere schriften van het N. T., kent onze schrijver ook het vierde evangelie: J. C. had hem bekend gemaakt, dat hij weldra deze aardsche woning zou verlaten (5).

---

(1) 2 : 20 en 21 schijnen aan Hebr. 10 : 26 ontleend.

(2) Het eerste spreekwoord komt voor Spreuken 26 : 11; de bron van het laatste is onbekend.

(3) 1 : 19—21.

(4) 3 : 15, 16.

(5) 1 : 14. Vgl. Joh. 21 : 18, 19. Ons zal blijken, dat het laatste hoofdstuk oorspronkelijk niet bij dit evangelie behoorde.

Wat den schrijver het naast aan het hart ligt, wat hem bovenal tot het schrijven van dezen brief opwekte, is het vraagstuk der wederkomst van den Heer. Aan het einde der tegenwoordige eeuw zouden spotters opstaan, dienaars hunner vleeschelijke lusten, vragende: Hoe staat het met de belofte van Christus' tweede komst? Nadat het eerste geslacht der Christenen ontslapen is, blijft alles, gelijk het was van het begin der schepping! Hun ergerlijke spotternij moest weerlegd worden. Het schijnt hun onbekend, dat er oudtijds hemelen waren en een aarde, door het woord Gods uit en door water ontstaan. Door het water is de oude wereld overstroomd en te gronde gegaan. De tegenwoordige hemelen en de aarde worden door het woord Gods bewaard tot op den dag des gerichts, wanneer zij door vuur zullen verbrand worden en de goddeloozen zullen vergaan. De geloovigen mogen niet vergeten, dat bij den Heer één dag als duizend jaren is, duizend jaren als één dag zijn (Psalm 90: 4). Maar Hij is lankmoedig, omdat Hij niet wil, dat sommigen verloren gaan. Hij zal zijn belofte vervullen. Onverwachts, gelijk een dief in den nacht, zal echter de dag van 's Heeren komst aanbreken. Dan zullen de hemelen met gedruisch vergaan; de grondstoffen zullen door den vuurgloed, de aarde, met al wat daarop is, zal verbrand worden ([1]).

De dag der wederkomst van Christus wordt dus door den schrijver in een onbepaalde toekomst geplaatst. Met het oog hierop, op zijn bekendheid met een verzameling van paulinische brieven en — om niet meer te noemen — het gebruik, door hem van den brief van Judas gemaakt, kunnen wij 2 Petrus, misschien in Egypte geschreven, eerst omstreeks het jaar 175 plaatsen.

Opmerkelijk is de nadruk, door Simon Petrus, evenals bij de door hem bestreden Gnostieken, op de *kennis* der goddelijke dingen gelegd. Hadden de Christenen alles, wat tot het ware leven en de godsvrucht behoort, door de *kennis* van God ont-

---

([1]) 3: 1—13.

vangen, dan moeten zij zich ook beijveren, om bij hun geloof de deugd, bij de deugd de *kennis*, bij deze de matigheid, de volharding, de godsvrucht, de liefde voor de geloovigen, de algemeene menschenmin te voegen. Dan zullen zij opwassen tot de *kennis* van J. C., zoodat de ingang in zijn eeuwig rijk hun verzekerd is ([1]).

Het is den schrijver een behoefte, om zijn lezers telkens weder op te wekken tot getrouwheid aan hun roeping. Ja, hij zal zorgen, dat zij zelfs na zijn dood — was hij misschien voornemens hun nog een brief te schrijven? — daaraan herinnerd worden ([2]).

De groote dag des Heeren moest in een heilige stemming verbeid worden. Naar Gods beloften verwachten wij nieuwe hemelen en een nieuwe aarde, waar gerechtigheid woont. Daarnaar gestreefd, om onbevlekt en onbesmet bevonden te worden bij 's Heeren komst en zich niet te laten medesleepen door de dwaling der zedeloozen! ([3])

([1]) 1 : 1—11; 3 : 18.
([2]) 1 : 12, 15.
([3]) 3 : 11—14, 17.

TWEEDE DEEL.

HISTORISCHE BOEKEN.

De oude Christenen hadden een andere opvatting van de verplichtingen, die op den geschiedschrijver rusten, dan wij. Het was bij hen niet in de eerste plaats de vraag: Wat is er geschied? De historie werd dienstbaar gemaakt aan het beoogde doel: de stichting der lezers, hun opbouwing in het geloof.

De Christenen waren in het bezit van een groot aantal Evangeliën (naar de Hebreeën, de Egyptenaren, van Petrus, Jakobus, Thomas, Andreas, Philippus, enz.), waaruit in den Canon des N. T. slechts onze vier evangeliën werden opgenomen.

I. Evangeliën.

De naam *evangelie* (des koninkrijks van God, van Christus, enz.), de blijde boodschap, door Christus gebracht, komt in het N. T. bij herhaling voor ([1]). De boeken, waarin de woorden en daden van den geliefden Meester door zijn vrienden werden opgeteekend, heetten *verhalen*, *gedenkwaardigheden der apostelen*, *evangeliën*.

Oorspronkelijk waren onze evangeliën anonieme geschriften. De schrijvers zelven vermeldden hun namen niet. De opschriften: naar Mattheüs — in onze Statenoverzetting: nae (de beschrijvinge) Matthei — enz., die eerst uit de laatste helft der tweede

---

([1]) Vgl. b. v. Mt. 4 : 23; Mk. 1 : 14; Rom. 1 : 9; 1 Cor. 15 : 1; 2 Cor. 4 : 3,

eeuw dagteekenen, beslissen in geen geval omtrent de auteurs dezer boeken, al kan het woordje *naar* hetzelfde beteekenen als *van*.

Een beroemd geleerde, Johann Jakob Griesbach, Hoogleeraar te Jena (+ 1812), wees op de verwantschap der drie eerste onzer evangeliën, in onderscheiding van het vierde. Hij noemde ze het eerst *synoptische* evangeliën, omdat daaruit een overzicht (synopsis) van de evangelische geschiedenis kon worden samengesteld.

A. Synoptische Evangeliën.

Zoolang het geloof aan de inspiratie der H. S. vaststond, bleven de oogen voor het verschil tusschen deze evangeliën gesloten. De harmonistiek ging van de onderstelling uit, dat er volkomen overeenstemming *moest* bestaan. Zij was een uitstekend hulpmiddel, om elke tegenstrijdigheid, zoo zij meende, op te lossen. Voor de meest halsbrekende kunstverrichtingen deinsde zij niet terug. Maar toen het recht der toepassing van de kritiek ook op de heilige schriften erkend werd, kon men met de methode der harmonistiek niet langer vrede hebben. Men moest toestemmen — om slechts een paar voorbeelden te noemen —, dat de geboorte- en kindsheidsverhalen bij den eersten en derden evangelist elkander tegenspreken; dat de woorden der instelling van het Avondmaal, door de drie schrijvers vermeld, niet met elkander in overeenstemming kunnen gebracht worden. Dat het aantal verschilpunten aanmerkelijk vermeerderd kan worden, zal later blijken.

Wie onze evangeliën met elkander vergelijkt, hem kan de overeenstemming in de volgorde, de soms woordelijke gelijkluidendheid van verhalen en gesprekken niet ontgaan.

De prediking van den Dooper, Jezus' doop en verzoeking in de woestijn ([1]) gaan aan zijn optreden in Galilea vooraf ([2]). De belijdenis van Petrus, de aankondiging der noodzakelijkheid van Jezus' lijden, de verheerlijking op den berg volgen elkander

([1]) Mt. 3 : 1—4 : 11; Mk. 1 : 9—13; Lk. 3 : 1—4 : 13.
([2]) — Mt. 18 : 35; — Mk 9 : 50; — Lk. 9 : 50.

op ([1]). Om niet meer te noemen, in onze evangeliën stemt de beschrijving der laatste dagen te Jeruzalem in menig opzicht overeen ([2]).

Sommige wonderverhalen, b. v. de genezing van een verlamde, de spijziging der 5000 ([3]), komen bijna woordelijk overeen. En geldt hetzelfde niet van de eschatologische rede binnen de tempelstad? ([4])

Maar niet minder groot is het verschil. Wij geven slechts enkele proeven. De tweede evangelist weet van Jezus' buitengewone geboorte te Bethlehem niets. De stem uit den hemel bij Jezus' doop wordt volgens Mattheüs ook door de menigte, volgens de beide anderen alleen door Jezus vernomen ([5]). In onderscheiding van zijn voorgangers plaatst Lukas Jezus' optreden te Nazareth bij het begin zijner werkzaamheid ([6]). Hij slechts weet te verhalen van Jezus' verblijf onder de Samaritanen en de uitzending der 70 discipelen ([7]). Volgens Mattheüs wil Jezus niet in aanraking komen met hen, die zich aan *wetteloosheid* schuldig maken; volgens Lukas wijst hij degenen van zich, die de *ongerechtigheid* werken ([8]). De verschijningen van den Opgewekte hadden naar Lukas niet in Galilea ([9]), maar in of bij Jeruzalem plaats ([10]).

Tot verschillende hypothesen heeft men zijn toevlucht genomen, om de moeilijke vraag te beantwoorden: hoe kan zoowel de overeenstemming als het verschil, dat wij in deze boeken opmerken, verklaard worden?

([1]) Mt. 16:13—17:9; Mk. 8:27—9:10; Lk. 9:18—36.

([2]) Mt. 21—28; Mk. 11—16; Lk. 19:28—24.

([3]) Mt. 9:1—8, 14:19, 20; Mk. 2:1—12; 6:41, 42; Lk. 5:17—26; 9:16, 17.

([4]) Mt. 24; Mk. 13; Lk. 21.

([5]) Vgl. Mt. 3:13—17 met Mk. 1:9—11 en Lk. 3:21, 22.

([6]) Vgl. Lk. 4:16—30 met Mt. 13:54—58 en Mk. 6:1—6.

([7]) Lk. 9:51—10:24.

([8]) Vgl. Mt. 7:23 met Lk. 13:27.

([9]) Mt. 28:7—10, 16—20.

([10]) Lk. 24:13—49.

Volgens sommigen hadden onze evangelisten van een gemeenschappelijke bron, een oorspronkelijk evangelie gebruik gemaakt, dat in het hebreeuwsch was geschreven. Van dit evangelie ontstonden spoedig verschillende vertalingen of recensies. De plaatsen, die alle drie met elkander gemeen hebben, zijn aan dezelfde recensie ontleend. Vinden wij bij den eenen evangelist verhalen of woorden, die de andere voorbijgaat; zijn dezelfde uitspraken niet gelijkluidend, dit laat zich hieruit verklaren, dat de schrijvers niet dezelfde recensie gebruikten.

Anderen meenden het vraagstuk aldus te kunnen oplossen: het oudste evangelie was de bron, waaruit het tweede geput heeft, terwijl de jongste evangelist van zijn beide voorgangers gebruik maakte. Deze hypothese is op verschillende wijzen toegepast: aan elk onzer evangeliën werd beurtelings de eerste, de tweede en de derde plaats toegekend.

Ook waren er, die oordeelden, dat onsamenhangende verhalen en aanteekeningen door onze schrijvers bijeengevoegd zijn. Uit die rijke bron deed elk hunner een keuze en maakte van de losse stukken een geheel.

Nog anderen namen hun toevlucht tot de mondelinge overlevering. Van apostelen en vrienden van Jezus uitgegaan, had zij reeds spoedig een vasten vorm aangenomen. Daar ieder uit deze bron overnam, wat hem voor zijn doel het geschiktst voorkwam, kon zoowel de overeenkomst als het verschil in de drie evangeliën gemakkelijk verklaard worden.

Er is geen twijfel aan of de schrijvers onzer evangeliën hebben schriftelijke bronnen gebruikt en zeker ook uit de mondelinge traditie geput. Zelven waren zij in Palestina niet te huis ([1]). Zij leefden langen tijd na de door hen beschreven gebeurtenissen ([2]). Allen hebben korter of langer na Jeruzalem's verwoesting in het jaar 70 geschreven. Lukas verzekert uitdrukkelijk, dat reeds velen vóór hem een verhaal hadden pogen op te

---

([1]) Vgl. b. v. Jezus' reis door Samarië en Galilea naar Jeruzalem in Lk. 17 : 11.
([2]) Vgl. o. a. de uitdrukking: *tot op den huidigen dag* in Mt. 27 : 8 en 28 : 15.

stellen van hetgeen door ooggetuigen en dienaars van het evangelie was medegedeeld ([1]).

Terecht wees reeds de oude kerk op het eigenaardige van elk dezer geschriften. Zij stelde Mattheüs onder het beeld van een mensch, Markus onder dat van een leeuw, Lukas onder dat van een stier voor.

De eerste evangelist zou namelijk de menschelijke natuur van Jezus, de tweede den leeuw uit Juda's stam, de derde den Verlosser geteekend hebben. Wij zouden ons geheel vergissen, wanneer wij ons hen als verzamelaars voorstelden. Wel verre van kleurloos te zijn, getuigen deze geschriften van den strijd der partijen, door hun auteurs beleefd. De uiterste rechter- en linkerzijde zijn hier evenwel niet vertegenwoordigd. In haar Canon nam de kerk evenmin een judaïstisch als een ultra-paulinisch evangelie op.

Over de onderlinge verhouding onzer evangeliën bestaat bij bevoegde beoordeelaars nog altijd groot verschil van gevoelen. Welk van de drie is het oudste? Is dit door een der volgenden of door beiden gebruikt? Heeft de jongste evangelist uit één zijner voorgangers of uit beiden geput? Of hebben alle drie, elk op zijn wijze, van gemeenschappelijke bronnen gebruik gemaakt, die geheel of gedeeltelijk verloren zijn? Op al deze en andere vragen, b. v. omtrent het meer of minder joodsch-christelijk, petrinisch, paulinisch of verzoenend karakter der evangeliën, is zeer verschillend geantwoord.

Zeker zijn deze geschriften niet in hun oorspronkelijken vorm tot ons gekomen. Kleinere of grootere interpolaties werden daaraan toegevoegd ([2]).

([1]) 1 : 1, 2.

([2]) Wij noemen hier slechts enkele op: de 12 laatste verzen van Markus en waarschijnlijk het citaat uit Maleachi in 1 : 2*b*. (De pericoop Joh. 7 : 53 — 8 : 1 stond misschien oorspronkelijk tusschen Mk. 12 : 17 en 18); Mt. 5 : 18, 19, die in het verband niet passen: vs. 20 hangt met vs. 17 samen; Mt. 28 : 19, daar de doopsformule nog aan den schrijver der Handelingen (Vgl. 2 : 38; 8 : 16; 10 : 48; 19 : 5) en in de helft der tweede eeuw onbekend was. Later zullen nog andere interpolaties ter sprake komen.

Omtrent den persoon van Mattheüs is ons uit de evangeliën weinig bekend. Zijn naam komt op de apostellijsten voor (1). De latere traditie weet meer van hem te verhalen. Nadat hij in Judea het evangelie verkondigd had, ging hij volgens haar naar Macedonië, stierf als martelaar in Perzië en werd „in de bergen der Parthen" begraven.

Zijn evangelie, in het hebreeuwsch geschreven, zou door Jakobus, den broeder des Heeren, in het grieksch vertaald zijn. Een andere legende laat hem in Aethiopië arbeiden. De apostel Bartholomeüs nam zijn evangelie mede naar Indië, waar Pantaenus het nog gevonden zou hebben.

De bisschop Papias verhaalt omstreeks het midden der tweede eeuw, dat Mattheüs in het hebreeuwsch *reden des Heeren* heeft geschreven. Slechts weinigen waren in staat deze te lezen. Zoo ontstonden er, volgens zijn bericht, verschillende overzettingen van Mattheüs' boek in het grieksch, de taal, die ieder verstond. Elk der vertalers deed zijn best, om zoo getrouw mogelijk den oorspronkelijken tekst weder te geven. Of een dezer bewerkingen den bisschop van Hiërapolis volkomen voldeed? Waarschijnlijk niet. Daarom gaf hij zelf een *Verklaring van uitspraken des Heeren*, die uit vijf boeken bestond.

Onmogelijk is het niet, dat Papias aan *ons* evangelie naar Mattheüs gedacht heeft. De in zijn tijd onder de Christenen uit de Joden verspreide traditie, volgens welke deze apostel een

(1) Mt. 10 : 3, waar hij „de tollenaar" heet; Mk. 3 : 18; Lk. 6 : 15. De vijfde der door Jezus geroepen apostelen heet Mt. 9 : 9 Mattheüs, elders (Mk. 2 : 14 en Lk. 5 : 27) Levi.

evangelie naar de Hebreën in het hebreeuwsch zou geschreven hebben, waarvan grieksche vertalingen ontstonden, zal hem ook wel niet onbekend zijn geweest. Maar dan heeft de bisschop zich vergist, daar ons Mattheüs-evangelie, gelijk tegenwoordig algemeen wordt toegestemd, oorspronkelijk in het grieksch was geschreven.

Opmerkelijk is het streven van den evangelist om te bewijzen: hetgeen met Jezus, van zijn geboorte af, geschied is, was reeds aan de profeten voorspeld. Telkens ontmoeten wij de formule: *opdat vervuld zou worden hetgeen geschreven is door den profeet.* Daarom was Maria zwanger geworden uit den Heiligen Geest en moest haar kind Jezus heeten; daarom wisten de Overpriesters en Schriftgeleerden, dat de Christus te Bethlehem zou geboren worden; daarom bleef Jozef met vrouw en kind in Egypte tot den dood van Herodes en gaf deze bevel tot den kindermoord; daarom ook verhuisde het gezin naar Nazareth (1). Door Galilea tot het terrein zijner werkzaamheid te kiezen; door het uitwerpen van vele booze geesten en het genezen van alle kranken; door het spreken in gelijkenissen; door zijn intocht te Jeruzalem, gezeten op een ezelin en een veulen, brengt Jezus de woorden der profeten in vervulling (2).

Verschillende verhalen zijn naar typen van het O.T. bewerkt. Gelijk de engel van Jahwe aan Manoach, den vader van Simson, verscheen en aan de vrouw van genen voorspelde, dat zij zwanger zou worden, zoo verschijnt ook een engel aan Jozef, om hem de boodschap te brengen, dat Maria een zoon zal baren (3). De ster, die uit Jakob zou opgaan, is de type van de ster, door de Wijzen uit het Oosten aanschouwd; Jona's verblijf gedurende drie dagen en drie nachten in den buik van den grooten visch de type van Jezus' verblijf in het hart der aarde (4).

---

(1) 1 : 20—23; 2 : 5, 6, 15—18, 23.
(2) 4 : 13—16; 8 : 16, 17; 13 : 34, 35; 21 : 1—5.
(3) Richteren 13 : 2—21 (Vgl. Genesis 17 : 19) — Mt. 1 : 20, 21.
(4) Numeri 24 : 17. — Mt. 2 : 2; Jona 1 : 17 — Mt. 12 : 40. Vgl. ook Mt. 21 : 16b; 27 : 34 (edik *met gal*), 43 met Psalm 8 : 3; 69 : 22; 22 : 9.

Op Jezus' afstamming uit David wordt hier de nadruk gelegd. Reeds bij het begin van het evangelie heet hij de zoon van David. Na de genezing van een bezetene, die stom en blind was, vraagt de schare: Is deze niet de zoon van David? Een kananeesche vrouw smeekt den „Zoon David's" om ontferming. Het volk en de kinderen in den tempel begroeten hem met een „Hosanna, den Zoon van David" (1).

Jezus is „de koning der Joden". Hij is slechts gezonden tot de verloren schapen van het huis Israël en wil niet, dat de apostelen tot Heidenen en Samaritanen zullen gaan. Aan de kinderen (Israël) mag het brood niet onthouden worden, om het aan de honden (Heidenen) voor te werpen (2). Alle voorschriften der Schriftgeleerden en Phariseeën moeten opgevolgd worden. Als de Messias in zijn heerlijkheid komt, zal hij *de overtreders der wet* niet als de zijnen erkennen, al hebben zij in zijn naam geprofeteerd en vele krachten gedaan. Jezus' leerlingen moeten bidden, dat hun vlucht niet *op een Sabbat* behoeft plaats te hebben. De gast, die zonder het joodsche bruiloftskleed aan den maaltijd van den Messias deelneemt, wordt uitgeworpen (3).

Maar een geheel andere geest komt ons elders uit dit evangelie tegen. Het zijn Heidenen, die het eerst den pasgeboren koning der Joden komen begroeten. Een geloof als dat van den heidenschen hoofdman te Capernaüm heeft Jezus in Israël niet gevonden. Er zullen komen van Oosten en Westen, die met de aartsvaders in het hemelrijk aanliggen, terwijl de zonen des koninkrijks in de duisternis geworpen worden. Reeds Jesaja had van de Joden geprofeteerd, dat hun hart verstokt was. Volgens de gelijkenis van de arbeiders in den wijngaard zullen zij, die het laatst geroepen zijn (de Heidenen), eersten en de eerst geroepenen (de Joden) laatsten zijn. De parabel der

(1) 1 : 1; 12 : 22, 23; 15 : 22; 21 : 9, 15.
(2) 2 : 2; 15 : 24; 10 : 5; 15 : 26.
(3) 23 : 3; 7 : 23 (Vgl. 13 : 41; 24 : 12); 24 : 20; 21 : 11—13.

booze landlieden leert, dat het koninkrijk Gods van Israël weggenomen en aan een volk gegeven zal worden, dat zijn vruchten voortbrengt. Als de Joden weigeren aan het bruiloftsmaal deel te nemen, worden de Heidenen genoodigd. Het evangelie des koninkrijks zal in de gansche wereld gepredikt worden, tot een getuigenis voor *alle* volken. Wanneer de Zoon des menschen ten gerichte komt, zullen alle natiën voor hem vergaderd worden. Wie aan den eisch der barmhartigheid hebben voldaan, worden tot zijn schapen gerekend ([1]).

De gansche wet en de profeten hangen aan de beide geboden van liefde tot God en den naaste. De jongeren van Jezus vasten niet: immers een nieuwe lap past evenmin op een oud kleed als jonge wijn in oude zakken. Men doet jongen wijn in nieuwe zakken. Als de Pharizeën Jezus' discipelen van sabbatschennis beschuldigen, wordt hun herinnerd, dat de Zoon des menschen heer van den sabbat is. De leerlingen bekommeren zich niet om de spijswetten. Aan de Schriftgeleerden en Pharizeën in Jeruzalem, die zich daarover ergeren, verwijt Jezus, dat zij ter wille der overlevering de wet Gods krachteloos maken. Zij zijn blinde leidslieden van blinden. Aan de schare leert hij, dat hetgeen den mond ingaat den mensch niet verontreinigt. Bij zijn dood scheurt het voorhangsel van Jeruzalem's tempel van boven tot beneden ([2]).

Petrus bekleedt hier de eerste plaats onder de apostelen. Reeds bij de eerste ontmoeting draagt Simon den bijnaam Petrus. In naam zijner medeleerlingen voert hij het woord. Hij wordt zalig gesproken om zijn belijdenis van den Christus. Hij is de rots der gemeente en ontvangt de sleutels van het hemelrijk. Hij bepaalt wat in de wet verbindend en voorbijgaand is ([3]). Maar diezelfde Petrus was niet in staat, om Jezus te

---

([1]) 2 : 11; 8 : 10—12; 13 : 15; 20 : 1—16; 21 : 33—46; 22 : 1—10; 24 : 14; 26 : 13; 25 : 31—46.

([2]) 22 : 40; 9 : 14—17; 12 : 1, 2, 8; 15 : 1—11, 14—20; 27 : 51.

([3]) 10 : 2; 4 : 18; 15 : 15; 17 : 24—27; 18 : 21; 16 : 17—19 (Vgl. 18 : 18; 19 : 28).

begrijpen. Hij is een kleingeloovige, een Satan, den Heer tot een ergernis (1).

De verwachting van 's Heeren wederkomst en het daarop volgend gericht houdt onzen evangelist voortdurend bezig. De apostolische tijd was voorbijgegaan — maar de apostelen hadden tevergeefs op zijn komst gehoopt. Misschien waren er reeds, die daaraan vertwijfelden. Maar zou thans de Heer niet komen, na den gruwel der verwoesting, waarvan de profeet Daniël gesproken had? Volgens Mattheüs viel aan het feit zelf niet te wanhopen. Wanneer echter zou het plaats hebben? Zelf verkeert hij in het onzekere. Tegenstrijdige uitspraken treffen wij in zijn evangelie aan.

De Zoon des Menschen komt reeds, voordat de arbeid der jongeren in de steden van Israël volbracht is. Sommigen hunner zullen nog in leven zijn, als hij met zijn engelen in de heerlijkheid zijns Vaders verschijnt. Maar in verschillende gelijkenissen is voor zulk een spoedige wederkomst geen plaats. Het onkruid en de tarwe moeten te zamen opwassen tot den oogsttijd. Het sleepnet, dat in zee geworpen wordt, dient eerst vol te zijn, voordat de goede en slechte visschen gescheiden worden. De ure, waarin de Zoon des menschen verschijnen zal, is onbekend. Hij komt onverwacht. Daarom is waakzaamheid noodig. De trouwe dienstknecht zal door den Heer bij zijn wederkomst beloond worden. Zoowel de wijze als de dwaze maagden zijn in slaap gevallen, omdat de bruidegom op zich liet wachten. Waakzaamheid is noodig, daar niemand den dag en de ure weet, wanneer de Heer komt. Van het wereldgericht kon de evangelist een uitnemend schoone beschrijving geven — maar wanneer zal dit plaats hebben? De Heer blijft met de zijnen tot aan het einde der tegenwoordige wereld (2).

In de uitvoerige eschatologische rede voorspelt Jezus zijn leer-

---

(1) 15 : 16; 18 : 21; 14 : 31; 16 : 22, 23.

(2) 24 : 15; 10 : 23; 16 : 28 (Vgl. 24 : 34); 13 : 24—30, 36—43, 47—50; 24 : 37—51 ; 25 : 1—13, 31—46; 28 : 20.

lingen, dat geen steen der tempelgebouwen op den anderen zal blijven. ([1]) Op hun vraag (vs. 3): Wanneer zal dit alles geschieden en welk is het teeken uwer komst en van de voleinding der tegenwoordige eeuw? wordt eerst in vs. 36 het antwoord door Jezus gegeven: Van dien dag en die ure weten, behalve de Vader, zelfs de engelen en de Zoon niets. In den langen tusschenzin (vs. 4—35) worden de discipelen gewezen op de valsche Christussen, die velen zullen verleiden. Zij zullen vernemen van oorlogen en geruchten van oorlogen. Volken zullen tegen volken, koninkrijken tegen koninkrijken opstaan. Maar dit alles is slechts het begin der weeën. Zij zullen door alle volken om zijns naams wil gehaat en gedood worden. Zelfs in de gemeente der geloovigen zal de een den ander verraden.

Nogmaals worden de jongeren gewaarschuwd tegen valsche profeten, die velen zullen verleiden. Naarmate de *wetteloosheid* toeneemt, zal de liefde verkoelen. Slechts hij, die volhardt, zal behouden worden. Eerst moet het evangelie des koninkrijks in de gansche wereld gepredikt worden, als een getuigenis voor alle volken, totdat het einde komt. Wanneer de verwoesting op de „heilige plaats" begint, dan moeten zij, die in Judea zijn, naar het gebergte vlieden. Wie op het dak of op den akker is, ga terstond heen, zonder zich om hetgeen hij achterlaat of om zijn kleedingstukken te bekommeren. Voor de zwangeren en de zoogenden is helaas! geen ontkomen mogelijk. Als iemand maar niet in den winter of op den sabbat behoeft te vluchten! Sinds het begin der schepping is er nooit zulk een verdrukking geweest. Slechts om der uitverkorenen wil zullen de bange dagen verkort worden. Ten derden male wordt de komst van valsche Christussen en valsche profeten, die groote teekenen en wonderen zullen verrichten, aangekondigd. *Terstond* na de groote verdrukking zullen zon en maan verduisterd worden en de sterren uit den hemel vallen. Dan verschijnt het teeken van den Zoon des menschen aan den hemel en *alle geslachten*

([1]) H. 24 (Vgl. 10: 17—23).

der aarde zullen hem zien komen op de wolken. Hij zendt zijn engelen uit met bazuingeschal — de uitverkorenen worden uit de vier windstreken bijeenverzameld. Dit alles geschiedt, voordat het tegenwoordig geslacht is heengegaan. Hemel en aarde gaan voorbij, maar niet de woorden des Heeren.

Ook hier komen tegenstrijdige uitspraken voor. Indien het evangelie eerst aan alle volken moet gepredikt worden, voordat het einde komt (vs. 14), hoe kan dan het tegenwoordig geslacht dat einde nog beleven (vs. 34)?

Het geschrift, door den evangelist ietwat gewijzigd overgenomen, was hoogst waarschijnlijk een kleine joodsche Apocalypse — over het eigenaardige der apocalyptische letterkunde spreken wij later —, geschreven in het jaar 68.

De opstand der Joden tegen de Romeinen, in 66 begonnen, kreeg langzamerhand een bedenkelijker aanzien. Sedert het einde van 67 behaalden de laatsten, onder Vespasianus, de eene overwinning na de andere. Te midden der belegerden zelven heerschte groote verdeeldheid. Onder de Christenen dreigden sommigen afvallig te worden van hun geloof. Toen de tempel ontheiligd werd, meenden velen, dat de door Daniël ([1]) voorspelde tijd gekomen was.

De Apocalypticus spoorde hen tot de vlucht aan ([2]) („De lezer moest goed opletten", vs. 15[b]). Jezus, die alles aan zijn leerlingen voorzegd had, wilde dat zij Judea zouden verlaten. Maar in den winter, gedurende den regentijd, op den sabbat, als niemand hen te hulp mocht komen, was de vlucht gevaarlijk. De twee eerste jaren van den oorlog had de Apocalypticus zelf nog beleefd. Van de verwoesting van stad en tempel is nog geen sprake. De verovering van Jeruzalem werd eenigen tijd vertraagd door het vertrek van Vespasianus naar Rome, toen deze de tijding van Nero's dood ontvangen had.

([1]) 9 : 27.

([2]) Volgens den kerkvader Eusebius vonden de Christenen te Pella, aan de overzijde van den Jordaan, een schuilplaats.

De kunstmatige samenstelling van dit evangelie valt gemakkelijk in het oog. Duidelijk is b. v. de voorliefde voor sommige getallen (3, 7 en 10).

Het geslachtsregister zal Jezus' afkomst uit David door Jozef bewijzen. Het klimt tot Abraham, den vader der geloovigen, op. Van Abraham tot David, van dezen tot de babylonische ballingschap, van hier tot Christus zijn 14 geslachten (3×14 [2×7]). Maar tusschen Joram en Uzzia (vs. 8) zijn drie koningen overgeslagen. Jechonia was niet de zoon (vs. 11), maar de kleinzoon van Josia. De namen der geslachten, die op Zerubbabel volgen, zijn in het O. T. onbekend. Ook bevat de laatste serie geen 14, maar 13 geslachten. Uit voorliefde voor de getallensymboliek moet dus Jechonia als de laatste in de tweede en tevens als de eerste in de derde rij optreden. Driemaal bidt Jezus in Gethsemané. Zevenmaal wordt een wee u! over Schriftgeleerden en Pharizeeën uitgesproken, terwijl achtereenvolgens zeven gelijkenissen worden voorgedragen. Jezus doortrekt geheel Galilea, leert in de synagogen, predikt het evangelie des koninkrijks, geneest alle kranken, zoodat de roep van hem over geheel Syrië uitgaat. Van zijn wondermacht worden tien voorbeelden gegeven: een melaatsche, de zoon van een heidenschen hoofdman, Petrus' schoonmoeder worden genezen (eerste drietal). Een stormwind wordt tot bedaren gebracht; in het land der Gadarenen worden twee bezetenen, te Capernaüm een verlamde genezen (tweede drietal). Het tiental wordt voltallig gemaakt door de vermelding der opwekking van het dochtertje eens Overste; der genezing van een vrouw, die twaalf jaar aan bloedvloeiing geleden had; van twee blinden, die ziende worden, van een stomme, die de spraak terugkrijgt ([1]).

Wij letten verder op de uitvoerige reden in dit evangelie. Ieder zal moeten toestemmen, dat zij zóó niet kunnen zijn uitgesproken. Aan het slot van elk dezer vijf reden komt, met

([1]) 1 : 1—17; 26 : 36—46; 23 : 13 (vs. 14 is een interpolatie, aan Mk. 12 : 40 ontleend), 15, 16, 23, 25, 27, 29; 13; 8 : 2—17, 23 — 9 : 8; 9 : 18—22 27—34.

een kleine wijziging, dezelfde formule voor: „En het geschiedde, toen Jezus deze woorden geëindigd had" ([1]). Een groot aantal spreuken, vergelijkingen, gelijkenissen van Jezus, door de overlevering bewaard, waren op schrift gebracht, maar hadden nog geen vaste plaats ontvangen. De evangelist deed hieruit een keuze, wijzigde sommige, voegde er andere aan toe, in verband met de tijdsomstandigheden, en maakte daarvan enkele groepen.

In de zgn. Bergrede worden beurtelings het volk en de jongeren als zijn toehoorders genoemd ([2]). De burgers van het hemelrijk worden zaliggesproken. Zij moeten het licht der wereld zijn, opdat de menschen hun *goede werken* kunnen aanschouwen. De vervulling der wet, gelijk Jezus die predikte, is een geheel andere dan die der Schriftgeleerden. Aan de godsdienstige vormen — aalmoezen geven, bidden en vasten —, de aardsche goederen, het doel des levens wordt een hoogere beteekenis gegeven. De ware discipelen van Jezus zijn zij, die het koninkrijk Gods zoeken en zijn gerechtigheid en daarvoor alles kunnen prijsgeven; die den wil des hemelschen Vaders volbrengen en de woorden des Meesters niet alleen hooren, maar ook doen.

De zendingsrede ([3]) verplaatst ons in een tijd, toen het evangelie reeds onder de Heidenen verkondigd was, van wie de Christenen smaadheid ondervonden. Aan „de twaalf apostelen" wordt opgedragen, om den verloren schapen van Israël de komst van het koninkrijk der hemelen te prediken. Zij zouden kranken genezen en dooden opwekken. Slechts het allernoodzakelijkste mocht op reis medegenomen worden. Voor vorsten en stadhouders gevoerd, zouden zij van ieder gehaat worden om Jezus' naam. Maar de Zoon des menschen komt

---

([1]) H. 5—7; 10; 13; 18; 23—25. Aan het eind der tweede heet het: „En het geschiedde, toen Jezus zijn bevelen aan de apostelen geëindigd had" (11 : 1); der derde: „En het geschiedde, toen Jezus deze gelijkenissen geëindigd had" (13 : 51); der laatste: „En het geschiedde, toen Jezus *al* deze woorden geëindigd had" (26 : 1).

([2]) 5—7.

([3]) H. 10.

weder, voordat hun werk in de steden van Israël is voltooid. Wel hem, die Jezus zou belijden voor de menschen! Hij was gekomen, om een zwaard op aarde te brengen. Wie zijn kruis niet opnam en hem navolgde, was zijns niet waardig. Ter wille van het behoud des hoogeren levens moest het zinnelijk leven prijsgegeven worden. Dat vele dezer uitspraken op een lateren tijd betrekking hebben, behoeft geen betoog.

Zeven gelijkenissen, een paar met de uitlegging er bij, worden achtereenvolgens verhaald ([1]). Jezus is gezeten aan de zee en neemt plaats in een schip, als een groote schare zich op den oever verzameld heeft. Voor haar verhaalt hij de gelijkenis van den zaaier. Maar aan de jongeren geeft hij antwoord op hun vraag, waarom hij tot het volk in gelijkenissen spreekt ([2]) en verklaart hun bovengenoemde parabel. Hierop vertelt hij weder drie gelijkenissen: van de tarwe en het onkruid, het mosterdzaad en het zuurdeeg aan het volk. Nu gaat hij met de jongeren naar huis, geeft een uitlegging der gelijkenis van het onkruid en voegt er drie nieuwe bij: van den schat in den akker, de kostbare parel en het vischnet.

In het midden der jongeren, die nog moeten leeren, wie de meeste in het hemelrijk is, plaatst Jezus een kind tot voorbeeld. Wee hem, die een dier kleinen tot een ergernis is! Zij hebben in den hemel hun schutsengelen, die altijd het aangezicht des Vaders aanschouwen. Voorschriften worden gegeven over de tucht in de gemeente tegenover den broeder, die zich misdragen heeft. De macht om te binden en te ontbinden wordt aan de jongeren, gelijk vroeger aan Petrus, verleend. De gelijkenis van den onbarmhartigen dienstknecht is vastgeknoopt aan een vraag van Petrus omtrent vergevensgezindheid. Wie

---

([1]) H. 13.

([2]) De evangelisten hebben blijkbaar het doel der gelijkenissen misverstaan. Jezus zal tot het volk in gelijkenissen gesproken hebben, opdat het er niets van zou verstaan! Een gelijkenis was in hun oog een allegorie. Begreep de groote menigte in hun tijd de beteekenis der parabels niet meer, dan lag dit daarin, dat Jezus ze met dit doel had uitgesproken!

zijn broeder niet vergeeft, kan op Gods vergeving niet hopen. Ook in deze groep ([1]) laat de samenhang te wenschen over.

Nog moeten wij even bij de laatste rede stilstaan ([2]). Jezus richt zich eerst tot het volk en de leerlingen. Alles wat de Schriftgeleerden zeggen, moeten zij nakomen, maar niet doen naar hun werken. Ondraaglijke lasten leggen die mannen op de schouders der menschen. Alles doen zij, om door anderen gezien te worden. Gaarne laten zij zich Rabbi! noemen en nemen plaats op den stoel van Mozes (Dit kan natuurlijk alleen van de Schriftgeleerden — niet van de Pharizeën — gelden). Maar in het rijk van hem, waarin slechts één Vader en één Voorganger is, waarin allen broeders zijn, moet de meeste aller dienaar wezen. Deze geveinsden zijn de zonen van hen, die de profeten gedood hebben. De dag des gerichts wacht hen. Ook Jeruzalem had naar de stem van den Christus niet willen hooren. Het einde dier stad is nabij. Wee de zorgeloozen in die dagen! Het zal hun gaan als Noach's tijdgenooten, toen de zondvloed kwam. De trouwe arbeider zal beloond, de ontrouwe gestraft worden. Als de Zoon des menschen komt om gericht te houden over alle volken, dan zal hij de schapen van de bokken scheiden. Wat aan een zijner geringste broeders geschied is, dat zal hij beschouwen als aan hem gedaan. Ook onder de Heidenen zal hij „gezegenden des Vaders" aantreffen, omdat zij door liefdewerken hebben uitgemunt.

Wij laten hier een opgave volgen van verhalen en uitspraken, die alleen bij Mattheüs voorkomen, met weglating van zulke, welke hier eenigszins anders geredigeerd voorkomen dan bij de andere evangelisten:

De Magiërs uit het Oosten De vlucht naar Egypte De kindermoord te Bethlehem De terugkeer uit Egypte naar Nazareth	H. 2.
De fluitspelers in het huis van een Overste	9 : 23.

([1]) H. 18.
([2]) H. 23, 25. Over H. 24 werd reeds vroeger gesproken.

Het gerucht van de opwekking van diens dochtertje, dat zich verspreidde door het gansche land 9 : 26.

De gelijkenissen van het onkruid en de tarwe, den schat in den akker, de parel van kostbare waarde, het vischnet 13 : 24—30, 36—50.

Petrus' wandeling op de zee 14 : 28—33.

De gelijkenis van de arbeiders in den wijngaard 20 : 1—15.

De gelijkenis van de beide ongelijke broeders 21 : 28—31.

De genezing van blinden en kreupelen in den tempel; het geroep der kinderen in den tempel 21 : 14—16.

De gast zonder bruiloftskleed 22 : 11—13.

De gelijkenis der wijze en dwaze maagden. Het wereldgericht 25 : 1—13, 31—46.

De naam van den Hoogepriester 26 : 3, 57.

Het berouw en de zelfmoord van Judas. De bloedakker, door de Overpriesters gekocht 27 : 3—10.

De droom van Pilatus' vrouw 27 : 19.

De handwassching van Pilatus 27 : 24.

De aardbeving bij Jezus' dood, het scheuren der rotsen, de opening der graven, de opstanding der heiligen, die na Jezus' opwekking aan velen in „de heilige stad" verschenen 27 : 51—53.

De wacht bij het graf 27 : 62—66.

De vlucht der wachters, door de overpriesters omgekocht 28 : 11—15 (1).

Jezus' afscheid van de elf leerlingen op den berg van Galilea 28 : 16—20.

Johannes' weigering om Jezus te doopen (2) en Jezus' antwoord 3 : 14, 15.

Plaatsen uit de Bergrede: 5 : 5, 7—9, 12, 13a, 14, 16, 17, 20—22, 24—31, 33—38, 40, 41, 43; 6 : 1—8, 16—19, 21, 23, 26—34; 7 : 6, 8—11, 14—16, 19.

---

(1) Deze beide verhalen zijn van een interpolator afkomstig. De diefstal van Jezus' lijk werd door de latere Joden verbreid.

(2) In strijd met de vraag in 11 : 3.

Barmhartigheid wil ik en geen offerande 9 : 13; 12 : 7.

Bevelen van Jezus aan zijn leerlingen 10 : 5, 6, 8, 41.

Johannes de Dooper de Elia, die komen zou 11 : 14.

Jezus roept de vermoeiden en beladenen tot zich 11 : 28—30.

Jona in den buik van den visch, Jezus in het hart der aarde 12 : 40.

Vergelijking van den Schriftgeleerde met een heer des huizes, die uit zijn schat oude en nieuwe dingen voortbrengt 13 : 52.

Jezus' getuigenis, dat hij alleen gezonden is tot de verloren schapen van Israël 15 : 24.

Zaligspreking van en belofte aan Petrus 16 : 17—19.

Gesprek met Petrus over het betalen der schatting. De stater in den mond van den visch 17 : 24—27.

Rede tegen Schriftgeleerden en Pharizeën 23 : 1—3, 5, 8—11, 15—22, 24, 26, 28, 30—33, 36, 38, 39.

Jezus' verbod om het zwaard te nemen. Hij had zijn Vader wel om hulp kunnen bidden, maar dan zouden de Schriften niet vervuld worden 26 : 52—54.

Het woord van den Opgewekte tot de vrouwen: Verblijdt u. Vreest niet. Meldt aan mijn broederen, dat zij naar Galilea gaan en daar zullen zij mij zien 28 : 9, 10.

Onze evangelist was een verzamelaar, die uit verschillende bronnen geput heeft. Hij geleek op den „heer des huizes, die uit zijn schat nieuw en oud voortbrengt". Dat hij altijd met oordeel des onderscheids te werk ging, zal niet licht iemand beweren. Het aantal tegenstrijdigheden, die wij in zijn geschrift ontdekken, is legio. Voor een deel lag dat zeker aan de bronnen, door hem gebruikt (1). Maar op de vraag: welke zijn deze? is het antwoord niet gemakkelijk te geven.

Onzes inziens dienden hem een der grieksche bewerkingen

---

(1) Opmerkelijk is het, dat soms dezelfde uitspraken bij hem meermalen voorkomen. Vgl. 5 : 28, 29 met 18 : 9, 8; 5 : 32 met 9 : 9; 6 : 15 met 18 : 35; 9 : 34 met 12 : 24; 10 : 15 met 11 : 24; 10 : 22 met 24 : 9, 13; 12 : 38, 39 met 16 : 1, 4; 13 : 12 met 25 : 29, enz.

van de *reden des Heeren*, door Papias, gelijk wij boven zagen, vermeld, waarin korte inleidingen en verhalen wel niet ontbroken zullen hebben, al namen de *logia* de voornaamste plaats in; de andere bron, door den bisschop Hiërapolis van genoemd, die straks ter sprake zal komen; de kleine Apocalypse, waarop vroeger gewezen werd. Ook zal de evangelist nog wel uit de mondelinge traditie geput hebben. De voorgeschiedenis (¹) was waarschijnlijk het product van zijn eigen geest.

De schrijver van dit evangelie was een Hellenist. Had hij in Palestina gewoond, dan zou hij Judea niet aan gene zijde van den Jordaan gezocht hebben; Pharizeeën en Sadduceeën niet gemeenschappelijk hebben laten optreden en geweten hebben, dat de Pharizeeën niet gezeten waren op het gestoelte van Mozes (²). Hij wenschte de Christenen uit de Joden te overtuigen, dat Jezus de Messias van het joodsche volk was. Maar dat volk met zijn hoofden had hem verworpen. Bij de Heidenen daarentegen had hij een geloof gevonden, gelijk nergens in Israël. Ook voor hen is plaats in zijn rijk, ja zij zullen de plaats innemen, voor zijn volk bestemd. Hij, wien alle macht gegeven is in hemel en op aarde, die het gericht zal houden over alle volken, sluit geen Heiden buiten.

Dat in dit evangelie particularistische en universalistische uitspraken naast elkander staan, is ons gebleken.

Waarschijnlijk werd het, niet lang na Jeruzalem's verwoesting, omstreeks het jaar 80 geschreven. *Terstond* (³) na de verdrukking zal de wederkomst des Heeren plaats hebben. Op de parallelle plaatsen (⁴) is dit woord weggelaten. Bestond er voor onzen evangelist meer reden om het te laten staan dan voor de anderen, wanneer ook zijn ervaring met die verwachting in strijd bleek te zijn?

Reeds de oude Christenen gaven aan dit evangelie de voor-

(¹) H. 1 : 18—2 : 23.

(²) 19 : 1; 16 : 1; 23 : 1.

(³) 24 : 29.

(⁴) Mk. 13 : 24; Lk. 21 : 24 vv.

keur, die ook later gebleven is. Een onzer tijdgenooten (Renan) noemt het 't belangrijkste boek van het Christendom, ja het schoonste, dat ooit geschreven is. Wij kunnen deze lofspraak, althans tot zekere hoogte, begrijpen. Wie herinnert zich niet die classieke woorden, aantrekkelijk door hun eenvoud en diepen zin; die parelen van kostelijke waarde, welker schoonheid nooit verloren kan gaan? Terecht is gezegd: „Uit zulke woorden komt ons het beeld tegen dier persoonlijkheid, welke door haar godsvrucht, haar diepte van gemoed en verhevenheid van geest het nieuwe geestesleven in de menschheid heeft uitgestort."

In het N. T. ontmoeten wij bij herhaling Markus, ook Johannes of Johannes Markus genoemd, zoowel in gezelschap van Petrus als van Paulus.

Hij woont te Jeruzalem bij zijn moeder Maria, in wier huis vele geloovigen samenkomen. Petrus is daar bekend ([1]).

Met Paulus en Barnabas gaat Markus op reis, maar neemt te Perge van hen afscheid en keert naar Jeruzalem terug. Op een volgenden tocht wil Paulus hem niet medenemen en gaat Barnabas met Markus naar Cyprus ([2]). Markus, de neef van Barnabas, is te Rome bij Paulus. Als Markus zich te Efeze bevindt, verlangt de apostel te Rome naar zijn komst ([3]). Ook heet Markus de zoon van Petrus ([4]). Volgens verschillende

---

([1]) Hand. 12 : 12.
([2]) Hand. 12 : 25; 13 : 5, 13; 15 : 36—39.
([3]) Philemon 24; Col. 4 : 10; 2 Tim. 4 : 11.
([4]) 1 Petr. 5 : 13. Vgl. boven p. 95.

kerkvaders begaf hij zich uit Rome naar Alexandrië, waar hij als de eerste bisschop optrad. Op Paschen van het jaar 61, toen de Heidenen hun Serapisfeest vierden, zou hij gevangen genomen en den volgenden dag gestorven zijn.

De reeds meermalen genoemde Papias verhaalt, op gezag van den presbyter (Johannes), dat Markus, een tolk van Petrus, nauwkeurig opteekende, zoover hij het zich herinnerde, wat door Christus óf geschreven óf gedaan was, maar niet naar volgorde. Zelf had hij den Heer niet gehoord en was hem ook niet gevolgd, maar wel Petrus, die echter bij zijn onderwijs geen volledig overzicht van de *logia* des Heeren gaf. Markus schreef dan ook slechts het een en ander uit zijn geheugen op en niemand kon hem daarvan een verwijt maken: want voor één ding droeg hij zorg, dat hij niets wegliet van hetgeen hij gehoord had of iets, dat strijdig was met de waarheid, verhaalde. Van samenhang, van chronologische orde was hier volgens den bisschop geen sprake. Later wist men veel meer te verhalen. Volgens den eenen kerkvader (Irenaeus) had Markus zijn evangelie na Petrus' dood, volgens den ander (Clemens den Alexandrijn) nog tijdens des apostels leven geschreven. Een derde (Eusebius) voegde er bij, dat Petrus aan dit evangelie zijn zegel gehecht had.

Kunnen wij ons evangelie naar Markus voor hetzelfde houden als het evangelie naar Petrus, waarvan de bisschop gewag maakt?

Toegestemd moet worden, dat onze evangelist met zekere voorliefde over Petrus schrijft. Zijn huis te Capernaüm is, vooral in den aanvang, het middelpunt van Jezus' werkzaamheid ([1]). Het reisgezelschap bestaat uit „Simon en die met hem waren". De namen *Simon* en *Petrus* worden hier niet, gelijk elders, door elkander gebruikt. Vóór de naamsverandering is er altijd van Simon, later steeds van Petrus sprake. Alleen hier is Petrus de eerste onder de jongeren, die Jezus als den Christus belijdt.

([1]) 1 : 16, 29; 2 : 1; 3 : 20; 5 : 38; 9 : 33.

Hij treedt op den voorgrond ([1]). Daarentegen worden de verheffing van Petrus boven de overige apostelen, een paar ontmoetingen, waarin deze bij Mattheüs de hoofdrol speelt, verzwegen ([2]).

Het onderwijs van Jezus neemt hier niet de voornaamste plaats in. Slechts een paar uitvoerige reden worden medegedeeld ([3]). Toch is er bij herhaling, zelfs meer dan elders, van Jezus' leer sprake. Te Capernaüm *leerde* hij in de synagoge. Zijn toehoorders waren verbaasd over zijn *leer* en vroegen: Welke is deze „nieuwe leer"? Aan de zee begon Jezus in gelijkenissen te *leeren*. Al noemt de evangelist slechts drie parabels op (die van den zaaier, het vanzelf opschietend zaad en het mosterdzaad), hij kent nog „vele dergelijke gelijkenissen". Er is sprake van een uitvoerige rede, door Jezus in tegenwoordigheid van het volk gehouden, welker inhoud evenwel niet vermeld wordt. Omtrent de noodzakelijkheid van het lijden des Menschenzoons *leert* hij zijn jongeren. Hij waarschuwt het volk *in zijn leer* tegen de Schriftgeleerden ([4]).

De bewering van sommigen, dat onze evangelist aan Jezus' onderwijs slechts een betrekkelijk geringe waarde toekende, is dus onjuist. Maar volkomen naar waarheid is er meermalen op gewezen, dat aan de *wonderdaden* een buitengewone beteekenis wordt toegekend.

Wij laten hier een vluchtig overzicht van dit evangelie volgen. Het vangt met den doop van Johannes aan. In plaats van verhalen omtrent afkomst, geboorte of kindsheid vernemen wij alleen, dat Jezus uit Nazareth afkomstig is. Eerst bij zijn doop daalt de Heilige Geest op hem neder. Hij *alleen* verneemt de stem uit den hemel. In de woestijn vertoeft hij 40 dagen in gezelschap met de wilde dieren en de engelen, die hem dienen.

([1]) 1 : 36; 3 : 16; 8 : 29; 11 : 21; 16 : 7.

([2]) Mt. 16 : 17—19; 14 : 28—31; 17 : 24—27.

([3]) Mk. 4 : 2—34; 13.

([4]) 1 : 21, 22, 27; 4 : 1—33; 6 : 34; 8 : 31; 12 : 38—40. Vgl. ook 2 : 13; 10 : 1; 11 : 18; 12 : 35, enz.

Na de gevangenneming des Doopers treedt Jezus op met de prediking: de tijd is vervuld ([1]) en het koninkrijk Gods nabij gekomen; bekeert u en gelooft aan het evangelie. Bij het meer van Galilea roept hij twee broederparen tot zich: Simon en Andreas, Jakobus en Johannes, die hij tot visschers van menschen wil maken.

In de synagoge te Capernaüm, naar welke stad hij telkens van zijn reizen terugkeert, maakt zijn prediking aanstonds grooten opgang. „Hij leerde als machthebbende en niet gelijk de Schriftgeleerden". Als een man in de synagoge, die „een onreinen geest" had, aan zichzelven wordt teruggegeven, verbazen zich allen, dat hem ook de onreine geesten onderworpen zijn. Simon's schoonmoeder wordt van de koorts genezen door aanraking met de hand. Wanneer het volk naar hem toestroomt, om hulp te zoeken voor allerlei kwalen, trekt hij zich in de eenzaamheid terug en bidt. Met zijn jongeren reist hij de omliggende plaatsen rond, overal predikende en booze geesten uitwerpende. Gereinigd wordt een melaatsche, die de genezing ruchtbaar maakt, zoodat Jezus zich slechts in eenzame streken kan ophouden, waar de menschen hem evenmin met rust laten ([2]).

De strijd met de Schriftgeleerden vangt aan. Toen Jezus zich in een gesprek met een verlamde de macht toekende om de zonden te vergeven, beschuldigden zij hem van godslastering. Als hij in het huis van den tollenaar Levi, den zoon van Alpheus, met vele tollenaars en zondaars aanligt, ergeren zich zijn vijanden, voor wie de herinnering noodig is, dat hij niet gekomen is om rechtvaardigen, maar om zondaren tot het deelgenootschap aan het godsrijk te roepen. Ook was het hun een steen des aanstoots, dat zijn leerlingen niet, gelijk die van Johannes, vastten, en zich aan sabbatsschennis schuldig maakten. Jezus herinnert hun, dat de tijd van vasten voor de discipelen komen zal, als de blijde stemming, waarin zij thans

([1]) Vgl. Gal. 4 : 4.
([2]) 1 : 21—45.

verkeeren, voorbij is; dat het oude en het nieuwe slechts tot schade van beide vereenigd kunnen worden; dat de sabbat om den mensch is, zelf een heer over den sabbat.

Pharizeën beraadslagen reeds met Herodianen om hem te dooden, nadat zij in de synagoge getuigen geweest zijn eener genezing op den sabbat van een man met een verdorde hand. Op Jezus' vraag: Is het geoorloofd op een sabbat goed of kwaad te doen, een ziel te redden of te verderven? moeten zij het antwoord schuldig blijven.

Een groote schare uit Galilea, Judea, Idumea, Perea, Tyrus en Sidon volgt hem. Uitdrukkelijk verbiedt hij aan de onreine geesten, die hem den Zoon Gods noemden, om hem als zoodanig bekend te maken. Uit zijn jongeren kiest hij er twaalf, die hem zullen begeleiden, prediken en kranken genezen. Simon zal voortaan Petrus, Jakobus en Johannes zullen Boanerges heeten. Als zijn moeder, broeders en zusters hem willen medenemen, omdat hij „buiten zijn zinnen" is, herinnert hij, dat allen, die den wil Gods doen, zijn verwanten zijn.

De ongerijmdheid der beschuldiging van eenige Schriftgeleerden uit Jeruzalem, dat hij met den Overste der duivelen een verbond had gesloten en in diens kracht de booze geesten uitwierp, wordt in het licht gesteld. Alle zonden zullen den zonen der menschen vergeven worden, maar niet de lastering tegen den heiligen geest, waaraan zij zich schuldig hadden gemaakt (1).

Van de eerste uitvoerige rede worden slechts enkele proeven gegeven. Bij het oversteken der zee brengt Jezus den storm tot bedaren, zoodat de jongeren verbaasd vragen: Wie is deze, dat hem ook de wind en de zee gehoorzaam zijn? In het land der Gerasenen ontmoette hij een waanzinnige. „Niemand kon hem meer met boeien binden, daar hij dikwijls met voetkluisters en ketenen gebonden was geweest en de ketenen door hem vaneengereten, de kluisters verbrijzeld waren. Niemand was in

(1) H. 2 en 3.

staat hem te temmen; nacht en dag was hij in de grafsteden en in de bergen, schreeuwende en zich met steenen slaande." Een legioen demonen worden van hem uitgeworpen, die in een kudde zwijnen varen, welke in de zee storten ([1]). De bede van den genezene — zij komt alleen bij Markus voor — om Jezus te volgen, wordt afgewezen. Hij moet naar zijn heidensche landgenooten gaan, om hun te verhalen van de weldaad, hem bewezen. Na de genezing eener bloedvloeiende vrouw en de opwekking van het dochtertje van Jaïrus komt Jezus voor het eerst te Nazareth. De Nazareners vragen: Is deze niet de timmerman (Bij Mt.: Is deze niet de zoon des timmermans? Bij Lk.: Is deze niet de zoon van Jozef?)? Jezus *kon onder hen geen wonderen doen om hun ongeloof* ([2]).

Jezus' rusteloos leven vangt aan. Steeds verder verwijdert hij zich van zijn woonplaats. Slechts een enkele maal komt hij te Capernaüm terug. Hij zendt de twaalven, twee aan twee, uit, om te prediken en booze geesten uit te werpen. Zij keeren tòt den Meester terug en moeten op een eenzame plaats wat uitrusten. Na eerst geestelijke spijze genoten te hebben, wordt een groote menigte, tot tweemaal toe, met enkele brooden gevoed. De woorden: „Jezus nam de brooden, dankte en brak ze en gaf ze aan de jongeren, om ze aan de menigte uit te reiken" wijzen op de liefdemaaltijden der oude Christenen.

Jezus wandelt op de zee; allerlei kranken worden genezen — en wederom vangt de strijd met de Pharizeeën en eenige Schriftgeleerden uit Jeruzalem aan. Door met ongewasschen handen te eten, toonen Jezus' jongeren zich om de overleveringen der vaderen niet te bekommeren. Jezus verwijt zijn tegenstanders, dat zij ter wille dier overleveringen Gods gebod van zijn kracht

---

([1]) Dergelijke plastische beschrijvingen komen bij onzen evangelist meer voor, b. v. 9 : 17—29. Sommigen zien daarin het bewijs zijner oorspronkelijkheid; anderen leiden daaruit af, dat hij later dan Mt. en Lk. moet geschreven hebben. Beide gevolgtrekkingen zijn even onjuist.

([2]) 4—6 : 6.

berooven en zegt tot het volk, dat alleen hetgeen van den mensch uitgaat, hem verontreinigt.

Op heidensch gebied geneest Jezus de dochter eener Syrophoenicische ([1]) en een doofstomme ([2]).

Van zijn reis teruggekeerd, komen de Pharizeeën tot hem op het gebied van Dalmanutha, met den eisch, om hun een wonderteeken aan den hemel te toonen. Zij ontvangen ten antwoord, dat aan dit geslacht geen teeken gegeven zal worden. Jezus berispt zijn jongeren om hun onverstand en geneest een blinde te Bethsaïda (dit wonderverhaal komt alleen bij Mk. voor). „Hij nam den blinde bij de hand, voerde hem uit het dorp, spuwde hem in de oogen, legde hem de handen op en vroeg hem of hij iets zag. En hij zag op en zeide: ik zie de menschen, want ik zie hen als boomen wandelen. Daarna legde hij de handen weder op zijn oogen en de ongelukkige zag voor zich uit en was hersteld en aanschouwde alles duidelijk" ([3]).

Het einde van Jezus' arbeid in Galilea nadert ([4]). Op den weg naar Caesarea Philippi belijdt Petrus voor het eerst Jezus als den Christus. Hier heeft de vraag van Jezus beteekenis ([5]). Jezus wenscht niet, dat zij anderen daarvan zullen spreken en begint hen te leeren, dat „de Zoon des Menschen" veel moet lijden en verworpen worden door de oudsten en overpriesters en schriftgeleerden en gedood worden en na drie dagen opstaan. Ook tot het volk zegt hij, dat wie zijn volgeling wil wezen, zijn *kruis* op zich moet nemen. Als de Zoon des menschen in „de heerlijkheid zijns Vaders komt met zijn engelen", dan zal hij zich schamen over hem, die zich zijns en zijner woorden schaamt ([6]).

Na zes dagen is Jezus met drie zijner vertrouwden op „een

([1]) Volgens Mk. spreekt Jezus: laat *eerst* de kinderen verzadigd worden.

([2]) Deze genezing komt alleen bij onzen evangelist voor.

([3]) 6 : 7—8 : 26.

([4]) 8 : 27—9 : 50.

([5]) Volgens Mt. 14 : 33 hadden de discipelen hem reeds vroeger als den Zoon Gods beleden. Vgl. 5 : 11; 7 : 22, 23.

([6]) Vgl. Rom. 1 : 16.

hoogen berg" en vertoont zich voor hun oog in een hemelsche lichtgestalte. De beide vertegenwoordigers van het O. T., Elia met Mozes, zijn getuigen van zijn verheerlijking. In zijn onverstand wil Petrus ook voor hen tabernakelen bouwen. Als een stem uit de wolk verkondigd heeft: „Deze is mijn geliefde Zoon, hoort hem", zijn de beide gestalten verdwenen ([1]). Bij het afstijgen van den berg vernemen deze leerlingen, dat zij aan niemand iets mogen verhalen van hetgeen zij gezien hebben, voordat „de Zoon des menschen" uit de dooden is opgestaan — maar zij begrijpen dat woord niet en evenmin, hoe de Schriftgeleerden kunnen zeggen, dat Elia eerst moet komen. Jezus leert hen, dat Elia reeds gekomen is (Johannes de Dooper). Aan den voet van den berg vindt Jezus een groote menigte volks en schriftgeleerden in druk gesprek met de overige discipelen. Zij hadden iemand, die van kindsbeen af „een geest der sprakeloosheid" had en bovendien doof was, niet kunnen genezen. *Op de belijdenis van den vader: ik geloof, kom mijn ongeloof te hulp* (alleen hier) vaart de booze geest uit. Alles is mogelijk voor hem, die gelooft. Maar een ongeloovig geslacht kon den kranke niet genezen. Onze evangelist geeft de volgende plastische beschrijving van dien geest: „Wanneer hij hem aangrijpt, scheurt hij hem en hij schuimbekt en knarst met de tanden en verstijft.... De geest trok hem heen en weder en hij viel op den grond en wentelde zich schuimbekkend om."

Voor de tweede maal leert Jezus zijn jongeren, dat de „Zoon des menschen" zal sterven en opstaan — maar zij begrepen dit woord niet en durfden hem geen inlichting vragen.

Voor het laatst komt het reisgezelschap te Capernaüm. De jongeren, die onder elkander getwist hadden wie de grootste was, moesten nog leeren, dat hij, die de eerste wil zijn, de laatste van allen en aller dienaar moet wezen. Een kind wordt in hun midden tot voorbeeld gesteld als type van den geringsten

---

([1]) Vgl. Exod. 24; 2 Cor. 3:7—18.

broeder — wee hem, die denzulken tot een ergernis is! Ieder zal met vuur gezouten worden — de jongeren moesten zout in zich zelven hebben en vrede onder elkander houden.

Van Jezus' tocht naar Jeruzalem en zijn werkzaamheid aldaar wordt een korte schets gegeven ([1]). Op den weg door Perea volgt hem een groote menigte, die hij *leert*, gelijk hij gewoon was te doen. In een gesprek met de Pharizeën over de echtscheiding *leert* Jezus de heiligheid van het huwelijk ([2]). Zijn discipelen wisten nog niet, dat wie het koninkrijk Gods niet ontvangt als een kindeke, het nooit zal ingaan. Een rijk man (bij Mt. een jongeling, bij Lk. een overste), die van zijn goederen geen afstand kan doen, bewijst hoe moeilijk het is voor hen, die schatten bezitten, om in het rijk Gods te komen ([3]). Aan Petrus belooft Jezus, dat wie om zijnent- en des evangelies wil huis en familie en bezittingen verlaten heeft, in dit leven, dat alles honderdvoudig terugontvangen en in de toekomende wereld eeuwig leven deelachtig worden zal — maar velen, die nu eersten zijn, zullen dan laatsten en laatsten eersten zijn.

Terwijl zij opwaarts gaan naar Jeruzalem, verkondigt Jezus voor de derde maal aan de twaalven zijn lijden, dood en opstanding. Op de bede der zonen van Zebedeüs ([4]) om een plaats aan de rechter- en linkerzijde in zijn heerlijkheid, wordt een afwijzend antwoord gegeven. Zij zullen wel den lijdenskelk moeten drinken en den lijdensdoop ondergaan — maar Jezus komt het niet toe, die plaatsen te verdeelen. Wie onder hen groot wil zijn, moet aller dienaar wezen. Zoo kwam ook de Zoon des menschen, om te dienen en zijn ziel tot een losprijs voor velen te geven.

Bij het verlaten van Jericho wordt een blinde bedelaar

([1]) H. 10—1.8

([2]) Vgl. 1 Cor. 7 : 10, 11.

([3]) De woorden: „Wat noemt gij mij goed? God alleen is goed" komen bij den eersten evangelist niet voor. Daar heet het: „Wat vraagt gij mij omtrent het goede? Eén is goed" (19 : 17).

([4]) Bij Mt. komt de bede van hun moeder.

Bartimaeus (zoon des onreinen) door Jezus genezen: zijn geloof had hem behouden.

In de nabijheid van Bethanië aan den Olijfberg zendt Jezus twee zijner jongeren naar het tegenover liggende dorp, om een jong paard te halen, „waarop nog niemand gezeten heeft". Bij zijn intocht in de stad begroetten hem de feestgangers — Mt. voegt er de inwoners van Jeruzalem bij — als den Messias: Hosanna! Gezegend hij, die komt in den naam des Heeren! Gezegend het rijk van onzen vader David! Hosanna in den hooge! Terstond ging hij in den tempel om alles te bezien — maar vertrok, daar het reeds laat geworden was, naar Bethanië.

Den volgenden dag — op weg van Bethanië naar Jeruzalem wordt een vijgeboom vervloekt, die den morgen daarna verdord is, waarop vermaningen volgen over de macht des geloofs en van het geloovig gebed, over den plicht der vergevensgezindheid voor den biddende — heeft de reiniging des tempels plaats (bij Mt. reeds den vorigen avond), waarbij de *leer* gevoegd wordt: Staat er niet geschreven: Mijn huis zal een bedehuis zijn *voor alle volken* (de laatste woorden alleen bij Mk.)? Reeds nu maken de Overpriesters en Schriftgeleerden het plan Jezus te dooden — maar zij vreesden hem, daar geheel het volk getroffen was door zijn *leer*.

Als hij den volgenden dag in het heiligdom rondwandelt en de tegenstanders hem vragen naar het recht der door hem verrichte daad, antwoordt Jezus met een wedervraag.

Na het vernemen der gelijkenis van de ontrouwe landlieden, die zij wel begrepen, dat tegen hen gericht was, zochten zijn vijanden hem te vatten, maar gingen heen uit vrees voor het volk.

Tevergeefs beproeven Pharizeën en Herodianen hem een strik te spannen door de vraag naar het recht der belasting, terwijl de Sadduceën hem de strijdvraag over de opstanding voorleggen. Nadat Jezus een Schriftgeleerde, „die niet ver was van het koninkrijk Gods", ingelicht had omtrent het allereerste gebod, durfde niemand hem meer iets vragen.

Jezus *leert* nog in den tempel, terwijl een groot deel van

het volk hem gaarne hoort: David zelf had reeds de meening der Schriftgeleerden bestreden, volgens wie de Messias David's zoon was. Jezus waarschuwt *in zijn leer* dat volk voor de ijdelheid, de hebzucht en de schijnvroomheid der Schriftgeleerden. Aan zijn discipelen stelt hij een arme weduwe als toonbeeld van milddadigheid voor (1).

Jezus' lijden en sterven nadert (2). Over twee dagen is het Pascha. De Hoogepriesters en Schriftgeleerden overlegden, hoe zij Jezus met list grijpen en dooden konden — maar niet op het feest, opdat er geen oproer onder het volk zou ontstaan. Hierna volgt de zalving te Bethanië (3). Judas biedt zich den hoogepriesters aan, om hun Jezus over te leveren (4). Bij het overreiken van het brood en den beker spreekt Jezus slechts deze woorden: „Neemt, dit is mijn lichaam. Dit is mijn bloed des verbonds, dat vergoten wordt voor velen" (5). In Gethsemané bidt Jezus *tweemaal:* Abba, Vader, alles is u mogelijk; laat dezen drinkbeker van mij voorbijgaan; maar niet wat ik wil geschiede, doch wat gij wilt. Op de gevangenneming laat onze evangelist het bericht volgen, dat alleen bij hem voorkomt: zeker jongeling volgde Jezus, met een linnen kleed over het bloote lijf; toen men ook hem grijpen wilde, vluchtte hij naakt en liet het kleed achter. Volgens sommige uitleggers uit den nieuweren tijd was deze jongeling Johannes Markus, die de laatste dagen van Jezus' leven te Jeruzalem zelf zou hebben bijgewoond.

(1) De eschatologische rede in Mk. 13 komt grootendeels met die van Mt. 24 overeen, waarover vroeger gesproken werd (Vgl. p. 121 vv.). Slechts de voornaamste punten van verschil stippen wij even aan: uitgelaten zijn Mt. 24 : 11, 12, 26—28, 30a. Uit vs. 20 valt „op den sabbat", uit vs. 29 „terstond" weg. Op de rede volgen de gelijkenis van den vijgeboom en een opwekking tot waakzaamheid. Ook volgens Mk. weet niemand den dag en de ure van Christus' wederkomst, noch de engelen in den hemel, noch de Zoon, behalve de Vader (vs. 32). De woorden: *noch de Zoon* heeft Mt. niet.

(2) H. 14 en 15.

(3) In plaats van: waar *dit* evangelie verkondigd zal worden .... (Mt.) heeft Mk.: waar *het* evangelie ....

(4) De prijs van 30 zilverlingen (Mt.) wordt hier niet genoemd.

(5) Bij Mt. wordt er bijgevoegd: „tot vergeving van zonden".

Bij het verhoor voor het Sanhedrin leggen enkele „valsche getuigen" de verklaring af, dat zij Jezus hebben hooren zeggen: Ik zal dezen tempel, *die met handen gemaakt is*, afbreken en binnen drie dagen *een anderen* bouwen, *die niet met handen gemaakt is* (1). Petrus verloochent zijn Meester driemaal, voordat de haan *tweemaal* gekraaid heeft. Het verhoor voor Pilatus wordt hier het kortst medegedeeld. Van aarzeling, van betuiging zijner onschuld vernemen wij niets. Omtrent Simon van Cyrene wordt vermeld, dat hij de vader van Alexander en Rufus is. Jezus weigert op Golgotha den hem aangeboden wijn, met mirre gemengd. Het was *de derde ure*, toen Jezus aan het kruis gehangen werd. Het opschrift luidde: De koning der Joden. Op de lastering der voorbijgangers, den spot der hoogepriesters en schriftgeleerden onder elkander volgt tusschen de zesde en de negende ure de duisternis over de gansche aarde. In de negende ure roept Jezus met luide stem: Mijn God, waarom hebt gij mij verlaten? Sommigen dachten, dat hij Elia riep. Iemand gaf hem te drinken — misschien zou Elia komen om hem van het kruis af te nemen! Het voorhangsel van den tempel scheurt in twee stukken, van boven tot beneden. De hoofdman, die tegenover hem stond, roept uit: Waarlijk, deze mensch was een zoon Gods. Ook waren er vrouwen, die van verre toeschouwden, waaronder Maria Magdalena, Maria, de moeder van Jakobus Minor en Joses, Salome, die hem in Galilea gevolgd waren en dienden, en vele andere vrouwen, die met hem naar Jeruzalem waren opgegaan. Jozef van Arimathea, een aanzienlijk *raadsheer*, *die ook zelf het koninkrijk Gods verwachtte*, ging 's avonds, *op den dag vóor den sabbat*, aan Pilatus om het lijk van Jezus vragen. *Nadat de landvoogd van den hoofdman vernomen had, dat Jezus reeds gestorven was*, werd het verzoek toegestaan (2). Jozef kocht lijnwaad,

(1) De onderstreepte woorden komen bij Mt. niet voor. De vraag van den Hoogepriester luidt bij Mt.: Zijt gij de Christus, de Zoon Gods?.. bij Mk.: . . . . ., de Zoon des Hooggeloofden?

(2) De onderstreepte woorden komen bij Mt. niet voor.

wikkelde hem daarin, legde hem in een graf, dat uit een rots gehouwen was, en wentelde een steen voor den ingang. De beide Maria's zagen, waar het lijk werd bijgezet.

De drie genoemde vrouwen kochten, toen de Sabbat voorbij was, kruiden, om het lichaam te balsemen (1). Op den volgenden eersten dag der week, bij zonsopgang, gingen zij naar het graf en vonden den zeer grooten steen afgewenteld. Een jongeling in witte kleeding verhaalt haar, waar de gekruisigde heeft gelegen. Jezus de Nazarener was opgewekt en zij zouden hem zien in Galilea, gelijk hij haar gezegd had (2). Aan de jongeren *en aan Petrus* (3) moeten zij die boodschap overbrengen. Door siddering en verbazing bevangen, vluchtten zij van het graf en zeiden niemand iets: want zij waren zeer bevreesd.

Het slot van dit evangelie is verloren gegaan, althans tot nu toe niet gevonden. De twaalf laatste verzen komen in vele oude Hss. niet voor, zijn aan sommige kerkvaders onbekend en bovendien in strijd met hetgeen voorafgaat. Alle verschijningen hebben in of bij Jeruzalem plaats, terwijl van de drie vrouwen slechts Maria Magdalena den Opgewekte aanschouwt. De interpolator heeft uit de drie andere evangeliën en uit het boek der Handelingen geput (4).

Een ander onecht slot luidt aldus: „Alles, wat opgedragen was, boodschapten zij in het kort aan hen, die in de omgeving van Petrus waren. Daarna zond Jezus zelf van het Oosten tot het Westen door hen de heilige en onverderfelijke prediking van het eeuwig heil."

Uit ons overzicht is duidelijk genoeg gebleken, dat de ge-

(1) H. 16.
(2) Vgl. 14 : 28.
(3) De onderstreepte woorden komen alleen hier voor.
(4) Vs. 9—11 zijn ontleend aan Joh. 20 : 11—18; Lk. 8 : 2; 24 : 11; vs. 12—14 aan Lk. 24 : 13 vv.; vs. 14—16 aan Lk. 24 : 38 vv.; Joh. 20 : 27b; Mt. 28 : 19; vs. 17 en 18 aan Hand. 2 : 4; 19 : 6; 28 : 3 vv.; Lk. 10 : 19; vs. 19 en 20 aan Lk. 24 : 51; Mt. 28 : 20.

beurtenissen hier minstens even goed samenhangen als in het eerste evangelie, ja zelfs beter.

Heeft Papias de Herinneringen, die Markus, als tolk van Petrus, opteekende, voor identisch met ons tweede evangelie gehouden, reeds de tijd, wanneer (na Jeruzalem's verwoesting) en de lezers, voor wie (voormalige Heidenen) het geschreven is, kunnen ons van de onjuistheid van dit gevoelen overtuigen. Maar er is meer. Voorspellingen worden aan Jezus in den mond gelegd, die slechts afkomstig kunnen zijn van iemand, die ze zelf beleefd had. Verschillende sagen en mythen konden onmogelijk uit de pen van een schrijver komen, die opteekende wat hij van een apostel vernomen had.

Welke bronnen heeft onze evangelist gebruikt? De bovengenoemde *Herinneringen van Petrus;* misschien kende hij ook een der bewerkingen van de *logia des Heeren.* Ook heeft hij van de traditie gebruik gemaakt. Natuurlijk hadden zijn eigen overtuigingen invloed op de redactie der bronnen.

Maar behoort daartoe niet, gelijk velen beweren, het eerste evangelie? Laat ons een paar hoofdstukken uit dit evangelie kiezen en zien, hoe Markus daarvan gebruik zal gemaakt hebben:

Mt. 8 : 2—4	Mk. 1 : 40—44
„ „ : 14—16 ([1])	„ „ : 35—39
„ „ : 23—27	„ 4 : 36—41
„ „ : 28—34	„ 5 : 1—20
„ 9 : 1—13	„ 2 : 1—17
„ „ : 14—17	„ „ : 18—22 ([2])
„ „ : 18—26	„ 5 : 22—43

Men zal moeten toestemmen, dat Mk. indien hij Mt. voor zich had liggen, daarvan een wonderlijk gebruik gemaakt heeft. En waarom nam hij niet enkele schoone uitspraken van zijn

([1]) Bestond er reden om vs. 5—13 (de genezing van den knecht des heidenschen hoofdmans), vs. 19—22 (Jezus' ontmoeting met een Schriftgeleerde en een jonger) weg te laten?

([2]) 2 : 23—28 zou dan weder uit Mt. 12 : 1—8 overgenomen zijn.

voorganger over? Een scherpzinnig geleerde heeft onlangs op die vraag geantwoord: „Zijn dogmatisch bewustzijn nam aanstoot aan de hem historisch overgeleverde woorden van Jezus." Maar zijn dogmatisch bewustzijn, hoedanig dit ook geweest moge zijn, zal toch geen bezwaar gehad hebben — om slechts iets te noemen — tegen de zaligspreking der reinen van hart en der zachtmoedigen of tegen de gelijkenis van het zuurdeeg.

De strenge uitspraken tegen hen, die de wet niet hielden, over de zending van den Messias, uitsluitend tot Israël's verloren schapen, ontbreken. Een mildere geest komt ons uit dit evangelie tegen. Woorden als deze: De sabbat is om den mensch; mijn huis zal een bedehuis zijn *voor alle volken;* wie niet tegen ons is, is voor ons (1), die wij bij den eersten evangelist tevergeefs zoeken, kunnen daarvan getuigen. In een boek, dat aan Jezus een bovennatuurlijke geboorte toekende, was voor de beschuldiging van Jezus' bloedverwanten geen plaats. (2).

Onze evangelist stond zeker nader bij Paulus dan bij de Christenen uit de Joden. Wij ontdekken bij hem sporen van paulinischen invloed (3), hetgeen zich gemakkelijk verklaren laat, wanneer een der door hem gebruikte bronnen van Johannes Markus, den bewoner van Jeruzalem, die later een vriend van Paulus geworden was, afkomstig is.

Maar dat hij het petrinisch evangelie van Mattheüs geheel in paulinischen geest zou hebben omgewerkt, gelijk sommigen beweren, kunnen wij niet toestemmen.

Waarom liet hij dan — om slechts iets te noemen — de woorden bij de instelling van het Avondmaal: *tot vergeving van zonden* weg, die toch zeker niet onpaulinisch klinken? En waarom nam hij Jezus' getuigenis voor Pilatus over, dat hij de koning der Joden was, die moeilijk met Paulus' geest in overeenstemming kunnen gebracht worden?

---

(1) 2 : 27; 11 : 17; 9 : 40.
(2) Mk. 3 : 21.
(3) Reeds bij de aanhalingen in ons overzicht werd daarop gewezen.

De lezers, voor wie dit evangelie geschreven werd, waren Christenen uit de Heidenen. Daarom worden verklaringen gegeven van arameesche namen: *Boanerges* = zonen des donders; *Talitha Kumi* = dochtertje, sta op; *Korban* = een offergave; *Effatha* = ga open; *Bartimeüs* = zoon van Timeüs; *Abba* = Vader (1). Voor joodsche lezers was het natuurlijk overbodig te verhalen, dat *de Joden* gewoon waren, om vóór den maaltijd de handen te wasschen en zich te baden, als zij van de reis kwamen. Zij wisten wel, dat men op den eersten dag der ongezuurde brooden het paaschlam offerde (2). Bij de Joden mocht de vrouw aan den man geen scheidbrief geven. De woorden in het gesprek van Jezus met de Pharizeën: „Wanneer een vrouw haar man verstoot en een ander trouwt, doet zij overspel" (3), welke alleen hier voorkomen, zijn met het oog op voormalige Heidenen geschreven.

De overlevering, volgens welke het evangelie te Rome werd opgesteld, is waarschijnlijk juist, al behoeven wij nog niet met haar in te stemmen, als zij verzekert, dat Petrus en Markus daar te samen vertoefd hebben.

Maar wanneer is het geschreven? Uit de eschatologische rede blijkt, dat Jeruzalem reeds verwoest is. De wederkomst wordt hier niet, gelijk bij Mattheüs, *terstond* na „de groote verdrukking" verwacht (4). Uit de onbepaalde uitdrukking: „*in die dagen* .... zal men den Zoon des Menschen zien komen op de wolken" (5) blijkt, dat reeds eenige tijd na den val van Jeruzalem verloopen was. De parousie wordt naar een onzekere toekomst verplaatst (6).

Enkele jaren na het eerste evangelie zal waarschijnlijk het onze, omstreeks het jaar 90, geschreven en spoedig in Klein-Azië verspreid zijn.

---

(1) 3 : 17; 5 : 41; 7 : 11, 34; 10 : 46; 14 : 36.
(2) 7 : 3, 4; 14 : 12.
(3) 10 : 12.
(4) Vgl. Mt. 24 : 29 met Mk. 13 : 24.
(5) Mk. 13 : 24—26.
(6) Vgl. 2 Mk. 9 : 1 met Mt. 16 : 28.

In de deutero-paulinische brieven ontmoeten wij den naam van Lukas meermalen. Hij is een medearbeider van Paulus, heet „de geliefde arts" en vertoeft met den apostel te Rome ([1]). De latere traditie weet veel meer van hem te verhalen. Hij zou de ongenoemde broeder, over wien tot de Corinthen met zooveel lof gesproken wordt ([2]), een der 70 discipelen of een der Emmausgangers geweest zijn. Te Antiochië geboren, zou hij in Achaje gepredikt en daar, volgens anderen te Rome of te Alexandrië, zijn evangelie geschreven hebben. Ook heet hij een schilder, die het eerste beeld van Maria met het kind zal vervaardigd hebben. Volgens den kerkvader Eusebius zou Paulus, wanneer hij van *zijn* evangelie schreef ([3]), het oog gehad hebben op dit evangelie.

Uit de Inleiding ([4]) blijkt, dat de auteur nauwgezet kennis heeft genomen van het werk zijner voorgangers. Velen — zoo schrijft hij — hadden gepoogd een verhaal op te stellen van hetgeen ons door ooggetuigen en dienaars des woords is medegedeeld. Aan de schriftelijke overzichten was dus de mondelinge traditie voorafgegaan. En waarom sloeg hij zelf de handen aan het werk? Natuurlijk omdat de evangeliën, die hij kende, hem niet volkomen voldeden. Wat daaraan in zijn oog ontbrak, kunnen wij, althans voor een deel, opmaken uit het-

([1]) Philemon 24; Col. 4 : 14; 2 Tim. 4 : 11.
([2]) 2 Cor. 8 : 18—22.
([3]) Rom. 2 : 16.
([4]) 1 : 1—4.

geen hij omtrent zijn eigen werk getuigt. Na *alles van den aanvang af nauwkeurig* onderzocht te hebben, had hij de gebeurtenissen *naar orde* gerangschikt. Aan Theophilus („de door God geliefde" of „die God liefheeft"), een aanzienlijk man, van geboorte een Heiden (gelijk zijn naam aanduidt), droeg hij zijn geschrift op. Al werden zeker andere lezers niet buitengesloten, hij wenschte allereerst aan zijn vriend het evangelie, waarin deze onderwezen was, grondig te doen verstaan, opdat hij aan de waarheid daarvan niet twijfelen zou.

Tot de geschriften, waarop de evangelist het oog had, behoorden zeker onze eerste evangeliën, al behoeft hij ze daarom niet beide gebruikt te hebben. Tot de bronnen, waarvan hij zich bediende, rekenen wij het evangelie naar Markus. Om zich hiervan te overtuigen, vergelijke men:

Lk.	4 : 31—34; 5 : 12—6 : 19	en	Mk.	1 : 21—3 : 19
„	8 : 22—9 : 17	„	„	4 : 35—6 : 44
„	9 : 18—50.	„	„	8 : 27—9 : 41
„	18 : 15—21 : 37	„	„	10 : 13—13 : 37
„	22 : 1—24 : 12	„	„	14 : 1—16 : 8

Op enkele uitzonderingen na ([1]) volgen de gebeurtenissen elkander in dezelfde orde op.

Ook maakte onze evangelist gebruik van een der reeds meermalen genoemde bewerkingen van de spreukenverzameling. Maar dat hij ons eerste evangelie gebruikt zal hebben, kunnen wij niet toegeven. Om ons van de bezwaren tegen deze door velen aangenomen hypothese te overtuigen, behoeven wij slechts een paar hoofdstukken uit Lukas naast de parallellen bij Mat-

---

([1]) Tweede pericoop: Jezus' optreden te Nazareth en de dood des Doopers (Mk. 6 : 1—6, 17—29), door Lk. reeds vroeger vermeld 4 : 16—20; 8 : 19, 20.

Vierde pericoop: De twist der jongeren (Mk. 10 : 35—45) komt bij Lk. later (22 : 24—30) voor. Mk. maakt geen melding van de ontmoeting met Zaccheüs en Jezus' tranen over Jeruzalem (Lk. 19 : 1—10; 39—44); Lk. kent niet de vervloeking van den vijgeboom (Mk. 11 : 12—14).

Vijfde pericoop: De zalving (Mk. 14 : 3—9) was door Lk. reeds vroeger vermeld (7 : 36—50); Mk. gaat Jezus' vermaning om een zwaard te koopen en de zending naar Herodes (Lk 22 : 35—38; 23 : 6—12) met stilzwijgen voorbij.

theüs te plaatsen. Men zal dan moeten toegeven, dat hij al een zeer zonderling gebruik van zijn voorganger zou gemaakt hebben:

Lk. 11 : 1—4	Mt.	6 : 9—13
„ „ : 5—13	„	7 : 7—11
„ „ : 14—26	„	12 : 22—30; 43—45
„ „ : 29—32	„	12 : 39, 42, 41
„ „ : 37—54	„	12 : 23
„ 12 : 1—12	„	16 : 6; 10 : 17—33; 12 : 32a, 31b; 10 : 19, 20
„ „ : 22—34	„	6 : 25—33
„ „ : 35—38	„	25 : 1—13; 24 : 46, 43
„ „ : 39—48	„	24 : 43—51; 25 : 14 vv.
„ „ : 49—53	„	10 : 34—36
„ „ : 54—59	„	16 : 1—4; 5 : 25, 26.

Lukas, die van vele voorgangers spreekt, zal nog wel uit andere bronnen geput hebben dan de twee genoemde. Ook de traditie kan hem eenige stof geleverd hebben. Zijn phantasie — hij is terecht de dichter onder de evangelisten genoemd —, zijn eigen denkbeelden oefenden natuurlijk invloed op de redactie der verhalen en spreuken, die hij opnam. Om het eigenaardige van zijn evangelie te leeren schatten, zullen wij kennis moeten maken met die verhalen of uitspraken, welke bij hem alleen of gewijzigd voorkomen.

Het boek is in drie deelen verdeeld: Jezus' werkzaamheid in Galilea, Samarië en Judea. Maar het klimt op tot hetgeen *van te voren af* geschied is. Deze voorgeschiedenis ([1]) vangt aan met de verschijning van den engel Gabriël aan den grijzen priester Zacharia, wien een zoon beloofd is, die als Nasiraeër in de kracht van Elia optreden zal. Dezelfde engel komt vijf maanden later bij de maagd Maria te Nazareth, die hij — hier vangt reeds haar verheerlijking aan — als de gezegende onder de vrouwen begroet. Zij zal een zoon ter wereld brengen, die over het huis van Jakob eeuwig heerschen, den zetel zijns

([1]) H. 1 en 2.

vaders David innemen en Gods Zoon heeten zal. Als Elizabeth de stem van „de moeder des Heeren" verneemt, springt haar kind van vreugde op in haar schoot.. Maria prijst den Heer, die zich zijn knecht Israël aangetrokken en de beloften, aan Abraham gedaan, vervuld heeft. Zacharia looft den God van Israël, die zijn volk verlost en een hoorn des heils opgericht heeft in het huis van zijn knecht David ([1]).

Jozef, die uit het huis en geslacht van David is, gaat met Maria naar Bethlehem, „de stad Davids", om den door keizer Augustus uitgeschreven census ([2]). Christus, de Heer, wordt in „de stad Davids" geboren. Arme herders hooren engelen zingen van „Gods welbehagen in menschen".

Op den achtsten dag wordt het kind besneden; de voorstelling in den tempel en het offer van Maria hebben plaats, „gelijk geschreven is in de wet des Heeren". De grijze Simeon ziet in de verschijning van het kind een licht, „tot openbaring voor Heidenen en tot heerlijkheid van Israël" en voorspelt zijn lijden. Een oude profetes verheerlijkt den Heer. Reeds als twaalfjarige knaap beseft Jezus zijn hoogere roeping, zoodat zijn ouders hem niet begrijpen. Hij neemt toe in wijsheid, in grootte en in gunst bij God en menschen.

Uiterst nauwkeurig is Lukas in de tijdsbepaling van Johannes' optreden: in het vijftiende jaar van Tiberius' regeering, toen Pontius Pilatus landvoogd was over Judea, Herodes viervorst over Galilea, zijn broeder Philippus over Iturea en Trachonitis, Lysanias over Abilene, tijdens het hoogepriesterschap van Annas ([3]) en Kajaphas. Hij alleen vermeldt den inhoud van des Doopers prediking tot de verschillende standen: het volk, de tollenaars en de krijgsknechten. Bij den doop van Jezus daalt de heilige geest „in lichamelijke gestalte" op hem neder.

Jezus stamt door Jozef van David af. Er wordt dus ver-

([1]) Vgl. Richteren 13; 1 Samuël 1 en 2.

([2]) Deze had eerst eenige jaren na onze jaartelling plaats, onder den syrischen stadhouder Publius Sulpicius Quirinus.

([3]) Hij was reeds bij het begin van Tiberius' regeering afgezet.

ondersteld, dat Jozef de vader van Jezus was. Maar hoe zou deze dan uit den heiligen geest geboren kunnen zijn?

Om dit bezwaar weg te nemen, wordt vermeld, dat Jezus, *naar men meende*, een zoon van Jozef was. Maar was deze de pleegvader, dan verviel natuurlijk de davidische afkomst van Jezus. De geslachtsboom van Lukas klimt niet, gelijk die van Mattheüs (deze heeft 6×7, gene 11×7 namen), tot Abraham, maar zelfs tot Adam, den Zoon van God op. Jezus behoorde niet slechts aan Israël, maar aan de gansche menschheid toe ([1]). Aan het eind der drie verzoekingen in de woestijn ([2]) — aan Jezus worden alle koninkrijken der wereld *in een oogenblik* getoond — wijkt Satan *slechts voor een tijd* ([3]) van hem ([4]).

Jezus treedt het eerst te Nazareth op, „waar hij was opgevoed" ([5]). Meende Lukas, dat hij in zijn vaderstad het evangelie begonnen was te prediken? Maar er is reeds sprake van wonderen, door Jezus te Capernaüm verricht, waar de evangelist hem eerst later doet optreden. Van Jezus' verwerping door de Joden was de vijandschap zijner stadgenooten als 't ware een type. Reeds Israël's groote profeten hadden aan Heidenen de voorkeur gegeven boven volksgenooten. Zoo was ook door Heidenen Jezus' evangelie, dat de Joden verworpen hadden, aangenomen. De eersten bleken daarvoor meer ontvankelijk te zijn dan de laatsten.

Het verhaal der wonderbare vischvangst ([6]) heeft een zinnebeeldige beteekenis. Uit Jezus' woord tot Petrus: „Van nu aan zult gij menschen vangen" is het wonderverhaal ontstaan. De arbeid der apostelen onder de Joden was vruchteloos. Wanneer zij hun netten in de diepte wierpen, aan de Heidenen het evangelie verkondigden, zou hun werk gezegend worden.

Na de keuze der twaalven volgt een rede op een „vlakke

([1]) Vgl. over den eersten en den tweeden Adam Rom. 5 : 14; 1 Cor. 15 : 45.
([2]) Vgl. Exodus 34 : 28; 1 Kon. 19 : 8,
([3]) Vgl. Lk. 22 : 28.
([4]) H. 3 : 1—4 : 13. Vgl. Mt 3 : 1—4 : 11.
([5]) 4 : 16—30.
([6]) 5 : 1—11.

plaats", in tegenwoordigheid van de leerlingen en een groote menigte gehouden ([1]) die, hier en daar gewijzigd, bijna geheel in de Bergrede van Mattheüs voorkomt ([2]). Op het *doen* van Jezus' woorden komt het aan. Groot zal het *loon* zijn van hen, die zelfs hun vijanden liefhebben. Zij zullen zonen des Allerhoogsten wezen, die ook goedertieren is jegens ondankbaren en boozen.

De opwekking van den eenigen zoon eener weduwe te Naïn ([3]) heeft plaats in tegenwoordigheid eener groote menigte. Allen prezen God en riepen: een groot profeet is onder ons opgestaan; God heeft zijn volk bezocht.

Bij de zalving in het huis van Simon ([4]) wordt de Pharizeër in een ongunstig licht geplaatst tegenover een zondares, aan wie veel vergeven wordt, omdat zij veel heeft liefgehad. Haar geloof heeft haar behouden.

Op zijn reizen volgen Jezus eenige vrouwen, door hem van verschillende krankheden genezen, welke hem ondersteunden.

Uit Galilea gaat Jezus door Samarië naar Jeruzalem. Ook onder de Samaritanen had hij gearbeid. Het reisbericht verdient vooral onze aandacht ([5]).

([1]) 6 : 20—49.

([2]) Met uitzondering van vs. 24—26, 39, 40. Tegenover de vier zaligsprekingen van de armen, van hen, die nu hongeren, nu weenen en door de menschen gehaat en uitgestooten worden om hun betrekking tot den Menschenzoon, wordt viermaal het wee u! uitgesproken over de rijken, over hen, die nu lachen, die verzadigd zijn en van wie alle menschen wel spreken.

Sommige spreuken uit de Bergrede van Mt. komen bij Lukas elders voor: 8 : 16; 11 : 1—4, 33—35; 12 : 22—31, 33, 34, 58, 59; 13 : 24—27; 14 : 34; 16 : 13.

([3]) 7 : 11—17. Vgl. 2 Kon. 4 : 33—37.

([4]) 7 : 36—50. Een omwerking van de zalving te Bethanië Mk. 14 : 3—9 en Mt. 26 : 6—13.

([5]) 9 : 51—18 : 14. Groot is het aantal plaatsen, waarvan bij den eersten evangelist parallellen voorkomen.

„Het geschiedde toen de dagen zijner opneming (in den hemel) vervuld werden, dat hij het aangezicht richtte naar Jeruzalem en boden voor zich uitzond" — aldus vangt het bericht aan. De zonen van Zebedeüs, in wie nog de geest van Elia bleek te wonen, worden bestraft ([1]).

Drie personen, die zich aanbieden of uitgenoodigd worden om Jezus te volgen, blijken ongeschikt te zijn voor de verkondiging van het koninkrijk Gods ([2]).

Jezus heeft nog „andere" apostelen dan de twaalven. Het zijn de zeventig, die niet onder de Joden, maar onder de Samaritanen (volgens de Joden waren er 70 heidensche volken) arbeiden. Twee aan twee worden zij uitgezonden naar elke stad en plaats, waar Jezus zelf van plan was te komen.

De instructie, die zij ontvingen, is dezelfde als die der twaalven ([3]), met uitzondering van de vermaningen: groet niemand op den weg; eet alles, wat u wordt voorgezet ([4]). De vrucht van hun arbeid wordt uitvoerig beschreven. De booze geesten zijn hun onderworpen in Jezus' naam. Jezus zag den Satan als een bliksem uit den hemel vallen. Daarover moesten zij zich vooral verblijden, dat hun namen geschreven zijn in het boek des levens. Hun is geopenbaard, wat voor wijzen en verstandigen verborgen was ([5]). Het wezen des Zoons is alleen den Vader, dat des Vaders den Zoon bekend en wien de Zoon het wil openbaren. Zalig zij, die zien, hetgeen vele profeten en koningen tevergeefs gewenscht hadden te aanschouwen ([6]).

Op de vraag van den wetgeleerde: Wie is mijn naaste? antwoordt Jezus in de bekende gelijkenis, waarin alleen de Sa-

---

([1]) 9 : 55b , 56a hooren waarschijnlijk in den tekst niet tehuis.

([2]) 9 : 57—62. Vgl. Mt. 8 : 19—22, waar slechts de beide eersten genoemd worden.

([3]) 10 : 1—6. Vgl. Mt. 9 : 37, 38; 10 : 7, 8, 10, 12, 13, 14, 15, 16a , 40; 11 : 21—23.

([4]) 10 : 4, 16 (Vgl. 1 Cor. 10 : 27).

([5]) Vgl. 1 Cor. 1 : 19 vv.

([6]) Vgl. Mt. 11 : 25—27; 13 : 16, 17.

maritaan het gebod der liefde vervult, en vermaant dezen: *doe* desgelijks.

De bedrijvige Martha wordt berispt. Alleen Maria, geloovig aan 's Heeren voeten gezeten, heeft het goede deel gekozen.

Op verzoek van een zijner jongeren leert Jezus hen, hoe zij moeten bidden: Vader! Geheiligd worde uw naam! Kome uw rijk! Geef ons ons brood, dat wij noodig hebben, dagelijks! En vergeef ons onze zonden, gelijk ook wij vergeven aan ieder, die ons schuldig is! En leid ons niet in verzoeking (1)! Aan een gelijkenis over de kracht des gebeds wordt de vermaning tot volharding in het bidden vastgeknoopt — de hemelsche Vader zal *den heiligen geest* geven hun, die hem bidden (2).

Aan een vrouw, die Maria zalig noemt om het bezit van haar zoon, wordt herinnerd, dat het op het *bewaren* van het woord Gods aankomt (3).

Jezus weigert het verzoek om als scheidsman bij de verdeeling eener erfenis op te treden en stelt de ijdelheid van aardsche zorgen door de gelijkenis van den rijken dwaas in het licht (4).

De dwaling der Joden, die elk buitengewoon onheil als een straf des hemels beschouwden, wordt bestreden. De door Pilatus vermoorde Galileërs, de achttien, op wie de toren van Siloam viel, waren niet schuldiger dan zij, die behouden bleven. Nog is God lankmoedig over zijn volk, gelijk de wijngaardenier in de gelijkenis van den onvruchtbaren vijgeboom. Een vrouw, die 18 jaren lang verkromd was geweest, wordt op een sabbat genezen, tot ergernis van een opziener der Synagoge, terwijl

(1) Vgl. Mt. 6 : 13. Hier is het „Onze Vader" een protest tegen de gebeden der Heidenen. Het bestaat uit 6 beden met de toevoegsels: Onze . . ., die in de hemelen zijt; gelijk in den hemel zoo ook op aarde; maar verlos ons van den Booze. De doxologie is er later bijgevoegd.

(2) Vgl. Mt. 7 : 7—11. Hier: *goede gaven.*

(3) 11 : 29—32.

(4) 12 : 13—21. Verschillende reden, in Lk. 11 en 12 tot de leerlingen, het volk, Pharizeën en wetgeleerden in Samarië gehouden, worden elders in Galilea geplaatst (Vgl. Mt. 5; 6; 10; 12; 16 : 23—25).

de schare zich verblijdde over de heerlijke daden, door Jezus verricht; in het huis van een Overste der Pharizeeën een waterzuchtige, ook op een sabbat ([1]).

Op weg naar Jeruzalem komt iemand tot Jezus met de vraag of weinigen behouden worden. Vele Joden, *werkers der ongerechtigheid*, zullen tevergeefs trachten in te gaan door de enge poort. Maar uit Oosten en Westen zullen er komen, die met de patriarchen en profeten aan het gastmaal in het rijk Gods zullen aanliggen ([2]).

Op het bericht van sommige Pharizeeën, dat Herodes hem wil dooden, antwoordt Jezus, dat een profeet slechts te Jeruzalem gedood wordt. Het wee u! wordt over de stad uitgesproken, welker bewoners hem niet zullen zien, voordat zij zeggen: Gezegend hij, die komt in den naam des Heeren ([3])!

De Pharizeeën, die gaarne de eerste plaatsen aan de maaltijden innamen, worden tot bescheidenheid vermaand. Zij vergeten, dat wie zich zelven verhoogt vernederd zal worden. Onbaatzuchtigheid wordt hun aangeprezen: in „de opstanding der rechtvaardigen" zullen zij beloond worden, die ten gastmaal genoodigd hebben, wie de hun bewezen weldaad niet vergelden kunnen.

Zij, die Jezus volgen, moeten weten welke zware eischen hun gesteld worden. Anders zou het hun gaan, gelijk den man, die een toren bouwt, voordat hij de kosten berekend heeft, of als den koning, die ten strijde trekt, zonder vooraf zijn leger in oogenschouw genomen te hebben ([4]).

In het reisbericht komen nog eenige gelijkenissen voor, uitnemend schoone verhalen, meest in den vorm van monologen of dialogen.

([1]) 13 : 1—17; 14 : 1—6.

([2]) 13 : 22—30. Vgl. Mt. 7 : 13, 23; 8 : 12; 25 : 10—12.

([3]) 13 : 31—35. Vgl. Mt. 23 : 37—39.

([4]) 14 : 7—14. Vgl. de gelijkenis van het gastmaal Lk. 14 : 15—24 met Mt. 22 : 1—10.

De ontevredenheid van Pharizeën en Schriftgeleerden, omdat Jezus met zondaars tafelgemeenschap houdt, wordt beantwoord door de prediking van Gods vergevende liefde jegens den zondaar (1). Er is meer vreugde in den hemel over één zondaar, die zich bekeert, dan over 99 rechtvaardigen, voor wie geen bekeering noodig is. De beide zonen worden hier niet alleen als de Pharizeër en de tollenaar, maar in 't algemeen als de Jood en de Heiden tegenover elkander geplaatst.

In de gelijkenis van den onrechtvaardigen rentmeester (2) heet de Mammon „de onrechtvaardige". Men mag alleen aardsche schatten begeeren, om anderen te kunnen helpen, die ons dan in „de eeuwige tabernakelen" zullen opnemen. Om zijn slimheid wordt de rentmeester geprezen. God en Mammon zijn twee heeren, tusschen wier dienst gekozen moet worden (3).

De gelijkenis van Lazarus en den rijken man (4) — de eenige, waarin namen van personen genoemd worden — verheerlijkt de armoede. Om zijn armoede wordt Lazarus door de engelen in Abraham's schoot gedragen. De rijke man met zijn vijf broeders, die zelfs niet zouden gelooven, wanneer iemand opstond uit de dooden, is de type van het joodsche ongeloof, dat den Christus verwerpt.

Aan de leerlingen wordt herinnerd, dat hij, die in alles aan zijn plicht getrouw is, toch slechts een onnutte dienstknecht mag heeten. Onder de tien gereinigde melaatschen is een Sa-

(1) H. 15. De eerste en derde gelijkenis komen in gewijzigden vorm Mt. 18 : 12—14; 21 : 28—31 voor.

(2) 16 : 1—13.

(3) Vgl. Mt. 6 : 24.

(4) Lk. 16 : 19—31. De samenhang van 15—18 met de voorafgaande en de volgende gelijkenis is niet duidelijk. De geldgierige Pharizeën, die zich voor de menschen rechtvaardigen, zijn een gruwel in Gods oog. Na den Dooper, met wien de wet eindigt, wordt het evangelie van het godsrijk gepredikt, waarin ieder met geweld binnendringt (Anders Mt. 11 : 12, 13). Toch zal geen tittel van de wet (Een andere lezing luidt: *mijner woorden*) vallen. En hierop volgt een voorbeeld van opheffing der wet met het oog op het huwelijk.

maritaan de eenige, die zijn dankbaarheid betuigt. Zijn geloof heeft hem behouden (1).

Op de vraag der Pharizeëen: Wanneer komt het koninkrijk Gods? luidt Jezus' antwoord: Het komt niet op een wijze, dat het zichtbaar voor het oog is; men zal niet zeggen: Zie hier of zie daar — want het koninkrijk Gods is binnen in uliedon. In een anderen geest wordt tot de jongeren gesproken: De Menschenzoon moet nog veel lijden en verworpen worden door dit geslacht. Gelijk de zondvloed in de dagen van Noach en de vuurregen in de dagen van Lot zal ook hij onverwachts komen. Op dien dag bekommere zich niemand om aardsche goederen! Slechts wie zijn leven verliest, zal het behouden (2).

Met deze rede over de parousie hangt de gelijkenis van den goddeloozen rechter samen. God vergeet zijn uitverkorenen niet. Maar zal de Zoon des menschen bij zijn komst geloof vinden op aarde? Hij zou komen, al hadden vele Christenen, die ontslapen waren, tevergeefs daarop gehoopt. In een gelijkenis wordt de boetvaardige zondaar hooger gesteld dan de rechtvaardige in eigen oogen — de eerste ging „gerechtvaardigd" naar zijn huis. Hij werd verhoogd, omdat hij zich vernederde (3).

Te Jericho vertoeft Jezus in het huis van Zaccheüs, den Overste der tollenaren. Ook deze, in het oog der Joden een onreine, bleek een zoon van Abraham te zijn (4).

Bij de nadering van Jeruzalem meende men, dat thans het godsrijk zou verschijnen. Ter weerlegging dezer verwachting dient het *verhaal* — een gelijkenis kan het niet heeten — van een aanzienlijk man, die op reis gaat naar een vergelegen land, om een koninkrijk in bezit te nemen. Maar zijn medeburgers willen hem niet als koning erkennen en worden daarom gedood.

---

(1) 17 : 5—19.
(2) 17 : 20—37. Vgl. Mt. 24 : 23, 27, 37—39, 17, 18, 41, 28.
(3) 18 : 1—14.
(4) 19 : 1—10.

Met dezen zijn de Joden bedoeld, die Jezus niet als den Christus wilden aannemen. Als hij wederkomt, zullen de ontrouwen gestraft, de trouwe dienstknechten beloond worden (1).

Bij den intocht in de stad wordt Jezus door „de menigte zijner leerlingen" begroet met een „Gezegend, die komt, de koning, in den naam des Heeren! Vrede in den hemel en eere in den hooge!" (2) Op den eisch der Pharizeeën dat de Meester zijn jongeren zal bestraffen, luidt het antwoord: Indien dezen zwijgen, zullen de steenen roepen. Jezus weent over de stad, die verblind is en daarom haar ondergang te gemoet gaat (3).

De eschatologische rede (4) wordt niet op den Olijfberg, maar in den tempel gehouden, in tegenwoordigheid van *sommigen.* De parousie is naar een onbepaalde toekomst verschoven. „Het einde is nog niet terstond daar"; „de tijden der Heidenen moeten nog vervuld worden".

Als reden van Judas' verraad wordt vermeld, dat de Satan in hem gevaren is. De namen van hen, die het Pascha moeten bereiden, worden genoemd: het zijn Petrus en Johannes. De Paaschmaaltijd en de maaltijd des *nieuwen* Verbonds worden hier gescheiden. Bij het rondreiken van het brood en van den beker *na den maaltijd* spreekt Jezus: dit is mijn lichaam, dat voor u gegeven wordt, *doet dat tot mijn gedachtenis;* deze beker is het *nieuwe* verbond in mijn bloed, dat *voor u* vergoten wordt (5). De jongeren twisten onder elkander, wie onder hen de grootste is. Zij worden gewezen op hem, die aanligt aan den disch en toch onder hen is als één, die dient. Maar omdat zij den Meester getrouw gebleven waren in zijn beproevingen, zouden zij met hem in zijn koninkrijk aan zijn tafel eten en drinken en op tronen zitten, om de twaalf stammen van Israël te oordeelen.

---

(1) 19 : 11—27. Vgl. Mt. 25 : 14—30.
(2) Vgl. Luk. 2 : 14.
(3) Lk. 19 : 28—44.
(4) Lk. 21 : 5—36.
(5) Vgl. 1 Cor. 11 : 23-25.

De Satan begeerde ook de andere apostelen, met name Simon, tot afval te brengen. Maar de Heer heeft voor hem gebeden, dat zijn geloof niet bezwijken moge. Na zijn bekeering moest hij zijn broeders versterken. Thans was voor de jongeren de tijd gekomen, om een zwaard te koopen, daar aan hun Meester nog het woord van den profeet vervuld moet worden: Hij is onder de misdadigers gerekend. Als zij hem twee zwaarden toonen, luidt het antwoord: Het is voldoende!

Naar zijn gewoonte ging Jezus naar den Olijfberg, gevolgd door de discipelen. *Tot twee malen toe* wekte hij hen op om *te bidden*. Zelf bidt hij slechts *eenmaal*. Een engel daalt uit den hemel om hem te versterken. Zijn zweet valt als bloeddroppelen op de aarde.

Aan Judas doet Jezus de vraag: Verraadt gij den Zoon des menschen *met een kus?* Hij geneest het oor van den knecht des Hoogepriesters. Hij was bij de verloochening van Petrus tegenwoordig; zag hem aan, die door zijn tranen berouw toonde.

Lukas kent slechts één verhoor voor het Sanhedrin, bij het aanbreken van den dag. Geen getuigen treden tegen Jezus op. Op de vraag: Zijt gij de Christus? antwoordt hij niet. Maar als alle leden van den Hoogen Raad hem vragen: Zijt gij dan de Zoon Gods? luidt het antwoord bevestigend ([1]).

Tot driemalen toe getuigt Pilatus, dat hij in Jezus geen schuld vindt en beroept zich op Herodes, die hem ook onschuldig bevonden had. Op dien dag werden beiden, die in vijandschap tegenover elkander gestaan hadden, vrienden.

Een groote menigte en weenende vrouwen uit Jeruzalem volgen Jezus op den weg naar Golgotha. Tot de laatsten richt hij een woord van deelneming en wijst op den naderenden ondergang van Jeruzalem.

Het opschrift boven het kruis is *in drie talen* geschreven.

Een der beide boosdoeners, die met hem gekruisigd werden,

([1]) 22 : 3, 7, 14—20, 21—38, 39, 40, 41, 46, 48, 51, 61, 62, 66—70.

toont zijn berouw. Jezus bidt voor zijn vijanden, die niet weten wat zij doen, belooft den boetvaardige het paradijs en beveelt zijn geest in 's Vaders handen. De hoofdman, getuige van hetgeen op Golgotha geschied is, verklaart: Deze mensch was een rechtvaardige. Ook de menigte gaat ontroerd heen.

Jozef van Arimathea, *een stad der Joden*, die niet met de overige leden van het Sanhedrin gestemd had voor Jezus' dood, legt het lijk in een graf, *dat nog nooit gebruikt was* ([1]).

Het tooneel der verschijningen van den Opgewekte is van Galilea naar en in de nabijheid van Jeruzalem verplaatst ([2]). *Twee* engelen herinneren aan drie vrouwen — de reeds vroeger genoemde Johanna (8 : 3) neemt de plaats van Salome in — *het woord, in Galilea gesproken*, dat de Zoon des menschen in de handen van zondaren moest overgeleverd worden en ten derden dage opstaan. Als de vrouwen deze boodschap aan de jongeren brengen, gelooven dezen haar niet: zij houden haar woorden voor ijdel geklap ([3]).

De voornaamste plaats bekleedt hier de verschijning van twee jongeren, die naar Emmaus wandelen. Zij waren teleurgesteld in hun verwachtingen. De onbekende opende hun de Schriften, volgens welke de Christus lijden moest om in zijn heerlijkheid in te gaan; eerst bij het breken van het brood des Avondmaals werden hun oogen geopend en herkenden zij hem. Als hij weder uit hun gezicht verdwenen is, keeren zij naar Jeruzalem terug, verhalen hun ontmoeting aan de jongeren, die hun meedeelen, dat de Heer aan Simon verschenen is ([4]). Nu de Opgewekte in hun midden verschijnt, blijven de jongeren ongeloovig. Zij moeten hem betasten en zien eten. Als hun inzicht in de Schrift geopend is, ontvangen zij den last om in zijn naam te prediken bekeering en vergeving van zonden aan

---

(1) 23 : 4—16, 27—31, 32—34a, 38—40, 43, 46, 47, 50—54.

(2) H. 24.

(3) Vs. 12 is waarschijnlijk onecht.

(4) Vgl. 1 Cor. 15 : 5.

alle volken; te Jeruzalem moeten zij blijven, totdat hun kracht uit den hooge geschonken is.

Hierna ging hij met de jongeren naar Bethanië en zegende hen. Met groote blijdschap keerden zij naar Jeruzalem terug en prezen God in den tempel ([1]).

Uit ons overzicht is duidelijk genoeg gebleken, dat de strekking van dit evangelie anti-joodsch is. Zijn universalisme gaat verder dan dat zijner voorgangers. In tal van schoone verhalen ontdekken wij paulinische denkbeelden: Gods genade, zijn barmhartigheid, zijn liefde voor zondaren, voor alle verlorenen zonder onderscheid. Het geloof neemt een voorname plaats in. Maar naast het geloof wordt ook op het *doen* nadruk gelegd: de goede mensch brengt uit den goeden schat des harten het goede voort. Het is niet genoeg, dat iemand Jezus' woorden hoort — hij moet daarnaar ook *doen* ([2]). Jezus' broeders zijn dezulken, die het woord Gods niet alleen hooren, maar ook *doen*. *Doe* dat en gij zult leven; ga heen en *doe* desgelijks — zoo luidt het bevel tot een wetgeleerde ([3]).

Dat het Paulinisme van Lukas een ander is dan dat van den apostel, blijkt ook uit de volgende woorden: De wet heeft met Johannes den Dooper haar verbindende kracht verloren en plaats gemaakt voor het evangelie; toch zal geen enkele tittel van de wet voorbijgaan ([4]). In den tijd, toen dit evangelie geschreven werd, had het Paulinisme een groote wijziging ondergaan, gelijk ons bij de behandeling der deutero-paulinische brieven gebleken is. Lukas was een irenisch man, die uit verschillende bronnen uitspraken overnam, welke wij moeilijk met elkander in overeenstemming kunnen brengen.

Het ascetisch karakter van dit evangelie valt duidelijk in

([1]) De woorden in vs. 51: „en hij werd opgenomen in den hemel" hooren niet in den tekst.

([2]) 6 : 45 vv..

([3]) 8 : 21; 10 : 28, 37.

([4]) 16 : 16, 17.

het oog. De armen worden zalig genoemd, terwijl over de rijken een wee u! uitgesproken wordt. Ter maaltijd moeten dezulken genoodigd worden, die een bewezen weldaad niet kunnen vergelden. Jezus' discipel dient bereid te zijn alles, wat hij bezit, op te offeren. De rijke man, die hier weelderig geleefd heeft, lijdt pijn in de onderwereld (¹).

Jezus is de zoon van Adam, den zoon van God. Hemelboden bezingen op aarde zijn geboorte. Te Nazareth gaat hij midden door zijn vijanden heen, zonder dat iemand hem eenig kwaad kan doen. Een engel daalt uit den hemel, om hem te versterken in den strijd. Zich zelven noemt hij Gods Zoon. Aan het kruis slaakt hij geen bange klacht, maar opent voor den berouwhebbenden zondaar het paradijs (²).

Nog verdient onze aandacht het streven van den evangelist, om alles te vermijden, wat Jezus' volgelingen in het oog der Romeinen verdacht kon maken. Dezen waren den Meester niet vijandig gezind geweest. De onthoofding van den Dooper door Herodes Antipas, den vriend der Romeinen, wordt dan ook weggelaten. De tempelreiniging, een revolutionaire daad, is slechts met een enkel woord vermeld. Dat Jezus de tafels der wisselaars en de zitplaatsen der duivenverkoopers omwierp, wordt niet gezegd. Geen woord over Jezus' bespotting en geeseling door de romeinsche krijgsbende. Bij herhaling betuigt de romeinsche landvoogd Jezus' onschuld — ook Herodes had geen schuld in hem gevonden. Niet Pilatus, maar de joodsche overpriesters, de oversten en het volk hebben hem ter doodstraf overgeleverd en gekruisigd (³).

Voor *joodsche* lezers was dit evangelie niet bestemd. De herinnering, dat Nazareth en Capernaüm in Galilea lagen; dat Bethlehem de stad Davids in Judea was; dat Emmaus op 60 stadiën van Jeruzalem lag, was voor hen overbodig (⁴). Ware

(¹) 6 : 20, 24; 14 12—14, 33; 16 : 19 vv..
(²) 3 : 38; 2 : 13, 14; 4 : 30; 22 : 43, 70; 23 : 43.
(³) 24 : 20.
(⁴) 1 : 26; 4 : 31; 2 : 4; 24 : 13.

de schrijver zelf een Jood van geboorte geweest, hij zou niet van „een stad der Joden" gesproken hebben ([1]).

Waarschijnlijk werd dit evangelie te Rome opgesteld. De auteur was een tijdgenoot van Flavius Josephus, wiens werken hem bekend waren. Van de schatting onder Quirinius had hij bij den joodschen geschiedschrijver gelezen; de tijd van Johannes' optreden is aan hem ontleend ([2]); ook enkele details over Jeruzalem's verwoesting ([3]). De parousie wordt, gelijk wij zagen, door Lukas verschoven, „totdat de tijden der Heidenen vervuld zullen zijn". In het begin der tweede eeuw, gedurende Trajanus' regeering, schreef hij zijn evangelie.

([1]) 23 : 51.

([2]) *Oudheden XVIII*, 1 vv..

([3]) Vgl. Lk. 19 : 43; 21 : 20, 24 met Josephus' *Geschiedenis van den joodschen oorlog V*, 2 vv..

B. Evangelie naar Johannes.

Clemens de Alexandrijn verhaalt, dat de apostel Johannes, toen hij bemerkte, hoe „het lichamelijke" in de oudere evangeliën was opgeteekend, een „geestelijk evangelie" schreef. Dat deze evangelist met zijn voorgangers bekend was, staat vast. Dat hij vooral van ons derde evangelie een veelvuldig gebruik gemaakt heeft, zal later blijken. Maar kunnen wij met den kerkvader instemmen, als hij het jongste evangelie aan een der twaalven toekent?

Omtrent het doel, dat de schrijver beoogde, laat hij zijn lezers niet in het onzekere: „Deze dingen zijn geschreven, opdat gij gelooft, dat Jezus de Christus, de Zoon Gods is en, geloovende, het leven moogt hebben in zijn naam" ([1]).

Dat hij geen historisch beeld wilde schetsen, blijkt reeds uit bespiegelingen in de Inleiding ([2]). Hij klimt op tot hetgeen „in den beginne" was, tot het Woord, dat bij God en zelf een God was, den Middelaar tusschen God en de wereld. Alles wat bestaat, is door het Woord geworden. Als het licht scheen het in de wereld, maar is door haar niet begrepen. Het heeft een lichaam van vleesch en bloed aangenomen en onder menschen zijn woning opgeslagen. Zijn heerlijkheid was als die eens eeniggeborenen van den Vader. In J. C., die in den schoot des Vaders is en den onzienlijken God verklaard heeft, is dat Woord vleesch geworden.

Deze denkbeelden zijn ontleend aan de wijsgeerige school te

([1]) 20 : 31.
([2]) 1 : 1—18.

Alexandrië, die den godsdienst van het O. T. met de grieksche philosophie zocht te verbinden. De allegorische verklaring, die niet bij den letterlijken zin der woorden staan bleef, maar tot de hoogere, de geestelijke beteekenis trachtte door te dringen, bewees onmisbare diensten. Tot de uitnemendste vertegenwoordigers dezer school behoorde Philo, „met zijn verstand een Griek, met zijn hart een Jood" ([1]). Tusschen den oneindigen God, die boven elk menschelijk begrip verheven is, en de eindige wereld staat volgens hem de logos, de rede, het woord, zelf een God, Gods eerstgeboren Zoon, die zijn wil verklaard heeft, de formeerder der wereld, de middelaar, de paracleet.

Tegenover de zinnelijke wereld staat de wereld der ideeën. De ziel, die hier als in een kerker woont, moet van dit lichaam verlost en met God vereenigd worden.

Het onderscheid tusschen beide schrijvers bestaat vooral hierin, dat het Woord bij Philo een begrip, volgens onzen evangelist in Jezus Christus vleesch is geworden.

De Christus van dit evangelie, al noemt hij zich niet het Woord, spreekt en handelt in het bewustzijn, dat hij de Logos is. Hij is geen mensch, die zich ontwikkelt, die toeneemt in wijsheid, tegen verzoekingen te strijden heeft. Hij is uit den hemel nedergedaald, bezat heerlijkheid bij den Vader, voordat de wereld bestond en was dus vóór Abraham. Wie hem ziet, aanschouwt den Vader; al wat de Vader heeft, is het zijne; wat de Vader doet, doet ook de Zoon, al kan deze niets doen, wat hij den Vader niet ziet doen en is de Vader, die de eenige waarachtige God is, grooter dan hij. Wie hem haat, haat ook zijn Vader. Hij is de weg, de waarheid en het leven, het brood des levens, het licht der wereld, de deur der schapen, de goede herder, de opstanding en het leven, de ware wijnstok ([2]).

De Christus heeft van niemand getuigenis noodig omtrent

([1]) Vgl. boven p. 80 v..

([2]) 3 : 13; 6 : 38, 42; 17 : 5; 8 : 58; 14 : 9; 16 : 15; 5 : 19b, 19a; 17 : 3; 14 : 28; 15 : 23; 14 : 6; 6 : 48; 8 : 12; 9 : 5; 10 : 7, 14; 11 : 25; 15 : 1.

een mensch, daar hij weet wat in den mensch is. Hij kent Nathanaël, voordat hij hem ontmoet heeft. Van den aanvang wist Jezus, dat Judas hem verraden zou. Hij bidt niet tot God: Uw wil geschiede! maar: *ik wil* (1).

't Is waar, ook de ziel van Jezus was soms ontroerd; hij weent bij het graf van Lazarus; zijn geest is bewogen, als hij aan zijn vrienden mededeelt, dat één onder hen hem verraden zal (2) — maar een ooggetuige, zelfs al schreef hij eerst jaren later zijn herinneringen op, zou toch een ander beeld van den Meester geteekend hebben.

Al kende onze evangelist nog vele andere door Jezus verrichte wonderen (3), hij vermeldt slechts een zevental, van welke drie ook bij zijn voorgangers gevonden worden. Hij zwijgt — waarschijnlijk opzettelijk — over genezingen van bezetenen. Zijn de wonderen in de synoptische evangeliën meest werken der barmhartige liefde, die slechts kunnen slagen, waar het geloof der beweldadigden medewerkt — hier komen de wonderen, althans die, welke alleen in ons evangelie gevonden worden, als typen, als afbeeldingen van feiten voor, die niet tot de zichtbare wereld behooren.

Op de bruiloft te Cana, waar Jezus met zijn moeder en zijn jongeren tegenwoordig is, openbaart hij zijn heerlijkheid. De symbolische beteekenis van het wonder is duidelijk: de godsdienst der Joden met zijn zinledige ceremoniën („de steenen waterkruiken naar de reiniging der Joden") moet plaats maken voor den nieuwen, geestelijken godsdienst (wijn) (4).

Te Jeruzalem is een bad, in het hebreeuwsch Bethzatha ge-

---

(1) 2 : 25; 1 : 48; 6 : 64; 17 : 24.

(2) 12 : 27; 11 : 33, 35; 13 : 21.

(3) 20 : 30.

(4) 2 : 1—11. Vgl. Lk. 5 : 37—39. De genezing van den zoon van den koninklijken beambte (4 : 43—54) herinnert aan die van den dienstknecht des hoofdmans te Capernaüm (Mt. 8 : 5—13; Lk. 7 : 1—10). Het wonder geschiedt hier op een verren afstand (vs. 52). Niet slechts de vader gelooft, *maar ook zijn gansche huis* (Vs. 44 en 48. Vgl. Lk. 4 : 24; 11 : 29).

noemd (huis der barmhartigheid), met vijf zuilengangen, waarin een menigte zieken lagen. Iemand, die reeds 38 jaren krank was, zich niet in het water kon werpen en niemand had, om hem te helpen, wordt door Jezus genezen, die hem straks vermaant, om niet meer te zondigen, opdat hem niet wat ergers overkome. Tegenover de Joden, die zich ergeren, dat hij iemand op den sabbat geneest, beroept Jezus zich op de voortdurende werkzaamheid zijns Vaders. Thans bestaat er voor hen nog meer reden hem te dooden, daar hij God zijn Vader noemde en zich dus met God gelijkstelde ([1]). Acht en dertig jaren had Israël door de woestijn gezworven en even zoovele eeuwen moesten er volgens joodsche berekening verloopen tot de komst van den Messias ([2]) — maar hij, die de geestelijk kranken genezen wilde, werd door de Joden verworpen.

Een bedelaar, blind van zijn geboorte af aan, wordt door Jezus geheeld, wederom op een sabbat, waaruit volgens sommige Pharizeeën zou blijken, dat „deze mensch niet van God is". Maar de beweldadigde belijdt zijn geloof in den Zoon Gods. Hij, die het licht der wereld is, was gekomen, om blinden ziende en hen, die meenen te zien, maar het licht haten, blind te maken ([3]).

Lazarus, de broeder van Martha en Maria te Bethanië, wordt opgewekt, nadat hij reeds vier dagen in het graf gelegen had. Zijn ziekte diende tot verheerlijking van den Zoon Gods. Jezus

---

([1]) 5 : 1—18 (vs. 4 is een interpolatie). Vgl. Lk. 5 : 17—26.

([2]) Vgl. Hebr. 3 : 7 — 4 : 10.

([3]) H. 9. Vgl. Mk. 8 : 22—26 en Hand. 3 ; 1—10.

In de beide wonderverhalen der spijziging en van Jezus' wandeling op de zee (6 : 1—21) volgt de evangelist Mk. 6 : 31—52. Maar volgens hem is Christus zelf het brood des levens. Hij geeft het brood, dat blijft tot in het eeuwige leven. „Wie zijn vleesch eet en zijn bloed drinkt — duidelijk wordt op het Avondmaal gedoeld —, heeft het eeuwige leven."

Jezus deelt zich mede aan hen, die hem willen ontvangen. Wanneer zijn discipelen op de stormachtige zee alleen zijn, worden zij door vrees bevangen. Als zijn jongeren hem in hun schip wenschen op te nemen, is het vaartuig *terstond* op de plaats der bestemming.

verheugt zich, dat Lazarus gestorven is, opdat zijn jongeren gelooven mogen. Wie gelooft in hem, die de opstanding en het leven is, dien de Vader altijd hoort, zal leven, al ware hij ook gestorven (1).

Nog eens: is het denkbaar, dat een van Jezus' discipelen hem zulke wonderen zal hebben toegeschreven?

De frischheid, den rijkdom van afwisseling, die de gesprekken van den volksleeraar kenmerken, missen wij hier geheel (2). De Christus van dit evangelie handelt niet in spreuken en gelijkenissen over het koninkrijk Gods, maar getuigt van hetgeen hij bij den Vader gezien heeft (3); zijn eigen persoon is meestal het voorwerp van lange, uitgewerkte redevoeringen. Wie in hem gelooven, hebben het eeuwige leven, zijn zonen des lichts, worden één in den Vader en den Zoon (4).

Het heil is uit de Joden, die het eigendom zijn van den Logos. Maar zij hebben, op enkele uitzonderingen na, hem niet aangenomen. De Christus staat niet alleen tegenover hun leidslieden, maar tegenover het gansche volk, welks vader de duivel is, een menschenmoorder van den beginne (5).

De gesprekken, in dit evangelie met de Joden gevoerd, wijzen duidelijk op een veel lateren tijd, toen de Schriftgeleerden hun bedenkingen tegen de belijders van den christelijken godsdienst inbrachten. Enkele proeven kunnen ons daarvan gemakkelijk overtuigen. Hij, die uit Galilea gekomen is, kan de Christus niet zijn, daar deze volgens de Schrift te Betlhehem zou geboren worden. Hij is een ketter, een Samaritaan, die een boozen geest heeft. De wet leert, dat de Christus blijft tot in eeuwigheid. Wie God zijn Vader noemt en zich daardoor met Hem op één lijn stelt, is een godslasteraar (6).

---

(1) 11 : 1—46. Vgl. Lk. 10 : 38—42; 16 : 20—22.

(2) In de reden van Jezus, den Dooper, ook van den schrijver van 1 Joh is de stijl nagenoeg dezelfde.

(3) 3 : 11, 32.

(4) 3 : 16, 36; 6 : 40; 12 : 36; 17 : 20, 21.

(5) 4 : 22; 10 : 16; 8 : 42—45.

(6) 7 : 41—52; 8 : 48; 12 : 32—36; 5 : 18; 10 : 33.

Van den Jood moet de Israeliët onderscheiden worden, die Jezus als den koning Israël's belijdt, wien de belofte gedaan wordt, dat hij grootere dingen zien zal ([1]). In tegenstelling met de Joden geloofden vele Samaritanen in hem, als den Redder der wereld; Grieken kwamen, om hem te zien. Heidenen zullen zijn stem hooren ([2]).

Jezus spreekt van de wet der Joden. Zij is door Mozes gegeven, maar de genade en de waarheid zijn eerst door J. C. gekomen. Al getuigt de Schrift van hem, toch meenen de Joden ten onrechte, dat zij in haar eeuwig leven hebben. Mozes was niet in staat het brood van den hemel te geven — maar alleen hij, die zelf het brood des levens is. Allen, die vóór hem kwamen, zijn dieven en moordenaars, omdat zij de deur niet kenden, die tot den schaapstal voert ([3]).

De Schrift heeft een typische beteekenis: de koperen slang van Mozes is de afbeelding van Christus' verhooging aan het kruis; de Jakobsbron van het levend water, dat hij den zijnen te drinken geeft; het israëlitisch paaschlam van hem, die als het ware paaschlam sterft — maar niet allen zijn in staat den geestelijken zin der Schrift te verstaan ([4]).

Er zijn nog andere redenen, waarom wij dit evangelie niet aan een ooggetuige kunnen toekennen.

De schrijver is bekend met sommige Gnostieken der tweede eeuw. Hun dualisme is ook het zijne. God en de wereld, licht en duisternis, kinderen Gods en kinderen der wereld, zij, die van boven, uit den geest en zij, die van beneden, uit het vleesch geboren zijn, staan scherp tegenover elkander. Gemeenschap tusschen hen is onmogelijk. Ook wordt aan de *kennis* van den onzichtbaren God de voornaamste plaats toegekend: hierin bestaat voor de geloovigen het eeuwige leven, dat zij den eenigen

---

([1]) 1 : 48—52.

([2]) 4 : 39—42; 12 : 20—22; 10 : 16.

([3]) 8 : 17; 10 : 34; 15 : 25; 1 : 17, 18; 5 : 39—47; 6 : 32—36; 10 : 1—15.

([4]) 3 : 14; 4 : 6—15; 19 : 33—37; 20 : 9.

waarachtigen God kennen [1]. Maar de schrijver kan zich met de Gnostieken, die een scheiding maakten tusschen Jezus, den mensch, en Christus, een goddelijk wezen, niet vereenigen, daar volgens hem het Woord in J. C. vleesch is geworden, die zelf het kruis heeft gedragen.

Het werk van den Christus wordt voortgezet door den Paracleet [2], zijn plaatsvervanger, den heiligen geest, den geest der waarheid, die de geloovigen in alle waarheid leiden en hem verheerlijken zal, omdat hij aan de geloovigen zal verkondigen wat uit het zijne genomen is. De Paracleet, door den Vader of door den Zoon gezonden, zal de wereld van haar ongeloof, van Christus' rechtvaardigheid en van de onmacht van den Overste dezer wereld overtuigen. Niet zichtbaar, maar door den Paracleet komt Christus weder. Het gericht heeft de Vader aan den Zoon overgegeven. Wie in hem gelooft, heeft reeds hier eeuwig leven. De ongeloovige zal het leven niet zien. Christus' verschijning in de wereld maakt een scheiding tusschen de kinderen des lichts en der duisternis [3]. De leer van den Paracleet, aan Philo en de Gnostieken niet vreemd, bewijst ook den lateren oorsprong van dit evangelie.

„Ik ben in den naam mijns Vaders gekomen en gij neemt mij niet aan; indien een ander in zijn eigen naam komt, zult gij hem aannemen" — zoo spreekt Jezus in ons evangelie tot de Joden [4]. Waarschijnlijk is met dezen geheimzinnigen persoon Bar Cochba bedoeld, in wien de profetie vervuld heette: Een ster zal voortkomen uit Jakob [5]. In den opstand der Joden tegen keizer Hadrianus (132—135) trad hij als de Messias op. Natuurlijk was hij een gruwel in het oog der Christenen.

---

(1) 8 : 44, 47; 1 : 5; 3 : 19—21; 12 : 35; 8 : 23; 15 : 19; 17 : 14—16; 3 : 3, 5; 14 : 17; 17 : 9—11, 3.

(2) Volgens 1 Joh. 2 : 1 is Christus zelf een Paracleet, „onze voorspreker bij den Vader". Hier wordt de Paracleet van hem onderscheiden, met uitzondering van 14 : 16, waar sprake is van „een anderen Paracleet".

(3) 14 : 16, 17; 16 : 7—11, 13, 14.

(4) 5 : 43.

(5) Numeri 24 : 17.

Drie deelen zijn in dit evangelie gemakkelijk te onderscheiden: H. 1—6; 7—12; 13—20. Evenals bij Lukas zijn Galilea, Samarië en Judea beurtelings het terrein van Jezus' werkzaamheid.

Afwijkende van zijn voorgangers, laat onze evangelist Jezus meermalen te Jeruzalem optreden. Behalve het laatste Pascha worden nog twee Paaschfeesten genoemd (2 : 13; 6 : 4); bovendien één feest, welks naam verzwegen is, waarschijnlijk ook een Paaschfeest (5 : 1); een Loofhuttenfeest (7 : 2) en het feest der tempelwijding (10 : 22). Niet op den 15^{den}, maar op den avond van den 14^{den} der maand Nisan, als het Paaschfeest der Joden begon, stierf Jezus. Meestal duurt zijn verblijf in Galilea slechts kort ([1]).

Johannes en de discipelen treden hier in een geheel ander karakter op dan in de synoptische evangeliën. De Dooper, een mensch van God gezonden, is gekomen, om van het licht te getuigen. Het voorbestaan van hem, die het lam Gods is, dat de zonde der wereld wegneemt, is hem niet onbekend ([2]). Zelf is hij nóch de Christus, nóch de profeet, nóch Elia. Zijn zender had tot hem gezegd: Hij doopt in den heiligen geest, op wien gij den geest, als een duif, zult zien nederdalen. De Dooper kent hem als den Zoon Gods. Hij noemt zich den vriend des bruidegoms, die wassen moet en boven allen is, omdat hij van boven, uit den hemel komt ([3]).

([1]) 2 : 1, 12; 4 : 43; 6 : 1; 7 : 1. Wanneer als reden van Jezus' vertrek uit Judea naar Galilea genoemd wordt, dat een profeet in zijn eigen vaderland niet geëerd is (4 : 44. Vgl. Lk. 4 : 24), zou men daaruit opmaken, dat volgens den evangelist Jezus uit Judea afkomstig was — hetgeen evenwel in strijd is met 7 : 41, 52.

([2]) Vgl. Mt. 11 : 11; Lk. 7 : 28.

([3]) 1 : 6—8, 15, 19—34; 3 : 20—36. De evangelist bewaart het stilzwijgen over Jezus' doop door Johannes, hoewel hij daarmede bekend toont te zijn (1 : 32, 33). Opmerkelijk is het, dat Jezus en Johannes tegelijk doopen (3 : 22—27; volgens 4 : 2 doopte evenwel Jezus zelf niet). Waarschijnlijk was onze evangelist bekend met Hand. 19 : 1—7, op welk verhaal wij later terugkomen.

Bij herhaling is in dit evangelie sprake van „de twaalven" ([1]). Maar slechts van zeven discipelen worden de namen genoemd: van Andreas, Petrus, Philippus, Nathanaël, Thomas, Judas, den broeder van Jakobus, Judas Iscarioth. Van de vier eersten en een ongenoemde wordt de roeping verhaald, die niet in Galilea, maar aan de overzijde van den Jordaan plaats had. De anoniemus en Andreas waren leerlingen des Doopers ([2]). Sommigen denken bij den eerste aan Johannes, anderen aan diens broeder Jakobus. Met Nathanaël, „den van God gegevene", den Israëliet, in wien geen bedrog is, wien voorspeld wordt, dat hij den hemel zal geopend zien over den Zoon des menschen, is waarschijnlijk „de discipel, dien Jezus liefhad", bedoeld ([3]).

Judas treedt als een duivel op. Aan den laatsten maaltijd voer de satan in hem. Zijn verraad was door de Schrift voorspeld. Hij is de zoon des verderfs ([4]).

De leerlingen zijn dikwijls niet in staat, al erkenden zij in hem aanstonds den Messias, om den Meester te begrijpen. Wat hij hun te zeggen had, kunnen zij nog niet verstaan ([5]). Toch bekleeden zij hier een veel hoogere plaats dan in de andere evangeliën. Met uitzondering van Judas zijn allen rein. Zij erkennen den geest der waarheid, dien de wereld niet ontvangen kan. Zij hebben Jezus' woorden aangenomen en erkend, dat hij van den Vader gezonden was. In hen is hij verheerlijkt ([6]).

Niet aan Petrus, maar aan den discipel, dien Jezus liefhad, wordt de eerste plaats toegekend. Wel ontvangt Simon reeds bij de eerste kennismaking de belofte, dat hij Petrus, de rotsman, zal heeten; wel legt deze uit aller naam de goede be-

---

(1) 6 : 67, 70, 71; 20 : 24.

(2) 1 : 40—51.

(3) Vroeger hield men Nathanaël voor Bartholomeüs, die op de apostellijsten voorkomt. Volgens sommigen is hier Matthias bedoeld, naar Hand. 1 : 15—26 tot plaatsvervanger van den verrader gekozen; volgens anderen Mattheüs (gave Gods), bij wien de evangelist aan Paulus zou gedacht hebben.

(4) 6 : 70; 13 : 2, 21—30; 17 : 12 (Vgl 2 Thess. 2 : 3).

(5) 1 : 41, 45; 14 : 5, 8, 22; 16 : 17, 18, 12.

(6) 13 : 10, 11; 14 : 17—19; 17 : 8—19.

lijdenis af, maar bij herhaling toont hij den Meester niet te begrijpen (1). Aan den jonger, die in den schoot des Meesters aanligt, moet hij vragen, wie de verrader is. Deze gaat alleen met Jezus in het hof des Hoogepriesters en staat bij het kruis. Hij komt het eerst bij het graf, ziet en gelooft (2).

Na al het gezegde behoeven wij bij den inhoud van dit evangelie niet lang stil te staan. In het eerste deel wordt de openbaring en de ontvangst van den Christus geschetst. Tegenover den godsdienst der wet staat de godsdienst der genade en der waarheid. De oude tempel moet voor een nieuwen plaats maken. Reeds op het eerste „Pascha der Joden" heeft de tempelreiniging plaats (3). Daar vindt Jezus de verkoopers van ossen, schapen en duiven en de wisselaars. Met een geesel van touwtjes worden allen uitgedreven, ook de schapen en ossen, het geld uitgeschud, de tafels omvergeworpen. Tot de duivenverkoopers zegt hij: maakt „het huis mijns Vaders" niet tot „een koophuis". De jongeren herinneren zich het woord der Schrift: de ijver voor uw huis verteert mij (Psalm 69 : 9). Op de vraag der Joden: Welk teeken toont gij ons, dat gij deze dingen doet? antwoordt Jezus: breekt dezen tempel af en in drie dagen zal ik hem oprichten. De Joden dachten aan hun tempel, waaraan gedurende 46 jaar gebouwd was; maar Jezus bedoelde „den tempel zijns lichaams", d. i. zijn gemeente, die ook in de deutero-paulinische brieven het lichaam van Christus heet (4). De evangelist voegt er bij, dat de jongeren na Jezus' opstanding zich dit woord herinnerden en daaraan, evenals aan het woord der Schrift, geloofden.

Nicodemus, „de leeraar van Israël", begrijpt niet de beteekenis eener geboorte van boven, uit God, uit water en geest.

---

(1) 1 : 42; 13 : 6—9, 36—38; 18 : 10, 11.

(2) 13 : 20, 24; 18 : 15; 19 : 26, 27; 20 : 4, 8.

(3) 2 : 13—23. Vs. 19 herinnert aan het woord der „valsche getuigen" in Mk. 14 : 58.

(4) b. v. Efez. 1 : 22, 23.

Hij, een Pharizeër, een Overste der Joden, kent slechts een vleeschelijke geboorte, die voor een geestelijke plaats moet maken, welker oorsprong even ondoorgrondelijk is als het waaien van den wind ([1]).

De samaritaansche vrouw is de type van het volk en den godsdienst der Samaritanen ([2]). De joodsche zoowel als de samaritaansche godsdienst moest plaats maken voor de aanbidding van den Vader in geest en in waarheid. Geest is God en zij, die aanbidden, moeten Hem in geest en in waarheid aanbidden. Niet het water uit de Jakobsbron, waaruit Israël putte, maar het water, dat de Christus geeft, bevredigt den dorst naar het eeuwig leven. De geloovige Samaritanen staan hooger dan de Joden, die gelooven, omdat zij teekenen zien. Reeds zijn de velden wit om te oogsten en de maaier zamelt vrucht in voor het eeuwige leven ([3]).

Vele van Jezus' jongeren ergeren zich aan de rede, door hem te Capernaüm in de synagoge gehouden. Zij begrijpen niet, dat de woorden, die hij spreekt, geest en leven zijn. Niemand kan tot hem komen, wien het niet van den Vader gegeven is. Op zijn vraag of de twaalven ook niet, evenals zoovele anderen, willen heengaan, antwoordt Simon Petrus: Heer, tot wien zullen wij gaan? Woorden van eeuwig leven hebt gij en wij hebben geloofd en erkend, dat gij de Heilige Gods zijt ([4]).

In het tweede deel neemt de vijandschap tegen den Christus langzamerhand toe. De tijd zijner verheerlijking is gekomen.

Aan de opwekking zijner ongeloovige broeders ([5]), om met het Loofhuttenfeest naar Jeruzalem te gaan en aldaar zijn

---

([1]) 3 : 1—21. Vgl. 7 : 50—52.

([2]) Zij had vijf mannen gehad en de zesde, dien zij nu heeft, is haar man niet. M. a. w.: de vijf heidensche volken, die in Samarië gekomen waren, hadden hun eigen goden; thans vereerden zij Israël's God, maar die was de hunne niet (Vgl. 2 Kon. 17 : 24—41).

([3]) 4 : 1—42.

([4]) 6 : 60—69. Vgl. Lk. 9 : 20.

([5]) Ook volgens 2 : 12 zijn zij bij Jezus. Vgl. Mk. 3 : 21.

teekenen te verrichten, geeft Jezus geen gehoor: want zijn ure is nog niet gekomen. Hij verschijnt in het geheim, zonder dat hij herkend wordt. De leer zijns Zenders predikt hij en zoekt alleen diens eer. Onder het volk openbaren zich verschillende gevoelens: sommigen houden hem voor den Christus om de teekenen, die hij doet. Maar zijn afkomst uit Galilea is een bezwaar — niemand zou weten vanwaar de Christus kwam. De dienaars, door de hoogepriesters en Pharizeën gezonden om hem te grijpen, brengen het bevel niet ten uitvoer: want nooit heeft een mensch gesproken, gelijk deze mensch spreekt (1).

Jezus noemt zich het licht der wereld. Zijn getuigenis is waarachtig, omdat ook de Vader, die hem gezonden heeft, van hem getuigt en hem nooit alleen laat. Maar de Joden begrijpen hem niet, daar zij van de zichtbare wereld zijn. Wie zich aan zijn woord houdt, hem zal de waarheid vrij maken. Slechts de Zoon maakt waarlijk vrij. De Joden ergeren zich aan zijn zelfverheffing en grijpen steenen om hem te verpletteren — maar hij gaat ongedeerd uit hun midden (2).

Tegenover de blinde leidslieden der Joden (3) staat Jezus als de goede Herder. Hij is de deur der schapen. Wie niet door de deur den schaapstal ingaat (4), is een dief en een roover. Hij is de goede Herder, kent zijn schapen en geeft voor hen zijn leven, terwijl de huurling zich om de schapen niet bekommert (5). Eens zullen al zijn schapen, Joden zoowel als Heidenen, één kudde vormen onder hem, die de macht heeft het leven af te leggen en het weder te ontvangen. Ook nu ontstaat tweespalt onder de Joden. Terwijl velen hem voor een bezetene houden, begrijpen anderen niet, hoe iemand, die met den duivel gemeenschap houdt, blinden de oogen openen kan.

---

(1) Vgl. 7 : 15, 19, 25, 32, 46 met Lk. 20 : 1, 2, 19, 20; Mt. 7 : 29.
(2) 8 : 12 vv.. Over vs. 7 : 53—8 : 11 Vgl. p. 116.
(3) 9 : 40, 41.
(4) Vgl. Psalm 118 : 19; Mt. 7 : 13, 14.
Vgl. Ezechiël 34 : 8.

De Joden vragen hem of hij de Christus is (1) en ontvangen een bevestigend antwoord. Tevergeefs zoeken zij hem te grijpen (2).

Ook Lazarus behoort tot de schapen, die de stem van den goeden Herder hooren. Als velen uit de Joden, die van Lazarus' opwekking getuigen waren, in Jezus geloofden, acht het Sanhedrin den tijd gekomen, om een besluit te nemen: Het valt niet te ontkennen, dat „deze mensch" vele teekenen doet. Laten zij hem begaan, dan zullen allen in hem gelooven. De Hoogepriester Cajaphas treedt als profeet op. Het is beter, dat één mensch sterve dan dat het gansche volk verloren ga. Het bevel wordt uitgevaardigd: Zoodra iemand wist, waar Jezus zich ophield, moest hij hem aanwijzen bij den Raad, opdat deze hem zou kunnen grijpen (3).

Voordat zijn ure gekomen is, wacht den Christus nog een drievoudige hulde (4). Zijn vrienden te Bethanië hebben voor hem een maaltijd aangericht. Zes dagen vóór het Paaschfeest, waarop het paaschlam moest worden uitgekozen, wascht Maria Jezus' *voeten* met kostbaren nardus. *Alleen* Judas, omdat hij een dief is, ergert zich aan dit huldeblijk (5).

Velen uit het volk, die van Lazarus' opwekking gehoord hebben, begroeten hem, die bij zijn intocht te Jeruzalem gezeten is op het veulen eener ezelin, als den koning van Israël. Met *palmtakken* gaan zij hem tegemoet (6).

Sommige Grieken gaven aan Philippus hun verlangen te kennen, om Jezus te zien. Nu de Heidenen tot hem komen, is de ure der verheerlijking van den Menschenzoon gekomen. Het

---

(1) Vgl. Mk. 14 : 61.

(2) H. 10.

(3) 11 : 45—57.

(4) H. 12.

(5) Vgl. Mk. 14 : 3—9; Luk. 7 : 36—50; 10 : 38—42.

(6) Vgl. Lk. 19 : 37—40. Vreemd is de aanteekening van onzen evangelist (12 : 16): „Toen Jezus verheerlijkt was, herinnerden zich de jongeren, dat dit op hem geschreven was en zij hem dit gedaan hadden."

tarwegraan moet in de aarde vallen en sterven, zal het veel vrucht voortbrengen. Hij bidt niet: Vader red mij uit deze ure! — maar: verheerlijk uwen naam (1)!

Een stem uit den hemel antwoordt: Ik heb verheerlijkt en zal verheerlijken. De schare meende een donderslag te hooren. Anderen dachten aan de verschijning van een engel. Voor Jezus was die stem niet noodig. Nu gaat het oordeel over de wereld, wier Overste zal buitengeworpen worden (2). Jezus' verhooging aan het kruis was zijn verhooging in den hemel.

Maar de oogen der meesten zijn te verblind om in hem, die als het licht in de wereld gewandeld heeft, te gelooven. Omdat Jesaja zijn heerlijkheid gezien en van hem gesproken heeft, had hij ook van hun ongeloof en hun verblinding geprofeteerd. Anderen, hoewel zij in hem gelooven, belijden hem niet, uit vrees, dat de Pharizeën hem uit de synagoge zullen bannen: zij hebben de eer bij menschen liever dan de eer bij God (3).

Het derde gedeelte van dit boek is in drie deelen gesplitst.

In het eerste (4) bevindt Jezus zich met zijn jongeren aan een maaltijd, op den avond vóór het Paaschfeest. Hij, die als het ware Paaschlam sterft (5), neemt geen deel aan den maaltijd der Joden. In plaats van het Avondmaal in te stellen, waarop reeds vroeger gezinspeeld was (6), laat hij den zijnen het nieuwe gebod der onderlinge liefde achter (7). De voetwassching, waarbij de Meester als de dienaar optreedt, dient tot illustratie van dat gebod (8). Als de verrader zich verwijderd heeft (9), is de Zoon

---

(1) Vgl. 12 : 25 met Mt. 16 : 25. Vs. 27 wijst op den strijd in Gethsemané.

(2) Vs. 28—31 herinneren aan de verheerlijking op den berg; aan Lk. 22 : 43 en 10 : 17, 18.

(3) 12 : 38—41. Vgl. Mt. 13 : 14, 15.

(4) H. 13—17.

(5) Vgl. 1 Cor. 5 : 7.

(6) 6 : 53—57.

(7) 13 : 34, 35.

(8) Vgl. Lk. 22 : 26, 27; 12 : 37.

(9) Vgl. Mk. 14 : 18—21; Lk. 22 : 3.

des menschen verheerlijkt en God in hem. Tot driemalen toe moet Petrus terechtgewezen worden ([1]).

Zijn vrienden behoeven zich niet bekommerd te maken over zijn heengaan. Zij blijven niet als weezen achter. In het huis des Vaders wordt hun plaats bereid. Hij is de weg, de waarheid en het leven. Niemand komt tot den Vader dan door hem. De Vader zal den heiligen geest als zijn plaatsvervanger zenden. Wie in hem gelooven, zullen nog grootere werken doen dan hij zelf. Wat zij in zijn naam bidden, zal hun gegeven worden ([2]). Al zegt Jezus tot de zijnen: Staat op, laat ons van hier gaan ([3]) — hij heeft nog veel meer tot hen te zeggen.

Gelijk de ranken met den wijnstok, moeten zijn jongeren met hem, als den waarachtigen wijnstok, verbonden blijven ([4]). Zonder hem kunnen zij niets doen. Wie vruchten draagt, wordt gereinigd, opdat hij steeds meer vruchten voortbrenge. De wereld zal zijn discipelen om zijns naams wil haten en vervolgen ([5]), gelijk zij den Meester gedaan hebben.

Het is hun goed, dat hij heengaat: immers dan zal de Paracleet tot hen komen. Zij zullen den Meester niets meer te vragen hebben ([6]) en hun droefheid zal in vreugde veranderen. Er komt een tijd, dat hij niet meer, gelijk tot nu toe, in beeldspraak, maar ronduit van den Vader tot hen spreken zal. Toch zullen zij verstrooid worden ([7]) en hem alleen laten — maar hij is niet alleen, daar de Vader met hem is. Hij heeft de wereld overwonnen.

De reden worden besloten met het zgn. hoogepriesterlijk gebed. Eerst bidt Jezus voor zich zelven. Hij heft de oogen op ten hemel en zegt: „Vader, de ure is gekomen." De heer-

---

([1]) Vs. 7—10; 36—40. Vgl. Lk. 22: 33, 34.
([2]) Vgl. Mk. 11 : 23, 24.
([3]) Vgl. Mk. 14 : 42.
([4]) Vgl. Psalm 80 : 9 vv..
([5]) Vgl. Lk. 21 : 16, 17.
([6]) Vgl. Hand. 1 : 6—8.
([7]) Vgl. Mt. 26 : 31.

lijkheid, die hij bij den Vader bezat, eer de wereld was, mogo zijn deel worden. De Vader had hem macht gegeven over alle vleesch ([1]). Hij heeft het werk volbracht, hem door den Vader opgedragen, aan de *menschen* zijn naam geopenbaard, die erkend hebben, dat hij door den Vader gezonden is.

De tweede bede geldt zijn jongeren ([2]). Zij worden in de hoede zijns Vaders aanbevolen, nu hij niet meer in de wereld is. De wereld haat hen, omdat zij niet van de wereld zijn. Hij heeft hen in de wereld gezonden. Mogen zij bewaard blijven voor den Booze!

Eindelijk bidt Jezus voor alle geloovigen, dat zij één zijn, gelijk de Vader in hem en hij in den Vader. Mogen zij de hem door den Vader geschonken heerlijkheid aanschouwen! Hij zal voortgaan met hun des Vaders naam te openbaren.

In het tweede deel ([3]) is de evangelist gebonden aan zijn voorgangers, al deinst hij voor de in zijn oog noodzakelijke wijzigingen niet terug. Hij kent den strijd in Gethsemané — „Jezus ging met zijn jongeren over den bergstroom der cederboomen naar een plaats, waar een hof was, waarin hij met hen binnentrad" —, maar moest dien met stilzwijgen voorbijgaan.

Judas had ook een romeinsche kohort met een aanvoerder bij zich. Moedig als een held gaat Jezus den verrader met diens trawanten te gemoet, daar hij alles vooruit wist, wat over hem komen zou. Op zijn wachtwoord vallen de krijgslieden op den grond. Zou hij dan den beker niet drinken, hem door den Vader gegeven ([4])?

Het verhoor voor Cajaphas ([5]) maakt plaats voor dat bij

---

(1) Vgl. Mt. 11 : 27; 28 : 19.

(2) In Lk. 22 : 32 alleen Petrus.

(3) H. 18 en 19.

(4) Deze vraag is een protest tegen de bede in Gethsemané. Vs. 9 ziet op 17 : 12. Alleen Johannes noemt den naam van den knecht des Hoogepriesters en meldt, dat Petrus hem het oor afhieuw.

(5) Markus en Lukas vermelden den naam des Hoogepriesters niet. Volgens den laatsten (3 : 2) trad de Dooper onder Hannas en Cajaphas op. Ook hij kent slechts één verhoor. Johannes noemt Hannas den schoonvader van Caja-

Hannas, die Jezus vraagt omtrent zijn jongeren en zijn leer, waarop deze antwoordt: Ik heb in het openbaar tot de wereld gesproken, dagelijks geleerd in synagoge en tempel, waar alle Joden samenkomen. Vraag hen, die mij gehoord hebben; zij weten, wat ik gezegd heb. (1) Als een dienaar hem toeduwt: antwoordt gij zoo den Hoogepriester? en hem een kinnebakslag geeft, (2) antwoordt Jezus: indien ik kwaad gesproken heb, bewijs het; indien goed, waarom slaat gij mij (3)?

Ter wille der Joden gaat Pilatus telkens met Jezus in het praetorium, opdat zij zich niet verontreinigen, maar het Pascha eten kunnen. Op hen rust voornamelijk de schuld van Jezus' dood. Bij herhaling pleit de landvoogd voor de onschuld van Jezus. Hij wenscht, dat de Joden, volgens hun wet, over hem het vonnis zullen uitspreken. Maar dit was hun niet geoorloofd — en ook Jezus had immers reeds vroeger aangeduid, dat hij aan een kruis zou sterven (4). Jezus belijdt niet, dat hij de koning der Joden is, maar noemt zich een koning in het rijk der waarheid, waarvan de landvoogd niets begrijpt. Barabbas heet „een roover". Tevergeefs toont Pilatus aan de Joden den man met den doornenkrans en het *purperen* kleed en zegt: Hier is de mensch. Nog eens wil hij hem aan de Joden overgeven, die hem dan kunnen kruisigen. Hij is bevreesd, als hij hoort, dat die man zich tot Gods zoon gemaakt heeft. Op zijn vraag: vanwaar zijt gij? ontvangt hij geen antwoord. Als hij op zijn tweede vraag: Weet gij niet, dat ik macht heb u los te laten en macht heb u te kruisigen? verneemt: gij hadt geen macht over mij,

---

phas, die in dit jaar Hoogepriester was en aan de Joden den vroeger (11 : 50) vermelden raad gegeven had. Hij kent ook een verhoor voor Cajaphas, („Hannas zond hem gebonden naar Cajaphas, den Hoogepriester", vs. 24) — maar deelt daaromtrent niets mede.

(1) In dien geest sprak Jezus volgens de andere evangeliën bij de gevangenneming.

(2) Vgl. Hand. 23 : 2—5.

(3) Onder hen, die tegen Petrus optreden, wordt hier ook genoemd een bloedverwant van Malchus. Des apostels droefheid wordt verzwegen.

(4) Joh. 3 : 14; 12 : 32, 33.

ware het u niet van boven gegeven, doet hij nog eens een poging, om hem los te laten. Eindelijk zet hij zich op een stoel, op de plaats, genoemd het Plaveisel (in het hebreeuwsch Gabbatha), *omstreeks de zesde ure* (¹). Na weder een vergeefsche poging beproefd te hebben, geeft Pilatus Jezus niet aan de krijgsknechten, maar aan de Joden ter kruisiging over.

Hij, die vrijwillig zijn leven aflegt, draagt zelf zijn kruis. Hij heeft de hulp van een ander niet noodig. Het opschrift boven het kruis is door Pilatus *in drie talen* geschreven. De rok zonder naad, dien zelfs de soldaten niet durven scheuren, maar verloten, is het zinnebeeld van de eenheid der geloovigen.

Drie Maria's, onder wie ook de moeder van Jezus, staan niet op een afstand, maar aan den voet van het kruis. De gekruisigde beveelt haar, zijn gemeente, aan de zorg van den discipel, dien hij liefhad, zijn geestverwant, aan. Het tweede kruiswoord: „Mij dorst" wordt gesproken, opdat de Schrift vervuld werd (²). De hysopstengel, waarop een spons met edik gestoken wordt, heeft een symbolische beteekenis. Deze moest in het bloed van het Paaschlam gedoopt worden, om daarmede den bovendorpel en de beide zijposten te bestrijken (³). Ook deze Schrifttype moest in hem vervuld worden. Na het laatste woord: „Het is volbracht" buigt de gekruisigde het hoofd en geeft den geest over. De soldaten breken zijne beenen niet — ook van het Paaschlam mocht geen been gebroken worden (⁴). Maar een hunner steekt met de lans in de zijde en terstond komt daaruit bloed en water (⁵). Zijn dood heeft een verzoenende en reinigende kracht. Aan de begrafenis neemt, behalve Jozef van Arimathea, ook Nicodemus deel, die een mengsel van mirre en

---

(¹) De tijd der kruisiging is hier later gesteld. Hij, die als het ware Paaschlam sterft, hangt tot in den avond aan het kruis.

(²) Vgl. Psalm 69 : 22.

(³) Vgl. Exodus 12 : 22; Lev. 4 : 51.

(⁴) Vgl. Exodus 12 : 46.

(⁵) Vgl. Zacharia 12 : 10; Openb. 1 : 7. Volgens 1 Joh. 5 : 6 is J. C. gekomen door water en bloed.

aloë medebrengt, omstreeks 100 pond. Naar de joodsche wijze van begraven wonden zij — de vrouwen blijven hier achterwege — het lijk met de specerijen in grafdoeken. Op de plaats, waar Jezus gekruisigd werd, was een tuin en in den tuin een *nieuw* graf, *waarin nog nooit een ander bijgezet was.*

Het laatste deel beschrijft de openbaring van den Opgewekte aan de zijnen. De drie verschijningen hebben, evenals bij Lukas, te Jeruzalem plaats. Maria Magdalena vertegenwoordigt de vrouwen. De „andere jonger, dien Jezus liefhad", gaat vóór Petrus en komt het eerst bij het graf, maar treedt er na hem binnen, ziet en gelooft.

Gelijk de bruid uit het Hooglied tevergeefs hem zoekt, die haar ziel liefheeft, en hem eindelijk vindt (1), zoo ook Maria. Zij herkent den Heer eerst, als hij haar bij haar naam noemt. Maar het is haar niet vergund hem aan te raken. Aan zijn broederen moet zij de boodschap brengen, dat hij niet meer hier op de aarde tehuis behoort, maar opstijgt naar zijnen en hunnen Vader (2).

Op den avond van denzelfden eersten dag der week, *als de deuren der plaats, waar de jongeren bijeen waren, gesloten zijn,* komt Jezus in hun midden met den vredegroet (3). Hij toont hun de handen en de zijde. Van eten is hier geen sprake. Als apostelen zendt hij hen uit en, toen hij op hen blies, ontvingen zij den heiligen geest, ook de macht om zonden te vergeven (4). Maar Thomas, „een van de twaalven", was afwezig. Hij blijft een twijfelaar (5), totdat de Heer hem acht dagen later zijn handen en de *stigmata* (6) in zijn zijde toont. Maar al is hij een geloovige geworden, die in den Opgewekte zijn Heer en God

(1) 3 : 1—4.
(2) Vgl. de hemelvaart van Elia (2 Kon. 2) en de verheerlijking op den berg (Lk. 9 : 28—36).
(3) Vgl. Lk. 24 : 36—49.
(4) Vgl. Mt. 18 : 18—20.
(5) Vgl. Joh. 11 : 16; 14 : 5.
(6) Vgl. Gal. 6 : 17.

erkent, hij verdient een berisping, omdat hij nog geenszins behoort tot hen, die niet gezien en toch geloofd hebben.

Er komen hier enkele interpolaties voor, waarin een zichtbare wederkomst, de opstanding, het oordeel „ten laatsten dage", „ten gericht" geleerd worden ([1]); voorstellingen, die geheel in strijd zijn met den geest van dit evangelie. Ook H. 21 is een later toevoegsel, gelijk uit de volgende bewijzen gemakkelijk zal blijken. In 20 : 31 vinden wij het slot van het boek. Volgens den schrijver van het laatste hoofdstuk is de discipel, dien Jezus liefhad, de auteur van het evangelie ([2]), terwijl bij den evangelist deze jonger alleen als getuige optreedt van het feit, even te voren verhaald ([3]). De verschijning aan de zee van Tiberias heet de derde, in plaats van de vierde ([4]). De evangelist spreekt nooit van „de zonen van Zebedeüs", gelijk hier het geval is ([5]). De verwachting eener zichtbare wederkomst, die hier voorkomt ([6]), is aan ons evangelie vreemd. Irenaeus noemt nog in de laatste helft der 2e eeuw H. 20 : 31 het slot van dit evangelie. Evenals de overige interpolaties, is misschien ook deze van den auteur van 1 Joh. afkomstig, die, gelijk wij weten, een zichtbare wederkomst van den Christus verwachtte. Aan hem herinnert ook de hier gebruikte uitdrukking: *kinderkens* ([7]).

Maar wat bedoelde de onbekende schrijver van H. 21? Vooral wenschte hij Petrus, wien door de gemeente, in overeenstemming met de synoptische evangeliën, de voornaamste plaats onder de apostelen werd toegekend, die in dit evangelie in vergelijking met den discipel, welken Jezus liefhad, op den achtergrond trad, in zijn eer te herstellen. Daarom verhaalt hij, dat Petrus, na

---

(1) 5 : 28, 29; 6 : 39, 40, 44b; 12 : 48b.
(2) 21 : 24.
(3) 19 : 35.
(4) 21 : 14.
(5) Vs. 2.
(6) Vs. 22, 23.
(7) Vs. 5. Vgl. 1 Joh. 2: 13, 18.

met zes andere jongeren een ganschen nacht tevergeefs gevischt te hebben, toen zij op bevel van Jezus het net rechts van het schip hadden uitgeworpen, het volle net met 153 groote visschen aan land sleepten (1). Al wordt Simon tot driemaal toe aan zijn verloochening herinnerd, zoodat hij diep bedroefd werd, de verheerlijkte Heer draagt hem de zorg zijner gemeente op en verkondigt hem tevens, dat hij door zijn dood aan het kruis God verheerlijken zal. Maar de discipel, dien Jezus liefhad, wordt daarom niet beneden Petrus gesteld. Integendeel, hij is het, die het eerst den Heer herkent, die bij den laatsten maaltijd tegen 's Heeren borst leunde, die tot zijn wederkomst zou blijven. De christelijke broeders begrepen deze profetie niet (2).

Met het oog op het slot van het evangelie eindigt de interpolator aldus: wilde men alle door Jezus verrichte daden beschrijven, dan zou de wereld, naar ik meen, de geschreven boeken niet bevatten.

De schrijver van dit evangelie — wij zouden het een leerboek kunnen noemen — doet zich een enkele maal (3) als ooggetuige voor, niet van de door hem beschreven feiten, maar van de *heerlijkheid* van den logos, een heerlijkheid als die eens eeniggeborenen van den Vader. Duidelijk blijkt, dat hij zich onderscheidt van den ongenoemden discipel, dien Jezus liefhad. Of zal een ooggetuige kunnen schrijven: „Wie het gezien heeft, heeft het getuigd en zijn getuigenis is waar en *gene* weet, dat hij waarheid spreekt, opdat ook gij gelooven moogt" (4)?

Ons evangelie is waarschijnlijk te Efeze geschreven, waar de

---

(1) Vgl. Lk. 5 : 1—11; Mt. 13: 47—50. Het aantal visschen is het symbool der heidensche volken; het net, dat niet scheurde, van de éénе kerk, uit Christenen uit de Joden en uit de Heidenen bestaande.

(2) Vs. 7, 20—23. Dit misverstand duurde nog langen tijd voort. Johannes was niet gestorven, maar slechts schijndood — zoo verhaalde een kerkvader —; volgens een ander lag hij wel in een graf te Efeze, maar sluimerde, op de wederkomst des Heeren wachtende.

(3) 1 : 14.

(4) 19 : 35.

alexandrijnsche philosophie van den godsdienst in Apollos een welsprekenden vertegenwoordiger had gevonden ([1]), tegen het einde der eerste helft van de tweede eeuw. Des schrijvers bekendheid met de synoptische evangeliën, de Handelingen, de brieven aan de Efezen en Hebreeën, met het Gnosticisme, laten niet toe, om het boek veel vroeger te plaatsen.

Langen tijd heeft men gemeend, dat de apostel Johannes in Klein-Azië vertoefd en de laatste jaren zijns levens te Efeze doorgebracht heeft. Maar dit gevoelen is gebleken onjuist te zijn. De brieven aan de Efezen en aan Timotheüs zijn met Johannes' verblijf aldaar onbekend. Ook het boek der Handelingen, als het Paulus van de Efezen afscheid laat nemen (20 : 17—38), noemt Johannes niet. Papias, de bekende bisschop van Hiërapolis, in de nabijheid van Efeze, weet daarvan niets. Hij schreef volgens den kerkvader Eusebius, die dit fragment uit Papias' werk der vergetelheid ontrukte: „Ik zal niet nalaten, wat ik eens van de presbyters duidelijk vernomen en goed in mijn geheugen bewaard heb, bijeen te brengen, met de verklaringen, omdat ik voor de waarheid daarvan borg sta. Wanneer ik iemand ontmoette, die de presbyters als leerling gevolgd was, verzuimde ik niet van hem te vernemen, wat de presbyters omtrent Andreas of Petrus of Philippus of Thomas of Jakobus of Johannes of Mattheüs of een ander van 's Heeren discipelen hadden te berichten; hetgeen Aristion en de presbyter Johannes, de discipelen des Heeren, zeggen." Opmerkelijk is het reeds, dat Johannes hier niet de eerste, maar de zesde plaats onder de apostelen inneemt. Johannes-presbyter, die duidelijk van den apostel Johannes onderscheiden wordt, was dus nog in leven, toen Papias omtrent de berichten der presbyters inlichtingen inwon. Zou de bisschop, wanneer hij Johannes, den apostel, of een evangelie van hem gekend had, bij anderen naar hem geïnformeerd hebben? Uit de verwarring van den apostel met den presbyter van denzelfden naam is

([1]) Vgl. Hand. 18 : 24—28; 1 Cor. 16 : 12.

waarschijnlijk de traditie van des eersten verblijf in Klein-Azië, vooral te Efeze, ontstaan. Zou misschien daartoe ook bijgedragen hebben het verblijf van eenige volgelingen van Johannes den Dooper in die stad (1)?

Op de vraag: Waarom werd dit boek aan een van de zuilenapostelen der gemeente te Jeruzalem toegekend, terwijl een geheel andere geest ons daaruit tegenkomt, kan natuurlijk geen zeker antwoord gegeven worden. De schrijver had zijn naam niet genoemd — maar zou „de discipel, dien Jezus liefhad", niet onder het uitverkoren drietal van 's Heeren jongeren gezocht moeten worden? Petrus was reeds als schrijver opgetreden; Jakobus, de andere zoon van Zebedeüs, was vroeg gestorven — aan wien kon dus anders dan aan Johannes gedacht worden? De vrijzinnige partij in Klein-Azië zou zich dus op een apostel kunnen beroepen, die in de andere evangeliën een voorname plaats innam.

In het oog van sommige kerkvaders stond het evangelie van Johannes verre boven de andere evangeliën. Een hunner noemde het „een eeuwig evangelie onder het kleed der allegorie". Wie het wilde verstaan, moest zelf aan Christus' boezem liggen. Het gelijkt op het boek, dat de Apocalypticus uit de hand des engels ontving, waarvan hij een deel in zich opnam (Origenes). Een ander vergelijkt Johannes met den adelaar, die op adelaarsvleugelen naar omhoog stijgt en den logos Gods verkondigt (Hiëronymus). Hij heet ook de „theoloog". Luther sprak van „het teedere hoofdevangelie". Herder vergeleek het met „een diep, stil meer, waarin zich de hemel met zon en gesternten spiegelt".

De schrijver, 't zij hij een Jood of een Griek van afkomst was, stond zeker in ontwikkeling ver boven zijn tijdgenooten. Zijn boek was niet voor de groote menigte bestemd. Hij had, gelijk een hedendaagsch schrijver het uitdrukt, den aanleg om „een christelijke Plato" te worden. Al kunnen zijne wijs-

---

(1) Vgl. Hand. 19 : 1—7.

geerige bespiegelingen de onze niet zijn; al is de lectuur soms vermoeiend door de vele herhalingen, in de afscheidsreden vooral vinden wij paarlen van kostbare waarde, een mystiek, die weldadig aandoet. In den godsdienst van Jezus heeft hij de kiemen van wereldhervormende kracht ontdekt. Welk een hoog standpunt moest hij bereikt hebben, die de ure reeds zag komen, waarin allen den Vader in geest en in waarheid zouden aanbidden!

II. Handelingen der apostelen.

Het aantal *Handelingen* van apostelen, sinds de tweede eeuw geschreven, is legio. Voor het grootste deel zijn zij van de Gnostieken afkomstig, maar werden door catholieke schrijvers omgewerkt en in verschillende talen overgezet. Historische waarde hebben deze *Acta* (van Thomas, Johannes, Andreas, Philippus, Bartholomeüs, Mattheüs, Simon Zelotes en Judas, den zoon van Jakobus, Jakobus, den zoon van Zebedeüs, Jakobus, den zoon van Alpheüs, Matthias, Barnabas, Markus, Lukas, Timotheüs, Titus, Petrus en Paulus) niet.

Wie, op den titel van het in den Canon van het N. T. bewaarde boek der Handelingen ([1]) afgaande, een beschrijving van de lotgevallen der apostelen verwachtte, voelt zich teleurgesteld. Al worden allen bij name genoemd, slechts over Petrus' en vooral over Paulus' reizen en prediking wordt uitvoerig gesproken. Jakobus, de broeder van Jezus, treedt een paar malen, Johannes naast Petrus op. Judas' dood en Matthias' keuze tot apostel zijn vermeld, terwijl omtrent de overigen het stilzwijgen bewaard wordt.

De schrijver draagt zijn werk aan Theophilus op, wien hij herinnert aan „de eerste rede", door hem geschreven. Hij wil dus voor den auteur van het derde evangelie doorgaan. Het boek laat zich gemakkelijk in twee deelen splitsen, waarvan het eerste een beschrijving geeft van de gemeente te Jeruzalem en van de uitbreiding des Christendoms in Judea en Samarië ([2]).

([1]) In den Canon van Muratori heet het: *Handelingen van alle apostelen*.

([2]) H. 1—12. Toch wordt hier reeds enkele malen van Paulus gesproken (8 : 1, 3; 9 : 1—30; 11 : 25, 26; 12 : 25).

De hemelvaart op den Olijfberg ([1]), de dood van Judas ([2]) en de keuze van Matthias door het lot, de wonderen op het Pinksterfeest ([3]), de eensgezindheid en de snelle uitbreiding der Moedergemeente, de vriendschap der Pharizeeën jegens de Christenen, de verbazende wonderen, door de apostelen verricht, de dood van Ananias en Sapphira, de reden der apostelen, de raad van Gamaliël en wat verder in de vijf eerste hoofdstukken der Handelingen verhaald wordt, kan op den naam van geschiedenis geen aanspraak maken.

De leden der eerste gemeente blijven getrouw aan de voorschriften der joodsche wet en leven in gemeenschap van goederen ([4]). Verbazend snel breidt zij zich uit: in den aanvang waren er omstreeks 120 leden; op het Pinksterfeest voegen zich bij hen ongeveer 3000; straks lezen wij van 5000 mannen en van scharen mannen en vrouwen ([5]). Ongehinderd treden de apostelen in den tempel op en het volk hoort hen gaarne ([6]). De Sadduceën zijn hun vijanden, omdat zij zich aan de prediking van de opstanding der dooden ergerden ([7]). De Pharizeeën schijnen aan hun prediking van den gekruisten Christus geen aanstoot te nemen. De Pharizeër Gamaliël geeft aan het Sanhedrin den raad, om voortaan deze lieden vrij hun gang te laten gaan ([8]). De apostelen doen vele teekenen en wonderen. Kranken worden op de straten gebracht, om door Petrus' schaduw genezen te worden. Een man, die lam was van den schoot zijner moeder af en dagelijks bij de zoogenoemde schoone deur

---

([1]) 1 : 9—12. Vgl. Lk. 24 : 50, 51.

([2]) 1 : 15—26. Vgl. Mt. 27 : 3—8.

([3]) Het spreken in tongen (Vgl. 1 Cor. 14) heeft hier plaats gemaakt voor het spreken „in andere talen". Blijkens 10 : 46; 19 : 6 is den schrijver der Handelingen de glossolalie niet onbekend.

([4]) 2 : 43—47; 4 : 32—35. Vgl. vs. 36, 37.

([5]) 1 : 15; 2 : 41; 4 : 4; 5 : 14.

([6]) 3 : 1, 11; 5 : 16.

([7]) 4 : 1—3.

([8]) H. 4. Theudas, op wien Gamaliël zich beroept, trad eerst eenige jaren, nadat deze rede zal gehouden zijn, op. En de beroemde Schriftgeleerde zal de mogelijkheid verondersteld hebben, dat „dit werk uit God" was.

des tempels zat, om aalmoezen te ontvangen, wordt op Petrus' woord geheeld en verheerlijkt aanstonds God in den tempel. Hij was in den naam van J. C., den Nazarener, gered. Zelfs de leden van het Sanhedrin konden het wonder niet loochenen. Een engel des Heeren opent voor de apostelen bij nacht de deuren der gevangenis. Wie een apostel misleidt, liegt niet tegen menschen, maar tegen den heiligen geest, tegen God. Daarvan moet het strafwonder getuigen, dat Ananias en Sapphira ter aarde doet vallen (1).

De reden, hier en in het gansche boek der apostelen gehouden, zijn vrije composities, evenals die, welke door romeinsche en grieksche schrijvers werden opgeteekend. Wie zou ze zóó lang in het geheugen bewaard hebben? Dat zij het werk van den schrijver zijn, bewijst ook de overeenkomst der toespraken van verschillende personen, gelijk ons later blijken zal (2).

Een klacht der Hellenisten tegen de Joden in Palestina, dat hun weduwen bij „de dagelijksche verpleging" werden achtergesteld, geeft aanleiding tot de keuze der 7 diakenen, van welke 2 (Stephanus en Philippus) wonderen verrichtten. Leden van verschillende synagogen te Jeruzalem ruien anderen op, die Stephanus bij het Sanhedrin aanklagen: hij had — maar het waren „valsche getuigen", die zóó spraken — tegen den tempel en de wet gesproken. Jezus zou deze heilige plaats verwoesten en de zeden veranderen, door Mozes gegeven. In zijn verdedigingsrede bestrijdt de beschuldigde de „valsche getuigen" (3) niet. Salomo had geen tempel moeten bouwen, daar de Allerhoogste niet woont in hetgeen door menschenhanden gemaakt is. Der Joden vaderen hadden Mozes verloochend, de profeten vervolgd. Zelven hadden zij den rechtvaardige vermoord, van wien de profeten getuigd hadden; de wet niet gehouden, onbesneden als zij waren aan hart en oor. De joodsche straf der

(1) 5 : 12, 15; 3 : 1—9; 4 : 5—17; 5 19, 20; 5 : 1—11.

(2) Opmerkelijk is het, dat Petrus de taal, waarin hij zelf spreekt, onderscheidt van „het dialect van hen", d. i. der bewoners van Jeruzalem (1 : 19).

(3) Vgl. Mt. 26 : 60, 61; Mk. 14: 56, 57.

steeniging wordt op den godslasteraar toegepast (1). Zulk een rede verplaatst ons in een veel lateren tijd. En was het den Joden vergund iemand te dooden, zonder toestemming der Romeinen?

De dood van den eersten martelaar gaf aanleiding tot een groote vervolging der gemeente te Jeruzalem. Uitgenomen de apostelen, die althans voorloopig te Jeruzalem bleven, begaven allen zich naar Judea en Samarië, waar Philippus den Christus verkondigde. Op de roepstem van een engel des Heeren begeeft hij zich naar den eenzamen weg tusschen Jeruzalem en Gaza, waar hij aan een Aethiopiër, een proseliet, het evangelie verkondigt, hem doopt, om plotseling weder te verdwijnen. Petrus en Johannes gaan naar Samarië om den aldaar gedoopten de handen op te leggen, waardoor dezen den heiligen geest ontvingen. Simon, die magische kunsten verrichtte en het volk van Samarie verleidde, die zich voor een groot wezen uitgaf, wien allen, klein en groot, aanhingen, en „de groote kracht Gods" noemden, had zich ook door Philippus laten doopen, bood den apostelen geld aan, om van hen de macht te ontvangen, den heiligen geest door handenoplegging mee te deelen. Petrus is verontwaardigd over dit aanbod, raadt hem aan boete te doen en den Heer om vergeving te bidden. Simon vraagt om de voorbede der apostelen (2). Op de ketterijen van Simon Magus, die zich voor den Messias had uitgegeven en door zijn volgelingen als de groote kracht Gods vereerd werd, had het evangelie derhalve de overwinning behaald. Misschien is dit verhaal een omwerking der Simonssage, die in joodsch-christelijke kringen uit haat tegen Paulus ontstaan was. Het gaat hier aan de bekeering van dien apostel vooraf.

De reizen van Petrus vangen aan (3). Nadat hij te Lydda zekeren Aeneas, die sinds 8 jaar verlamd was, genezen en te Joppe Tabitha (= Dorkas, een ree), „rijk aan goede werken

(1) H. 6 en 7. Vgl. 7 : 56, 59, 60 met Lk. 22 : 69; 23 : 34, 46.
(2) H. 8.
(3) H. 9 : 36—11 : 18.

en aalmoezen", uit den dood opgewekt had ([1]), treedt hij als de eerste apostel der Heidenen op. De bekeering van Cornelius, een hoofdman van de zgn. italiaansche kohort te Caesarea, „vroom met zijn gansche huis, ijverig in het geven van aalmoezen en volhardend in het gebed", wordt uitvoerig verhaald. Een engel verschijnt hem in een visioen. Den volgenden dag heeft Petrus, die nog te Joppe was, ook een gezicht. Door herhaalde stemmen uit den hemel wordt het hem duidelijk, dat de joodsche spijswetten zijn opgeheven; dat bij God geen aanneming des persoons is; dat elk godvreezende, tot welk volk hij behooren moge, Hem welgevallig is ([2]). In een talrijke vergadering ten huize van den hoofdman verkondigt hij Jezus van Nazareth, door God met heiligen geest en kracht gezalfd, door de Joden gedood, door God opgewekt en tot rechter over levenden en dooden bestemd. Op alle hoorders viel de heilige geest. Zij spraken in tongen, prezen God en werden in den naam van J. C. gedoopt. Te Jeruzalem teruggekeerd, moet Petrus voor de Joden rekenschap afleggen van zijn tafelgemeenschap met onbesnedenen. Na alles verhaald te hebben wat hem en Cornelius overkomen was, prezen zij God en zeiden: Zoo heeft God ook den Heidenen de bekeering ten leven geschonken. Opmerkelijk, dat op de later vermelde vergadering te Jeruzalem niemand, zelfs Petrus niet, van die goddelijke openbaringen iets wist ([3])!

Onze schrijver keert terug tot hen, die ten gevolge der verdrukking na Stephanus' dood Jeruzalem verlaten hadden ([4]). Sommigen waren naar Phoenicië, Cyprus en Antiochië gegaan en hadden zich uitsluitend tot de Joden gericht. Enkele Cypriërs en Cyreneërs hadden te Antiochië ook aan de Grieken het evangelie gepredikt, van welke velen Christenen werden, tot blijdschap der geloovigen te Jeruzalem. In deze gemengde gemeente

(1) Vgl. Lk. 8 : 41, 42, 49—56.
(2) Vgl. Rom. 2 : 11.
(3) Hand. 15. Vgl. Gal. 2.
(4) 11 : 19—12 : 24.

zal de naam van *Christenen* ontstaan zijn. De door de Moedergemeente betoonde deelneming over de te Antiochië toegetreden Heidenen hangt samen met des schrijvers voorliefde voor Jeruzalem, waarop wij later zullen wijzen.

Na met een enkel woord de onthoofding van Jakobus, den broeder van Johannes, door Herodes Agrippa I vermeld te hebben, staat de schrijver uitvoerig stil bij Petrus' redding. De koning, die de Joden te vriend wilde houden, had hem in de gevangenis gezet en ter bewaking aan 16 soldaten toevertrouwd. Petrus sliep tusschen twee militairen, geboeid aan twee ketenen, terwijl bovendien schildwachten voor de deur der gevangenis post vatten. Maar „een engel des Heeren" stiet den apostel tot driemaal toe — een licht straalde binnen het gebouw — in de zijde, gaf hem tot driemaal toe bevelen, die hij opvolgde, hoewel nog in de meening, dat hij een gezicht zag. De ijzeren poort, die naar de stad voerde, ging vanzelf open. Als zij nog één straat verder zijn gegaan, verdwijnt plotseling de engel en nu eerst weet Petrus, dat de Heer zijn bode gezonden en hem verlost heeft ([1]). Na in het huis van Maria, de moeder van Johannes Markus, waar de geloovigen bijeengekomen zijn, alles verhaald te hebben, gaat Petrus „naar een andere plaats" ([2]). De engel, die Petrus op zulk een wonderdadige wijze bevrijd had, slaat Herodes, zoodat hij door wormen verteerd wordt ([3]).

Voor dit gedeelte van zijn boek heeft de schrijver waarschijnlijk gebruik gemaakt van de *Handelingen van Petrus*, waarin deze de eerste plaats inneemt, een geschrift, dat ook ten grondslag ligt aan de in joodsch-christelijken geest geschreven *Prediking van Petrus*. Men stelle zich daarom niet voor, dat hij deze en andere bronnen, die hem ten dienste stonden,

(1) Vgl. 5 : 17—20.

(2) Waarheen? Nog eens ontmoeten wij hem op de kerkvergadering te Jeruzalem — later vernemen wij niets meer van hem.

(3) Volgens Josephus (*Oudheden XIX*, 8) liet de koning zich door sommigen als een god begroeten, zag na eenige oogenblikken een uil boven zijn hoofd op een koord zitten, werd door ingewandspijnen vijf dagen gemarteld en stierf.

slaafs gevolgd heeft. Hij maakte daarvan veeleer een vrij gebruik, werkte ze om, waar hij dit noodig achtte.

Dat de Paulus, die in het tweede gedeelte der Handelingen optreedt ([1]), een andere is dan die der brieven, kan moeilijk ontkend worden. Nagenoeg op ieder punt heerscht verschil.

Van zijn zelfstandigheid tegenover de apostelen is nagenoeg niets te bespeuren. Hij is veeleer hun gehoorzame dienaar. Ananias, „een godvreezend man naar de wet", legt hem na zijn bekeering de handen op, geneest hem van zijn blindheid en doopt hem. Barnabas voert hem in het midden der apostelen, die hem naar Tarsus zenden. Vandaar wordt hij door Barnabas teruggehaald en naar Antiochië gebracht. De broeders in die stad bepalen, dat beiden naar de apostelen en presbyters te Jeruzalem zullen gaan, in wier vergadering beiden verhalen van de wonderen, die God door hen onder de Heidenen verricht had. Met een brief worden zij naar Antiòchië gezonden. Paulus beijvert zich om in de steden, die hij doortrekt, op gehoorzaamheid aan de door de apostelen en de oudsten genomen besluiten aan te dringen ([2]).

Paulus is hier niet de door God geroepen apostel der Heidenen, wien zijn medeapostelen het apostolaat onder de onbesnedenen toekennen. Slechts bij uitzondering wordt hem een plaats te midden der apostelen toegekend. Onder de „profeten en leeraars" te Antiochië komt zijn naam voor. Bij herhaling wordt hij van de apostelen onderscheiden. Petrus was de eerste apostel onder de Heidenen, terwijl Paulus zich met zijn prediking het eerst tot de Joden richtte ([3]).

Paulus is bijzonder gehecht aan de Moedergemeente, aan joodsche feestdagen, aan de wet der Joden. Bij herhaling reist

---

([1]) H. 13—28. Vgl. 8 : 1; 9 : 1—30; 11 : 25, 26, 30; 12 : 25.

([2]) 22 : 12—16; 9 : 17—19, 27—30; 11 : 25, 26; 13 : 1—3; 15 : 2, 4, 12, 19—29; 16 : 4.

([3]) 14 : 14; 13 : 1; 15 : 2, 4, 22, 25, 26; 16 : 4; 10 : 22—11 : 18; 18 : 1—9; 13; 18 : 4, 19; 19 : 8; 28 : 17.

hij naar Jeruzalem, om daar feesten bij te wonen of God in den tempel te aanbidden (1). Ten einde de Joden te believen, besnijdt hij Timotheüs, den zoon eener joodsche moeder en eens griekschen vaders. Hij heeft een Nazireëergelofte afgelegd. Hij aarzelt niet aan de door 4 mannen afgelegde gelofte deel te nemen en voor hen de onkosten van de offers der reiniging te betalen. Zelf noemt hij zich een Pharizeër. Tegen de wet der Joden en den tempel heeft hij nooit iets misdreven. Aan de vaderlijke gebruiken is hij steeds getrouw gebleven (2).

Van het kenmerkende van Paulus' evangelie is in de reden, door hem volgens de Handelingen gehouden, niet veel te bespeuren. Voor de Joden te Antiochië in Pisidië verklaart hij — na een Inleiding, die aan de rede van Stephanus herinnert—, dat hun Oversten uit onwetendheid Jezus gedood hebben, wien God opgewekt heeft. Elk geloovige wordt in hem gerechtvaardigd van alles, waarvan hij door de wet van Mozes niet gerechtvaardigd kon worden. De rechtvaardiging uit geloof — nergens wordt daarvan gesproken behalve hier — is dus slechts noodig, om aan te vullen hetgeen aan de gerechtigheid ontbreekt! In de bekende rede te Athene voor de Heidenen treedt Paulus als verdediger van het monotheïsme op en vermaant tot boete met het oog op hem, wien God heeft opgewekt, die als rechter der wereld zal verschijnen. Te Milete worden de christelijke opzieners uit Efeze vermaand, om de gemeente des Heeren te weiden, die hij zich door zijn eigen bloed verworven heeft. Voor Felix en Drusilla spreekt Paulus van gerechtigheid, onthouding en het toekomstig gericht (3).

In de Handelingen worden aan Paulus een menigte wonderen toegekend, waarvan de brieven zwijgen.

Een joodsch toovenaar en pseudoprofeet Barjezus, ook Elymas genoemd, wordt op Paulus' machtwoord met blindheid

---

(1) 9 : 26—29; 11 : 29, 30; 15 : 2; 18 : 21, 22; 20 : 16; 21 : 10—14; 24: 11. Voor de tweede reis is in de brieven geen plaats.

(2) 16 : 1—3; 18 : 18 (Vgl. Numeri 6); 21 : 23—26; 23 : 6; 25 : 8; 28 : 17.

(3) 13 : 14—41; 17 : 17—31; 20 : 17—35; 24 : 25.

gestraft, omdat hij het evangelie tegenwerkte. De proconsul Sergius Paulus, van dit strafwonder getuige, wordt een geloovige, „verslagen over de leer des Heeren".

Te Lystre springt een man, die van zijn geboorte af lam was, op, nadat hij Paulus' woord vernomen had: sta recht op uw voeten. De menigte, van dit wonder getuige, noemt Barnabas Zeus, Paulus Hermes en wil hun offers brengen.

De waarzeggende geest, in welks bezit een maagd zich verblijdde, die het Paulus erg lastig maakte, wordt door den apostel uitgedreven. Op het gebed van Paulus en Silas springen alle deuren der gevangenis te Philippi open en worden aller ketenen los. Te Efeze verricht Paulus zulke ongewone wonderen, dat men zweet- en handdoeken van zijn lichaam nam, om allerlei kranken te genezen. Zeker jongeling Eutychus te Troas, die onder een lange rede van Paulus in slaap was geraakt, viel van de derde verdieping naar beneden en werd dood opgenomen. Als de apostel zich over hem heenbuigt en hem omvat, wordt hij weder levend. De vader van Publius, den voornaamsten bewoner van het eiland Malta, leed aan koorts en dysenterie — hij wordt genezen door Paulus' gebed en handenoplegging (1).

Het verdient opmerking, dat van Petrus nagenoeg dezelfde wonderen verhaald worden. Beide apostelen hebben bovendien de macht, om geheel werktuigelijk door handenoplegging de gave des heiligen geestes mede te deelen. Gelijk Petrus aan Cornelius, moet Paulus aan de inwoners van Lystre herinneren, dat hij een mensch is, gelijk zij. Beiden worden gegeeseld; Paulus bovendien te Lystre gesteenigd, gelijk Stephanus te Jeruzalem (2). Maar van zoovele martelingen, gevaren en vervolgingen, waaraan Paulus volgens de brieven blootstond, vernemen wij niets (3).

Ook Paulus' levensloop wordt in dit boek anders verhaald.

---

(1) 13 : 6—12; 14 : 8—18; 16 : 16—21, 25—34; 19 : 12; 20 : 9—12; 28 : 8—10.

(2) 8 : 14—17 en 19 : 6; 10 : 25, 26 en 14 : 11—15; 5 : 40 en 16 : 23; 14 : 19 en 7 : 58.

(3) Vgl. 1 Cor. 15 : 32; 2 Cor. 6 : 8—10; 11 : 23—27.

Saulus, die een welgevallen had aan Stephanus' marteldood, in de huizen der geloovigen drong, mannen en vrouwen naar de gevangenis sleepte, werd door een wonder bekeerd, waarvan ook anderen getuigen waren. Een schitterend licht werd aan den hemel gezien. Paulus zelf wordt met blindheid geslagen en op wonderdadige wijze genezen. Driemaal wordt het wonder verhaald, eens door den schrijver, tweemaal door den apostel. Dat die berichten op meer dan één punt uiteenloopen, scheen voor den geschiedschrijver geen bezwaar te zijn. De metgezellen van Paulus hooren de hemelstem, maar zien niemand; zij aanschouwen het licht, maar hooren de stem niet; allen worden door het licht omstraald, terwijl Paulus eerst de stem verneemt, nadat allen ter aarde zijn gevallen. Volgens de beide eerste berichten ontvangt Paulus zijn roeping als apostel door middel van Ananias, die, naar het eerste verhaal, zijn opdracht van den Heer in een gezicht ontving. Het laatste bericht kent Ananias niet — Jezus zelf verkondigt aan Paulus, dat hij tot apostel is geroepen ([1]). Enkele dagen na zijn bekeering predikt Paulus in de synagogen te Damascus Jezus als den Zoon Gods. Het besluit der Joden om Paulus te dooden — dag en nacht bewaakten zij de poorten — is hem bekend. De jongeren lieten hem in een korf bij nacht over den muur naar beneden ([2]). Barnabas voerde hem naar de apostelen en verhaalde hun, wat er gebeurd was. Paulus ging bij hen in en uit te Jeruzalem, trad hier in het openbaar op in den naam des Heeren en sprak ook met de Hellenisten, die hem wilden dooden. Toen de broeders dit vernamen, zonden zij hem over Caesarea naar Tarsus ([3]).

De aanleiding tot Paulus' derde reis naar Jeruzalem ([4]) was deze: Uit Judea komen eenige broeders te Antiochië, die leeren, dat geen onbesnedene behouden kan worden. Paulus en Barnabas, die hen bestrijden, worden met nog eenige anderen

---

(1) 8 : 1, 3; 9 : 1—18; 22 : 6—16; 26 : 12—18. Vgl. Gal. 1 : 13—16a.
(2) Vgl. 2 Cor. 11 : 32, 33.
(3) 9 : 19—30; 22 : 17—21; 26 : 19, 20. Vgl. Gal. 1 : 16b—20.
(4) 15 : 1—34. Vgl. Gal. 2 : 1—10.

afgevaardigd, om deze strijdvraag aan de apostelen en oudsten te Jeruzalem voor te leggen. Zij zijn in een plechtige vergadering bijeen. Eenige geloovigen uit de sekte der Pharizeën hadden den eisch gesteld, dat elk moest besneden worden en aan de wet van Mozes zich houden. Petrus treedt op en herinnert, hoe God zijn arbeid onder de Heidenen gezegend had. Zelfs de vaderen hadden het juk der wet niet kunnen dragen! Joden en Heidenen kunnen alleen door de genade van den Heer Jezus behouden worden. Paulus waagt het niet een oordeel uit te spreken. Jakobus stemt met Symeon in. Reeds de profeten hebben in denzelfden geest gesproken. Volgens het hoofd der gemeente te Jeruzalem moet men den bekeerden Heidenen geen lasten opleggen. Toch acht hij het niet raadzaam, om aan de Joden, wier wet van ouds op elken Sabbat in de synagogen wordt voorgelezen, aanstoot te geven. Men rade dus de geloovige Heidenen aan, om zich te onthouden van het gebruik van vleesch, dat van afgodenoffers is overgebleven, van ontucht, van het verstikte en van bloed ([1]). De apostelen en de oudsten met de gansche gemeente hechten aan dit voorstel het zegel hunner goedkeuring. In een brief wordt aan de Christenen uit de Heidenen in Syrië en Cilicië medegedeeld, wat de heilige geest, de apostelen, de oudsten en de broeders besloten hebben. Tot de mannen, die waardig gekeurd worden om dit geschrift over te brengen, behoort ook de geliefde Paulus ([2]), die zijn leven om den naam van onzen Heer J. C. prijsgegeven heeft. De gemeente te Antiochië is met dezen brief zeer ingenomen.

De strijd tusschen Paulus en Petrus te Antiochië, al was hij onzen schrijver blijkbaar niet onbekend, wordt verzwegen. Deze is ook bekend met de verwijdering tusschen Barnabas en Paulus. Maar de oorzaak was zonder beteekenis: het gold de

---

([1]) Vgl. 21 : 25. Over de zgn. noachische geboden zie Genesis 9 : 4; Leviticus 17; over het eerste van deze 1 Cor. 8; 10 : 25—33.

([2]) Vgl. Hand. 16 : 4; 21 : 25.

vraag, waarover zij het niet eens konden worden, of Markus hen op hun tocht zou vergezellen ([1]).

Op een volgende zendingsreis ([2]) versterken Paulus en Silas de gemeenten van Syrië en Cilicië in het geloof. Te Lystre voegt Timotheüs zich bij hen. In de steden dringen zij op de nakoming der te Jeruzalem genomen besluiten aan. Phrygië en Galatië trekken zij door ([3]), daar de heilige geest hen niet toeliet het woord in Azië te verkondigen. Te Troas had Paulus een gezicht, waardoor hij werd opgewekt, om terstond naar Macedonië te gaan ([4]). Over Troas, Samothrace, Neapolis ging het reisgezelschap naar Philippi, de eerste koloniestad der provincie Macedonië. Lydia, een purperverkoopster uit Thyatira, een proseliet, biedt na haar bekeering haar huis tot verblijfplaats aan. Paulus en Silas worden mishandeld en in de gevangenis geworpen, omdat zij ongeoorloofde godsdienstige gebruiken invoeren. De gevangenbewaarder wordt met zijn gansche huis bekeerd, nadat hem de weg tot behoud gewezen is. De praetoren, die de evangelieboden gegeeseld hadden, niet wetende, dat deze Romeinen waren, zijn verplicht hen uitgeleide te doen. Te Thessalonica namen eenige Joden en vele proselieten, waaronder aanzienlijke vrouwen, het evangelie van den lijdenden en opgewekten Christus aan. Ternauwernood ontsnapt aan de strikken, hun door de Joden gespannen, die hen van opstand tegen den keizer beschuldigden, werden zij te Berea vriendelijk ontvangen, ook door de Joden, die dagelijks de Schriften onderzochten en zich bekeerden, gelijk ook vele proselieten, zoowel voorname vrouwen als mannen. Te Athene ontstaat een dispuut tusschen Paulus en vele epicureïsche en stoïsche wijsgeeren. Op den Areopagus — het hoogste gerechtshof! — verkondigt hij den Atheners den God, dien zij vereeren, hoewel ze Hem

---

([1]) Gal. 2 : 11—21; Hand. 15 : 35—39.

([2]) 15 : 40—18 : 22.

([3]) Vgl. Gal. 1 : 6; 4 : 13.

([4]) Met 16 : 10—17 begint het door den schrijver gebruikte reisbericht, kennelijk aan den eersten persoon van het meervoud.

niet kennen; die niet woont in tempelen, met handen gemaakt, en niet door beelden mag vereerd worden, gelijk zij in hun onwetendheid gedaan hadden. Slechts enkelen te Athene werden geloovig, waaronder Dionysius, de Areopagiet, en Damaris genoemd worden. Te Corinthe bleef Paulus 1 $^1/_2$ jaar. Bij de Joden vindt zijn prediking geen ingang. Tevergeefs klagen zij hem bij Gallio, den proconsul van Achaje, aan. Trouwe vrienden vindt hij in Aquila en Priscilla, in Titius Justus, den proselict, in Crispus en vele Corinthiërs, die zich bekeerden. In een gezicht bemoedigt de Heer hem: Hij heeft nog veel volk te Corinthe ([1]). Met Aquila en Priscilla te Efeze gekomen, verwijdert Paulus zich terstond weder, met de belofte, dat hij spoedig zal terugkeeren, gaat naar Antiochië en waarschijnlijk ook naar Jeruzalem ([2]).

Over Galatië en Phrygië te Efeze wedergekomen ([3]), waar de geleerde Alexandrijn Apollos werkzaam geweest was, „die slechts den doop van Johannes kende", komt Paulus met een twaalftal jongeren van Johannes in aanraking, die hij op den naam des Heeren Jezus doopte. Na hun de handen opgelegd te hebben, kwam de heilige geest over hen, zoodat zij met tongen spraken en profeteerden. Paulus' tweejarige arbeid te Efeze bleef niet vruchteloos. Joden en Grieken hooren het woord Gods. Joodsche exorcisten, die den naam van Jezus misbruikten, komen tot inkeer. Tooverboeken worden verbrand. Des apostels prediking, dat het geen goden zijn, die met handen gemaakt worden, geeft aanstoot. De zilveren tempeltjes van Artemis worden minder verkocht. Het volk is verontwaardigd en sleept Paulus' vrienden naar het theater. Hij zelf wordt teruggehouden om daar te verschijnen door zijn leerlingen en door sommige Aziarchen, die met hem bevriend waren. De stadsschrijver

(1) Uit de brieven aan de Corinthen ontvangen wij een gansch anderen indruk van Paulus' verblijf in hun midden.

(2) De woorden: „Ik moet het aanstaande feest te Jeruzalem vieren" (18 : 21a) hooren niet in den tekst.

(3) 18 : 23—19 : 41.

zoekt het volk tot rust te brengen. Die predikers zijn volgens hem geen tempelroovers en evenmin lasteren zij de groote godin Artemis. Er bestond geen reden voor dit tumult! En de vergadering gaat rustig uiteen ([1]).

Van Efeze gaat Paulus met zijn vrienden over Macedonië naar Griekenland ([2]), waar hij drie maanden vertoefde, om vandaar over Macedonië en Troas naar Jeruzalem te reizen ([3]). Te Milete neemt hij afscheid van de presbyters te Efeze. Had hij in hun midden den ganschen raad Gods verkondigd, zij moesten waken tegen de dwaalleeraars, die na hem zouden komen en, gelijk hij, in hun eigen onderhoud voorzien. Waarschijnlijk wacht hem te Jeruzalem de marteldood. Zij zullen zijn aangezicht niet meer zien. Bij herhaling — te Tyrus en te Caesarea — raadt men Paulus af, om naar Jeruzalem te gaan. Maar hij is bereid zich niet alleen te laten binden, maar ook te sterven voor den naam van den Heer Jezus ([4]).

Jakobus en de oudsten te Jeruzalem, in wier kring Paulus wordt binnengeleid, zijn verblijd, als zij van hem vernemen, dat God zijn arbeid onder de Heidenen gezegend heeft. Zij wijzen hem op de vele myriaden van geloovige Joden, allen ijveraars voor de wet, die vernomen hebben, dat hij de Joden in de verstrooiing tot afval van de wet aanspoort. Hij moest hen geruststellen en door een Nazireëergelofte zijn getrouwheid aan de wet toonen. Paulus is terstond bereid, om dien raad op te volgen ([5])! Maar aziatische Joden beschuldigen hem, dat hij den tempel ontheiligd heeft door Grieken daar binnen te voeren. Geheel Jeruzalem is in oproer! Met behulp van krijgsknechten

---

([1]) Geheel anders over Paulus' verblijf te Efeze 1 Cor. 15 : 32; 16 : 9; 2 Cor. 1 : 8.

([2]) 20—21 : 17. Over zijn laatste verblijf in Corinthe (2 Cor. 1 : 23; 2 : 1; 13 : 1, 2) wordt gezwegen.

([3]) 20 : 5 — 15 zijn aan het reisbericht ontleend.

([4]) 21 : 1 — 18 zijn uit het journaal overgenomen. Volgens 1 Cor. 16 : 1 — 4 is het doel van Paulus' laatste reis naar Jeruzalem de overbrenging der collecte voor de armen aldaar.

([5]) Vgl. Gal. 5 : 2 — 6.

wordt hij naar den burcht gevoerd. Eerst verdedigt hij zich voor het volk; hij verhaalt, dat de Heer hem tot apostel der Heidenen geroepen heeft. Tegen de woede der schare neemt de overste der kohort hem in bescherming, nadat hij verneemt, dat Paulus een romeinsch burger is. Den volgenden dag verantwoordt de apostel zich voor het Sanhedrin.

De Schriftgeleerden zijn zeer met hem ingenomen, daar hij zich een Pharizeër genoemd heeft. In den volgenden nacht verzekert hem de Heer, dat hij ook te Rome van hem getuigen zal. Aan den tegen hem beraamden moordaanslag van meer dan 40 Joden ontkomt hij door toedoen van den zoon zijner zuster. Claudius Lysias laat hem, onder het escorte van 200 soldaten, 70 ruiters en 200 lansiers, in den nacht naar Caesarea voeren, met een brief aan den stadhouder Felix, waarin de overste verklaart, dat hij hem voor onschuldig houdt. Door den hoogepriester Ananias en den advocaat Tertullus aangeklaagd als iemand, die onrust stookte en den tempel ontheiligde, verdedigt Paulus zich voor den landvoogd. Hij gelooft alles, wat in de wet en de profeten geschreven staat; met een goed geweten had hij voor God en menschen gewandeld; hij was met aalmoezen en offers naar Jeruzalem gekomen. Felix hield Paulus twee jaren te Caesarea gevangen, om de Joden te believen en ook omdat hij hoopte een losgeld van hem te zullen ontvangen!

Voor Festus, koning Herodes en Bernice verhaalt de apostel zijn vroeger leven en zijn bekeering. Zijn prediking was in overeenstemming met die der profeten en van Mozes. De verdediging maakte indruk op den koning. Eenstemmig luidde het oordeel der gansche vergadering: deze mensch kon vrijgelaten worden, als hij zich niet op den keizer beroepen had ([1]).

De uitvoerige beschrijving van Paulus' vertrek uit Caesarea tot zijn komst te Rome — zij is aan het reisbericht ontleend —([2]) munt door eenvoud en aanschouwelijkheid uit. Drie dagen na

([1]) 21 : 18 — 26 : 32.
([2]) 27 : 1 — 28 : 16.

zijn aankomst in de wereldstad zou hij tot de hoofden der Joden de volgende rede gehouden hebben: de Romeinen hadden hem willen vrijlaten. Daar de Joden zich hiertegen verzetten, had hij zich op den keizer moeten beroepen. Omdat hij de hoop Israël's koestert, staat hij voor hen als een gevangen man. De Joden hebben omtrent den apostel niets vernomen en van de sekte der Christenen weten zij alleen, dat deze overal wordt tegengesproken! De apostel beproeft hen uit de wet van Mozes en uit de profeten tot het geloof in Jezus te brengen. Als sommigen ongeloovig blijven, herinnert hij aan het woord van den profeet over Israël's verstoktheid ([1]), terwijl de Heidenen „dit heil Gods" hooren zullen. Met de mededeeling, dat Paulus twee jaren in zijn gehuurde woning aan allen, die hem bezochten, het koninkrijk Gods predikte, zonder dat iemand hem lastig viel, eindigt het boek. Waarom de schrijver hier plotseling afbreekt?

Nog een enkel woord over Paulus' vrienden. Onder hen neemt Titus, de onbesneden Griek, aan wien hij innig gehecht was, die hem bij de inzameling der liefdegaven voor de armen te Jeruzalem behulpzaam is geweest, de voornaamste plaats in ([2]). In ons boek, dat van een strijd over Titus' besnijdenis te Jeruzalem niets weet, wordt zijn naam niet eens genoemd ([3]).

Barnabas, de tochtgenoot van Paulus, die hem op zijn tweede reis naar de hoofdstad vergezelt, maar te Antiochië door Petrus' voorbeeld een afvallige wordt ([4]), treedt in de Handelingen als middelaar tusschen Paulus en de apostelen op. Aan de verwijdering tusschen beiden lag geen verschil van beginselen ten grondslag ([5]).

Wij kunnen thans onze slotsom opmaken: Van Paulus' per-

([1]) Vgl. Rom. 11 : 8.

([2]) Vgl. Gal. 2 : 1, 3; 2 Cor. 2 : 12; 7 : 6, 7; 8 : 6, 16 — 19, 23.

([3]) Volgens sommigen zou met Titus en Silas (Silvanus) dezelfde persoon bedoeld zijn.

([4]) Vgl. 1 Cor. 9 : 6; Gal. 2 : 1, 13.

([5]) 9 : 27; 11 : 25, 26; 15 : 36 — 39.

soonlijkheid, zijn apostelschap, zijn evangelie, zijn verhouding tot de Moedergemeente, tot Petrus en Jakobus, tot de wet, krijgen wij een gansch anderen indruk uit zijn brieven dan uit de Handelingen. Welke bronnen stonden den auteur voor het tweede gedeelte van zijn boek ten dienste? Zij zijn ons zeker niet alle bekend. Allereerst komt hier in aanmerking het reeds meermalen aangehaalde reisbericht, van een ooggetuige afkomstig. Als schrijver is genoemd Lukas, Timotheüs, Silas, Titus. Een beslissend antwoord valt hier moeilijk te geven. Indien Lukas de vervaardiger van dit journaal is geweest, dan laat zich de traditie, die aan dezen tochtgenoot van Paulus het gansche boek heeft toegekend, het gemakkelijkst verklaren. Het reisbericht bevatte korte aanteekeningen, maar zeker meer dan onze schrijver er uit overnam. Ook heeft hij daarvan, gelijk van andere bronnen, een vrij gebruik gemaakt. Hiertoe behoort onzes inziens ook de brief aan de Galaten, al wijkt hij daarvan nog zoo ver af (1). De geschiedschrijver Josephus was zeker onzen auteur bekend. Aan hem ontleende hij de beschrijving van den opstand van Theudas en van Judas den Galileër, al schreef hij bij vergissing aan Judas toe, wat op rekening van diens zonen gesteld moet worden (2). De regeering van Saul wordt, evenals bij Josephus, op 40 jaren gesteld (3). En om niet meer te noemen — de beschrijving, die de joodsche geschiedschrijver van koning Herodes' laatste dagen geeft, was hem zeker niet onbekend (4).

Tegen de identiteit van den auteur van het derde evangelie en van de Handelingen bestaat geen overwegend bezwaar. Men heeft er o. a. op gewezen, dat in het laatste boek, in strijd met het eerste, de hemelvaart op den Olijfberg veertig dagen na de opstanding geplaatst wordt (5) — maar zelfs in de Hande-

(1) Vgl. o. a. Gal. 1 : 23 — 2 : 21 en Hand. 15.
(2) Hand. 5 : 36, 37 — Vgl. *Oudheden XX*, 5.
(3) 13 : 21 — Vgl. *Oudheden VI*, 14.
(4) 12 : 20 — 23. Vgl. *Oudheden XIX*, 8.
(5) 1 : 3, 9 — 12.

lingen komen tegenstrijdigheden voor, b. v. in de berichten omtrent Paulus' bekeering ([1]).

Over het doel, dat de schrijver met zijn werk beoogde, is tot op den huidigen dag zeer verschillend geoordeeld. De Joden stonden vijandig tegenover het evangelie, al mochten sommigen onder hen het aannemen. Dat Paulus met de Judaïsten in botsing zou gekomen zijn, daarvan is hier niets te bespeuren. Zij hadden geen reden om zich te beklagen over den man, die gehecht bleek te zijn aan alles, wat hun dierbaar was. Hun apostelen stonden met hem op den besten voet. Petrus was hem voorgegaan in de prediking van het evangelie aan de onbesnedenen. Zelf was hij altijd het eerst tot de Joden gegaan en als dezen van zijn prediking niets wilden weten, had hij zich tot de Heidenen gewend. Van zijn weigering om Titus te laten besnijden, van zijn strijd met Petrus te Antiochië werd opzettelijk gezwegen.

Het Paulinisme in de dagen van onzen schrijver stond dichter bij het Joodsch-christendom dan bij het oorspronkelijk Paulinisme. Gelijk het in zijn tijd was, zoo moest het van den aanvang af geweest zijn. De leus: Petrus of Paulus begon voor een andere plaats te maken: Petrus en Paulus. De Christenen stonden reeds aan vele vervolgingen bloot. Daarom wilde de auteur der Handelingen een apologie van het Christendom geven voor de Heidenen, bij wie het in een slechten reuk stond. Het was niet, gelijk men meende, gevaarlijk voor den romeinschen staat. Van den aanvang af waren immers voorname Heidenen den Christenen vriendschappelijk gezind geweest. Het viel niet moeilijk, om daarvan een menigte bewijzen te geven. De proconsul van Achaje, de stadsschrijver te Efeze hadden de verdediging van Paulus op zich genomen. Claudius Lysias, Felix, Festus, koning Herodes hadden eenstemmig voor de onschuld des apostels gepleit, die zelf een romeinsch burger was, gelijk herhaaldelijk bericht wordt ([2]). De proconsul van Cyprus, de hoofdman

([1]) H. 9; 22 en 26.

([2]) 18 : 12 vv.; 19 : 35 vv.; 23 : 25 vv.; 24 : 22 vv.; 25 : 13 vv.; 26 : 30 vv.

Julius, de praefecten te Rome waren hem gunstig gezind geweest ([1]). De romeinsche beambten hadden hem derhalve niet beschouwd als iemand, die gevaarlijk was voor den staat. Opzettelijk wordt van Paulus' prediking te Rome slechts vermeld, dat hij twee jaar lang ongehinderd optrad. Zijn dood in de wereldstad tijdens Nero's regeering moest natuurlijk, als strijdig met het door den schrijver beoogde doel, verzwegen worden.

In welken tijd is het boek geschreven? De opzieners te Efeze worden gewaarschuwd tegen de wolven, die de kudde niet zullen sparen. Er zouden mannen opstaan, die verderfelijke leeringen verkondigden ([2]). Misschien zijn hier de eerste dwaalleeraars der Gnostieken bedoeld. Ook met het oog hierop stellen wij het ontstaan van dit geschrift in het begin der regeering van Hadrianus (± 120). Waarschijnlijk werd het te Rome opgesteld ([3]). De reis naar de wereldstad, waarop reeds vroeger gedoeld was, wordt uitvoerig beschreven ([4]). In de eerste plaats was het voor de christelijke gemeente aldaar bestemd, maar ook voor de Heidenen, tot aanbeveling van het Christendom.

Het boek der Handelingen geeft ons weinig licht over den tijd, dien het beschrijft. Maar wij ontvangen hier het antwoord op de vraag: Hoe stelde een Christen uit het begin der tweede eeuw zich de oudste geschiedenis van het Christendom voor?

([1]) 13 : 7 vv.; 27 : 3; 28 : 16.

([2]) 20 : 29, 30.

([3]) Sommige geleerden noemen Achaje, Macedonië, anderen Efeze, omdat de schrijver uitvoeriger over deze gemeente uitweidt dan over eenige andere.

([4]) 19 : 21; 27 en 28.

DERDE DEEL.

APOCALYPSEN.

De zoogenaamde „Openbaringen" zijn van joodschen oorsprong. Zij ontstonden in dagen van groote verdrukking voor de geloovigen van de zijde der Heidenen. Uit verschillende teekenen maakte men op, dat het einde der tegenwoordige huishouding nabij was. Daarom juist kon Gods hulp niet lang meer uitblijven. Spoedig zou de Messias door Hem gezonden worden, om de ongeloovigen te verslaan. Zoo werden de geloovigen getroost en tot geduld en volharding opgewekt. Thans bestond nog de gelegenheid tot bekeering, maar weldra zou het te laat zijn.

De schrijvers der Apocalypsen onderscheidden zich van Israël's profeten, al bestonden er ook punten van overeenstemming. De eersten waren alleen schrijvers en kwamen met hun leeringen en vermaningen tot het volk in naam van mannen uit de grijze oudheid: Henoch, de patriarchen, Mozes, Baruch, Ezra, enz. Op de toekomst, die nabij was, werd de nadruk gelegd. Met welke donkere kleuren ook het heden geschilderd is, hun geloof aan een heerlijke toekomst stond onwankelbaar vast. Zij was hun op bovennatuurlijke wijze bekend gemaakt in droomen of gezichten. De zieners deelden aan de geloovigen mede, wat zij zelven *aanschouwd* hadden. Aan de komst van den Messias zouden niet alleen vreeselijke teekenen voorafgaan, maar ook de optreding van een persoon, in wien de goddeloosheid haar top-

punt bereikt had. Symbolische namen en getallen, die raadselachtig bleven, al werd er een verklaring bijgevoegd, speelden een groote rol.

De rij der apocalyptische geschriften wordt geopend door het boek Daniël, geschreven kort na de ontheiliging van Jeruzalem's tempel in 167 door Antiochus Epiphanes, koning van Syrië. De gezichten worden toegeschreven aan Daniël, wiens leeftijd onder Nebucadnesar, dus vier eeuwen vroeger, gesteld is.

Uit de 2e eeuw dagteekent ook *het boek Henoch*, waarschijnlijk door een Christen geïnterpoleerd. Hem, „die met God wandelde, wien God wegnam" ([1]), werd door engelen de geschiedenis der volgende geslachten geopenbaard. De Messias komt ten gerichte. Zaligheid wacht de rechtvaardigen, terwijl de goddeloozen zullen omkomen.

De schrijver der *Hemelvaart van Mozes* is bekend met Herodes den Groote, „den goddeloozen koning", en diens zonen. Een machtige vorst uit het Westen (Quintilius Varus) zal het volk onderwerpen en gevangen nemen en een deel van den tempel in brand steken. Maar Israël, hoewel om zijn zonden gestraft, zal niet te gronde gaan. God zal zijn volk verhoogen. De groote wetgever neemt afscheid van Jozua, bemoedigt hem en laat hem het boek der profetie achter.

Eenige jaren na Jeruzalem's verwoesting in 70 werd de *Apocalypse van Baruch* geschreven. Deze vriend van Jeremia verhaalt wat hem omtrent den val van Jeruzalem geopenbaard is. Vier engelen verwoesten de stad, terwijl de Chaldeën de inwoners gevankelijk wegvoeren. Na de verdrukking, die God over de gansche aarde zenden zal, komt de Messias. Maar eerst moeten vier rijken der Heidenen verwoest worden. Jeruzalem zal herbouwd worden en de priesters zullen weder dienst doen in den tempel. De Messias zal gericht houden over de volken en op aarde zal vrede heerschen. In twee brieven vermaant Baruch het volk, om getrouw te blijven aan God en zijn wet.

---

(1) Genesis 5 : 24.

In de *Apocalypse van Ezra* (1) klaagt de beroemde Schriftgeleerde, die zich in Babel bevindt, over Jeruzalem's val. Zeven gezichten vallen hem te beurt, terwijl de engel Uriël hem onderwijst. De Messiaansche eeuw breekt aan. Zij, die nog overig zijn, zullen zich 400 jaar in het bijzijn van Gods Zoon, den gezalfde, verblijden. Dan zal ook hij sterven en allen met hem. Gedurende 7 dagen zal er niemand op aarde zijn. Daarna zullen de dooden opstaan en wordt het gericht gehouden. Elk ontvangt loon naar werken. Wat Ezra aanschouwd heeft, moet hij in een boek opschrijven, dat in een geheime plaats wordt opgeborgen. Gedurende 40 dagen teekenen vijf mannen op, wat hun bevolen wordt, zonder dat zij er iets van begrijpen. Het boek is tegen het einde der eerste eeuw n. C. geschreven. Het romeinsche rijk wordt onder het beeld van een arend voorgesteld met drie hoofden: twee van deze zijn gedood, terwijl het derde bij de komst van den Messias zal ondergaan. De Flaviërs (Vespasianus, Titus, Domitianus) hadden in het oog der Joden hun voorgangers nog in goddeloosheid overtroffen.

Tot de joodsche Apocalypsen behoort ook een boek, getiteld: *De testamenten der* 12 *patriarchen*, waarin christelijke interpolaties voorkomen. Elk der zonen van Jakob verhaalt zijn leven, geeft vermaningen aan zijn nakomelingen, terwijl aan het slot de toekomst der stammen voorspeld wordt. Zij zullen in ballingschap weggevoerd worden en moeten zich bij Levi en Juda aansluiten. Uit deze stammen komt ook de Christus voort, priester en koning tegelijk. In zijn tegenwoordigen vorm dagteekent dit geschrift waarschijnlijk uit het laatst der tweede eeuw.

Van de christelijke Apocalypsen hebben wij reeds één vermeld, die in den 2en brief aan de Thessalonicensen voorkomt (2). De Canon van Muratori spreekt van een Apocalypse van Petrus, waarvan sommigen de voorlezing bij de openbare samenkomsten der gemeenten niet wenschelijk achtten. Dezelfde Canon noemt

(1) Gewoonlijk 4 Ezra genoemd. De beide eerste en de beide laatste hoofdstukken zijn van christelijken oorsprong.

(2) Vgl. p. 46 vv.

ook den Pastor van Hermas, die nòch tot de profetische nòch tot de apostolische geschriften gerekend kan worden, hoewel de lezing daarvan — evenwel niet in het openbaar — aanbevolen wordt. Als zijn schrijver noemt de Canon den broeder van den romeinschen bisschop Pius (146—156). Het boek bestaat uit gezichten, geboden en gelijkènissen. Een vrouw, eerst een oude, daarna een jongere, eindelijk één, die geheel verjongd is, wordt door God tot Hermas gezonden. Zij is het beeld der kerk, der vervallen, herstellende en bloeiende kerk. Om hun ontrouw worden de geloovigen vervolgd. Hermas, die ook van een herder geboden en gelijkenissen ontvangt, moet als prediker der bekeering optreden. Het einde der tegenwoordige wereld is nabij. De onbekeerden gaan verloren. Indien hier op de vervolgingen der Christenen onder Hadrianus gedoeld wordt, dan is het boek tegen de helft der tweede eeuw geschreven.

Van de overige Apocalypsen (die van Ezra — wel te onderscheiden van de bovengenoemde —, van Paulus, van Stephanus, van Thomas, van Johannes — een andere dan de onze —, enz.) vermelden wij nog slechts die van Commodianus. Den Joden, die van de wet Gods afgeweken zijn, hun profeten en hem, op wien dezen gewezen hebben, doodden, wacht een treurig lot en evenzoo den Heidenen, tenzij beiden den Christus belijden. Het einde aller dingen is nabij. Maar verschillende teekenen moeten nog voorafgaan: een vreeselijke vervolging der Christenen door de Heidenen; het optreden van Elia; de terugkeer van Nero, die zóó lang in de onderwereld bewaard was, door velen voor een god gehouden, wiens heerschappij na 3 ½ jaar een einde neemt. Dan keeren de twaalf stammen der Joden, die aan gene zijde van Perzië in ballingschap vertoefd hadden, terug. Een engel Gods vergezelt hen op hun tocht. Er is blijdschap over de wederkomst der heiligen in hun vaderland. Als zij de heilige stad binnentrekken, vlucht de Antichrist. De goddeloozen komen door vuur om. Een nieuwe hemel en een nieuwe aarde ontstaan. Waarschijnlijk is deze Apocalypse geschreven in het jaar 260, kort na den dood van keizer Valerianus, door wien in de laatste

jaren zijner regeering edicten werden uitgevaardigd tegen de Christenen, die in hem den teruggekeerden Nero zagen.

De christelijke kerk heeft slechts een enkele Apocalypse waardig gekeurd, om in haar Canon te worden opgenomen. Maar langen tijd bleef de „Openbaring van Johannes" een steen des aanstoots voor velen, die van een duizendjarig rijk niets wilden weten en aan de profetie van Rome's aanstaanden val ergernis namen. In het begin der 3e eeuw noemde een presbyter te Rome (Gajus) dit boek het tegendeel eener Apocalypse, een vervalsching, van den ketter Cerinthus afkomstig. De kerkvader Eusebius, de synode van Laodicea (1) konden daaraan geen plaats geven onder de canonieke boeken.

Onze Openbaring was eeuwen lang een boek, met 7 zegelen gesloten. Velen zagen daarin een profetie van de staatkundige geschiedenis of van de historie der christelijke kerk, vergetende, dat de schrijver voorspeld had, hetgeen „binnen korten tijd" zou plaats hebben. Mohammed, de een of andere paus, Luther, Lodewijk XIV en XVI, Napoleon I en III en zoovele anderen werden beurtelings gebrandmerkt als de Antichrist, op wien in dit boek gedoeld zou zijn. Zelfs in onzen tijd zijn er nog, die van een duizendjarig rijk droomen en meenen te kunnen voorspellen, hoe lang de tegenwoordige huishouding zal duren!

Alle bevoegde beoordeelaars zijn het hierover eens, dat deze Apocalypse, gelijk elke andere, verklaard moet worden uit den tijd van haar ontstaan. Vele bezwaren, die onoplosbaar schenen, zijn daardoor uit den weg geruimd. Toch bleven nog enkele over. De samenhang tusschen sommige deelen scheen moeilijk te ontdekken; particularistische en universalistische voorstellingen waren hier vereenigd. En — om niet meer te noemen — is de Christologie overal dezelfde? Zoo werd de vraag aan de orde gesteld: Kan de eenheid van het boek gehandhaafd worden?

Deze vraag is niet nieuw. Reeds had onze landgenoot Hugo

---

(1) Vgl. p. 4.

de Groot in de Openbaring twee deelen meenen te ontdekken, waarvan het eerste (H. 1—11) onder keizer Claudius, het tweede (H. 12—22) onder Vespasianus geschreven was. In het begin dezer eeuw onderscheidden sommigen verschillende fragmenten, achtereenvolgens geschreven door den apostel of den presbyter Johannes of door beiden. Maar weldra kwamen de geleerden van dit dwaalspoor, waarop zij naar het gevoelen, dat meer en meer veld won, geraakt waren, terug. De eenheid der Apocalypse scheen boven alle bedenking vast te staan, totdat niet lang geleden deze vermeende eenheid met scherper wapenen dan vroeger bestreden werd. De oorspronkelijke Apocalypse van de jaren 65 en 68 zou driemaal door verschillende schrijvers omgewerkt zijn. Ook werd het boek een compilatie genoemd, uit verschillende fragmenten bestaande, door een tijdruimte van ongeveer 30 jaren van elkander gescheiden.

In het jaar 1886 kwam een jeugdig geleerde in Duitschland — hij was nog student — met een nieuwe hypothese voor den dag: de Openbaring van Johannes is oorspronkelijk een joodsch geschrift, door een Christen vertaald en omgewerkt ([1]). Mijns inziens kan zij op hooge waarschijnlijkheid aanspraak maken. Reeds maakten wij met meer dan één joodsche Apocalypse kennis, waarvan het vaststaat, dat zij christelijke interpolaties bevat. De joodsche Apocalyptiek stond bij de oude Christenen hoog aangeschreven. In onze synoptische evangeliën werd, gelijk wij zagen, een joodsche Apocalypse, ietwat gewijzigd, overgenomen en aan Jezus in den mond gelegd ([2]). Volgens Papias zouden er tijdens het duizendjarig rijk, *naar Jezus' leer*, dagen komen, waarin wijnstokken zullen groeien,

---

([1]) Onafhankelijk van hem, was een onzer landgenooten tot hetzelfde resultaat gekomen, waarvan hij in een afzonderlijk geschrift weldra rekenschap hoopt te geven. Volgens het jongste gevoelen, dat ons onwaarschijnlijk voorkomt, is het boek van een Christen afkomstig, die eenige joodsche fragmenten (H. XI en XII, met uitzondering van enkele verzen, XIII en XVIII) opnam.

([2]) Mt. 24; Mk. 13; Lk. 21.

die elk tienduizend ranken hebben, iedere rank tienduizend armen, elke arm tienduizend twijgen, iedere twijg tienduizend trossen, elke tros tienduizend druiven, iedere druif vijfentwintig kannen wijn zal geven. Deze woorden zijn aan de Openbaring van Baruch ([1]) ontleend. Er komen in onze Openbaring gevoelens voor, die alleen van een Jood afkomstig kunnen zijn. Het valt niet moeilijk te begrijpen, dat een Christen ze liet staan uit eerbied voor een geschrift, hetwelk in zijn oog een hoog gezag had. En — om niet meer te noemen — is dit boek van meer dan één hand, dan laten zich tegenstrijdige gevoelens, toestanden en voorstellingen, die in de eerste eeuw niet tehuis behooren, gemakkelijk verklaren.

Maar al achten wij genoemde hypothese aannemelijk, we beweren niet, dat alle bezwaren daardoor zijn opgelost. De vraag of het oorspronkelijk geschrift van één of meer personen afkomstig is, valt moeilijk te beantwoorden. Ook omtrent den omvang der christelijke interpolaties kan verschil van gevoelen bestaan. Zijn zij het werk van éen auteur? Of belastte zich een ander met de redactie van het geheel? In elk geval behooren tot deze interpolaties de drie eerste hoofdstukken ([2]) en een deel van het slot (22 : 6—21), kleinere en grootere pericopen, ook enkele woorden.

Wij gaan thans met den inhoud van het boek kennis maken.

Een dubbele Inleiding gaat vooraf ([3]). God heeft zijnen dienstknechten een onthulling der toekomst gegeven, welke op handen is. Zalig wordt gesproken wie leest en hoort de woorden der profetie en bewaart wat daarin geschreven staat, daar de tijd der vervulling nabij is.

Johannes richt zich tot de 7 gemeenten in Klein-Azië ([4]). Op den groet volgt de doxologie: Hem, die ons liefheeft en

([1]) 29, 5.

([2]) Met uitzondering van het opschrift: 1 : 1—3, een later bijvoegsel.

([3]) H. 1.

([4]) Er waren nog andere, o. a. Hiërapolis.

van onze zonden door zijn bloed verlost heeft, die ons gemaakt heeft tot een koninklijk volk en tot priesters bij zijnen Vader, zij de heerlijkheid en de macht in alle eeuwigheid ([1])! Weldra komt de Heer, wien allen, ook zijn vijanden, zullen zien, in de wolken. Wat de Ziener aanschouwt, moet hij opteekenen en aan de gemeenten van Efeze, Smyrna, Pergamus, Thyatira, Sardes, Philadelphia en Laodicea verzenden. Gelijk elk persoon, had ook iedere gemeente haar beschermengel. Tot de gemeenten spreekt de Christus ([2]), „die de zeven sterren in zijn rechterhand houdt en midden onder de zeven gouden kandelaren wandelt"; „de eerste en de laatste, die dood was en levend geworden is"; „die het scherp, tweesnijdend zwaard heeft"; „de Zoon Gods, die oogen heeft als een vuurvlam en wiens voeten op blinkend koper gelijken"; „die de zeven geesten Gods en de zeven sterren heeft"; „de heilige, de waarachtige, die den sleutel van David heeft, die opent, zoodat niemand sluiten, die sluit, zoodat niemand openen kan"; „de trouwe en waarachtige getuige", „het begin der schepping Gods". Verschillende beloften worden den overwinnaars gedaan: het eten van den boom des levens in het paradijs; de tweede dood zal hen niet treffen; zij zullen eten van het verborgen Manna en een witten steen ontvangen, waarop een nieuwe naam geschreven staat, die slechts bekend is aan hem, die den steen erlangt; macht, om de Heidenen te weiden met een ijzeren staf en een glans, aan dien der morgenster gelijk; witte kleederen, terwijl hun naam uit het boek des levens nimmer zal uitgewischt worden; zij zullen zuilen worden in Gods tempel, geteekend met den naam Gods, van het nieuw Jeruzalem en met Christus' nieuwen naam; met hem zitten op zijn troon.

De gemeente te Efeze wordt geprezen, omdat zij de dwaalleer van valsche apostelen verworpen heeft en standvastig gebleven is in haar belijdenis. Maar haar eerste liefde heeft zij verloochend.

---

(1) Vgl. 1 Petr. 1 : 19; 2 : 9.
(2) H. 2 en 3.

De arme gemeente te Smyrna was rijk. Van de Joden in haar midden, die een synagoge des Satans vormden, heeft zij niets te vreezen. De vervolging, die over haar komen zal, zal slechts 10 dagen duren.

Pergamus, een stad, waar Satan zijn troon had opgeslagen — de tempel van Aesculapius is bedoeld —, was trouw gebleven in het geloof, ook in de dagen der vervolging, toen Antipas als martelaar was gestorven. Maar men had sommige leden der gemeente geduld, die de dwaalleer der Bileamieten, der Nicolaïeten aangenomen hadden, waarmede waarschijnlijk antinomisten bedoeld zijn, die alles geoorloofd achtten ([1]).

Te Thyatira, al muntte de gemeente door liefde, geloof en dienstbetoon uit, liet men een profetes ([2]) begaan, die velen tot overspel en het deelnemen aan heidensche offermaaltijden verleidde.

In Sardes waren slechts enkele geloovigen. De gemeente was dood en moest zich bekeeren.

De kleine gemeente te Philadelphia daarentegen had den Christusnaam trouw bewaard. Zij zal behoed blijven in de ure der beproeving, die op handen is, en van de zoogenoemde Joden in haar midden niets te lijden hebben.

Om hun lauwheid en zelfverblinding worden de Christenen te Laodicea streng berispt. Reeds staat Christus voor de deur en klopt. Wie hem opendoet, met dien zal hij maaltijd houden.

Voor het oog van den Ziener wordt de poort des hemels geopend ([3]). God is op een troon gezeten, omringd door een regenboog en 24 oudsten, evenzeer op tronen gezeten. Vier dieren, op een leeuw, een stier, een mensch en een adelaar gelijkende, elk met 6 vleugels en oogen van voren en achteren, zingen dag en nacht het lied der Serafs: Heilig, heilig, is de Heer God,

---

([1]) Misschien dacht de schrijver aan de volgelingen van Cerinthus.

([2]) Izebel, een symbolische naam. Haar leer zal wel dezelfde als die der Nicolaïeten geweest zijn.

([3]) H. 4 en 5.

de Albeheerscher, die was en is en komt. De 24 oudsten heffen een loflied aan ter eere van den Schepper (1).

In zijn rechterhand houdt God een boek, met zeven zegels gesloten, dat niemand in den hemel noch op de aarde noch onder de aarde kan openen. De Ziener is bedroefd, maar een der oudsten stelt hem gerust: de leeuw uit Juda's stam, die overwonnen heeft, zal het boek ontsluiten. Wat nu volgt, is waarschijnlijk van den christelijken bewerker afkomstig (2): Een lam, staande als geslacht, met 7 hoornen en 7 oogen, ontvangt het boek uit de hand van Hem, die op den troon zit. De 4 dieren en de 24 oudsten, die voor het lam nederknielen, zingen een nieuw lied: Gij zijt waardig het boek te nemen en zijn zegels te openen, daar gij geslacht werdt en met uw bloed lieden uit alle stammen en volken gekocht en hen Gode gemaakt hebt tot koningen en priesters, die op de aarde zullen heerschen. Myriaden van engelen stemmen met dit loflied in. Alle schepselen in hemel en op aarde, onder de aarde en in de zee zingen: Hem, die op den troon zit, en het lam zij eer en lof en heerschappij in alle eeuwigheid!

Achtereenvolgens worden de zes eerste zegels geopend (3). Op een wit paard aanschouwt de Ziener een ruiter, met een boog in de hand en een zegekrans op het hoofd. Op een vuurrood paard is een ruiter gezeten, met een groot zwaard in de hand, die den vrede van de aarde rooft. Hij, die op een zwart paard zat, had een weegschaal in de hand. De hongersnood is in het land. Het dagelijksch loon van den werkman was slechts voldoende om brood te koopen — aan olie en wijn viel voor hem niet te denken. Waarschijnlijk wordt hier gedoeld op den grooten hongersnood, die onder keizer Claudius geheerscht had (4). Op een vaal paard is de dood gezeten, door den Hades gevolgd.

(1) Vgl. Ezechiël 1 : 5 vv.; Jesaja 6 : 1—3.

(2) 5 : 6—14.

(3) H. 6. In. vs. 1 en 16 zijn de woorden: *het lam*, *en van den toorn des lams* geïnterpoleerd. Deze naam komt 28 maal in ons boek voor.

(4) Vgl. Hand. 11 : 28.

Het vierde deel der aarde komt door het zwaard, door hongersnood en wilde dieren om — misschien is een sprinkhanenplaag bedoeld, in Palestina niet vreemd (1).

Bij het openen van het vijfde zegel vertoonen zich onder het altaar in den hemel de zielen, die geslacht waren ter oorzake van het woord Gods en om wraak riepen tegen de bewoners der aarde. Hun wordt een wit kleed gegeven. Zij moeten nog een wijle geduld hebben. Terwijl het zesde zegel ontsloten wordt, heeft een groote aardbeving plaats; de zon wordt verduisterd, de maan is als bloed, de sterren vallen uit den hemel. Machtigen en rijken verbergen zich in de rotskloven — de groote dag des gerichts is gekomen (2).

Terwijl geen wind meer waait over de aarde, over de zee en de boomen (3) — vier engelen houden aan de vier einden der aarde de vier winden vast —, komt een engel uit het Oosten, om het zegel Gods te drukken op de voorhoofden der „knechten Gods". Het aantal der verzegelden bedraagt 144,000, uit elk der 12 stammen van Israël 12,000 (4). Een Christen kon met deze voorstelling, volgens welke alleen Joden tot de verzegelden behoorden, geen vrede hebben. Hij voegde er daarom bij (5), dat de Ziener een ontelbare menigte uit alle natiën en stammen aanschouwde, in witte kleederen gehuld en met palmtakken in de hand, staande voor God en het lam. Het zijn Christenen uit de Heidenen, gekomen uit de groote verdrukking, wier kleederen in het bloed des lams gewasschen zijn. Dag en nacht dienen zij God in zijn tempel en zullen door het lam naar de bronnen des levens gevoerd worden, terwijl God alle tranen van hun oogen zal afwisschen.

---

(1) Vgl. Mt. 24 : 6—8, waar verschillende weeën genoemd worden, die aan de komst van den Messias zouden voorafgaan.

(2) Vgl. Mt. 24 : 29.

(3) H. 7.

(4) Waarschijnlijk moet voor Manasse gelezen worden: Dan. Jozef neemt derhalve de plaats in van Ephraïm en Manasse, evenals Ezechiël 48 : 32.

(5) 7 : 9—17.

Als het zevende zegel geopend wordt, heerscht in den hemel een stilte van een half uur (1). Een engel plaatst zich voor het altaar met een gouden wierookvat en doet den rook van den wierook voor Gods aangezicht opstijgen, om de gebeden der heiligen Hem welgevallig te maken. Daarna vult hij het vat met vuur van het altaar en werpt het op de aarde. De zeven engelen met zeven trompetten maken zich gereed. Onder het blazen der vier eersten vertoonen zich allerlei plagen, die aan de egyptische herinneren. Een derde gedeelte der zon, der maan en der sterren wordt verduisterd. Een arend kondigt de drie weeën aan, die na het blazen der drie volgende engelen zullen komen.

De bron des afgronds, waar de booze geesten hun verblijf houden, wordt door den vijfden engel geopend (2). Een rook stijgt op, zoodat de zon verduisterd wordt. Sprinkhanen, die de macht ontvangen om allen, die niet verzegeld zijn, gedurende vijf maanden te kwellen, verspreiden zich over de aarde (3).

Het tweede wee vangt aan na het blazen van den zesden engel. Twee honderd millioen ruiters komen van den Euphraat, gereed op het uur, den dag, de maand en het jaar, door God bepaald. Van den mond hunner paarden gaan vuur, rook en zwavel uit, waardoor een derde deel der menschen gedood wordt. De overblijvenden bekeeren zich niet, maar gaan voort met hun gouden, zilveren, koperen, steenen en houten afgodsbeelden te aanbidden. Bedoeld zijn de Parthen, die bij herhaling tegen de Romeinen optrokken.

Tusschen het tweede en derde wee heeft een pauze plaats (4), waarna de zevende engel eerst zal beginnen te blazen.

De Ziener is naar de aarde teruggekeerd en ziet een geweldigen engel uit den hemel nederdalen, die zijn rechtervoet op de zee en zijn linkervoet op het land zette, brullende als een

(1) H. 8.

(2) H. 9.

(3) De beschrijving der sprinkhanen herinnert aan Joël 2.

(4) 10—11 : 14.

leeuw. Hij moet de stemmen der zeven donders ([1]) van den hemel verzegelen. De engel had een boekje in zijn hand en zwoer bij den Schepper aller dingen, dat bij het blazen der zevende bazuin het mysterie van den dag des Heeren, door de profeten verkondigd, zou geopenbaard worden. Uit den hemel wordt den Ziener bevolen, om het boekje uit de hand des engels te nemen en het te verteren. Gods raadsbesluiten, die hem met vreugde, maar ook met droefheid zouden vervullen ([2]), moest hij wederom voor volken en koningen verkondigen.

De Ziener is in „de heilige stad" ([3]). Met een rietstok moet hij den tempel Gods meten en het altaar en de Joden, die aan den tempeldienst deelnamen, daar dezen gespaard zouden blijven ([4]). Maar het voorhof, dat aan de Heidenen zal gegeven worden, die Jeruzalem gedurende 42 maanden zouden bezetten, mocht niet gemeten worden ([5]). Gedurende dien tijd zullen twee getuigen Gods, in het kleed van boetgezanten, profeteeren. Zij gelijken op de twee olijfboomen en kandelaars, die voor den Heer staan ([6]). Vuur gaat uit hun mond en verteert hun vijanden. Zij hebben de macht, om den hemel gedurende $3\frac{1}{2}$ jaar te sluiten en de wateren in bloed te veranderen. De Romeinen zullen hen dooden en hun lijken zullen $3\frac{1}{2}$ dag onbegraven op de straat van Jeruzalem liggen. Na dien tijd staan zij op en varen ten hemel. Dan stort door een groote aardbeving het tiende gedeelte der stad ineen, terwijl 7000 personen gedood worden en de overigen den God des hemels prijzen. Waarschijnlijk zijn hier Mozes en Elia bedoeld, aan wie dergelijke teekenen werden toegekend. De laatste was ten hemel

([1]) Vgl. Psalm 29 : 3 vv.

([2]) Vgl. Ezechiël 2 : 9—3 : 4.

([3]) Een Christen noemde haar Sodom en Egypte, omdat Jezus daar gekruisigd was (11 : 8b).

([4]) Volgens Mt. 24 : 2 zou de tempel geheel vernietigd worden.

([5]) $3\frac{1}{2}$ jaar = de helft van het heilige zevental, een onheilig getal. Volgens Daniël 7 : 25; 12 : 7 zou de gruwel der verwoesting $3\frac{1}{2}$ jaar duren.

([6]) Vgl. Zacharia 4 : 11—14.

gevaren, terwijl over des eersten heengaan een geheimzinnige sluier lag ([1]).

Eindelijk begint de zevende engel te blazen ([2]). In den hemel wordt een danklied vernomen: de Heer zal heerschen in alle eeuwigheid ([3]). De dag der wrake is gekomen. Slechts „de heiligen, de profeten en zij, die Gods naam vreezen", zullen loon ontvangen. In den hemel vertoont zich de tempel Gods met de ark des verbonds. Bliksemstralen, donderslagen, aardbeving en hagel wijzen op de aanstaande strafgerichten.

In plaats daarvan volgt de geboorte van den Messias ([4]). In den hemel vertoont zich een vrouw, met de zon omkleed, de maan onder haar voeten, op haar hoofd een krans van twaalf sterren. Zij is in barensnood. Tegenover haar staat een vuurroode draak, die een derde gedeelte der sterren op de aarde wierp. Zij wordt van een zoon verlost, die alle volken met een ijzeren staf zal weiden ([5]). Aanstonds na de geboorte wordt het kind, dat de draak wilde verslinden, tot God opgevoerd. In de woestijn vindt de vrouw een plaats, haar door God bereid, waar zij 1260 dagen ($3\frac{1}{2}$ jaar) verzorgd wordt. Michaël met zijn engelen werpt den draak uit den hemel. De hemelbewoners verblijden zich. Tevergeefs beproefde de draak, de oude slang, de verleidster der gansche wereld ([6]), door een stroom, dien zij uit haar muil wierp, de vrouw te verdrinken: de aarde verzwelgt het water. Hierop begint de krijg tegen hen, die de geboden Gods bewaren, die uit het zaad der vrouw, het volk van Israël, zijn voortgekomen.

([1]) Vgl. Exodus 7 : 17 vv.; 1 Kon. 17 : 1 vv. Elia zou als voorlooper van den Messias optreden. Maar geen Christen verwachtte, dat de wederkomst van Christus door Mozes of Elia zou worden voorafgegaan. Vs. 10, waar deze beide profeten gezegd worden de bewoners der aarde gekweld te hebben, is duister.

([2]) 11 : 15—19.

([3]) In vs. 15 zijn de woorden: *en zijnen Christus* geïnterpoleerd, gelijk ook blijkt uit het enkelvoud, dat volgt.

([4]) H. 12.

([5]) Vgl. Psalm 2 : 7—9.

([6]) Vgl. Zacharia 3 : 1, 2.

In een christelijke Apocalypse kon de geboorte van den Messias niet in de toekomst verplaatst worden. In strijd met het orgineel schrijft de bewerker de overwinning van Satan aan het bloed des lams toe (¹).

De Ziener plaatst zich aan den oever der zee (²), waaruit hij een dier ziet opstijgen met tien hoornen en zeven koppen, op welke namen van godslastering geschreven zijn (³). Het staat in dienst van Satan en ontvangt van hem groote macht. Het gelijkt op een panter en heeft voeten als een beer; zijn muil is als die eens leeuws (⁴). Een der hoofden scheen doodelijk gewond, maar werd genezen. De gansche wereld buigt zich voor het dier neder. Gedurende 42 maanden (3 ½ jaar) wordt hem de macht gegeven, Gods naam en de hemelbewoners te lasteren en krijg te voeren tegen de heiligen, om hen te overwinnen. „Het getal van het dier is eens menschen getal en zijn getal is 666" — er behoort wijsheid toe, om het te berekenen.

Aan den Ziener wordt later door een engel het visioen verklaard (⁵). De zeven koppen zijn zeven bergen, waarop een vrouw gezeten is, in purper en scharlaken gekleed, met goud en edelgesteenten versierd. Een gouden beker vol van onreinheden heeft zij in de hand. Op haar voorhoofd staat een geheimzinnige naam geschreven: het groote Babylon, de moeder van alle gruwelen der aarde. Zij is gezeten aan vele wateren, die verschillende volken afbeelden, waarover zij heerschappij voert. De tien hoornen zijn tien vorsten, die voor een uur een macht als die van koningen ontvangen. Waarschijnlijk zijn bedoeld de proconsuls der voornaamste provinciën van het romeinsche rijk, die met den terugkeerenden Nero tegen Rome zouden optrekken. Maar de zeven hoofden duiden ook zeven vorsten

(1) Vs. 11 is een interpolatie, evenals de woorden: *en de macht van zijn Christus* (vs. 10); *en die het getuigenis van Jezus hebben* (vs. 17).
(2) H. 13.
(3) Vgl. 11 : 7; 12 : 3.
(4) Vgl. Daniël 7 : 3 vv.
(5) H. 17.

aan, waarvan vijf reeds gevallen zijn; de zesde is thans aan de regeering; een zevende zou nog aan het bewind komen, maar slechts voor korten tijd, daar het einde aller dingen nabij was.

Het beest heeft derhalve een tweevoudige beteekenis: daardoor wordt het romeinsche rijk aangeduid, maar ook het vijfde hoofd, dat was en niet is, als de achtste zal optreden, hoewel het een der zeven is. Wie wordt daarmede bedoeld?

In Nero had de goddeloosheid haar toppunt bereikt. De regeering van dezen vorst had zich door de gruwelijkste wreedheden gekenmerkt. Zijn naaste betrekkingen, zijn moeder, echtgenoot en stiefbroeder, zijn leermeester Seneca en Burrhus, waren als slachtoffers van zijn bloeddorst gevallen. Behalve door het gemeen, welks gunst hij zocht te verwerven, was hij te Rome algemeen gehaat.

In het jaar 68, toen hij door Griekenland reisde, had hij Vespasianus gezonden, om de opgestane Joden te straffen. In korten tijd had deze een groot deel van Judea veroverd en een vreeselijk bloedbad aangericht. Was zulk een onderdrukking van het Heilige Land ook niet een teeken, dat de komst van den Messias aanstaande was? Reeds onder Claudius en tijdens de regeering van den tegenwoordigen keizer was een komeet gezien, die als voorbode van groote rampen beschouwd werd. Hadden de profeten niet voorspeld, dat geduchte teekenen de komst van den Messias zouden voorafgaan?

Reeds was Judea aan de Romeinen onderworpen. Vespasianus stond gereed, om Jeruzalem te belegeren, toen hij de tijding van Nero's dood ontving. Bij het losbreken van den opstand te Rome tegen hem, was deze naar het landgoed van een vrijgelatene, Phaon, gevlucht en had de hand aan zijn leven geslagen. Een vreeselijke aardbeving zou daarop gevolgd zijn. Weldra verspreidde zich het gerucht, dat Nero niet gestorven was. Slechts enkelen waren bij zijn dood en begrafenis tegenwoordig geweest. Men verhaalde, dat de keizer een schuilplaats gevonden had bij de Parthen, de vijanden der Romeinen.

Spoedig zou hij, gelijk velen verwachtten [1], wederkomen en zich, gesteund door de Parthen, op zijn verraders wreken. Men herinnerde zich, dat de waarzeggers te Rome hem de heerschappij over het Oosten voorspeld hadden, wanneer hij van zijn eigen troon was ontzet. Met parthische vorsten was hij bevriend geweest. Een tijdlang had hij zelfs het voornemen gekoesterd, om zich naar het Oosten te begeven. In Griekenland en Azië stonden valsche Nero's op. Het geloof aan Nero's terugkomst vond bij velen ingang. Wie anders dan dit monster in menschelijke gedaante kon bestemd zijn om den strijd met den Messias, die weldra komen moest, te voeren? Het geloof, dat Nero niet gestorven is, deelt evenwel de oorspronkelijke schrijver van ons boek niet. Hij was gestorven, maar zou uit den afgrond terugkomen.

Vele oude volken kenden aan de getallen een zinnebeeldige beteekenis toe. De Joden hadden de geheimzinnige getallenleer (gematria) waarschijnlijk aan de Babyloniërs ontleend. Wie daarin was ingewijd, kon de verborgen beteekenis der Schrift verstaan, die van de letterlijke hemelsbreed verschilde. Vooral de schrijvers van Apocalypsen hechtten aan de getallen groote waarde. Soms moest een engel te hulp geroepen worden, om den verborgen zin van een getal te verstaan [2]. Een naam, welken men met opzet verborgen wilde houden, werd niet zelden door een geheimzinnig getal aangeduid. Zoo geeft ook onze Apocalypticus met het getal 666 den naam te kennen van het Beest, „eens menschen getal".

Wanneer men de getallen bijeenvoegt, die door de hebreeuwsche letters van de beide namen *Neron Kesar* worden uitgedrukt, is de som 666 [3]. Maar stemt deze oplossing van het raadsel overeen met de bovengemelde verklaring? Vijf keizers, die

---

(1) Blijkens de getuigenissen van geschiedschrijvers als Tacitus, Suetonius, Dio Cassius.

(2) Vgl. Daniël 9 : 21—27.

(3) In het hebreeuwsch werden de getallen door de letters van het alphabet uitgedrukt.

zich goddelijke titels gegeven hadden — daarom zijn op de hoofden van het Beest namen van lastering geschreven —, waren reeds gestorven: Augustus, Tiberius, Caligula, Claudius en Nero. De zesde, Galba, is thans aan de regeering. Een zevende zou nog komen — het heilige getal *zeven* moest worden volgemaakt —, op wien dan spoedig volgen zou het beest, dat was en niet is, de *achtste* en toch uit de zeven, die ten verderve gaat (1).

Nog een ander dier had de Ziener aanschouwd, dat van het land kwam, met twee horens (2), een lam en een draak gelijk. Het doet groote teekenen, waardoor het de aardbewoners tracht te verleiden, om het eerste dier te aanbidden. Wie voor het beeld des keizers niet nederknielden, moesten gedood worden. Hij, die de keizerlijke munten weigerde te gebruiken, zou niet kunnen koopen of verkoopen. Daar dit tweede beest ook „de valsche profeet" genoemd wordt (3), komt het ons waarschijnlijk voor, dat wij hier aan waarzeggers en toovenaars hebben te denken, wier aantal legio was (4).

Zulk een gloeiende haat tegen Rome en zijn keizer was van een Jood omstreeks het jaar 70 te verwachten, maar moeilijk van een Christen (5).

---

(1) Waarschijnlijk is 17 : 11 voor een christelijke interpolatie te houden. Sommige geleerden meenen in H. 13 en 17 twee verschillende bewerkingen te ontdekken, waarvan het eerste het oudste zou zijn. Met den zesden keizer — Galba, Otho en Vitellius rekenen niet mede — zou Vespasianus bedoeld zijn. Titus, de zevende, regeerde slechts twee jaren. De achtste keizer, een der zeven, was Domitianus, die om zijn wreedheid als een tweede Nero kon beschouwd worden.

(2) Vgl. Daniël 8 : 3.

(3) 16 : 13; 19 : 20; 20 : 10.

(4) Men heeft gedacht aan bepaalde personen: aan den joodschen geschiedschrijver Josephus, die op den romeinschen veldheer Vespasianus, als op den lang verwachten Messias, gewezen had; aan Simon Magus, d. i. Paulus, die in Rom. 13 tot gehoorzaamheid aan den keizer had opgewekt; aan het Paulinisme, enz.

(5) Vgl. Mt. 22 : 15 vv. Enkele interpolaties in H. 13 en 17, die de hand van een Christen verraden, zijn gemakkelijk te ontdekken: de woorden „des lams, dat geslacht is" in vs. 8; vs. 9 en 10, die in het verband niet thuis hooren en aan Mt. 26 : 52 herinneren; in 17 : 6 de woorden: „en van het bloed der getuigen van Jezus; vs. 14.

Twee drietallen van engelen vertoonen zich ([1]). De eerste engel predikt een eeuwig evangelie aan alle volken: Vreest God en prijst Hem, daar de ure des gerichts gekomen is. Een tweede bezingt den val van het groote Babel ([2]), van Rome, dat alle volken tot afgoderij verleidde. Een derde waarschuwt tegen de aanbidding van het Beest en van zijn beeld. Wie zich daarvoor buigen, zullen den ongemengden wijn van Gods toorn drinken en in een vuurpoel geworpen worden, waar zij nimmer rust hebben. Op een witte wolk verschijnt één, aan een Menschenzoon gelijk, die op zijn hoofd een gouden krans en in zijn hand een scherpe sikkel heeft. Drie engelen komen uit den hemel. Het gericht wordt gehouden. Buiten Jeruzalem wordt de persbak van Gods toorn getreden. De beslissende slag vangt aan. Over het geheele land stroomt het bloed, zoodat de paarden tot aan de toomen daarin staan.

Zeven engelen maken zich gereed, om de laatste plagen over de aarde uit te storten ([3]). Zij hebben zeven gouden schalen, met den toorn Gods gevuld. Wie het Beest niet hebben aangebeden, staan op de glazen zee, met citers Gods, zingende het lied van Mozes ([4]).

De schalen van Gods toorn worden op de aarde uitgegoten. Het zijn weder de egyptische plagen, die de menschen bezoeken. De engel der wateren prijst Gods gerechtigheid, omdat Hij bloed

---

([1]) H. 14. Vs. 1—5 zijn van denzelfden christelijken schrijver als 7 : 9—17. Op den berg Sion staat het Lam met 144,000, die zijn naam en dien zijns Vaders op hun voorhoofd geschreven hebben. Zij zijn ongehuwden, volgen het Lam, waar het ook heengaat; geen leugen werd in hun mond gevonden. Zij zijn als eerstelingen voor God en het Lam uit *de menschen* gekocht en zingen een nieuw lied, dat alleen zij konden leeren. Het zijn *christelijke* asceten, wel te onderscheiden van de 144,000, die alleen uit de stammen van Israël genomen zijn (7 : 1—8). Van dezelfde hand zijn in vs. 10 de woorden: *en voor het lam;* vs. 12 en 13.

([2]) Vgl. Jesaja 21 : 9.

([3]) H. 15 en 16.

([4]) Vgl. Exodus 15. De woorden in 15 : 3: *en het lied des lams* zijn geïnterpoleerd.

te drinken geeft aan hen, die het bloed der heiligen en profeten vergoten hebben. Als de aanbidders van het Beest voortgaan met den naam Gods te lasteren, droogt het water van den Euphraat uit, om den weg te bereiden voor de koningen uit het Oosten, die met den terugkeerenden Nero tegen Rome zullen optrekken. Uit den mond van den draak en van de beide dieren ([1]) gaan drie onreine geesten als kikvorschen uit, die wonderen verrichten en de koningen der wereld verzamelen, om den oorlog te voeren, die op den grooten dag des Heeren te Harmagedon ([2]) zal plaats hebben. Als de laatste engel zijn schaal uitgiet, ontstaat een aardbeving, gelijk er van het begin der schepping van den mensch nooit een geweest was. De steden der volken storten ineen en Rome wordt in drie deelen vaneengescheurd. Maar niettegenstaande de vreeselijke plagen gaan de menschen voort met God te lasteren.

Uit den hemel daalt een krachtige engel neder ([3]) om den val van Babel, „de groote hoer, die aan de groote wateren zat en de bewoners der aarde met den wijn harer ontucht dronken gemaakt had", te bezingen ([4]). Zij is de woonplaats geworden aller onreine geesten en vogelen. De kooplieden der aarde zijn door haar weelde rijk geworden. Gods volk moet de stad, wier zonden ten hemel reikten, verlaten — allerlei plagen zullen over haar komen, en zij zal door vuur vergaan. Dan zullen de koningen, die met haar afgoderij pleegden, en de kooplieden, die zich met haar weelde verrijkt hebben en geen koopers meer vinden, jammeren en weeklagen over den val der stad, welke in purper en scharlaken gekleed en met goud en paarlen versierd was. Het scheepsvolk, wanneer het den rook harer puinhoopen

---

([1]) Vgl. H. 13.

([2]) = berg van Magedon of Megiddon, waar de Israëlieten verschillende slagen met hun vijanden geleverd hadden (Vgl. Richteren 5 : 19; 2 Kon. 23 : 29; Zacharia 12 : 11). H. 16 : 15, waarvoor in het verband geen plaats is en dat aan Lk. 12 : 37, 39 herinnert, is een christelijke interpolatie.

([3]) H. 18.

([4]) Vgl. Jesaja 13; 47; Jeremia 51.

ziet opstijgen, zal het hoofd met stof bedekken ([1]). Maar de hemel, de heiligen en de profeten zullen zich verblijden ([2]).

Een andere engel neemt een grooten steen, werpt dien n de zee en roept: Zoo zal het groote Babel verwoest en zijn plaats niet meer gevonden worden. Er zal geen kunstenaar meer zijn; geen gejubel van bruidegom en bruid meer gehoord worden in de stad, waar het bloed van profeten en heiligen en van *allen*, die op aarde geslacht zijn, gevonden werd.

De hemellingen heffen hun Halleluja's aan over Rome's val ([3]). De Ziener hoort als een stem van veel volk, als het geluid van vele wateren en geweldige donderslagen, die Gode de eer brengen, omdat Hij de eeuwige Heerscher is geworden. De Messias verschijnt, op een wit paard gezeten. Zijn oogen zijn als vuurvlammen; zijn kleed is met bloed besprengd. Met een scherp zwaard verslaat hij de Heidenen. Scharen van hemellingen volgen hem, in fijn lijnwaad gekleed, op witte paarden gezeten. Een engel, die in de zon staat, roept met luider stemme alle vogelen, welke in het hemelruim vliegen, op om deel te nemen aan den grooten maaltijd Gods, waar zij het vleesch van koningen en machtigen, van paarden en ruiters, van vrijen en slaven zullen eten ([4]). De Messias verslaat zijn vijanden. Nero en de valsche profeet worden in den vuurpoel geworpen, hun aanhangers door het zwaard gedood, terwijl de vogels zich verzadigen aan hun vleesch ([5]).

([1]) Vgl. Ezechiël 26 : 16—21.

([2]) De interpolator voegde aan vs. 20 toe: *en de apostelen.*

([3]) H. 19.

([4]) Vgl. Ezechiël 39 : 17—20.

([5]) Tegenover „den grooten maaltijd Gods" staat — welk een verschil! — het bruiloftsmaal des Lams. Zalig worden gesproken, die daartoe geroepen zijn. De engel beveelt den Ziener, om „deze waarachtige woorden Gods" op te schrijven. Alleen voor God moet hij nederknielen: de getuigenis van Jezus is de geest der profetie. Vs. 7—10 zijn van den christelijken interpolator, evenals in vs. 13 de woorden: *en zijn naam werd genoemd de logos Gods*, welke naam voor den met een in bloed gedoopt gewaad bekleeden Messias niet past. Bovendien kende volgens het vorige vers niemand den naam.

Satan moest nog van zijn macht beroofd worden ([1]). De engel, die den sleutel van den put des afgronds heeft, werpt hem daarin, sluit en verzegelt dien voor 1000 jaren. Gedurende dien tijd, terwijl een deel der geloovigen met den Messias heerscht, zal Satan de volken niet meer kunnen verleiden ([2]). Daarna vangt de strijd opnieuw aan. Satan verzamelt zijn strijdkrachten, talrijker dan het zand aan den oever der zee. Aan het hoofd der barbaarsche volken — Gog en Magog ([3]) worden genoemd — trekt hij tegen de heiligen en tegen Jeruzalem, „de geliefde stad", op. Maar het vuur van den hemel verteert hen. Satan wordt in de vuur- en zwavelzee geworpen, waar ook het beest en de valsche profeet zich bevinden, om daar dag en nacht tot in alle eeuwigheid gekweld te worden.

Het wereldgericht vangt aan. God is op een grooten witten troon gezeten — de aarde en de hemel wijken voor zijn aangezicht. De zee en de onderwereld geven haar dooden weder. Boeken worden geopend, ook het boek des levens. Ieder wordt geoordeeld naar zijn werken. De dood, de hel en zij, wier namen in het levensboek niet geschreven staan, worden in de groote vuurzee geworpen — dit is de tweede dood ([4]).

De Ziener aanschouwt een nieuwen hemel en een nieuwe aarde ([5]). Het nieuw Jeruzalem, als een bruid getooid, daalt uit den hemel neder. Een luide stem, die van Gods troon uitgaat, kondigt aan, dat de tabernakel, waarin God woont, bij

---

([1]) H. 20.

([2]) Waarom de duur van het Messiasrijk hier op 1000 jaren gesteld wordt? Misschien dacht de schrijver aan Psalm 90 : 4 : één dag is bij den Heer als duizend jaren en duizend jaren zijn als één dag.

([3]) Volgens Ezechiël 38 en 39 zou de vorst Gog met vele volken tegen Israël strijden, als het uit de ballingschap in zijn vaderland was teruggekeerd; maar hun legers zouden vernietigd worden.

([4]) Vs. 4—6 zijn waarschijnlijk van christelijken oorsprong. In het duizendjarig rijk heerscht Christus met hen, die om het getuigenis van Jezus en het woord Gods als martelaars gestorven zijn, en met de geloovigen, welke voor de verleiding van het Beest niet bezweken zijn. Zij, over wie de tweede dood geen macht heeft, zullen priesters van God en van Christus zijn.

([5]) H. 21—22 : 5.

de menschen zal zijn (1). Alle tranen zal Hij van hun oogen afwisschen — geen dood of leed zal er meer zijn. Hij, die het begin en het einde is, maakt alle dingen nieuw. Den dorstende zal Hij geven te drinken uit de fontein des levenden waters. Wie overwint, zal Gods zoon zijn. Maar voor de ongeloovigen en voor alle zedeloozen is de zee van vuur en zwavel bestemd — zij sterven den tweeden dood.

Een der engelen met de zeven schalen voert den Ziener naar een hoogen berg, vanwaar hij het nieuw Jeruzalem aanschouwt (2), dat een hoogen muur heeft met twaalf poorten, waarop de namen der twaalf stammen van Israël's zonen geschreven staan.

De fondamenten van den muur zijn met kostbare edelgesteenten versierd. Geen tempel is in de stad, daar allen in gemeenschap met God leven. De volken wandelen in zijn licht. Geen nacht heerscht er. Niets, wat onrein is, treedt daar binnen. Van den troon Gods gaat een stroom van levenswater uit, helder als kristal. Ook staat daar, gelijk in het Paradijs, de boom des levens, die elke maand vruchten geeft. Over niemand wordt een vervloeking uitgesproken: want de Heidenen, die daar een plaats gevonden hebben, worden door de bladeren van dien boom genezen. Gods knechten zullen heerschen tot in alle eeuwigheid (3).

De auteur van een deel van het naschrift (4) is dezelfde als die der 3 eerste hoofdstukken. Niet God, maar Christus treedt hier als rechter op. Hij komt spoedig. Zalig, wie de woorden der profetie van dit boek bewaart! Johannes (5) heeft alles,

---

(1) Vgl. Ezechiël 37 : 27.

(2) De beschrijving herinnert aan Ezechiël 40, 47 en 48.

(3) De volgende woorden: *de vrouw des lams* (vs. 9b); *en op hun fondamenten twaalf namen der twaalf apostelen van het lam* (vs. 14b); *en haar licht* is *het lam* (vs. 23b); *van het lam* (vs. 27b); *en van het lam* (22 : 1b); *en van het lam* (3mid.) zijn geïnterpoleerd.

(4) 22 : 6—21. Sommige verzen (vs. 9—11, 14, 15, 18, 19) kunnen van den oorspronkelijken schrijver afkomstig zijn.

(5) Vgl. 1 : 1, 4, 9.

wat hij schreef, gezien en gehoord. De engel, die hem deze gezichten getoond had, verbiedt dat hij voor hem, zijn mededienstknecht, zal nederknielen — alleen God mag aangebeden worden. Hij mag zijn boek niet verzegelen, omdat de tijd nabij is, waarin de profetie zal vervuld worden. Christus, de eerste en de laatste, „de wortel en het geslacht van David, de stralende morgenster", spreekt degenen zalig, die hun kleederen gewasschen hebben en de poorten der stad mogen ingaan. Maar daar buiten blijven de honden staan, de giftmengers, de ontuchtigen, de moordenaars, de afgodendienaars en wie de leugen liefhebben. Op de belofte van Jezus, dat hij spoedig komen zal, antwoorden de geest en de gemeente: Kom! En met Johannes moeten allen instemmen: Kom, Heer Jezus! Wie aan de profetie van dit boek iets toevoegt of daaruit iets weglaat, hem wachten vreeselijke straffen van God ([1]).

De christelijke bewerkers van joodsche Apocalypsen waren gewoon, om de namen der schrijvers, die de openbaringen zouden ontvangen hebben, te laten staan. Onze Apocalypticus maakt in dit opzicht een uitzondering.

Waarom? Op deze vraag zullen wij wel altijd het antwoord schuldig moeten blijven.

Hij noemt zich Johannes, den dienstknecht van Jezus Christus, den broeder der gemeenten, aan welke hij schrijft, die zelf gehoord en gezien heeft hetgeen hij opteekende ([2]). Op Patmos (niet ver van Efeze gelegen), waar hij om het woord Gods en de getuigenis van Jezus vertoefde, had hij openbaringen ontvangen ([3]). Hij woonde in Klein-Azië, gelijk uit zijn innige

([1]) Vgl. Deuteronomium 4 : 2. Luther vond deze bedreigingen te hard en de Apocalypticus ging volgens hem te ver, dat hij aan zijn eigen boek grootere waarde toekende dan anderen aan hun boeken, die veel hooger staan.

([2]) 1 : 1, 9; 22 : 8.

([3]) De tegenwoordige bewoners van het eiland, thans Palmosa geheeten, toonen nog de grot, waarin de heilige geest tot Johannes zou gesproken hebben.

betrekking tot de zeven gemeenten blijkt. Maar nergens geeft hij zich voor een van Jezus' leerlingen uit. Waar hij over de apostelen spreekt ([1]), blijkt duidelijk genoeg, dat hij zich niet onder de twaalven rangschikt. Tijdens zijn schrijven waren de apostelen reeds lang heengegaan ([2]).

Wat den tijd van het ontstaan onzer Apocalypse betreft, het tot nu toe meest algemeen aangenomen gevoelen luidde, dat zij vóór Jeruzalem's verwoesting geschreven moest zijn ([3]). Een auteur, die nog verwachtte dat de tempel geen prooi zou worden van de Heidenen ([4]), kon natuurlijk niet geschreven hebben na den 10den Augustus 70, toen Jeruzalem's heiligdom in brand werd gestoken. Maar de interpolator gaf eerst omstreeks een halve eeuw later voor zijn christelijke lezers een verbeterde uitgave van het boek. Zijn Christologie, de ketters, die bestreden worden, de vervolging der Christenen, waarop gedoeld wordt, verbieden ons haar vroeger te plaatsen ([5]).

Groote waarde werd gehecht aan de heilige getallen: 7, 3 en 12. Aan 7 gemeenten worden 7 brieven geschreven. In de hand van God, voor wiens troon 7 lampen branden, de 7 geesten Gods, is een boek, met 7 zegels gesloten. Het Lam heeft 7 horens en 7 oogen. Op 7 bazuinen blazen 7 engelen. Er zijn 7 schalen, met 7 plagen gevuld.

Het rijk van Christus heeft 3 vijanden: Satan en de beide dieren, die uit de zee en de aarde opstijgen. Een drietal engelen kondigt den aanvang van den strijd tusschen den Messias en zijn vijanden, een ander drietal zijn komst als Rechter aan.

([1]) 18 : 20; 21 : 14.

([2]) Over het vermeende verblijf van den apostel Johannes in Klein-Azië vgl. p. 185 v.

([3]) Irenaeus' bewering, dat het boek tegen het einde van Domitianus' regeering ontstaan was, vond slechts bij weinigen instemming.

([4]) H. 11.

([5]) Omstreeks het jaar 160 kende Justijn de Martelaar volgens zijn gesprek met den Jood Trypho onze Apocalypse aan Johannes, „een der apostelen van Christus", toe. Na dien tijd kan dus de laatste bewerking in geen geval geplaatst worden.

De parthische ruiters brengen 3 plagen over het $^1/_3$ deel der menschheid.

In den hemel zijn 2 × 12 Oudsten gezeten. Het aantal der verzegelden bedraagt 12 × 12000. In het nieuw Jeruzalem zijn 12 poorten, met 12 engelen als wachters. De stad heeft een omvang van 12 × 1000 stadiën. De muur is 12 × 12 el hoog. De 12 fondamenten van den muur bestaan uit 12 edelgesteenten. De 12 poorten zijn uit 12 paarlen vervaardigd.

Geen enkele der in dit boek uitgesproken verwachtingen is vervuld. Jeruzalem's tempel werd niet gespaard. Nero is niet teruggekomen, het romeinsche rijk niet verwoest, het teeken van den Zoon des menschen op de wolken niet aanschouwd, het duizendjarig rijk niet gesticht binnen het korte tijdsverloop, waarin deze profetieën moesten vervuld worden. Een nieuwe aarde, een nieuwe hemel, een nieuw Jeruzalem zijn niet verschenen.

Hebben wij terecht de joodsche en christelijke bestanddeelen dezer Apocalypse onderscheiden, dan behoeven wij niet meer, gelijk vroeger, voorstellingen, die van nationalen trots en van ongeëvenaarde wraakzucht getuigen, op rekening van een Christen der eerste eeuw te plaatsen.

Wanneer wij in dit boek de kern van de schaal weten te onderscheiden, zullen wij met sommige schoone gedachten, hier uitgesproken, instemmen: in het godsrijk is geen plaats voor iets onreins, voor logen. Al moge de zonde zich telkens in nieuwe vormen openbaren, het godsrijk zal zegepralen.

